

**SOTAHISTORIAALLINEN
AIKAKAUSKIRJA**

22

2003

TOIMITUSKUNTA

Pekka Saloranta,
Antti Juutilainen, Ahti Lappi,
Ohto Manninen, Anssi Saari

ENGLISH SUMMARIES

J.E.O. Screen

SOTAHISTORIALLINEN
AIKAKAUSKIRJA

22

Helsinki 2003

SOTAHISTORIALLINEN SEURA
SOTAMUSEO

JOURNAL OF MILITARY HISTORY

22

PUBLISHED BY:
THE SOCIETY OF MILITARY HISTORY AND
THE MILITARY MUSEUM OF FINLAND

ISSN 0357-816X

RT-Print Oy
Pieksämäki 2003

LUKIJALLE

Sotahistoriallisen Seuran ja Sotamuseon julkaisemaa Sotahistoriallista Aikakauskirjaa n:o 24 voisi luonnehtia sisältönsä puolesta kansainväliseksi niteeksi tai peräti Baltia-numeroksi. Kirjan aikajänne ulottuu Suomen vapaussodasta viime vuosisadan puolivälissä käytyyn Vietnamin sotaan, ja kirjoittajakunnassa on mukana myös kaksi ulkomaalaista. Silti kirja on varsin perinteinen sekä aiheiltaan – valtaosa kirjoituksia käsittelee Suomea – että laajuudeltaan. Kirjan sivumäärä on viime vuosina lähes säännöllisesti kivunnut yli 250:n. Se on osaltaan seuran jäsenistön aktiivisuuden ansiota, sillä kirja on koostunut heidän kirjoittamistaan tai välittämistään artikkeleista. Toimituskunta kiittää kaikkia kirjoittajia ansiokkaista artikkeleista ja tutkimusraporteista ja haluaa edelleen korostaa, että hyviä kirjoituksia tarvitaan myös tulevana aikoina. Varsinkin ennen julkaisemattomista aiheista kootut tutkielmat ovat tervetulleita. Seura haluaa aikakauskirjassaan tarjota tutkijoille ponnahduslaudan sotahistorian alan korkeatasoisiin kirjoituksiin.

Julkaisutoimikunta on parin viime vuoden aikana kokenut melkoisia muutoksia, kun sen pitkäaikaiset jäsenet, dosentti Eero Elfvingren ja museonjohtaja Markku Palokangas ovat halunneet luopua toimituskunnan jäsenyydestä. Aikakauskirjan toimitus kiittää heitä monivuotisesta ansiokkaasta toiminnasta ja toivottaa heille menestystä uusissa tehtävissään.

Uudistuessaan toimituskunta toivoo nimenomaan seuran nuorimpien jäsenten tulevan aktiivisesti mukaan aikakauskirjan toimitustyöhön, jossa tarjoutuu oivallinen väylä harjaantua tieteelliseen julkaisutoimintaan.

Toimituskunta esittää Maanpuolustuksen kannatussäätiölle kunnioittavan kiitoksen seuran vuosijulkaisuun saamastaan tuesta.

Huomautettakoon vielä, että kirjoittajilla on vastuu esittämistään mielipiteistä.

TOIMITUSKUNTA

SISÄLLYS

VELI-MATTI SYRJÖ	
Mannerheim ja muut kenraalit.....	7
JOUNI SILLANMÄKI	
Näkökohtia suomalaisten osuudesta Viron vapaussotaan.....	34
JARKKO KEMPPI	
Viron suojeluskunnat 1917–1940.....	63
MARKKU SALOMAA	
Punaupseeri Vehviläisen ”venäläinen ruletti”.....	103
VALTERS ŠČERBINSKIS	
Talvisota ja Latvia.....	118
RAUNO GRÖNBACKA	
Merenkurkun talvitie 17.2.–25.3.1940.....	136
MAUNO JOKIPII	
Hitlerin idänsodan luonne.....	166
EINAR P. LAIDINEN	
Suomalaiset tiedustelukoulut 1941–1944.....	218
MARKKU PALOKANGAS	
VT-aseman menettäminen ja siihen johtaneet tekijät kesällä 1944.....	237
MARKKU SAVIA	
Dak Pek – alkuperäiskansan leiritukikohta Vietnamin sodassa.....	267

CONTENTS

VELI-MATTI SYRJÖ	
Mannerheim and the other generals.....	7
JOUNI SILLANMÄKI	
Finnish Participation in the Estonian War of Independence.....	34
JARKKO KEMPPI	
The Estonian Civil Guards 1917–1940.....	63
MARKKU SALOMAA	
The Red Officer Teuvo Vehviläinen's "Russian Roulette" – the Life Story of a Finnish Red Officer, 1903–1938.....	103
VALTERS ŠČERBINSKIS	
The Attitude of the Latvians towards Finland during the Winter War.....	118
RAUNO GRÖNBACKA	
Lorry Traffic across the frozen narrows of the Gulf of Bothnia between 17 february and 25 march 1940.....	136
MAUNO JOKIPII	
The Character of the Hitler's War in the East.....	166
EINAR P. LAIDINEN	
The Finnish Intelligence Schools 1941–1944.....	218
MARKKU PALOKANGAS	
The Brake of the VT Defence Position on the Karelian Isthmus in june 1944 and its contributory factors.....	237
MARKKU SAVIA	
Dak Pek – the Base Camp of a Native people during the Vietnam War.....	267

MANNERHEIM JA MUUT KENRAALIT

Saapuessaan joulukuussa 1917 vastikään itsenäiseksi julistautuneeseen kotimaahansa Suomeen kenraaliluutnantti C. G. Mannerheim tuli maahan, jota ei paljon tuntenut ja jossa hänestä ei juuri kukaan mitään tiennyt. Hallituksen joukkojen, valkoisen armeijan, komentajaksi hän tuli vanhojen Haminan kadettien muodostaman Sotilaskomitean tuoreena puheenjohtajana tammikuussa 1918. Kovin tunnettu ei hän näiden kotimaassaan työskennelleiden entisten kadettienkaan parissa ollut. Päinvastoin, Venäjän keisaria uskollisesti loppuun saakka palvelleena kenraalina häneen suhtauduttiin epäluuloisesti. Ylipääällikkyyks lankesi hänelle lähinnä siksi, että hänen katsottiin maailmansodan kokemuksensa perusteella omaavan riittävän ammattitaidon sodankäynnissä, mikä pari vuosikymmentä siviilissä vaikuttaneille Sotilaskomitean jäsenille oli todellisuudessa jo sangen kaukainen taito.

Ainoa Venäjältä palannut korkea-arvoinen sotilas Mannerheim ei toki ollut, mutta aivan hänen tasoisiaan sotilaallisessa ammattitaidossa tai sotilasarvossa ei Suomessa ollut noina päivinä monia. Mannerheimin perustamaan valkoisen armeijan ensimmäiseen esikuntaan kuuluneet upseerit olivat Haminan kadetteja, mutta lähes kaikki käytännössä siviileitä. Hänen ensimmäinen esikuntapäällikkönsä oli eversti Martin Wetzzer, sortovuosina sotapalveluksesta eronnut ja juristiksi itsensä kouluttanut itsenäisyysmies, joka maailmansodan alkaessa oli kutsuttu kapteenina reservistä palvelukseen ja oli sodassa kohonnut everstiksi ja rykmentin komentajaksi. Esikuntaan kuului päämajoitustmestarina aliratsu-

* (s. 1937) Filosofian maisteri, arkistoneuvos, kirjoittanut mm. teokset: Orimattilan historia II (1976), Jääsken kihlakunnan historia 1700–1865 (1976), Lappeen kihlakunnan historia 1620–1865 (1985), Itsenäisen Suomen kenraalikuunta, historia (1998), osia teoksiin Suomen puolustuslaitos 1918–1939 (1988), Jatkosodan historia 6 (1994), Tuntemattoman sotilaan rykmentti JR 8 (1990), Keisarillinen Suomen Kadettikoulu 1821–1903 (2003) sekä lukuisia tieteellisiä artikkeleja muun muassa militäärihistoriallisista aiheista.

mestari Hannes Ignatius, vuodesta 1901 alkaen sotapalveluksesta erossa ollut liikemies, päivytyksenraalina eversti Walter Holmberg, vuodesta 1903 siviilissä toiminut Suomen Kaartin upseeri ja varuspäällikkönä eversti Adolf von Rehausen, suomalaisissa joukoissa palvellut ja vuonna 1902 siviiliin joutunut maanviljelijä. Sodan kestäessä ylipäällikkö sai esikuntaansa joukon kyvykkäitä ammattiupseereita Ruotsista, ja taistelevien joukkojen johtoon hän saattoi asettaa eräitä Venäjältä saapuneita sotakokemusta omaavia upseereita sekä joitakin ruotsalaisia ammattiupseereita ja yhden Saksassa sotaoppinsa saaneen jääkäriin.

Vapaussotaan osallistuneista Venäjällä palvelleista rintamaupseereista sotilaallisesti katsoen ansioitunein oli kenraalimajuri Ernst Löffström, joka oli toiminut divisioonan komentajana rintamalla. Hänen kanssaan saman sotilasarvon katsoi omaavansa Paul von Gerich, joka erosi everstinä Venäjän armeijasta ja katsoi tämän johdosta olevansa kenraalimajuri, koska hänelle hänen oman käsityksensä mukaan kuului eroamisen yhteydessä myönnetty astetta korkeampi sotilasarvo. Everstejä olivat Karl Wilkman ja Aleksander Tunzelman von Adlerflug. Ruotsinmaalaisista upseereista komentajantehtävissä olivat eversti Ernst Linder ja everstiluutnantti (Persian armeijan kenraalimajuri) Harald Hjalmarsson. Jääkäreistä toimi komentajana kapteeni – everstiluutnantti Aarne Sihvo.

Venäjällä palvelleista upseereista eniten oli Mannerheimin kanssa ollut tekemisissä kenraalimajuri Ernst Löffström. He olivat opiskelleet samaan aikaan Suomen Kadettikoulussa Haminassa, palvelleet maailmansodan alkuvaiheissa samalla rintamanosalla ja osallistuneet samoihin taisteluihin. Heidän keskinäiset välinsä saattoi tuona aikana määritellä korrekteiksi, mutta etäisiksi. Mannerheimin arkistossa säilynyt Löffströmin kirje syksyiltä 1914 todistaa heidän tuossa vaiheessa ongelmattomista suhteistaan.¹ Toisten upseerien osalta suhde ylipäällikköön syntyi vasta heidän toimiessaan sodassa hänen alaisinaan. Ruotsinmaalaisista upseereista eversti Linder oli Mannerheimin sukulainen ja siten erikoissuhteessa ylipäällikköön.

Voitokas sota teki ratsuväen kenraaliksi ylenneestä Mannerheimista kansallissankarin maan porvarillisen väestön keskuudessa. Läheskään vastaavaa sankarikehää ei kukaan hänen alaisistaan komentajista saanut kulmilleen. Lähinnä eversti Aarne Sihvo ”Karjalan vapauttajan” maineen jossakin määrin aiheettomasti saaneena oli suomalaiskansallisesti ajattelevien ja jääkäri liikkeen kannattajien piirissä palvottu idoli.

Mannerheim-myytti alkoi syntyä jo vuoden 1918 aikana. Suurena syyinä siihen oli – paitsi tietysti kenraalin toiminta ylipäällikkönä – kenraali-

majuriksi ylenneen Hannes Ignatiuksen monin tavoin julkistama palvo-va ihailu. Jo syksyllä 1918 ilmestyi hänen toimestaan Mannerheim-luon-nekuva.² Tässä pienessä kirjasessa on jo nähtävissä suurin osa niistä Man-nerheimiin liitetystä positiivisista ominaisuuksista, joiden varaan hänen julkisuuskuvansa rakentui. Ylhäisaatelisesta suvusta polveutuva korkeata-soinen ammattisotilas, hienostunut gentlemanni, voimakastahtoinen, mut-ta silti ystävällinen ja toiset huomioon ottava syvästi isänmaallinen sankar-ihahmo, sellainen kuva muodostuu Hannes Ignatiuksen tekstistä.

Kun kenraali Mannerheim vielä valtionhoitajana luotsasi Suomen irti tappiolle joutuneesta Saksasta ja hankki maallemme entente-valtojen tunnustuksen, oli hänen asemansa itsenäistyneen Suomen ensimmäise-nä suurmiehenä vakiintunut. Hän siirtyi yksityiselämään elokuussa 1919 hävittyään K. J. Ståhlbergille presidentinvaalissa.

Itsenäisen Suomen armeija syntyi valkoisesta armeijasta, ja sen up-seeristo koostui osin Venäjällä palvelleista, osin vanhassa Suomen sota-väessä palvelleista, osin jääkäreistä ja lopulta uusista kotimaassa kou-lutetuista miehistä. Ei ihme, että noin heterogeeninen perusta toi muka-naan suuria ristiriitoja. Kiinnostavaa on, että upseeriryhmät esiintyivät yhtenäisinä toisiaan vastaan, vaikka ne samalla saattoivat sisäisesti olla hyvinkin erimielisiä. Ei edes ihailu valkoista kenraalia, C. G. Manner-heimia kohtaan ollut kaikkia yhdistävä tekijä. Mannerheimilla oli jouk-ko ihailijoita, jotka suhtautuivat häneen palvoen, joukko ihailijoita, joi-den ihailu oli kohtuullista ja joukko upseereita, jotka suhtautuivat hä-neen kielteisesti. Tarkoitukseni on käsitellä Mannerheimia tältä näkö-kannalta, ihailun ja vihamielisyyden kohteena sekä niihin reagoijana.

Haminan kadettikoulun muistoja vaalimaan olivat sen kasvatit koulun tultua vuonna 1903 lakkautetuksi perustaneet kuusi vuotta myöhemmin Suomen Kadettiklubin. Se toimi ensimmäisen vuosikymmenensä lähin-nä nostalgisena keskustelukerhona, mutta sen piiristä muodostui maail-mansodan kuluessa edellä mainittu Sotilaskomitea ajamaan Suomen vapauttamista Venäjästä. Kun tämä onnistui vapaussodan/sisällissodan avulla, oli sodan ylipäällikkö, vapaaherra Mannerheim entisten kadet-tien suuri sankari – huolimatta siitä, että hänet oli aikoinaan kurittomu-u-tensa takia erotettu Suomen kadettikoulusta. Ihailuaan Kadettiklubi manifestoi kutsumalla Mannerheimin syksyllä 1918 ensimmäiseksi kunniajäsenekseen. Tähän tosin saattoi vaikuttaa osaksi myös halu lepy-tellä sodan päätyttyä eronnutta ja noihin aikoihin Ruotsissa oleskelevaa kenraalia, jota tuolloin kipeästi tarvittiin luotsaamaan Suomen valtiolai-vaan Saksan vanavedestä.

C. G. E. Mannerheim valtionhoitajana. (Kuva: Sotamuseo)

C. G. E. Mannerheim as regent.

Oli miten oli, Mannerheim oli ja pysyi Kadettiklubin kunniajäsenenä ja hänessä katsottiin kristallisoituvan Haminan kadettikoulun parhaiden perinteiden ja ihanteiden. Tämä tulee ilmi monta kertaa jo 1920-luvun kuluessa, jolloin Kadettiklubi piti velvollisuutenaan, kenraali Mannerheimin jouduttua sen käsityksen mukaan loukkaavasti kohdelluksi, julkisesti esiintyä kunniajäsenensä puolustajana. Esimerkkinä kerrotta- koon, miten klubin johtokunta 27.9.1921, tasavallan presidentin kieltäy- dyttyä hyväksymästä Mannerheimia suojeluskuntien ylipäälliköksi, suoritti kunniakäynnin kenraalin luona. Klubin puheenjohtaja, eversti H. Wärnhjelm piti puheen, jossa ilmaisi klubin syvimmän suuttumuksen sen loukkauksen johdosta, mihin maan korkein hallintomies oli tehnyt itsensä syyppääksi. ”Näemme Teidät ensimmäisenä miehenämme, ylpey- tenämme, miehenä, joka vaaran hetkellä astui esiin suojellakseen lakiin perustuvaa yhteiskuntajärjestystämme ja suurenmoisella uroteollaan palautti meille uskon tulevaisuuteen. Isänmaa on siitä Teille katoamat- tomassa kiitollisuudenvelassa. Ottakaa vastaan, Herra Kenraali, vakuu- tuksemme lämpimimmistä ihailustamme ja jakamattomasta kunnioituk- sestamme ja myötätunnostamme!”³

Aivan jakamaton ei tuo kunnioitus ja ihailu ollut klubin jäsenten kes- kuudessakaan, sillä samassa johtokunnan kokouksessa, missä päätettiin kunniakäynnistä Mannerheimin luona, päätettiin samalla esittää voima- kas moite klubin jäsentä, kenraalimajuri Bruno Jalanderia kohtaan. Tämä oli nimittäin esitelty presidentille Mannerheimin ylipäällikkyy- den ja asettunut siihen kielteiselle kannalle. Klubin mielestä Jalander oli tässä yhteydessä syyttänyt Mannerheimia poliittisista juonitteluista. Saatuaan klubin todella ankarasanaisen moitekirjeen, missä häntä uhat- tiin klubin jäsenyydestä erottamisella, Jalander ilmeisesti hämmästyi ja suuttui perusteellisesti. Hän laati klubille vastauskirjeen, joka oli vähin- täänkin yhtä kovasanainen. Jalander väitti – oletettavasti kylläkin vas- toin parempaa tietoaan – ettei kukaan klubin johtokunnan ulkopuolella ollut käsittänyt hänen esittelyään mitenkään Mannerheimia loukkaavak- si. Johtokunta väitti Jalanderin sanoneen Mannerheimia poliittiseksi juonittelijaksi, kun Jalander kertoi sanoneensa, että Mannerheimin vas- tustajat saattaisivat nimityksen tapahduttua ryhtyä poliittiseen juonitte- luun Mannerheimia vastaan. Siksi hän sanoi odottavansa klubin johto- kunnan anteeksipyyntöä, koska heidän kirjeensä, missä Jalanderia syy- tettiin mm. tahdittomuudesta, oli mitä suurimmassa määrin tahditon.⁴

Bruno Jalander oli eräs harvoista suomenmielisistä Haminan kade- teista, joten hänen käsityksensä sikälikin poikkesivat kadettien suuren

B. F. Jalander toimi Uudenmaan läänin maaherrana 1917–1932 ja puolustusministerinä 1920–1923. (Kuva: Sotamuseo)

B. F. Jalander served as a governor from 1917 to 1932 and minister of defence from 1920 to 1923.

Suomen vapaussotaan siksi, että bolsevismi oli siellä päässyt valtaan pakottaen heidät luopumaan viroistaan. Selvänä todisteena kenraali Mannerheimin katsantokannasta on hänen Manchester Guardianille antama haastattelunsa, josta Hufvudstadsbladetissa oli lyhyt ote joulukuun 4. päivänä 1918. Tässä sanotaan mm. Hän ei taistellut Venäjää vaan bolsevismia vastaan... Nämä Mannerheimin sanat soivat aina Jalanderin mielessä, eikä hän voinut pitää Mannerheimia suomalaisena itsenäisyysmiehenä.”⁵

Toisaalta eversti Wärnhjelmin Kadettklubin puolesta esittämissä ihailuissa sanoissa kenraali Mannerheimille ja toisaalta kenraali Jalanderin mielipiteissä Mannerheimista ”sattumaylipäällikkönä” kuvastuu kaksi erilaista katsantokantaa, joilla molemmilla oli kannattajansa Suomen porvarillisesti ajattelevan väestön keskuudessa. Eversti Wärnhjelmin ja epäilemättä paljolti myös kenraali Mannerheimille ja suurimmalle osal-

enemmistön mielipiteistä. Julkaisemattomissa muistelmissaan, jotka hänen vaimonsa Aino Ackté-Jalander hänen kertomansa perusteella kirjoitti, Jalander esittää käsitöksensä Mannerheimista: ”Jalanderilla oli Mannerheimin suhteen oma katsantokantansa. Jalander kunnioitti häntä Vapaussodan ylipäällikkönä, antoi hänelle ansaitun arvon, mutta hän ei voinut antaa siihen liioiteltuun ihailuun, joka huumasi suuren osan kansalaisistamme. Sattuma teki Mannerheimista ylipäällikön ja tuskinpa on ajateltavissa, että Mannerheim – Venäjällä vuosikymmeniä palvellut suomalainen – olisi suostunut ottamaan osaa toimintaan Venäjää vastaan, jos tsaarivalta – taikkapa vain Kerenskin hallitus – olisi pysynyt siellä pystyssä. Mannerheim kuten monet muutkin Venäjällä palvelleet suomalaiset upseerit, ottivat osaa

le entisiä Haminan kadetteja oli sota vuonna 1918 ollut sotaa bolsevismia vastaan niin Venäjällä kuin Suomessakin. Toisaalta kenraali Jalanderin tavoin ajattelevien mielestä sota oli ennen kaikkea vapaussota, taistelu Suomen itsenäisyyden turvaamiseksi ja Venäjän vallan murskaamiseksi Suomessa. Tämä ajatustapa oli vallitsevana jääkäri liikkeen edustajien ja kannattajien, aktivistien, keskuudessa. Niinpä kenraali Jalanderin muistelmissaan lausuma tuomio, ettei hän voinut pitää Mannerheimia suomalaisena itsenäisyysmiehenä, oli hänen oman käsityksensä mukaan suorastaan murskaava argumentti, mutta esimerkiksi Venäjällä palvelleiden upseerien silmissä sitä saattoi pitää jopa positiivisena ilmaisuna. Nämä sotilaat näet pitivät kunnianaan, että olivat valalleen uskollisina palvelleet tsaaria loppuun saakka ja pitivät vihollisvaltiosta, Saksasta, sotaoppia hakemaan lähteneitä jääkäreitä isänmaan pettureina.

Erilainen käsitys sodan luonteesta ei kuitenkaan mitenkään ratkaisevasti vaikuttanut niihin käsityksiin, joita ihmisillä oli Mannerheimista. Eräät sellaiset kenraalit, jotka jakoivat näkemyksen sodasta ennen kaikkea bolsevismia vastaan käytyä taisteluna, olivat silti Mannerheimin vastustajia tai vihemiehiä, kuten vaikkapa kenraalit Löfström ja Kivekäs. Vastaavasti sodan vapaustaisteluluonnetta korostava kenraali Hannes Ignatius oli Mannerheimin suurimpia ihailijoita.

Kenraali Mannerheimin asema 1920-luvun taistelussa armeijan johtopaikoista oli erikoinen. Hän oli K. J. Ståhlbergin tultua tasavallan presidentiksi siirtynyt yksityiselämään. Sotaväen päällikkyydestä hän oli

Hannes Ignatius toimi vapaussodassa valkoisen päämajan päämajoitustamastarina. Hän kuului myöhemminkin Mannerheimin läheiseen ystäväpiiriin. Kenraalimajuriksi Ignatius ylennettiin toukokuussa 1918 ja kenraaliluutnantiksi toukokuussa 1928. (Kuva: Sotamuseo)

Hannes Ignatius served during the War of Independence as quartermaster-general in the White GHQ. Later he belonged to the circle of Mannerheim's close friends. Ignatius was promoted major-general in May 1918 and lieutenant-general in May 1928.

kieltäytynyt, koska presidentti ei ollut suostunut niihin ehtoihin, joita hän viran vastaanottaakseen oli vaatinut. Tästä syystä hän toisaalta oli sivussa siitä taistelusta, jota upseeriryhmien välillä armeijan johdosta käytiin. Toisaalta hän oli jatkuvasti esillä niissä kaavailuissa, joita esitettiin ratkaisuksi armeijaa repivien ristiriitojen lopettamiseen. Riidan pääosapuolia olivat Venäjän armeijassa palvelleet upseerit ja jääkäriupseerit. Johtopaikat olivat luonnollisesti tässä vaiheessa kokonaisuudessaan Venäjällä palvelleiden upseerien käsissä. Sotaväen päällikkönä toimi kenraalimajuri Kaarle Wilkama, yleisesikunnan päällikkönä kenraalimajuri Oscar Enckell ja heidän lisäksi merkittävässä asemassa toimivat mm. kenraalit Martin Wetzer, Ernst Löfström, Paul von Gerich, Aleksander Tunzelman von Adlerflug, Kaarlo Kivekäs ja Birger Åkerman. Myös puolustusministerinä toimi monesti joku tähän ryhmään kuuluva kenraali, kuten kenraali Bruno Jalander tai kenraali K. E. Berg.

On ymmärrettävää, että jääkärit, jotka olivat aikoinaan lähteneet Saksaan saamaan sotaoppia ajaakseen venäläiset pois Suomesta ja taatakseen Suomelle itsenäisyyden, pitivät näitä Venäjällä palvelleita upseereita sopimattomina tehtäviinsä. He epäilivät sekä venäläisten upseerien ammattitaitoa että isänmaallista mieltä. Yhtä ymmärrettävää on, että vuosikymmeniä armeijassa palvelleet ammattiupseerit pitivät jääkärien maailmansodan aikaista toimintaa Saksan armeijassa kaikkea muuta kuin armeijan johtopaikoille pätevyyttä antavana. Samoin kuin jääkärit epäilivät tsaaria loppuun saakka palvelleiden suomalaisten upseerien isänmaallista mieltä, pitivät nämä jääkäreitä isänmaanpettureina, koska he olivat sodan kestäessä tietoisesti menneet vihollisen armeijaan. Jääkäreiden saamaa sotilaskoulutusta tsaarin upseerit pitivät parhaimmillaan preussilaisen aliupseerin pätevyuden antavana.

Kun ”jääkäriklikki” 1920-luvun alkupuolella ryhtyi lehdistöä hyväksikäyttäen hyökkäykseen ”venäläisiä” upseereita vastaan, on merkillepantavaa, että hyökkäys ei ulottunut Mannerheimiin. Tämä lienee joutunut pääasiassa siitä, että Mannerheimia ei tarvinnut savustaa ulos armeijasta, hänhän ei ollut palveluksessa. Todennäköisesti ajateltiin myös Mannerheimin sankarimainetta, joka olisi helposti saattanut kääntää häneen suunnatut hyökkäykset hyökkääjien tappioksi. Tuona aikana ei jääkärien ja Mannerheimin välillä vielä vallinnut edes neutraali suhde, hän oli heidän silmissään edelleen jossain määrin epäilyttävä venäläinen kenraali, joten arvostus tai kunnioitus ei ole estänyt hyökkäyksiä hänen persoonaansa vastaan.

Sitä vastoin palveluksessa olevia Venäjän armeijassa palvelleita up-

seereita vastaan jääkärit kohdistivat ankan hyökkäyksen. Kenraalimajurit Kaarlo Kivekäs ja Oscar Enckell saivat syytteet epäisänmaallisuudesta sillä perusteella, että eivät olleet osallistuneet vapaussotaan. Tosin molemmat olivat sen aikana palveluksessa ulkomailla, Kivekäs Ukrainassa ja Enckell Serbiassa, mistä heillä ei ollut mahdollista päästä Suomeen. Vapaussotaan osallistuneista kenraaleista Sotaväen päällikköä, kenraali Kaarle Wilkamaa, ei syytetty epäisänmaalliseksi, mutta annettiin ymmärtää hänen olevan kykenemätön korkeaan tehtäväänsä itsepäisyytensä, henkisen rajoittuneisuutensa ja puutteellisen ammattitaitonsa takia. Vapaussodassa kunnostautunutta Ernst Löfströmiä syytettiin venäläismieliseksi ja väitettiin hänen haaveilevan tsaari-Venäjän palauttamisesta.⁶

Mannerheim ei julkisuudessa osallistunut millään tavoin armeijan johdosta käytyyn keskusteluun. Hän oleskeli 1920-luvulla paljolti ulkomailla ja seurasi maailmanpolitiikkaa. Kyllä hän kotimaansakin oloja seurasi ja sai tietoja esimerkiksi kenraalien Harald Åkerman ja Hannes Ignatius välityksellä. Mannerheim oli oppinut kärsivällisyyttä ja hänen julkinen esiintymisensä poliittisluonteisissa kysymyksissä jäi syksyyn 1919, jolloin hän julkaisi lehdistössä avoimen kirjeen presidentti Ståhlbergille vaatien tätä yhtymään hyökkäykseen Pietarin vapauttamiseksi bolševikkien vallasta. Kirjeen julkisuudessa saama vastaanotto oli Mannerheimille pettymys, ja hän vaikenä pitkäksi aikaa. Mannerheimin käsityksille vierasta oli myös julkinen polemiikki sellaisista asioista, joita hän piti armeijan sisäisinä, kuten kysymystä puolustuslaitoksen johdosta ja organisaatiosta. Yksityisesti hän kyllä saattoi tuoda ilmi epäluulonsa liian nuoria ja kokemattomia jääkäriupseereita kohtaan.

Vielä toimiessaan Suomen armeijan ylipäällikkönä keväällä 1918 Mannerheim asetti toimikunnan laatimaan vapaustaistelun historiaa. Tämän toimikunnan puheenjohtajaksi hän määräsi päämajoitustemstarinsa, Hannes Ignatiuksen. Kenraali Ignatiuksen toimesta ja valtaosin myös hänen kirjoittamaanaan ilmestyi vuoteen 1926 mennessä kuusiosainen teos ”Suomen vapaussodan historia”, joka kantoi ”virallisen historian” nimeä. Virallisen historiateoksen tiimoilta syntyi runsaasti polemiikkia, mihin myös kuului kiistoja Mannerheimin ja hänen alaistensa komentajien osuudesta eri taisteluvaiheisiin. Kenraali Hannes Ignatius kirjoitti myös sangen paljon sodan tapahtumista muissa yhteyksissä. Hän katsoi juuri komitean puheenjohtajana ja sodan aikaisena päämajoitustemstarina olevansa asiantuntija. Koska komitea piti hallinnassaan sodan asiakirja-ainesta, oli ulkopuolisten vaikea todistella mahdollisia

eriäviä mielipiteitään. Tilanne muuttui teoksen julkistamisen jälkeen, jolloin arkistoinen siirrettiin Sota-arkistoon.

Vapaussodan loppuvaiheisiin kuului suuri operaatio Viipurin valtaamiseksi. Tätä tarkoitusta varten ylipäällikkö perusti sotatoimiyhtymäksi Itäarmeijan. Sen komentajaksi hän määräsi kenraalimajuri Ernst Löfströmin. Nimitys herätti pahaa verta Karjalassa lähinnä eräiden jääkäriupseerien piirissä. Tuo jääkäriryhmä, joka olisi halunnut sotatoimien johtoon jääkäri Aarne Sihvon, ryhtyi epäsoitlaalliseen juonitteluun. Saksalais-

Kenraalimajuri Aarne Sihvo vuonna 1925. (Kuva: Sotamuseo)

Major-General Aarne Sihvo in 1925.

nen luutnantti Scholtz lähetettiin – Aarne Sihvon luvalla – Vaasaan esittämään itsenäisyysseenaatille, että Löfströmiä ei hyväksytä. Senaatin puheenjohtaja P. E. Svinhufvud lähettikin ylipäällikölle kirjeen, jossa ehdotti eversti Karl Wilkmanin määräämistä operaation johtoon ja Sihvon asettamista sellaiseen tehtävään, missä hän ei joutuisi Venäjällä palvelleen kenraalin alaiseksi. Mannerheim piti luonnollisesti kiinni omasta oikeudesta määrätä armeijan nimityksistä. Kenraali Löfström, joka tänä aikana esiintyi äitinsä sukunimellä Toll suojellakseen punaiselle puolelle jääneitä omaisiaan, sai pitää komentajantehtävän. Muodollisesti Mannerheim ilmoitti senaatille, että hän itse vastaa operaation johdosta. Siviileille ei tullut mieleen, että ylipäällikkö tietysti aina vastaa kaikesta taistelutoiminnasta, jota hänen johtamansa armeija toteuttaa.

Käytännössä kenraali Löfström-Toll johti operaatiota ja saavutti tavoitteen, Viipurin valtauksen, odottamattoman nopeasti. Operaation kuudessa oli kuitenkin syntynyt ristiriita ylipäällikön ja Itäarmeijan komentajan välillä. Ylipäällikkö piti komentajan suurimpana omavaltaisuutena, että tämä Päämajasta lupaa pyytämättä oli siirtänyt komentopaikkansa Antreasta Taliin, jolloin Päämaja ei vuorokauteen ollut yhteydessä komentajaan. Kenraali Toll perusteli siirtoa sillä, ettei hänellä ollut Antreassa mahdollisuutta olla yhteydessä alaisiinsa komentajiin, mikä oli välttämätöntä operaation johtamiselle. Seurauksena oli kirpeäsanainen sähkösanomavaihto Mannerheimin ja Löfströmin välillä, mikä päättyi

Ernst Löfström ylennettiin kenraaliluutnantiksi toukokuussa 1918. Jalkaväen tarkastajana hän toimi 1920-luvulla. (Kuva: Sotamuseo)

Ernst Löfström was promoted lieutenant-general in May 1918. He served as inspector of infantry in the 1920s.

Löfströmin ilmoitukseen Viipurin valloituksesta ja pyyntöön saada siirtää komentopaikkansa Viipuriin.

Viipurin valtauksen johdosta pidettiin kaupungissa vapunpäivänä 1918 paraati ja ylipäällikkö tarjosi sen jälkeen illalliset. Kenraali Löfström, joka oletti operaation johtajana saavansa osakseen asianomaista huomiota, pani merkille, että hänet oli juhlapöydässä asetettu vasta neljännelle arvosijalle, jopa eversti Linderin jälkeen. Juhlapuheessaan kenraali Mannerheim ei sanallakaan kosketellut Viipurin valtauksen osallistuneita joukkoja, hän muisteli niitä miehiä, jotka olivat edellisinä vuosikymmeninä työskennelleet Suomen vapauden hyväksi. Kenraali Löfström pyysi illallisten lopulla puheluvan ylipäälliköltä ja piti puheen ja kohotti maljan alaistensa komentajien kunniaksi. Tämän jälkeen hän poistui tilaisuudesta. Ylipäällikön ja Itäarmeijan komentajan välille oli syntynyt ristiriita, mikä oli kehittynyt arvovaltakysymykseksi.

Vielä samana iltana herrat tapasivat ylipäällikön kutsusta hänen salonkivaunussaan. Löfström määrättiin oman suostumuksensa perusteella Viipurin linnoituksen komentajaksi. Viipurin valtauksen johdosta hänet myöhemmin ylennettiin kenraaliluutnantiksi, mutta mitään kunniamerkkiä hän ei suorituksestaan saanut, toisin kuin yleensä oli tapana.⁷

On selvää, että Mannerheimin ja Löfströmin välit eivät näiden tapausten jälkeen voineet olla kovin läheiset. Käytännössä heillä ei juuri ollut tekemistä toistensa kanssa, sillä Mannerheim erosi ylipäällikkyydes-

tä toukokuun lopussa 1918 ja Löffström joutui eroamaan armeijasta ke-sällä 1918, kun saksalaissuuntausta edustanut sotaministeri, kenraalima-juri Wilhelm Thesleff ilmoitti, ettei Löffströmille ollut sotilasarvoaan vastaavaa tehtävää Suomen armeijassa.⁸

Valtionhoitajaksi tultuaan kenraali Mannerheim kutsui Löffströmin pal-velukseen huhtikuussa 1919 tarkastavaksi kenraaliksi. Löffströmin al-manakkamuistiinpanojen perusteella voi päätellä, että hänen suhteensa valtionhoitajaan tänä aikana oli kaikin puolin korrekti. Jo tammikuussa vapaussodan alkamisen vuosipäivänä Löffström kertoo olleensa Mannerheimin kotona muiden kenraalin taistelutovereiden kanssa ja nauttineensa illallisen sekä kahvia punssin kanssa ynnä whiskyä. Hän on palvelukseen uudelleen tultuaan matkustanut ylipäällikön junassa Viipuriin valtauksen vuosipäivän juhlallisuuksiin ja osallistunut valkoisen armeijan voit-toparaatin vuosipäivänä 16.5.1919 juhlallisuuksiin ja ollut kutsuttuna sama-na iltana Mannerheimin kotiin. Samoin hän osallistui Mannerheimin järjestämiin promootion sepeleensitojille järjestettyyn päivälliseen ja tanssiaisiin. Esittelyistä Mannerheimille Löffström kertoo muistiinpanois-saan mainiten valtionhoitajan joskus olleen hyväntuulinen ja joskus pa-hantuulinen ja kerran jopa tuulensa parannuttua vihellelleen.⁹

Vaikuttaa siltä, että Viipurin operaation ristiriidat oli haudattu. Mo-lemmat osapuolet olivat vanhoja sotilaita ja vuosikausia taisteluihin osallistuneita. He tiesivät, että sodassa sattuu erimielisyyksiä ja että joh-tajien hermot joutuvat kovalle koetukselle. Kun taistelu on ohi, tilanne rauhoittuu. Todennäköisesti ylipäällikön ja hänen alaisensa suhde olisi jäänyt tällaiseksi, ellei kenraali Ignatiuksen Viipurin operaatiota koske-va kirjoittelu olisi 1920-luvulla luonut uutta tilannetta.

Kenraali Ignatiuksen luoma kuva Viipurin operaatiosta oli Löffströmin käsityksen mukaan väärä, tahallisesti valheellinen ja häntä loukkaava. Hän piti muutakin Viipurin operaatiota kuvailevaa kirjoitteluä Ignatiuk-sen inspiroimana ja katsoi, että häneltä sen johdosta riistettiin hänen so-tilaskunniansa. Saadakseen asian korjatuksi Löffström kääntyi Kadetti-klubin puoleen ja pyysi sitä asettamaan joistakin sotilaallisesti pätevistä entisistä kadeteista koostuvan komitean, joka selvittäisi Ignatiuksen so-tahistoriallisissa kirjoitelmissa esiintyvät väitteet Viipurin operaatiosta. Löffström sanoi esittävänsä tämän pyynnön, koska hän halusi välttää leh-tipolemiikkia, mikä syntyisi, mikäli asia saatettaisiin julkisuuteen. Sitä paitsi hän sanoi haluavansa, että asia käsiteltäisiin sellaisessa yhdistyksessä, jonka jäsenten käsitykset sotilaskunniasta, oikeudesta ja totuudes-ta ovat niin lujat ja perustellut, kuin on laita Suomen Kadettiklubissa.¹⁰

Muistelmissaan Löfström kuvaa käyntiään Kadettiklubin silloisen puheenjohtajan, kenraali August Langhoffin luona: ”Erittäin kuvaavaa sekä kenraali Langhoffille että koko tilanteelle yleisesti oli, että kun hän saattoi minut ulos, hän huomautti että ’mikäli kyseessä saattaisi olla jonkinlainen syytös Mannerheimia vastaan, jota minä nyt halusin ajaa, hän oli varma, ettei Kadettiklubi ottaisi mitään kantaa siihen’.”¹¹ On tietysti kaikin puolin ymmärrettävää, ettei Kadettiklubi halunnut millään tavalla osallistua toimintaan, joka edes epäsuorasti olisi kohdistunut sen ensimmäistä kunniajäsentä vastaan. Vaikka Löfström esittikin syytöksensä kenraali Ignatiuksen puolueellista ja vääristelevää kirjoitustapaa vastaan, on selvää, että myös Kadettiklubin johtokunta ymmärsi syytösten viime kädessä kohdistuvan kenraali Mannerheimia vastaan. Yksityisesti Löfström kiinnittikin huomiota siihen, ettei Mannerheim ollut mitenkään esittänyt eriävää mielipidettään sen paremmin julkisesti kuin hänelle henkilökohtaisesti.

Kadettiklubi ei tosiaan suostunut asettamaan Löfströmin pyytämää komiteaa. Vastauskirjeessään Löfströmille se toteaa, ettei sillä ole mahdollisuuksia ottaa asiaa käsiteltäväkseen, ”mutta jokainen ammattilehdissä käyty vapaussotaan osaa ottaneiden asiallinen selvittely merkittävästä virheellisyyksistä tai puutteista sodan kuvauksissa voi tosiasiaassa hyödyttää historian tutkimusta.”¹² Klubin johtokunta siis kehotti Löfströmiä esittämään polemiikkinsa ammattilehdissä. Siihen ei Löfström vielä tässä vaiheessa ollut halukas.

Ernst Löfströmistä tuli tämän jälkeen yhä selvemmin Mannerheimin vastustaja. Hän laati ilmeisesti mahdollista Kadettiklubin tarkastusta varten ensimmäisen version omasta osallisuudestaan Viipurin operaatioon ja myöhemmässä vaiheessa hän myös laati käsikirjoituksen suhteestaan Mannerheimiin ja niistä vääryyksistä ja loukkauksista, joita hän katsoi kokeneensa Mannerheimin ja hänen lähipiirinsä puolelta.

Kaikkien Löfströmin syytösten läpikäyminen ei maksa vaivaa, koska artikkelin tarkoitus ei ole selvittää niiden todellisuuspohjaa. Olennaista on, että Löfström uskoi niihin. Hän kertoo laajasti, miten hän kesällä ja syksyllä 1914 taisteli samalla rintamalla kuin Mannerheim ja miten Mannerheim taisteluissa epäonnistui toisin kuin hän itse. Löfströmille myönnettiin urhoollisuudesta Yrjön risti niin sanotun Yrjön duuman yksimielisestä suosituksesta. Tämä Venäjän armeijan arvostetuin urhoollisuudesta taistelussa jaettu kunniamerkki näet myönnettiin Löfströmin kuvauksen mukaan siten, että seitsemästä Yrjön ristin saaneesta muodostettiin lautakunta, duuma, joka arvioi, oliko esitetty ehdokas ansain-

nut ristinsä. Mikäli duuma päätyi kielteiselle kannalle, oli periaatteessa mahdollista uusien todisteiden myötä esittää asia uudelleen. Tällöin asetettiin uusi Yrjön duuma, jossa olivat eri henkilöt kuin edellisessä. Mikäli tämäkin duuma antoi kielteisen lausunnon, ei asiaa enää voinut esittää. Löfström kertoo Mannerheimille esitetyn Yrjön ristin kokeneen tämän kohtalon ja mainitsee itse olleensa toisen Yrjön duuman jäsen, jossa Mannerheimin ehdokkuus oli hylätty äänin 6-1. Omaa kantaansa asiasta hän ei muistelmissaan kerro. Eräästä päiväkirjamuistiinpanosta tosin käy ilmi, että juuri Löfström äänesti kunniamerkin myöntämisen puolesta.¹³ Mannerheim sai kuitenkin Yrjön ristin suoraan Nikolai II:n myöntämänä, koska kaartinjoukkojen komentaja, kenraali Besobrasoff saattoi tällaisen esityksen tehdä ohi normaalin käytännön. Tällainen Yrjön risti ei kuitenkaan ollut Löfströmin mukaan samanarvoinen kuin oikealla tavalla myönnetty.¹⁴

Vapaussodan tapahtumista Löfström myös kertoo laajasti eri yhteyksissä, paitsi jo siteeratussa muistiossa ja muistelmissaan myös vuonna 1931 julkaistussa tutkielmassaan ”Ledningen av östarméns operationer i Karelen 1918”. Mannerheimin ja Löfströmin suhteiden kannalta olennaista on, että jälkimmäinen katsoi ylipäällikön kohdelleen häntä epäoikeudenmukaisesti ja Ignatiuksen kuvanneen hänen toimiaan väärämielisesti ja valheellisesti.

Mannerheim puolestaan suhtautui Löfströmin kirjoitteluun ärtyneesti. Hän oletettavasti alun pitäen katsoi Löfströmin kuvanneen tapahtumain kulun väärin, sillä kun tämä vuonna 1922 julkaisi Sotilaisaikauslehdessä artikkelin Viipurin operaatiosta, Mannerheim kääntyi eräiden ruotsinmaalaisten vapaussotaan osallistuneiden upseereiden puoleen ja pyysi näiltä selvitystä asiainkulusta. Eversti Gösta Törngren ilmoitti käsityksensä, että ylipäällikkö oli käsenyt hyökkäyssuunnitelman, jonka kenraali Toll toteutti. Lausuntonsa hän päätti: ”Lopuksi katson henkilökohtaisena mielipiteenäni voivani sanoa, että kenraali Toll erikoisen etevällä tavalla toteutti ne sängen yksityiskohtaiset käskyt, jotka ylipäällikkö oli hänelle antanut Viipurin operaation toteuttamiseksi.”¹⁵

Toinen ruotsinmaalainen upseeri, eversti Henry Peyron puolestaan katsoi lausunnossaan, että Päämaja laati suunnitelman, mutta yksityiskohtainen suunnittelu ja operaation johto oli kenraali Tollin. Toll johti operaatiota taitavasti ja ylipäällikkö varusti hänet niillä joukoilla, joita hän tarvitsi.¹⁶

Tämä edellä mainittujen ruotsinmaalaisten upseerien mielipide on sikäli arvokas, että he suhtautuivat vuoden 1918 ylipäällikköön kunnioit-

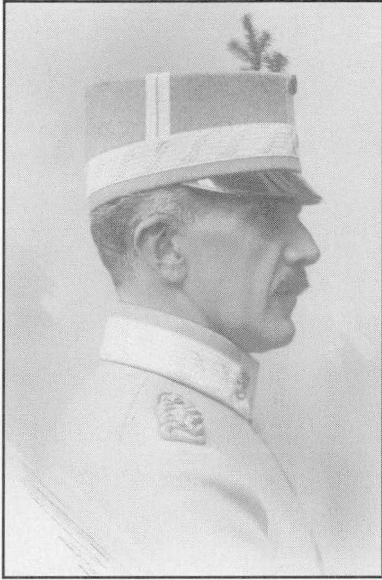
tavasti ja lojaalisti, jopa palvovasti. Kun he katsovat Löffströmin asiallisesti olevan oikeammassa kuin hänen antagonistinsa Hannes Ignatius, se on merkityksellistä. He toki varmasti ymmärsivät, että Mannerheim haki tukea heidän mielipiteistään Löffströmiä vastaan. Kun he nyt katsoivat olevansa pakotettuja suuressa määrin yhtymään Löffströmin käsityksiin, on Mannerheim epäilemättä omasta puolestaan pitänyt viisaimpana jättää asian sikseen. Ymmärrettävästi hänellä ei myöskään ollut halua julkisesti myöntää Löffströmin olleen oikeassa, vaikka hän erään Löffströmin päiväkirjamuistiinpanon mukaan oli yksityisessä seurassa myöntänytkin Löffströmin kuvanneen omissa Viipurin operaatiota selostavassa kirjasessaan tapahtumat oikein.¹⁷

Ruotsinmaalaisen upseerien suhdetta Mannerheimiin kuvaa Törngrenin kirje vuodelta 1929. ”Sulkatöyhdyt vuodelta 1918’ eivät kuulu kenellekään muulle kuin ylipäällikölle. Häntä olen minä omalla vähäisellä toiminnallani pyrkinyt lojaalisti palvelemaan sekä sodan aikana että sen jälkeen ja asettamaan hänet sille paikalle, joka oikeuden mukaan hänelle kuuluu. Sikäli kun olen kyennyt huomaamaan, on ennen kaikkea yksi henkilö, joka on pyrkinyt kiistämään häneltä tämän kunnian, ja se on hänen temperamenttinen päämajoitustemstarinsa, joka sekä sodan aikana että julkaisuissaan sodan jälkeen on pyrkinyt korostamaan itseään korkean herransa ja suojelijansa kustannuksella... Että meistä, jotka olemme oppineet arvostamaan ylipäällikön ylivoimaista persoonallisuutta, täytyy tuntua piinalliselta nähdä kääpiön yrittävän riistää häneltä kunniaa, on toki täysin käsittävää.”¹⁸

Törngrenin kirje oli vastaus Mannerheimin kirjeeseen, jossa tämä valittaa sitä, että vapaussodassa taistelleet ovat ryhtyneet kiistelemään ansioistaan. Kirje on aiheutunut Törngrenin ja Ernst Linderin Historiallisessa Aikakauskirjassa julkaisemasta virallisen vapaussotateoksen ja niisanotun osanottajateoksen, jonka toimittamisessa oli ollut mukana joukko ruotsalaisia upseereita, vertailevasta arvostelusta. Törngren ja Linder päätyivät käsitykseen, että osanottajateos oli korkeatasoisempi ja virallisessa teoksessa oli paljon virheitä. Mannerheim asettui puolustamaan Ignatiusta, joka omasta puolestaan hyökkäsi voimakkaasti Törngreniä ja Linderiä vastaan. Törngren loukkaantui selvästikin Mannerheimin vihjauksesta, että kyse olisi henkilökohtaisesta kunniankipeydestä. Siitä tuskin oli kyse, mutta ruotsinmaalaisen upseerien antipatia Ignatiusta kohtaan on toki saattanut vaikuttaa sananvalintoihin. Asiallisesti on myöhempi tutkimus kyllä yhtynyt Törngrenin ja Linderin käsityksiin.

Mannerheimin persoonallisuudessa oli epäilemättä valloittava piirre, jonka avulla hän saattoi voittaa puolelleen sellaisiakin, jotka suhtautuivat häneen alun perin epäluuloisesti. Paras esimerkki tästä lienee juuri Hannes Ignatius, joka Sotilaskomitean aktiivisimpana jäsenenä suhtautui Venäjältä saapuneeseen kenraali Mannerheimiin epäluuloisesti ja äänesti hänen nimittämistään vastaan komitean puheenjohtajaäänestyksessä. Myöhemmin hän oli Mannerheimin innokkaimpia aseenkantajia. Mannerheim puolestaan oli uskollinen ystävä, vaikka – kuten edellä siteeratusta voi päätellä – hänellä monesti oli vaikeuksia puolustaa ystävänsä, jonka itsekkin tajusi olleen väärässä. Julkisesti hän ei koskaan myöntänyt Ignatiuksen virheitä tai ylitsekäymisiä, joskin joskus saattoi jollekin luotetulle ystävälleen tähän suuntaan kirjoittaa. Sukulaiselleen ja ehkä läheisimmälle ruotsalaiselle sotilasystävälleen Ernst Linderille hän vuonna 1930 kirjoitti: ”Kuten sinä sangen hyvin tiedät, olen tietoinen monista puutteista Ignatiuksen sotahistoriallisissa kirjoitelmissa enkä epäile sanoa, että olemme monesti olleet samassa käsityksessä kun olemme yhteisissä keskusteluissamme käsitelleet tätä asiaa. En myöskään halua asettaa kyseenalaiseksi, etteikö virheitä ja puutteita olisi löydettävissä niin sanotun virallisen historian kuudessa paksussa opuksessa.”¹⁹ Tästä huolimatta hän moittii Linderiä siitä, että tämä on Historiallisessa Aikakauskirjassa käsitelty Ignatiusta ilkeästi. Linder tosin vastauksessaan sanoo käsitelleensä Ignatiuksen kirjaa, ei Ignatiusta. Omaa käsitystään Ignatiuksesta Linder ei kyllä salaa: ”Kuinka paljon ihailenkaan Sinun toimintaasi Suomen vapauttajana, ihailen sitä vieläkin enemmän siksi, että olet kyennyt tekemään sen Ignatius lähimpänä miehenäsi.”²⁰

Hannes Ignatiuksen ja Mannerheimin henkilösuhteita valaisevana voitaneen pitää kertomusta, jonka äärioikeistolainen poliitikko ja vaikuttaja Artturi Vuorimaa kertoo muistelmissaan. Vuonna 1931 oli Helsingin rintamamiesyhdistyksessä, jonka puheenjohtaja Artturi Vuorimaa oli, kiistaa. Vuorimaan mukaan yhdistyksessä toimi falangi, joka yritti saada rintamamiesliikkeen johtoon vapaussodan valkoiset kenraalit ja toimeenpanna vallankaappauksen, jonka tuloksena nämä nousisivat valtion johtoon. Vuorimaa kertoo vastustaneensa hanketta, koska piti sitä järjettömänä. Kenraali Ignatius kutsui Vuorimaan luokseen ja vaitiolovelvollisuudella keskusteli hänen kanssaan. Kun Vuorimaa, joka pysyi kannassaan, palasi kotiinsa, sai hän pian puhelinsoiton kapinallisalangan johtajalta. Soiton aikana kävi ilmi, että soittaja oli ollut Ignatiuksen luona viereisessä huoneessa kuuntelemassa keskustelua. Tällöin Vuori-

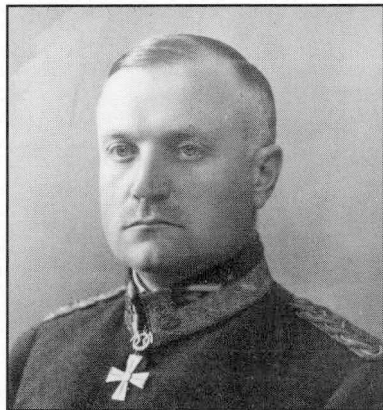
Kenraalimajuri Ernst Linder komensi vapaussodassa ensin Satakunnan ja myöhemmin Savon ryhmää. Suomen ratsuväen tarkastajana hän toimi vuoteen 1920. Talvisodassa hän toimi mm. vapaaehtoisten joukkojen komentajana. Ratsuväenkenraaliksi hänet ylennettiin 1940. (Kuva: Sotamuseo)

Major-General Ernst Linder commanded first the Satakunta and later the Savo Group during the War of Independence. He served as inspector of the Finnish cavalry until 1920. During the Winter War his duties included command of the volunteer troops. He was promoted general of cavalry in 1940.

maa otti yhteyttä tuntemaansa tohtori Eino Suolahteen, joka kuului Mannerheimin ystäväpiiriin, ja kertoi tarinansa. Suolahti otti yhteyden Mannerheimiin ja pyysi päästä keskustelemaan. Vuorimaa jäi odottamaan Suolahden paluuta. ”Kun Suolahti sitten noin tunnin kuluttua palasi, kertoi hän, että kuultuaan asiasta kenraali Mannerheim heti soitti ja määräsi kenraali Ignatiuksen tulemaan luokseen. Kun Ignatius tuli, haukkui Mannerheim hänet, ja siitä Suolahti sanoi: ’Enpä ole koskaan kuullut miestä haukkuttavan niin raskaasti.’ Silloin Suolahti selosti haukkumista laajasti, mutta en enää muista muuta kuin lopun, joka kuului: ’Istu sinä tuleen omilla housuillasi, äläkä minun housuillani.’”²¹ Kaiken tämän jälkeen Ignatius pysyi edelleen Mannerheimin lähipiirissä ja Mannerheim osoitti hänelle luottamusta ja arvonantoa.

Monesti Mannerheimin kuuluisa sarkastisuus ja hänen tapansa esittää moitteensa terävästi ja kärjistetysti saattoivat ymmärrettävästi aiheuttaa moitteiden kohteeksi joutuneissa mielipahaa, varsinkin – kuten usein oli laita – asianomainen ei katsonut ansainneensa moitetta. Ernst Löfström kertoo päiväkirjamuistiinpanoissaan kesäkuulta 1919, miten eversti Oscar Enckell oli käynyt häntä tapaamassa. Enckell oli juuri saapunut Serbiasta ja kertoi käyneensä ilmoittautumassa valtionhoitaja Mannerheimille. Tämä oli ottanut hänet vastaan sanoilla: ”Jaså, öfversten har ändt-

ligen, efter många om och men, kommit!” (Jaha, eversti on siis vihdoinkin monen soutamisen ja huopaamisen jälkeen saapunut.)²² Eipä ihme, ettei Oscar Enckell, vaikka hänet myöhemmin ylennettiin kenraalimajuriksi ja määrättiin Yleisesikunnan päälliköksi, suhtautunut Mannerheimiin erityisen suopeasti. Tsari-Venäjän sotilasdiplomaattisissa tehtävissä toimineena hän kylä piti varansa, ettei julkisesti arvostellut Mannerheimia, mutta useissa yhteyksissä 1920- ja 1930-luvulla käy ilmi, että hän yksityisesti saattoi ilmaista kaunantunteensa Mannerheimia kohtaan.²³

Kenraalimajuri K. R. Walden vuonna 1918. (Kuva: Sotamuseo)

Major-General K. R. Walden in 1918.

Mannerheimin lähimpään piiriin kuuluivat kenraalit Rudolf Walden, Harald Åkerman, Hannes Ignatius ja Gösta Theslöf. Kadettiklubin pitkäaikainen puheenjohtaja, ministeri Carl Enckell kuului siihen myös. Kaukaisempia, mutta Mannerheimiin lojaalisti suhtautuvia olivat kenraalit V. P. Nenonen, August Langhoff, Martin Wetzler, Hjalmar von Bonsdorff sekä useimmat 1930-luvulla kenraaleiksi ylenneet jääkärien johtomiehet. Suurin osa edellä nimetyistä Mannerheimin ”seuruekenraaleista”, kuten Ernst Löfström heitä kutsui, oli jo varhaisessa vaiheessa eronnut armeijan vakinaisesta palveluksesta. He olivat myös kohtuullisen varakkaita, Walden jopa upporikas, joten heidän ei tarvinnut olla huolissaan jokapäiväisestä toimeentulostaan. Näin ollen he saattoivat katsella taistelua armeijan johtopaikoista sivusta käsin.

Voidaan sanoa, että 1920-luvun pakollinen yksityiselämävaihe epäilemättä toi Mannerheimille sopivaa etäisyyttä päivänpolitiikkaan. Hän saattoi nyt rauhassa assimiloitua suomalaisen yhteiskuntaan, josta hän oli vuosikymmenien ajan ollut erossa. Tullessaan 1930-luvun alussa uudelleen puolustusvoimien suunnittelun johtoon puolustusneuvoston puheenjohtajana hänellä oli arvovaltaa ja sen tuomia mahdollisuuksia ajaa omaa linjaansa.

Hänen merkittävimmät vihamiemensä kenraalikunnassa olivat Ernst Löfström ja Bruno Jalander. Arvostelevasti ja epäilevästi suhtautuvia

olivat myös Kaarlo Kivekäs, Kaarle Wilkama, Oscar Enckell ja Hjalmar Söderman. Kukaan näistä ei enää 1930-luvulla ollut aktiivipalveluksessa. On vaikea löytää yhteistä nimittäjää tässä lueteltujen sotilaiden Mannerheim-vastaisuuteen. Tosin Kivekäs, Wilkama, Söderman ja Jalander olivat suomenkielisiä ja -mielisiä, mikä Haminan kadettien keskuudessa oli poikkeuksellista. Sitä vastoin Löfström ja Oscar Enckell olivat ruotsinkielisiä. Söderman ja Jalander olivat palvelleet sotilasuransa suomalaisissa joukoissa, Kivekäs, Wilkama, Enckell ja Löfström venäläisissä joukoissa. Taustasta ei löydy yhteistä tekijää, joskin lienee selvä, että suomenkielisen kotitaustan omaavan oli vaikeampi samaistua Haminan kadettikoulun ruotsinkieliseen ja -mieliseen henkeen.

Vaiuttaa siltä, että ainakin Löfströmin ja Jalanderin tapauksessa on vihamielisyys Mannerheimia kohtaan johdettavissa loukkauksesta, jonka asianomainen on katsonut kokeneensa. Löfströmin osalta kyse oli Viipurin operaation saamasta julkisesta arvostelusta, jonka alkusyyn hän katsoi löytyvän Mannerheimin pahansuopaisuudesta. Avain Jalanderin tuntemaan antipatiaan on käsittääkseni löydettävissä tapauksesta, jonka hän kertoo julkaisemattomissa muistelmissaan. Jalander toimi Uudenmaan läänin maaherrana keväällä 1918. Mannerheim oli nimittänyt kenraalimajuri Gösta Theslöfin Helsingin käskynhaltijaksi. Kun Jalander karkotti maasta venäläisiä pakolaisia, erät näistä vetosivat Theslöfiin. Tämä kumosi joidenkin karkotuspäätöksen. Jalander ilmoitti Theslöfille kirjeitse, ettei tällä ole häneen nähden käskyvaltaa ja karkotti asianomaiset. Theslöf vetosi nyt Mannerheimiin ja kertoi asian siten, että Mannerheim suuttui. Hän veti yli Jalanderin nimen vapaudenristillä palkittavien luettelosta, johon tämä oli jo merkitty, ja sanoi: ”Vi ska visa den fan!” (näytämme sille pirulle). Jalander kertoo kuulleensa tämän Helsingin silloiselta poliisimestarilta, Ilmari Heleniukselta, joka puolestaan oli kuullut sen paikalla olleelta Harald Åkermanilta.²⁴

Suhtautumisessa valkoisiin venäläisiin oli havaittavissa selvä ero toisaalta niiden välillä, jotka olivat palvelleet venäläisissä joukoissa ja toisaalta niiden välillä, jotka olivat toimineet Suomessa. Edellisillä ei ollut periaatteessa mitään venäläisiä vastaan, heillä oli venäläisten piirissä monia ystäviä, jälkimmäiset pitivät helposti kaikkia venäläisiä Suomen vihollisina ja sortajina. Tämä katsantokanta näkyy selvästi Jalanderin muistelmissa, ja on ymmärrettävää, ettei Mannerheimilla ollut halua sitä tukea.

On todennäköistä, ettei Jalanderilla ennen näitä aikoja ollut ollut juurikaan mahdollisuutta tutustua kenraali Mannerheimiin. Hän oli palvel-

K. E. Kivekäs toimi rannikkotykitön komentajana, ylipäällikön esikuntapäällikkönä ja vt. ylipäällikkönä 1919. Kivekäs ylennettiin kenraaliluutnantiksi 1928 ja palveluksesta hän erosi 1932. (Kuva: Sotamuseo)

K. E. Kivekäs served as commander of the coast artillery, chief of staff to the commander-in-chief and acting commander-in-chief in 1919. He was promoted lieutenant-general in 1928 and resigned from the service in 1932.

lut sotilasurallaan kaukana Mannerheimista eikä ollut ottanut osaa vapaussotaan, koska joutui piileskelemään Helsingissä. Myöskään Mannerheim ei tuntenut Jalanderia. On mahdollista, että jotakin kerrotun kaltaista on todella sattunut, joskin on todennäköistä, että jo parin kertojan välityksellä Jalanderille asti kiertänyt juoru oli ehtinyt suurentaa tapahtunutta. Sellaisenaan ei yhden kunniamerkin menettäminen liene ollut edes sotilaille kovin merkitsevä sattumus, eihän Jalander olosuhteiden pakosta todellakaan ollut voinut kunnostautua sodassa, mutta yhdistettynä kaikkeen Mannerheimia kohtaan venäläisenä kenraalina tunnettuun epäluuloon se on saattanut olla ratkaiseva todiste Jalanderin mielessä. Bruno Jalander oli äärimmäisyyksien mies, muistelmiensa perusteella hän jakoi ihmiset kunniallisiin ja kunnianttomiin. Välimuotoja ei ollut ja Mannerheim kuului nyt kunnianttomiin.

Jalanderin käytös hänen esitellessään Mannerheimin määräämistä suojeluskuntain ylipäälliköksi oli ilmeisestikin asiallisesti oikea, joskin se voitaneen tulkita myös Jalanderin kostoksi Mannerheimille. Nähtävästi Kadettiklubin johtokunta omaksui jälkimmäisen tulkintatavan. Muistelmissaan Jalander kertoo koko joukon juoruja Mannerheimista, lähinnä hänen suhteestaan valkoisiin venäläisiin sekä Pietarin valtaamista koskevista suunnitelmistaan. Kiinnostavaa on, ettei hän kerro lainkaan kohtaamisistaan Mannerheimin kanssa, vaikka tällaisia epäilemättä hänelle pakostakin sattui, olihan hän useaan otteeseen sotaministeri-

näkin. Voisi päätellä, että hän oli muodostanut käsityksensä Mannerheimista jo kesällä 1918 eikä ollut sen jälkeen halukas sitä muuttamaan.

Mannerheim-kuvan kannalta merkittävä oli vuonna 1934 ilmestynyt, tohtori Kai Donnerin elämäkertä nimellä ”Sotamarsalkka Mannerheim”. On sinänsä kiinnostavaa, että aktivisteihin kuulunut Kai Donner oli omaksunut Mannerheimiin nähden niin positiivisen ja ihailevan asenteen kuin mikä ilmenee hänen elämäkerrastaan. Donner kuuluu ilmeisestikin niihin henkilöihin, jotka Mannerheimin persoonallisuus oli valloittanut. Teoksesta käy hyvin ilmi, ettei Donner tuntenut minkäänlaista myötätuntoa muihin Venäjällä palvelleisiin suomalaisiin upseereihin nähden.

Ernst Löfström ei oletettavasti ollut kovinkaan innokas hankkimaan teosta, jonka hän saattoi olettaa olleen laadittu Mannerheimia ylistävässä mielessä. Hän oli kyllä antanut Donnerille tietoja Viipurin operaatiosta ja huomasi teosta silmäillessään, ettei hänen näkemyksensä ollut tullut oikein esitetyksi. Tämä häntä tuskin ihmetytti. Asia sai uuden kääntein, kun hän sai kirjeen everstiluutnantti Arno Almqvistilta, Venäjän armeijassa palvelleelta ja 1920-luvulla virastaan eroamaan pakotetulta kadettitoveriltaan. Tämä kiinnitti huomiota siihen, että Kai Donner oli teoksessaan loukannut Venäjällä palvelleita upseereita. Kyseessä oli kohta, missä Donner selostaa vuoden 1924 upseerilakkoa: ”Toimintahan johti eräiden vanhempien upseerien eroon, jotka luultavasti olivat kykenemättömiä käsittämään tätä toivomusta, mutta myöskin sellaisten eroon, jotka aivan liian suurella määrällä olivat imeneet itsensä sitä venäläistä henkeä, joka Ranskassa varmaan olisi leimattu

Kenraalimajuri Oscar Enckell 1922. Yleisesikunnan päällikkönä Enckell toimi 1919–1924. (Kuva: Sotamuseo)

Major-general Oscar Enckell in 1922. Enckell served as chief of the general staff from 1919 to 1924.

eräänlaiseksi 'defaitismiksi' ja joka ehkä sodan puhjetessa olisi liiaksi antanut myöten vihollisen painostuksesta."²⁵

Arno Almqvist halusi saada tietoonsa Löffströmin mielipiteen siitä, miten asiaan tulisi reagoida. Itse hän ehdotti lehtipolemiikkia ja toivoi saavansa vastalauseen allekirjoittajiksi mahdollisimman monta korkeaa Venäjällä palvellutta upseeria. Ernst Löffström oli halukas yhteistyöhön ja kirjeenvaihdosta käy ilmi, että edellä mainittujen lisäksi oli asiaa pohjustettu kenraalien Wilkama, Kivekäs ja Enckell kanssa. Wilkama katsoi olevansa samaa mieltä, mutta ei halunnut allekirjoittaa vastalauseita, Kivekkään ja Enckellin mielipiteet olivat myös samansuuntaisia. Kivekäs ei halunnut allekirjoittaa, koska ei katsonut asian suoranaisesti koskevan itseään, hän erosi palveluksesta myöhemmin, Enckell puolestaan katsoi vastalauseen hyödyttömäksi.²⁶

Arno Almqvist katsoi velvollisuudekseen puolustaa Venäjällä palveluiden suomalaisten upseerien kunniaa ja oli valmis julkaisemaan vastalauseen vaikkapa vain omissa nimissään, kun tilanne muuttui Kai Donnerin kuoleman johdosta. Kuollutta miestä ei voinut haastaa lehtipolemiikkiin.

Uudessa tilanteessa Arno Almqvist päätti kääntyä suoraan sotamarsalkka Mannerheimin puoleen. Hän ilmoitti tästä kirjeessään Ernst Löffströmille ja sai vastauksen, jossa Löffström ihmetteli ratkaisua: "Ihmeellistä kyllä näen Sinun suunnittelemasi kirjeestä Mannerheimille, että Sinä olet vielä kylliksi naiivi kohdellaksesi häntä kunniallisena miehenä, kun hän minun silmissäni on paatunut konna, joka kyllä ymmärtää kätkeytyä aseenkantajiensa Ignatiuksen, Linderin ja Donnerin selän taakse."²⁷

Arno Almqvist piti kuitenkin päänsä ja kirjoitti sotamarsalkalle. Almqvistin kirjeen muotoilu on hyvin harkittu ja osoittaa toisaalta, miten ylivertaiseen asemaan Mannerheim oli entisten upseeriensa silmissä kohonnut: "Otan vapauden – miten arkaluontoinen asia onkin – Herra Sotamarsalkan entisenä alaisena ja entisenä vanhan Suomen Kadettikoulumme oppilaana, jonka toverikunnan perinteitä Te, Herra Sotamarsalkka – kadettiklubimme kunniajäsen – täydellä varmuudella arvostatte, esittää Teille kysymyksen..."²⁸ Almqvist kysyy, onko Mannerheim lukenut Donnerin kirjan ja lukenut sen (ruotsinkielisen laitoksen) sivulla 239 olleen luonnehdinnan Venäjällä palvelleista suomalaisista upseereista ja yhtyykö hän kirjoittajan käsitykseen.

Mannerheim on arkistossaan – vastoin tavanomaista menettelyään – säilyttänyt vastauskonseptinsa. Tämä osoittaa, miten merkittävänä hän asiaa piti. Mannerheim sanoo, ettei ollut lukenut Donnerin käsikirjoitus-

ta, mutta oli antanut Donnerille luvan teoksen kirjoittamiseen ja oli myös kertonut hänelle vaiheistaan. ”Ihmetellen ja mielipahaa tuntien tutustuin everstin kirjeen saatuaani sivuun 239, jonka yleistä ilmausta minä, kuten sanottu, en ymmärrä ja joka ei missään tapauksessa vastaa minun käsitystäni entisistä suomalaisista kadeteista riippumatta siitä, missä he ovat palvelleet... arvostustani suomalaisten kadettien osuuteen Vapaussodassa tarvitsee minun tässä tuskin esittää. Eversti on varmasti itse saanut kokea sen tunnustuksen ja arvostuksen, jota olen jatkuvasti osoittanut heille.”²⁹

Mannerheim oli ylipäättään tarkka maineestaan. Hänen arkistostaan löytyy kirjeitä, joissa hän tiedustelee eräiltä merkittäviltä henkilöiltä juoruita, joita hän on kuullut itseensä kohdistuvina. Milloin on kyse Mannerheimin ja Minna Craucherin tuttavuudesta, milloin Mannerheimin väitetyistä jääkäriavastaisesta ilmaisusta.³⁰ Hänen asemansa alkoi 1930-luvun kuluessa myös entisestään vahvistua. Puolustusneuvoston puheenjohtajana hän oli merkittävä vaikuttaja, vuonna 1933 myönnetty sotamarsalkan arvo kohotti hänet omaan erikoisluokkaansa sotilaitten piirissä, ja vuonna 1937 suurella loistolla ja julkisuudella vietetyt 70-vuotispäivät olivat omiaan tekemään hänestä toisten yläpuolelle kohoavan merkkihenkilön.

Toisen maailmansodan vuodet tekivät Mannerheimista ainutlaatuisen hahmon. Hän oli nyt sodanjohtaja ja rauhantekijä, mies, jonka Neuvostoliitto katsoi viisaimmaksi jättää sotasyllisyysprosessin ulkopuolelle.

Ei Mannerheimilta toki vihamiehiä puuttunut sodan aikana eikä sen jälkeenkään. Kenraalikuntaan kuuluvia näistä olivat esimerkiksi Aarne Sihvo, jonka Mannerheim oli pitänyt komentajatehtävien ulkopuolella, lääkintäkenraali Väinö Linden, jonka Mannerheim oli erottanut talvisodan alussa kelvottomana tehtäväänsä, Hugo Österman, joka talvisodassa menetti Kannaksen Armeijan komentajuuden, K. L. Oesch, joka katsoi joutuneensa syrjäytetyksi jaettaessa tunnustuksia menestyneistä sotatoimista, ynnä eräät muut. Löytyi vihamiehiä luonnollisesti alemmissakin upseerinarvoissa palvelleissa.

Merkittävä ero sotia edeltäneeseen aikaan nähden on kuitenkin siinä, että aikaisemman kauden vihamiehet olivat – tai ainakin katsoivat olevansa – jollakin tavoin Mannerheimin veroisia. Tämä tulee selvästi ilmi Ernst Löfströmin mielipiteistä. Hän sanoo saaneensa samat tunnustukset Venäjällä kuin Mannerheimkin ja menestyneensä taisteluissa jopa tätä paremmin.³¹ Samaten Kivekäs, Enckell ja Wilkama pitivät Mannerheimia, joskaan eivät ehkä vertaisenaan niin kuitenkin samaan korkeitten upseerien ryhmään kuuluvana.

Sodan jälkeen Mannerheim oli omassa ylhäisessä yksinäisyydessään, hänen vertaisekseen ei edes Aarne Sihvo pyrkinyt. Ne, jotka suhtautuivat häneen vihamielisesti tai kaunaisesti, olivat omasta mielestään kokeneet Mannerheimin taholta epäoikeudenmukaista kohtelua. Mannerheimia pidetään yleensä kovana komentajana. Tällainen hän olikin, ainakin alaisiaan upseereita kohtaan. Hän ei helposti antanut anteeksi laiminlyöntejä tai vääriä ratkaisuja, joskin hän toisaalta oli valmis tukemaan niitä, joiden katsoi tehneen kaiken voitavansa.

On vaikeaa tai mahdotonta yksiselitteisesti todistaa, mistä Mannerheimin ja eräiden kenraaleiden huonot välit tai Mannerheimin ja eräiden toisten kenraaleiden hyvät välit johtuvat. Selityksiä voi toki tarjota. Yksi sellainen on, että Mannerheim oli ylivertainen persoonallisuus, häneen tuli joko uskoa ja häntä totella tai häntä tuli epäillä ja kaihtaa. Välinpitämättömäksi hänen suhteensa ei varmaan jäänyt kukaan, joka hänen kanssaan vähänkin enemmän joutui tekemisiin. Mannerheimin 1920-luvun vihamiehissä oli voimakastahtoisia miehiä, joiden sopii olettaa halunneen varjella omaa persoonaansa suhtautuessaan Mannerheimiin epäluuloisesti. Tämä saattaisi sopia Jalanderiin, Löfströmiin ja Kivekkäeseen. Toisaalta Mannerheimin seuruekenraaleihin kuului sellainen voimamies kuin Rudolf Walden, joka loi itselleen teollisuusimperiumin ja joka oli tunnettu voimakastahtoisuudestaan. Mannerheim oli ylhäisaatelinen, mutta hänen lähipiirissään ei ollut oikeastaan ketään muuta ylhäisaatelistista – ruotsinmaalaisista Ernst Linderiä lukuun ottamatta.

Nykyään on tapana puhua henkilökemiasta. Sanotaan, että tuon ja tämän henkilökemiat sopivat yhteen, mutta tuon ja tuon taas ei. Sanonta on sukkela, mutta se ei selitä mitään. Mannerheimille, kuten monelle muullekin, oli tyypillistä, että hän luotti ensivaikutelmaan. Useimmiten se osuikin kohdalleen. Joskus kuitenkin saattoi sattua, että ensi kohtaaminen syystä tai toisesta epäonnistui ja näin ollen Mannerheimille jäi hyvästä miehestä huono kuva. Useimmissa tapauksissa lienee huono suhde kuitenkin muodostunut toisin päin. Mannerheimin kanssa tekemisiin joutunut henkilö pääsi käsitykseen, että häntä kohdeltiin väärin ja epäoikeudenmukaisesti, ja tämä oli alkuna kaunalle. Pahimmillaan suhde saattoi kehittyä suorastaan vainoharhaiseksi, kuten tapahtui Löfströmin tapauksessa. Ernst Löfström, joka päiväkirjoissaan vielä senkin jälkeen kun hän oli päätellyt Mannerheimin viholliseksi, saattoi silti katsoa Mannerheimin ainoaksi henkilöksi, joka kykenisi johtamaan Suomea turvallisiin oloihin.³² Vielä 1935 hän kirjoittaa: ”Mikäli Mannerheimin maine ei niin suuresti perustuisi valheille ja ansaitsematto-

malle liioittelulle ja mikäli Mannerheimin elukat Ignatius, Donner ja muut olisivat halunneet pysyä totuudessa, olisin minäkin mielelläni nähnyt, että Mannerheim olisi saanut tunnustusta. Mutta tämä tunnustus olisi vasta silloin ollut oikeudenmukainen, jos yhtään valhetta ei olisi kerrottu Mannerheimin suuruuden takaamiseksi.”³³

Löfströmin mietelmän voinee tulkita siten, että hän katsoi Mannerheimin olevan merkittävä ja tunnustuksen ansaitseva sotilas maamme historiassa, mutta että hän katsoi Mannerheimin maineen liiaksi varjostavan toisien ansioituneiden sotilaiden saavutuksia, joita ansiottomasti pantiin Mannerheimin tilille. Löfström myös katsoi Mannerheimille raskauttavaksi, ettei tämä mitenkään estänyt ihailijoitaan liioittelemasta ja suorastaan vääristelemästä idolinsa saavutuksia. Oletettavasti tämä vastaa suurin piirtein useimpien Mannerheimin vihamiesten perimmäistä käsitystä. Ne lukuisat juorut, joita Mannerheimin yksityiselämästä tai julkisista toimista on kirjattu näiden Mannerheimin vihamiesten muistiinpanoihin, ovat vain pintakuohua, tarkoitetut ylläpitämään vihamielistä mielialaa ja oikeuttamaan siihen. Niihin tuskin kirjoittajatkaan aina uskoivat.

Toisessa ääripäässä Mannerheimin ympärillä ovat sitten hänen vihamihiä monin verroin lukuisimmat ihailijansa. Heidän ihailunsa on monesti yhtä kritiikitöntä kuin vihamiesten kauna. Kirjailija Kersti Bergroth kirjoitti Uudessa Suomessa vuonna 1933 sangen oivaltavasti: ”Kenraali Gustaf Mannerheimista on kirjoitettu lukemattomia kirjoitelmia. Hänelle on pidetty lukemattomia puheita. Hänestä on jokainen Suomen kansalainen keskustellut monen monet kerrat. Ja tästä huolimatta – onko meillä hänestä se lopullinen ja täydellinen kuva, joka kerran on säilyvä historiassa? Kuka hän on, tämä meidän oloissamme niin harvinainen valloittaja-sankari-ilmiö?”³⁴

Tätä sopii kysyä myös tänä päivänä.

Lähdeviitteet

- ¹ Ernst Löfströmin kirje C. G. Mannerheimille 7.10.1914, C. G. Mannerheimin arkisto, kansio 121, Kansallisarkisto (KA).
- ² Ignatius, Hannes, Gustaf Mannerheim, luonnekuva, puheet, sähkösanomat vapaustaitelun ajoilta, Helsinki 1918.
- ³ Suomen Kadettiklubin puheenjohtajan, eversti H. Wärnhjelmin puhe kenraali Mannerheimille 28.9.1921, Suomen Kadettiklubin arkisto, PK 930/4, Sota-arkisto (Sark).
- ⁴ Bruno Jalanderin kirjeluonnos Kadettiklubin hallitukselle 26.9.1921, Bruno Jalanderin kokoelma, kansio 1, KA.
- ⁵ Käsikirjoitus ”Kenraali Bruno Jalanderin muistelmia itsenäisyytemme alkutaipaleelta”, Bruno Jalanderin kokoelma, kansio 3, KA.
- ⁶ J. Arokallion kirje Lauri Ingmanille 12.6.1924 sisältäen tietoja ”venäläisistä” upseereista ”jääkärklikin” salaisen kiertokirjeen perusteella, Lauri Ingmanin kokoelma, kansio B 3:2, KA.
- ⁷ Ernst Löfströmin käsikirjoitus ”Mannerheim och vad jag minns om honom”, Ernst Löfströmin kokoelma, kansio 4, KA.
- ⁸ ibidem.
- ⁹ Löfströmin almanakkamuistiinpanoja 1919, Ernst Löfströmin kokoelma, kansiot 2 ja 3, KA.
- ¹⁰ Ernst Löfströmin kirje Kadettiklubille 11.2.1924, Ernst Löfströmin kokoelma, kansio 4, KA.
- ¹¹ Ernst Löfströmin muistelmien käsikirjoitus s. 224, Ernst Löfströmin kokoelma, kansio 7, KA.
- ¹² Kadettiklubin kirje Ernst Löfströmille 11.3.1924, Ernst Löfströmin kokoelma, kansio 4, KA.
- ¹³ Ernst Löfströmin päiväkirjamuistiinpano 8.1.1919, Ernst Löfströmin kokoelma, kansio 1, KA.
- ¹⁴ Ernst Löfströmin käsikirjoitus ”Mannerheim och vad jag minns om honom”, Ernst Löfströmin kokoelma, kansio 4, KA.
- ¹⁵ Gösta Törngrenin ”Pm angående operationen mot Viborg april 1918” v. 1922, C. G. Mannerheimin arkisto, kansio 122, KA.
- ¹⁶ Henry Peyronin kirje C. G. Mannerheimille 1922, C. G. Mannerheimin arkisto, kansio 122, KA.
- ¹⁷ Ernst Löfströmin päiväkirjamuistiinpano 8.1.1932, Ernst Löfströmin kokoelma, kansio 2, KA.
- ¹⁸ Gösta Törngrenin kirje C. G. Mannerheimille 3.4.1929, C. G. Mannerheimin arkisto, kansio 603, KA.
- ¹⁹ C. G. Mannerheimin kirje Ernst Linderille 1930, C. G. Mannerheimin arkisto, kansio 122, KA.
- ²⁰ Ernst Linderin kirje C. G. Mannerheimille 27.2.1929, C. G. Mannerheimin arkisto, kansio 122, KA.
- ²¹ Artturi Vuorimaa, Kokenut kaikki tietää..., Porvoo 1967, s. 227–229.
- ²² Ernst Löfströmin päiväkirjamuistiinpano 1.6.1919, Ernst Löfströmin kokoelma, kansio 1, KA.
- ²³ esim. Ernst Löfströmin päiväkirja 11.2.1920 ja 9.7.1921, Ernst Löfströmin kokoelma, kansio 1, KA.
- ²⁴ ”Kenraali Bruno Jalanderin muistelmia itsenäisyytemme alkutaipaleelta”, s. 5, Bru-

no Jalanderin kokoelma, kansio 3, KA.

²⁵ Kai Donner, Sotamarsalkka Mannerheim, Helsinki 1934, s. 252.

²⁶ ArnoAlmqvistin kirje Kaarle Wilkamalle 4.2.1935 ja Oscar Enckellin kirje Arno Almqvistille 31.1.1935, K F. Wilkaman kokoelma, kansio 1, KA.

²⁷ Ernst Löfströmin kirje Arno Almqvistille 20.5.1935 , jäljennös K. E. Kivekkään kokoelma, KA.

²⁸ Arno Almqvistin kirje C. G. Mannerheimille 24.5.1935, Gustaf Mannerheimin arkisto, kansio 632, KA.

²⁹ C. G. Mannerheimn vastauskonsepti Arno Almqvistille em. kirjeeseen, Gustaf Mannerheimin arkisto, kansio 632, KA.

³⁰ C.G. Mannerheim Ernst von Bornille ja Heikki Renvallille, Gustaf Mannerheimin arkisto, kansio 632, KA.

³¹ Ernst Löfströmin muistio vapaussodan tapahtumista 1924, Ernst Löfströmin kokoelma, kansio 4, KA.

³² Esim. Löfströmin päiväkirjamuistiinpano 25.12.1921, Ernst Löfströmin kokoelma, kansio 1, KA.

³³ Ernst Löfströmin päiväkirjamuistiinpano 22.1.1935, Ernst Löfströmin kokoelma, kansio 2, KA.

³⁴ Kersti Bergroth, Mannerheim, Uusi Suomi 16.5.1933.

Summary

MANNERHEIM AND THE OTHER GENERALS

General, later Field Marshal and Marshal of Finland, C. G. E. Mannerheim stepped dramatically into Finnish history as commander-in-chief in the Finnish War of Independence in winter 1918 after a period of three decades' service in the Russian army. As the victorious commander-in-chief he became the admired hero of the bourgeois part of the nation. His service as regent during the period of change which followed the end of the World War, when he succeeded in establishing Finland's position as an independent state, further increased the admiration.

The greater part of the officer corps of the newly-formed Finnish army belonged to his admirers or at least his supporters, but among the officers, and even those in the highest ranks, can also be found a group of his critics and opponents. To Mannerheim's immediate circle, the 'generals of the suite', as his most conspicuous antagonist Ernst Löfström venomously said, belonged Generals Hannes Ignatius, Rudolf Walden, Harald Åkerman and Gösta Theslöf, and in some respects as a non-resident member the Swedish General Ernst Linder. The greatest part of the rest of the generals also regarded him with loyal admiration, but among his enemies, in addition to the recently-mentioned General Ernst Löfström, were General Bruno Jalander and perhaps among a second grade of opponents Generals Kaarle Wilkama, Kaarlo Kivekäs, Oskar Enckell and some others.

The generals in Mannerheim's immediate circle had all been retired from active duty already at an early stage - like Mannerheim - and were financially independent or downright rich. His enemies on the other hand were still serving in the 1920s (except for Jalander, who was a provincial governor) and were also financially dependent on their appointments. It is doubtful if this circumstance affected their attitude towards Mannerheim.

The bad relations between Ernst Löfström and Mannerheim had their origin in conflicts which arose out of the operation to capture Viipuri (Vyborg) during the War of Independence. As commander-in-chief Mannerheim was enraged when Löfström, who was responsible for the Viipuri operation, moved his command post without permission and notification. Löfström for his part considered Mannerheim had treated him unjustly and offensively. After the war relations between the two gentlemen were for some time comparatively good but the descriptions presented by General Ignatius in his writings on military history, above all about the capture of Viipuri, were in Löfström's opinion offensive towards him and deliberately distorted. Because Mannerheim did not correct them, either privately or publicly, Löfström regarded the commander-in-chief as responsible for the writings of Ignatius who had served as his quartermaster-general.

Bruno Jalander did not approve of Mannerheim who had faithfully served the tsar to the end. Such a man had come to lead the War of Independence only by chance. Jalander had also heard gossip that as regent Mannerheim had refused to award him the Cross of Liberty after hearing that Jalander had expelled some Russian Whites from Finland.

Mannerheim's sharp tongue and sarcastic expressions may have caused the aggravation of Oskar Enckell at least, while on the other hand Mannerheim's captivating person had caused many of his opponents to change their minds. The best example of this is Hannes Ignatius, who was initially suspicious of 'the Russian general' Mannerheim, but evolved during the War of Independence into his greatest admirer.

Mannerheim remained outside public activity throughout the 1920s. During this time a new generation rose to lead the Finnish defence forces, the Jäger officers, who had obtained their military training in the German army during the World War. The advance of the Jägers occurred in most stormy ways; the officers who had served in Russia were roughly pushed aside, partly by means of fabricated charges. Mannerheim remained outside this conflict because he had retired from active duty.

When in 1931 President Svinhufvud invited Mannerheim to become chairman of the Defence Council and leader of Finland's defence policy, the general, who was promoted field marshal in 1933, was able to enter the arena in some respects as a new force. He later became commander-in-chief in two wars (1940-44) and led Finland to peace, a man whose position and authority were unassailable and incomparable.

Mannerheim's powerful personality was in itself to cause either admiration or loathing - but nevertheless chiefly admiration. He did not leave cold anyone with whom he came into close contact. His opponents from the 1920s were men who may have regarded him in some way as their equal, but those who felt loathing or jealousy towards the Marshal of Finland, the commander-in-chief of the Winter and Continuation Wars, could not have imagined this - no matter how conceited they were.

NÄKÖKOHTIA SUOMALAISTEN OSUUDESTA VIRON VAPAUSSOTAAN

Viron jälleen itsenäistyttyä on historiantutkimuksen piirissä herännyt kiinnostus muun muassa eteläisen naapurimme vapaussotaan (1918–1920). Viron vapaussodasta ovat Suomessa kirjoittaneet lähinnä sotaan itse osallistuneet miehet kuten Vilho Helanen, Hans Kalm ja Eero Kuussaari. Myös sotiin osallistuneet heimosotaveteraanit julkaisivat paljon muistelmia ennen toista maailmansotaa. Sotien jälkeen aihetta sivusivat eräät muistelijat kuten marsalkka Mannerheim, kielitieteilijä Lauri Kettunen ja laulaja Väinö Sola. 1960-luvulla julkaistiin Hovin ja Joutsamon tutkimus heimosotureiden motivaatiosta, ja uusinta kylmän sodan jälkeistä tutkimusta edustavat mm. fil. tri Jussi Niinistön valokuvahistoria Pohjan Pojat ja Suomen sotasurmat 1914–1922 projektin väliraportti ”Hinnalla hengen ja veren”. Raportissa tutkija Iiris Heino valottaa vapaaehtoisten kuolinsyitä. Lisäksi suomalaisten osuudesta Viron vapaussotaan on valmistunut ja valmistumassa joukko pro gradu -tutkielmia.¹

Virossa vapaussodasta kirjoitettiin paljon 1920- ja 1930-luvulla. Aihetta tutkivat mm J. Poopuu, Mart Kattai, Eduard Laaman ja lisäksi aiheesta valmistui laaja Viron vapaussodan historia.² Neuvostovirossa aihe oli poliittinen tabu. Neuvostoliiton virallinen historianäkökulma eli marxismi-leninismi määräsi tarkoin, mitä ”porvarillisesta Virossa” sai kirjoittaa. Ulo Taigron ja Paul Vihalemin teokset antoivat varsin synkän kuvan Viron itsenäisyyden ajasta.³ Viron jälleen itsenäistyttyä on Virossa uudelleen käynnistynyt vapaussotatutkimus. Tutkija Hannes Walter

*(s. 1962) valmistui valtiotieteiden maisteriksi Turun yliopiston poliittisen historian laitokselta 1994. Sillanmäki on tutkinut suomalaisia Viron vapaussodassa ja valmistele aiheesta väitöskirjaa. Hänen pro gradu -työnsä ”Junalla kotiin! Pohjan Poikien rykmentti Viron vapaussodassa” käsittelee niin ikään Viron vapaussodassa taistelleita suomalaisia vapaaehtoisia.

näkee vapaussodan Viron historian merkittävimpanä vaiheena tuhanteen vuoteen. Vapaussodan arvostuksesta kertoo myös Albert Kivikasin romaaniin ”Nimet marmoritaulussa” pohjalta tehty samanniminen filmatisointi.⁴

Suomalaisista lukuisia myyttejä

Suomalaisten osuudesta Viron vapaussotaan on eri kirjoittajien ja heidän käyttämänsä näkökulman mukaan syntynyt lukuisia myyttejä. Vilho Helanen piti Suomen apua suorastaan ratkaisevana. Syntyi jopa näkemys, jonka mukaan suomalaiset olisivat vapauttaneet Viron. Virolaiset pitävät suomalaisten osuutta vähäisempänä.⁵

Valkoisen näkemyksen mukaan sota jäi kesken ja sen tavoite, Pietarin valtaaminen saavuttamatta. Eversti Hans Kalmin näkemys korosti Suur-Suomen merkitystä ja hän katsoi, että sotaa olisi pitänyt jatkaa Inkeriin, Aunukseen ja Vienaan.⁶ Vastaavasti neuvostonäkemys tyrmäsi koko kansallisen motiivin ja kuvasi Suomen avunannon Virolle vain osaksi länsivaltojen neuvostovastaista interventiota. Suomalaiset vapaaehtoiset on Helasen näkemyksen mukaan kuvattu kirkasotsaisina sankareina, kun taas neuvostonäkemys on kuvannut heidät ryöstelevinä juoppoina valkobandiitteina, jotka piinasivat työläisiä.⁷

Valkoinen näkemys ja heimosotureiden omat muistelmat sijoittuvat näiden historiakuvien välille.⁸ Suomen vasemmiston kuvaa Suomen avunannosta Virolle on värittänyt Suomen vapaussodan luonne sisällissotana. Koska toista suomalaista vapaaehtoisrykmenttiä komensi eversti Hans Kalm, jonka maine Suomen punaisten keskuudessa muodostui vuoden 1918 taistelujen perusteella, leimasi vuoden 1918 muisto myös Virossa sotineiden suomalaisten jälkikuvaa.⁹ Koska suomalaisten roolia Viron vapaussodasta on lukuisia näkemyksiä ja Viron vapaussota ja Viron historia ovat suomalaisille lukijoille vähän tunnettuja, on hyvä valottaa suomalaisten roolia Viron vapaussodassa.

Toisenlainen yhteiskunta

Viro on Suomen naapurimaa ja Suomen rinnalla ainoa valtio, jossa puhutaan Itämeren suomalaista kieltä väestön valtakielenä. Silti Viron yhteiskunta oli jo 1914, ensimmäisen maailmansodan aattona, täysin toi-

senlainen kuin Suomen. Näin siitä huolimatta että kumpikin maa kuului Venäjän imperiumiin. Kummallakin kansalla oli kalevalainen mytologia, joka viittasi yhteiseen ”kalevalaiseen” menneisyyteen, mutta keski-ikä oli erottanut näiden sukulaiskansojen yhteiskunnallisen kehityksen toisistaan. Vaikka Suomi oli Venäjän autonominen suuriruhtinaskunta, jonka Ruotsin vallan ajoilta periytyvää lainsäädäntöä Venäjä koetti murentaa, Suomi oli selvästi skandinaavinen yhteiskunta.¹⁰

Viroon oli 1300-luvulla tullut saksalaisten ristiritareiden mukana feodalismi ja Viron kansa oli joutunut maaorjuuteen. Orjuuden loppuminen 1815 ei merkinnyt vapautta, vaan joutumista kartanon torppariksi. Virolaisen torpparin asema oli paljon heikompi kuin suomalaisen ”virkaveljensä”. Vielä 1914 oli 3/5 Viron maa-alasta 20 perheen hallussa ja nämä olivat Baltian saksalaisia kuten von Manteuffelit ja von Uexküllit.¹¹

Viron kansallinen herääminen merkitsi syvää saksalaisvihaa. Kun Venäjällä puhkesi vallankumous 1905, Virossa syntyi laajoja levottomuuksia. Katkerat torpparit hyökkäsivät kartanoihin ryöstäen ja polttaen. Rai-vostunut kansa lauloi ”Moisa palaa, saksa itkee”.¹² Aatelin vanhat etuoikeudet ja niihin pohjaavat kansan tavat kuten ensimmäisen yön oikeus ja kintunkaavinta olivat ankaraa todellisuutta vielä vuoden 1914 Virossa. Virolainen väestö olikin yhteiskunnallisen epätasa-arvon vuoksi paljon radikaalimpaa kuin Suomessa.¹³ Lisäksi venäläistäminen radikalisoi yhteiskuntaa. Jo 1840-luvulla osa virolaisista kääntyi ortodokseiksi toivoen siten saavansa parannusta oloihinsa. Käytännössä Venäjän keisari suosi saksalaista aatelia. Vasta Saksan yhdistyminen Preussin johdolla ja balttiaatelin saksalaissympatiat saivat keisarin epäilemään saksalais-syntyisten balttien lojaalisuutta. Keisarikunta vastasi Viron venäläistämisenellä.¹⁴

Vapausota syttyy

Ensimmäinen maailmansota oli johtanut Venäjän jatkuvaan tappioiden kierteeseen, joka kulmineitui vuoden 1917 vallankumouksiin. Suomi julistautui itsenäiseksi 6.12.1917 ja maassa alkoi vapausota, jolla oli sisällissodan luonne. Saksalaisten joukkojen eteneminen helmikuussa 1918 mahdollisti Viron itsenäisyysjulistuksen 24.2.1918. Itsenäisyys kesti vain vuorokauden, sillä etenevät saksalaiset joukot miehittivät Viron ja alistivat sen ankaraan saksalaiseen miehityshallintoon. Saksan tavoite oli yhteistoiminnassa baltiansaksalaisen aatelin kanssa tehdä Vi-

rosta Saksan alusmaa. Tämä merkitsi itsenäisyystaistelijoiden vangitsemista ja virolaisten suojeluskuntien kieltämistä. Viron voimavarat suunnattiin Saksan valtakunnan sotatoimien tukemiseen.

Kärsittyään raskaita tappioita ensimmäisessä maailmansodassa Saksa teki 11.11.1918 aselevon liittoutuneiden kanssa. Aselepoehtojen mukaan saksalaisten täytyi vetäytyä Baltian maista. Viron väliaikainen eli porvarillinen hallitus aloitti toimintansa. Neuvostohallitus katsoi, että sen ja Saksan keisarikunnan välinen Brest-Litovskin rauhansopimus ei enää ollut voimassa. Puna-armeija ylitti Viron rajan 28.11.1918 ja tunkeutui Narvaan, jonne perustettiin Viron työkansan kommuuni. Käytännössä Viron alueelle oli perustettu neuvostotasavalta.¹⁵ Viron hallituksella ei ollut mitään keinoa vastata uhkaan, sillä aseita ei ollut. Sotilaita oli käytettävissä noin 2 000, joista enemmistö oli entisiä Venäjän armeijan upseereita. Suojeluskuntalaisia oli 13 000, mutta nämä olivat aseettomia. Vaikka Venäjän armeijassa oli palvellut 100 000 virolaista, ei julistettu liikekannallepano tuonut miehiä ”lippujen alle”. Puna-armeija marssi Tallinnaan, ja punaisen terrorin uusiutuminen näytti vääjäämättömästi toteutuvan. Viron hallitus esitti avunpyynnön Suomen ja Skandinavian maiden sekä Ison-Britannian hallituksille. Epätoivoissaan Viro tarjoutui jopa Britannian kruununsiirtomaaksi.¹⁶

Suomalaiset ja Viron vapaussota

Suomessa Viron tilanteesta kirjoitti kielitieteilijä Lauri Kettunen. Hän oli tehnyt useita kielitieteellisiä tutkimusmatkoja Viroon. Hänen läheinen ystävänsä oli kokoomuslainen senaattori O. W. Louhivuori. Kettuselle Viro ja Suomi olivat ”Väinölän kadonneita lapsia” ja Viro se ”suomalainen Suomi, jota Ruotsi ei ollut pilannut”.¹⁷ Kokoomuksen päättäjien enemmistö kuului taustaltaan vanhasuomalaisiin, joille reaali politiikka kulki kansallisen edellä. Heille kyse oli bolševismin torjunnasta ja Suomen sotilaallisesta turvallisuudesta.¹⁸ Ruotsalaisen Kansanpuolueen näkökulmassa korostui jälkimmäinen kanta. Suomalainen nationalismi oli heidän kannaltaan ”idiotiaa”.¹⁹ Keskiryhmissä, Edistyspuolueessa ja Maalaisliitossa, joilla oli hyvät suhteet aktivisteihin, korostui nationalismi ja heimoaate. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue katsoi Viron vapaussodan puolustussodaksi.²⁰

Ulkoasiainministeriössä Viron tilannetta seurasi jääkäriaktivisti Yrjö Ruuth (Ruutu). Hän kiinnitti myös huomionsa bolševismin vaaraan Suo-

melle. Ulkopoliitikan kannalta tilanne oli muutenkin komplisoitu. Vapaussodan aikana ja heti sen jälkeen Suomi oli tukeutunut Saksaan. Tämä oli jäädyttänyt suhteet länsivaltoihin, jotka olivat nyt maailmansodan voittajia. Osallistumalla länsivaltojen bolševisminvastaisiin sota-toimiin olisi voitu parantaa Suomen ulkopoliittista asemaa, varsinkin koska Suomi oli yhä sotatilassa Venäjän bolševikkihallitusta vastaan.²¹

Suomen hallitus halusi pitää etäisyyttä Baltian sota-toimiin, ja vallitsevan sotatilan takia vakinaisen väen joukkoja tarvittiin Suomessa. Tästä syystä päätettiin lähettää Viroon vapaaehtoisjoukkoja. Näiden värvääminen tapahtui erityisen toimikunnan, Viron Avustamisen Päätoimikunnan (VAP), kautta. Siihen valittiin edustus kaikista eduskuntapuolueista. Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen edustajat jättäytyivät kuitenkin pois VAP:n toiminnasta puolueen vasemmiston painostuksesta. Puolue oli juuri jakautumassa sosiaalidemokraatteihin ja kommunisteihin. SDP:lle toimikunnan työ näyttäytyi neuvostovastaisena interventiona ja ”kansalaisyhteistyön jatkamisena”.²²

Vapaaehtoisia piti alun perin lähettää kaksi pataljoonaa, mutta heitä olisi saatu jopa 10 000. Siksi päätettiin lähettää kaksi rykmenttiä yhteisen ylipäällikön alaisuudessa. Toista rykmenteistä komentaisi ruotsalaissyntyinen everstiluutnantti Martin Ekström. Hänen esikuntapäällikkönsä Ernest Branders oli saanut Ekströmin kiinnostumaan Viron tilanteesta. Toista rykmenttiä komentaisi virolaissyntyinen everstiluutnantti Hans Kalm. Häntä oli tehtävään suosittanut fil. tri Lauri Kettunen. Ekströmin ja Kalmien valintaan vaikuttivat heidän ansionsa Suomen vapaussodassa. Ekström oli palvellut myös Turkin ja Persian armeijoissa. Yhteiseksi ylipäälliköksi suunniteltiin Aarne Sihvoa, mutta tehtävään valittiin kenraali Mannerheimin luottomieheksi tiedetty kenraali Martin Wetzer.²³

Lauri Kettunen väittää muistelmissaan, että Wetzer olisi halunnut jopa Viron armeijan alistamista komentoonsa. Kuten Mannerheim muistelmissaan sanoi, ”olisi taktisesti edullista pitää joukkoja kahta puolta Suomenlahden”. Hän ajatteli sotaretkeä Pietarin valtaamisen näkökulmasta.²⁴ Tämä kysymys tuli Viron Avustamisen Päätoimikunnassa hiertämään poliittisten ryhmien suhteita. Keskiryhmät suhtautuivat valtauksen kriittisesti. Kokoomuksen vanhasuomalainen enemmistö karsasti ajatusta. Keskiryhmät eivät halunneet mitään yhteistyötä valkoisten venäläisten kanssa, joita kaupungin valtaus hyödyttäisi. Virolaisia Martin Wetzlerin asema myös epäilytti. Se aiheutti heti operaation alussa auktoriteettiongelmia. Joka tapauksessa Suomessa syntyi laaja kansallinen innostus ja ainakin 3 942 henkilöä osallistui Viron sotilaalliseen tukemi-

seen. Käytännössä vapaaehtoisia oli enemmän, sillä eräät vapaaehtoiset menivät Viroon omin luvuin ohitse Viron Avustamisen Päätoimikunnan. He värväytyivät suoraan Viron armeijaan.²⁵

Avustamisen monet motiivit

Viron avustamisen motiiveja tutkivat 1967 kyselytutkimuksellaan turkulaiset Olavi Hovi ja Timo Joutsamo, jotka saivat sellaisia vaikuttimia kuin ”ryssäviha” ja seikkailunhalu. Vasemmistolehtien korostama saalistus, joka oli varmasti joidenkin motiivina, ei noussut esille. Toisaalta ”ryssävihaa” ei mitenkään analysoitu, joten se saattoi sisältää niin puhdasta venäläisvihaa kuin vihaa ja kostonhalua vuoden 1918 väkivaltaisuuksista Suomessa. Silloin kyse olisi taistelusta bolševismia vastaan. Myös motiivina esitetty ”auttamisenhalu” viittaa niin kansallisiin motiiveihin kuin ideologisiin bolševisminvastaisiin vaikuttimiin. Sellainen syy kuin nälkä näyttää kokonaan puuttuneen motiivien luettelosta. Vuonna 1918 Suomessa oli elintarvikepula. Värväytyminen avustusretkikuntaan on houkuteluttu joutilasta väestöä sotaretkelle.²⁶

Toisaalta ei voida liioitella omanvoitonpyynnin merkitystä, sillä eräät avustushenkiset karkasivat tai erosivat aktiivipalveluksesta päästäkseen Viroon. Vastaavasti halu saada sotakokemusta aktiivipalvelusta varten on ollut joidenkin vapaaehtoisten motiivina.²⁷ Eräät vapaaehtoiset siirtyivät suomalaisista vapaajoukoista Viron armeijaan ja valkoisiin venäläisiin joukkoihin. Lisäksi suomalaisia värvättiin Virosta Meksikon sisällissotaan. Tämä on ollut omiaan jättämään Viroon kuvaa suomalaisista palkkasotureina. Vaikuttimien moninaisuus on myös ollut suuri joukkojen hajanaisuutta aiheuttava tekijä. Kun joukkoon on kuulunut suomalaisen nationalismin läpitunkemaa aktivistia ja kostajaa, jolle taistelu bolševismia vastaan on ollut sodan idea, puhumattakaan valkoisen Venäjän sympatisoijista, on joukon johtaminen ollut vaikeaa. Lisäksi Viron-retkelle osallistui paljon murrosikäisiä nuoria, joille sota oli uusi, jännittävä kokemus. Toisaalta samalla henkilöllä on saattanut olla useita motiiveja, joita hän on eri tilanteissa korostanut eri tavoin. Tätä näkökulmaa ei avustusretkikunnan jäsenten osalta ole otettu huomioon.²⁸

Uskonnollinen motiivi on kokonaan unohtunut motiivien joukosta. Tamperelainen teologian ylioppilas Wäinö Havas kävi Virossa sotaa kristinuskon puolesta Jumalan vihollisia vastaan. Hänellä oli myös vahva kansallinen ajatusmaailma, joten vaikuttimia oli yhtäaikaan useita.²⁹

Voitokkaat suomalaiset

Ensimmäinen Suomalainen Vapaajoukko siirrettiin Viroon heti 28.12.1918 alkaen, sillä puna-armeija oli jo 32 kilometrin päässä Tallinnasta.³⁰ Tammikuun neljäntenä virolaiset joukot saivat ensimmäisen voittonsa puna-armeijasta, kun virolaisen kapteeni Anton Irven komentama Panssarijuna I löi punaiset lähellä Aegviidua, Tapan ja Kehran puolivälissä.³¹ Suomalaisten saapuminen nostatti virolaisten taisteluhenkeä. Vaikka kaksi innokkainta suomalaista karkasi rintamalle jo 4.1.1919, lähtivät everstiluutnantti Martin Ekströmin johtamat joukot rintamalle vasta 6.1.1919. Etenemisestä tuli raivoisa. Suomalaiset hyökkäsivät virolaisten rinnalla kohti itää ja valtasivat mm. Haljalan Rakveren pohjoispuolella. Suurimman voittonsa everstiluutnantti Ekströmin joukot saivat tehdessään yhdessä virolaisten joukkojen kanssa maihinnousun Narva-joen suuhun 17.1.1919. Joukkojen piti hyökätä Vaivarassa olevien puna-armeijan asemien kimppuun ja edetä Narvaan, mutta everstiluutnantti Ekström epäili hyökkäyksen onnistumista. Niinpä maihinnousujoukon operaatio muutettiin hyökkäykseksi vihollisen selustaan tavoitteena Narva. Maihinnousujoukko otti ensin haltuunsa Lagenan kartanon Narvan–Tallinnan tien varresta ja lähetti sitten kolme komppaniaa kohti Narvaa.³²

Lauantaina 18.1.1919 klo 17.20 kapteeni Anto Eskolan komentama Suomen Ensimmäisen Vapaajoukon 1. Komppania saapui Narvan torille. Everstiluutnantti Ekströmin joukot aloittivat heti kaupungin puhdistamisen punaisista, joihin kuului mm. entisen Suomen punakaartin osia.³³ Suomalaiset punakaartilaiset kuuluivat nyt puna-armeijan 3. Suomalaiseen Jalkaväkirykmenttiin. Yhdessä narvalaisten suojeluskuntalaisten kanssa Ekströmin joukkojen 1. ja 2. Komppania puhdistivat kaupungin punaisista, ja viesti kaupungin valtauksesta voitiin lähettää.³⁴

Suomalaiset olivat saavuttaneet Viron historiallisen itärajan kahdessa viikossa joukkojen saapumisesta Viroon, ja tästä syntyi myytti suomalaisista Viron vapauttajina. Virolaisten omat ansiot jäivät suomalaisten silmissä vähemmälle. Narvan valloittajista tuli juhlittuja sankareita. Martin Ekström ylennettiin voiton kunniaksi everstiksi.³⁵

Narvan valtauksen jälkeen Ensimmäinen Suomalainen Vapaajoukko pysyi lähinnä reservinä Rakveressa. Tämä ei miellyttänyt hyökkäämään tarkoitettua joukkoa, etenäkään kun eversti Ekström itsekin ainakin julkisuudessa ilmoitti olevansa valmis hyökkäämään Pietariin ”vaikka seuraavana aamuna”.³⁶

Eversti Hans Kalmin komentama Pohjan Poikien rykmentti saapui Viroon 12.1.1919 alkaen ja se osallistui ensimmäiseen taisteluunsa 31.1.1919 etelävirolaisen Valkin (nyk. Valga) kaupungin pohjoispuolella. Pajun kartano sulki tien Viron ja Latvian rajalla olevaan kaupunkiin, ja virolaiset joukot pyrkivät panssarijunien ja yliluutnantti Julius Kuperjanowin sissipataljoonan voimin valtaamaan kaupungin. Pohjan Poikien II Pataljoonan piti katkaista saartoliikkeellä rautatieyhteys kaupunkiin ja Pohjan Poikien I Pataljoonan toimia lähinnä reservinä. Virolaisen yliluutnantti Julius Kuperjanowin kaatuminen ja pataljoonan raskaat tappiot pakottivat Pohjan Pojat taisteluun. Päivän kestäneen kiivaan taistelun jälkeen Pohjan Poikien I Pataljoona valtasi Pajun kartanon, jota olivat puolustaneet sekä puna-armeijan latvialaiset tarkka-ampujat että kiinalaisista vallityöläisistä koottu pataljoona.³⁷

Pohjan Pojat sijoitettiin reserviksi Valkin kaupunkiin, jonka eteläpuolella suomalaisilla oli kahakoita puna-armeijan kanssa. Valkista rykmentti eteni Koivajoen laaksoa myöten kaakkoon pitkin Viron ja Latvian rajaa. Eversti Kalm ei ollut tyytyväinen joukkonsa saamaan tehtävään, ei etelärintaman sotatoimiin, saati rykmenttinsä huoltoon. Hän siirretti rykmenttinsä omin luvin Latvian rajan yli ja hyökkäsi koillislavialaiseen Marienburgin (nyk. Aluksne) kauppalaan. Siellä oli puna-armeijan huoltokeskus, jonne oli siirretty paljon Virosta ryöstettyä saalista. Kalmin perusteluna oli etelärintaman tilanteen vakauttaminen hankkimalla hyvät asemat rajan eteläpuolelta ja rykmentin varusteiden täydentäminen. Pohjan Poikien rykmentti valtasi Marienburgin 21.2.1919 yllätyshyökkäyksellä kiivaan taistelun jäl-

Eversti Hans Kalm Pohjan Poikien Rykmentin komentajana Viron vapaussodassa. (Kuva: Sotamuseo)

Colonel Hans Kalm as commander of the Boys from the North Regiment during the Estonian War of Independence.

keen, joka uhkapelinä on ehkä erikoislaatuisin suomalaisten joukkojen sotatoimi sitten Kaarle XII:n Norjan-retken.³⁸

Marienburgin valtauksen jälkeen Pohjan Pojat olivat reservinä Valkissa ja siirtyivät sieltä 14. maaliskuuta alkaen Petserin rintamalle kaakkoiseen Viroon. Puna-armeija oli aloittanut suurhyökkäyksen, ja suomalaisia tarvittiin sen takaisin lyömiseen. Rykmentin II Pataljoona valtasi 14.3.1919 takaisin Vatseliinan kartanon, ja saavuttuaan rintamalle I Pataljoona eteni kaakkoon, valtasi Meremäen kukkulat ja ylitti Riian–Pihkovan kivitien.³⁹

Taistelut vaikeissa talvioloissa olivat äärimmäisen raskaita. Pohjan Pojat joutuivat puolustautumaan moninkertaista ylivoimaa vastaan. Vastassa ollut Jaroslavl'n 7. Rykmentti hajosi. Pohjan Poikien rykmenttikin ajautui lopulta kapinatiltaan, sillä väsyneet vapaaehtoiset poistuivat asemistaan 27.3.1919, ja rykmentti siirrettiin Valkiin. Se kotiutettiin 9.4.1919 alkaen.⁴⁰

Osa suomalaisista jäi Viroon ja liittyi mm. Panssarijunadivisioonan Suomalaiseen Panssariataljoonaan. Suomalainen Panssariataljoona oli vain 57 henkilöä käsittänyt joukko, joka osallistui mm 24.4.1919 Mönisten kartanon valtauksen ja 28.4.1919 Härgmäen taisteluun pohjoisessa Latviassa. Se oli suomalaisille katastrofi.⁴¹

Viroon jääneet suomalaiset sotivat eri joukko-osastoissa sodan loppuun 4.2.1920 asti. He osallistuivat mm. Viron ja Baltian saksalaisten väliseen Landeswehr-sotaan.⁴²

Myytti kadonneesta rykmentistä

Pohjan Poikien rykmentinkomentaja, eversti Kalm tunnettiin omavaltaisena jo Suomen vapaussodan ajoilta. Hän vaati itselleen vapaita käsiä edellä mainittuun Marienburgin operaatioon. Ylipäällikkö, kenraali Wetzzer vastusti operaatiota vedoten Viron asevoimien heikkoon suorituskykyyn ja rintamatilanteeseen, mutta Kalm otti oikeuden omiin käsiinsä. Pohjan Poikien pataljoona sai tehtäväkseen tukea virolaista Panssarijuna 3:a. Junan komentaja, kapteeni Peters ihmetteli, missä suomalaiset viipyvät. Asia selvisi vasta neljä vuorokautta myöhemmin, kun virolaiset joukot saapuivat Marienburgiin. Kaupunki oli jo suomalaisten hallussa.⁴³ Sekä Hans Kalm että Vilho Helanen kertovat historiateoksissaan, että Viron etelärintaman ylipäällikkö samoin kuin kenraali Wetzzer eivät tienneet rykmentin sijaintia. Rykmentti oli ”kadonnut kartalta”.

Pohjan Poikien rykmentissä miehistö oli paitsi voimakkaasti suomalaiskansallista hengeltään myös voimakkaasti politikoivaa. Kaikki eivät olleet halukkaita ylittämään kansallisia rajoja. Rykmentin 1. Komppania kieltäytyi Marienburgin operaatiosta ja sen tilalle eversti Kalm käski 6. Komppanian. Käytännössä tämä edellytti operaation salaamista jopa osalta miehistöä. Eräät vapaaehtoiset saivatkin vasta Latviassa tietää ylittäneensä Viron kansalliset rajat.⁴⁴ Vaikka Marienburgin valtaus olikin 80 km pitkänä pikamarssina vaikeissa lumioloissa ja pakkasessa vihollisen selustassa vertaansa vailla, se ei ollut niin salainen kuin jälkipolville on tähän saakka uskoteltu. Kokoomuslaiset sanomalehdet Vaasa ja Kouvolan Sanomat tiesivät jo 22.2.1919 Pohjan Poikien vallanseen Marienburgin. Martin Wetzterille ja virolaisille joukoille tämä selvisi vasta 23.2.1919. Miten nämä lehdet tiesivät asian, jos sitä ei tiedetty Wetzterin esikunnassa? Koska Martin Wetzteriä pidettiin Mannerheimin ”luottomiehenä” ja valkoisten venäläisten ystävänä, suomalaisten tiedusteluosasto vain ohitti hänet. Tiedusteluosasto oli ainoa, jonka salattuja viestiyhteyksiä pitkin tieto saatiin kyseisiin lehtiin alta vuorokauden.⁴⁵

Ne edistyspuolueelliset lehdet, jotka kannattivat sotatoimia vain ”Viron kansallisella alueella”, vaikenivat tapauksesta. Helsingin Sanomat oli Pohjan Poikien lähtiessä Viroon katsonut, että Pietaria ei vallattaisi tällä retkellä, vaikka vapaaehtoisista osa uhoi tulevansa junalla kotiin. Nyt kansalliset rajat oli ylitetty. Edistyspuoluetta edusti Viron Avustamisen Päätoimikunnassa Helsingin Sanomien päätoimittaja Santeri Ivalo. Hans Kalm ja operaatiota tukeva ryhmä olivat ohittaneet paitsi valkoisten venäläisten etua ilmiselvästi ajavan Martin Wetzterin myös venäläisiin kielteisesti suhtautuvat ja operaatiota vastustavat kansalliset aktivistit. Kalm ei välittänyt edes elimestä, joka oli hänet palkannut.⁴⁶

Riitaa Pietarin valtauksesta

Poliittinen kehitys näytti avaavan suomalaisille mahdollisuuden Pietarin valtaamiseen. Eversti Ekström oli halukas operaatioon. Myös eversti Kalm halusi vallata Pietarin ja edetä sieltä Aunukseen ja Vienaan. Näin syntyisi Suur-Suomi. Virosta, Inkeristä, Suomesta ja Itä-Karjalasta muodostuisi suomalainen liittovaltio.⁴⁷

Tilanne näytti muodostuvan kilpajuoksuksi Pietariin. Sinne olivat menossa valkoiset venäläiset, länsivaltojen interventiojoukot ja suoma-

laiset. Suomen pitäisi osallistua operaatioon yhdessä länsivaltojen kanssa. Tämä edellytti yhteistyötä valkoisten venäläisten kanssa. Eversti Kalm suunnitteli omaa operaatiotaan kaupungin valtaamiseksi ja katsoi kenraali Wetzlerin ja valtionhoitaja Mannerheimin pahimmiksi esteiksi operaatiolle. Kaupunki piti vallata ennen kuin Mannerheim ja valkoiset venäläiset tekisivät sen.

Kenraali Wetzelistä eversti Kalm onnistui hankkiutumaan eroon poliittisella juonittelulla. Virolaiset karsastivat Wetzeriä tämän saksalaiseen aateliin pitämien suhteiden takia. Wetzer ei hyväksynyt Kalmin omavaltaista operaatiota vallata Marienburg. Kaupunki menetettiin puna-armeijalle maaliskuun alussa. Kuten Wetzzer oletti, eivät virolaiset kenneet pitämään sitä. Wetzzer joutui kuitenkin poliittisista syistä eroamaan suomalaisten vapaaehtoisjoukkojen yhteisen ylipäällikön tehtävistä. ”Vanhan vallan” edustajana hän ei nauttinut virolaisten luottamusta eikä todennäköisesti Viron Avustamisen Päätoimikunnassa keskiryhmienkään. Kalm tukeutui nyt Viron Avustamisen Päätoimikunnan maalaisliittolaiseen jäseneseen Santeri Alkioon, jota Kalmin venäläisvastainen ja kansallinen retoriikka miellytti. Pohjan Poikien rykmentti siirtyi Viron asevoimien alaisuuteen, ja kenraali Wetzzer lähti ”terveydenhuolto-matkalle”.⁴⁸

Eversti Kalmin alkaessa suunnitella Inkerinmaan vapautusta ja Pietarin valloitusta oli Viron Avustamisen Päätoimikunta ajautunut riitoihin operaation jatkosta. Pietarin valtaaminen hiersi jäsenten suhteita. Edistyspuoluealaiset vastustivat operaatiota, joka ei hyödyttänyt Suomen itenäisyyttä. Kokoomuksen vanhasuomalainen enemmistö kannatti bolševismien kaatamista, mutta ei halunnut suomalaisten valtaavan Pietaria.⁴⁹ Talouselämää edustavat kokoomuslaiset halusivat jopa taloudellisia etuja Virosta annetun avun vastineena. Ruotsalaisen Kansanpuolueen näkökulma oli samankaltainen. Kun bolševismi oli Virosta karkotettu, ei Viron avustamiselle ollut perusteita. Virossa ei ollut kuin taloudellisia etuja, joita Suomen pitäisi saada.⁵⁰

Myös Viron ensimmäisten parlamenttivaalien tulos oli Ruotsalaiselle Kansanpuolueelle, Kokoomukselle ja monille keskiryhmien edustajille pettymys. Vaalien voittajia olivat sosialistit. Keskiryhmissä ja kansallisten aktivistien keskuudessa hellitty ajatus Suomen ja Viron liittovaltiossa oli kuin punainen vaate. Virossa kaikkein suurin kysymys oli maareformi. Myös Suomessa torpparikysymys oli esillä. Viron ja Suomen liittovaltio olisi tuonut Viron sosialistit Suomeen. Tämä oli Kokoomukselle ja Ruotsalaiselle Kansanpuolueelle liikaa.⁵¹

Virossa tapahtuneet poliittiset muutokset, Pietarin-operaation viipyminen ja puolueiden ristiriitaiset kannat saivat Viron Avustamisen Päätoimikunnan kutsumaan joukot kotiin. Eversti Ekströmin komentama Ensimmäinen Suomalainen Vapaajoukko kotiutettiin 20.3.1919. Joukkoa ei kannattanut pitää tyhjän panttina Rakveressa. Puhuttiin joukkojen uudelleenjärjestelystä.⁵²

Kalmin joukoissa oli vahva kansallinen henki, ja kaikki rykmentin miehet eivät halunneet kotiin. Niinpä rykmentti agitoitiin kapinaan. Samoihin aikoihin Viron Avustamisen Päätoimikunta erotti rykmentin komentajan, eversti Kalmin. Kalm sai kuitenkin tietää asian vasta kuu-kautta myöhemmin.⁵³ Poliittinen tilanne vei siten maton Kalmin jalkojen alta hänen suunnitellessaan Pietarin valtausta. Se poliittinen noste, joka vielä helmikuun lopussa auttoi Kalmia syrjäyttämään kenraali Wetzlerin, oli poissa. Kalm ja hänen tukiryhmänsä joutuivat seuraamaan sivusta Pietarin valtaamisen kehittymistä.⁵⁴

Ei-toivotut suomalaiset

Suomalainen Panssaripataljoona perustettiin eversti Johan Laidonerin ja Lauri Kettusen suullisella sopimuksella. Taistelutahdon takia olisi hyvä, jos suomalaisia olisi nostamassa moraalialia, esitti Laidoner toivomukseen Pohjan Poikien kotiutuessa. Tämä ei miellyttänyt O. W. Louhivuorta, joka edusti Viron Avustamisen Päätoimikunnassa Kokoomusta.⁵⁵

Keväällä 1919 Suomessa oltiin lähes varmoja Pietarin pikaisesta kulkumisesta. Näin ollen ei ”kiittämättömään” Viroon haluttu lähettää suomalaisia joukkoja, ainakaan ennen kuin olisi sovittu hinnasta. Vaikka puhuttiin uuden apujoukon lähettämisestä, asia ei edistynyt. Myös Virossa tilanne oli muuttunut. Viron armeija oli kasvanut jo 86 000 miestä käsittäväksi voimaksi ja Viroa näytti uhkaavan uusi vaara. Latviassa Andreevs Niedra oli kaapannut vallan. Hän oli saksalaisten maanomistajien nukkehallitsija. Näiden armeija Landeswehr ja Berliinin mandaatilla toimiva kenraali, kreivi Rüdiger von der Goltz lähtivät marssimaan kohti pohjoista. Kenraali von der Goltzin joukkoon kuului myös saksalaisia palkkasotureita, ja sen vahvuus oli 7 000 miestä. Tähän armeijaan kuuluivat myös Viron suurimmat maanomistajat. Jos valkoiset venäläiset tai saksalainen Landeswehr voittaisivat, olisi se sekä Viron itsenäisyyden että maareformin loppu.⁵⁶

Valkoinen Suomi piti saksalaisia vapauttajina virolaisten pitäessä heitä

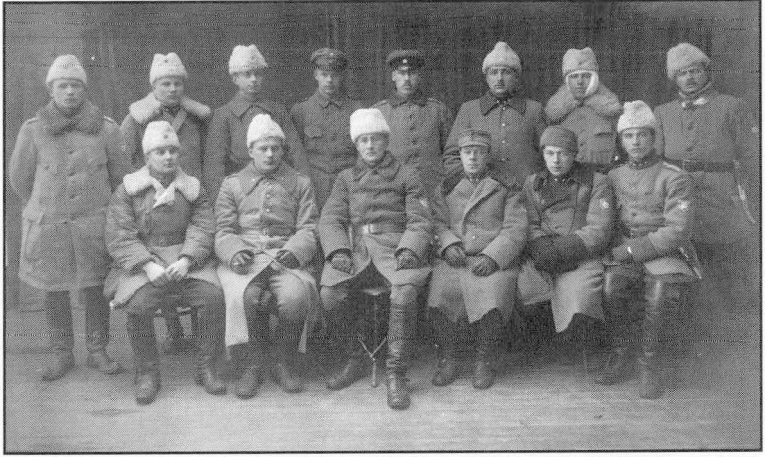
sortajina. Suomalaiset vapaaehtoiset olivat usein hyvin saksalaismielisiä. Olivathan jääkärit, joita vapaaehtoisten keskuudessa oli ainakin 87 henkilöä, saaneet koulutuksensa Saksassa. Tämä teki suomalaisista apujoukoista poliittisesti epäluotettavia tilanteessa, jossa Viron armeija ja saksalaiset ottaisivat yhteen. Siksi Suomen apu ei ollut enää toivottavaa.⁵⁷

Ryöstelevät suomalaiset

Yksi suomalaisista syntynyt myytti on käsitys saalistajista, jotka tulivat Viroon rikastuakseen. Varsinkin neuvostovirolainen historiantutkimus on korostanut näkemystä ”työkansaa piinaavista valkobandiiteista”. Kieltämättä vapaaehtoisten joukkoon kuului ihmisiä, joiden motiivina oli omanvoitonpyynti.⁵⁸ Varsinkin Ensimmäisen Suomalaisen Vapaaajoukon keskuudessa saalistus nousi suuriin mittoihin. Ekströmin esikuntapäällikkö, kapteeni Erik von Haartman hankki saalista 100 000 Viron markan edestä, joka häneltä tullissa takavarikoitiin. Myös yksittäiset miehistön jäsenet seurasivat esimerkkiä.⁵⁹

Suomalaiset vapaaehtoiset kävivät usein sotaa Välskärin kertomusten hengessä ja saaliin ottaminen kuului ”hakkapeliitan” oikeuksiin. Varsinkin Ekströmin ruotsalaiset upseerit olivat tällä kannalla. Hevoset, taulut, posliini, antiikkimiekat ja muu kartanoiden irtaimisto oli haluttua.⁶⁰

Pohjan Poikien rykmentin vallattua Marienburgin tapahtui ns. Marienburgin ryöstö. Kauppalaan oli menty puna-armeijan varastojen saamiseksi rykmentin käyttöön, mutta saalis jäi vähäiseksi. Käyttökelpoista sotamateriaalia ei juurikaan saatu. Lisäksi yksi Kolmannen Komppanian joukkue ryösti kaupungin siviileitä, ja näin syntyi myytti valtavista saaliista. Väitettiin, että parturille ei jäänyt edes partaveistä.⁶¹ Yksi syy ryöstelijän maineen syntyyn olivat pakko-otot. Viron armeijan perustaminen oli kesken, ja Viron Avustamisen Päätoimikunta ei kyennyt huoltamaan joukkoja. Varustepula oli pysyvä ilmiö. Siksi saappaita, hevosia, rehua ja ruokaa jouduttiin pakko-ottamaan. Pohjan Pojat kävivät Latvian puolella takavarikoimassa eläimiä ruoaksi. Heidän kantansa oli, että ”Leninin valtakuntaa sopi verottaa”.⁶² Lisäksi suomalaiset pitivät Viron torppareita ”punikkeina” ja siksi epäluotettavina. Pohjan Poikien 1. Konekiväärikomppania erehtyi samana päivänä viemään sekä heiniä että hevosen torppari August Tikkulilta Teivalinnassa. Tapauksesta tuli kuuluisa, sillä torppari Tikkuli oli riigivanem Konstantin Pätsin sukulainen. Hän valitti Konstantin Pätsille, ja hevonen jouduttiin palauttamaan.⁶³

*Pohjan Poikain I Pataljoonan upseeristoa. (Kuva: Sotamuseo)
Officers of 1 Battalion, Boys from the North Regiment.*

Pohjan Poikien I Pataljoona joutui Petserin rintamalle lähtiessään ottamaan pakolla kadulla käveleviltä valkilaisilta saappaat, sillä pataljoonalla ei ollut kunnan saappaita. Marienburgiin oli marssittu rikkinäisissä saappaissa, joista paljas iho paistoi. Reikiä oli tukittu sanomalehtipaperilla. Joukoille toimitetut englantilaiset kaivosjalkineet olivat sotilaskäyttöön sopimattomia. Kaupunkilaisia joutuminen lumisohjoon ilman saappaita ei kuitenkaan miellyttänyt.⁶⁴

Myös kielivaikkeudet aiheuttivat ryöstön kaltaisia tilanteita. Ummikko suomalainen ei ymmärtänyt viroa ja kun kauppahinnasta ei saatu selvyyttä, ratkaistiin hintakiista näyttämällä asetta. Syntyi sanontoja kuten ”Browning on hyvä taskuraha”. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kyseessä olisi ollut järjestelmällinen ryöstely, jota myös tapahtui.⁶⁵ Ryöstäminen saaliin ja varusesineiden hankkimiseksi oli oikeastaan yleinen käytäntö sekä Viron että puna-armeijassa. Virolaiset ”soomustivat” eli ottivat saalista viholliselta ja varustivat sillä joukkojaan. Puhtaita saalitusretkiäkin tehtiin ja myös puna-armeija ryösti laajasti. Erittäin raakoja ryöstäjiä olivat puna-armeijan kiinalaiset palkkasoturit.⁶⁶

Suomalaisten saalistus sai ylimääräistä mainetta, sillä kun Ekströmin joukot tulivat Tallinnaan, he kieltäytyivät lähtemästä rintamalle, ennen kuin palkanmaksusta oli sovittu. Valtionhoitaja Päts joutui 6.1.1919 antamaan suomalaisvapaacheitoille oikeuden ryöstää punaisilta, jotta mie-

het saataisiin rintamalle. Tämä kuvasti paitsi vapaaehtoisten toisenlais-
ta motivaatiota myös avustushankkeen pikaisesti kokoonpantua luonnet-
ta. Myytti saalistajista oli kuitenkin syntynyt.⁶⁷

Teloittajat

Neuvostovirolaiset historiankirjoittajat ovat korostaneet suomalaisten erityistä roolia teloittajina. Tämä maine heillä oli jo Vieroon tullessaan Suomen vapaussodan peruina. Virolaiset pitivät Suomen vapaussotaa sisällissotana, ja Tallinnan työläiset totesivat Pohjan Poikien vääpelille August Wolrathille: ”Viron porvarilla menee huonosti, kun täytyy Suomen lahtarikaarti pyytää apuun.”⁶⁸

Neuvosto-Viron historiassa väitetään pelkäävän Ekströmin joukkojen teloittaneen Narvassa 400 ihmistä. Tämä olisi ollut jopa 13 prosenttia Narvaa puolustaneen punaisen divisioonan vahvuudesta. Todennäköisesti lukuun on merkitty kaikki kaatuneet riippumatta siitä, miten he saivat surmansa.⁶⁹ Virolainen tutkija Hannes Walter totesi 1999, että Viron vapaussodassa virolaiset kenttä- ja sotaoukeudet langettivat 215 kuolemantuomiota, joista vain osa pantiin täytäntöön. Ilman oikeudenkäyntiä teloitettiin 148 ihmistä. Heistä monet olivat tsekistejä eli punaisten salaisen poliisin virkailijoita.⁷⁰

Silti suomalaisilla vapaajoukoilla on Virossa erityinen ”kurkunleikkaajan” maine. ”Suomalaiset leikkaavat kurkut kaikilta ryssiltä”, oli näkemys jo 1930-luvun Virossa. Näkemys on kumuloitunut neuvostoval-
lan aikana virolaisten kärsiessä miehityksestä. Suomalaisten käyttövoima on nähty ryssäviha.⁷¹ Näkemyksen taustana on myös Suomalaisen Panssaripataljoonan toiminta, sillä joukon tapana oli ampua vangit.⁷²

Pajun taistelun jälkeen Pohjan Pojat teloittivat 12 kartanon maatyöläistä, jotka olivat piiloutuneet kartanon kaivoon. Heidän luultiin olevan punaisten sala-ampujia.⁷³ Marienburgin valtauksen yhteydessä ammuttiin 24 kiinalaista. Nämä olivat erityisen vihattuja, sillä he olivat syyllistyneet Valkissa erityiseen raakuuteen siviilejä kohtaan. Marienburgissa ei muutenkaan taisteluolojen vuoksi voitu ottaa vankeja.⁷⁴

Valkissa oli poikkeustila ja öinen ulkonaliikkumiskielto, koska kaupungissa toimi punaisten sala-ampujia ja soluja. Jos ihminen liikkui 100 metriä kauempana kotiaan, hänet ammuttiin. Suomalaiset myös teloittivat Valkissa muutamia bolševikkeja. Vangiksi saadut ”komissaarit” eli tsekistit teloitettiin, samoin tunnetut ”murhamiehet”, joita saatiin van-

giksi Narvan valtauksessa.⁷⁵ Näin sota oli varsin armotonta. Pohjan Poikien rykmentti teloitti rangaistukseksi 15 vankia latvialaisella Krankenhofin kartanolla pakenevan vangin surmattua vartiomiehen. Lisäksi teloittaminen sai suorastaan urheilun luonteen, sillä nuoret vapaaehtoiset halusivat osoittaa olevansa ”sotilaan veroisia”. ”Pakeneva” vanki ammuttiin ja vangin takki otettiin todisteeksi tapahtuneesta.⁷⁶

Armottomimmillaan taistelut olivat Petserissä, missä Pohjan Poikien rykmentti kohtasi suomalaisia punakaartilaisia. Punainen upseerikurssi oli komennettu rintamalle ja se kohtasi vihatut Kalmin joukot. Vankeja ei otettu, ei puolin eikä toisin. ”Jos joku halusi antautua, hänen kannatti antautua ryhmässä, sillä yksittäinen antautuja surmattiin”, muisteli eräs vapaaehtoinen Petserin taisteluja 1920. Suomen vapaussodan sisällissotaluonne siirtyi Viron maaperälle.⁷⁷ Sota oli bolševisminvastaista sotaa, ja kokoomuslainen Uusi Suomi otti kannaksensa, että kansainväliset sotaa koskevat sopimukset eivät olleet voimassa Viron vapaussodan osalta. Kyseessä oli ideologinen sota ”ihmiskunnan jaloimpien arvojen” puolesta. Sota sai jopa ”pyhän sodan” ja uskonsodan luonteen. Siinä teloitukset olivat normaali käytäntö.⁷⁸

”Huligaanit”

Neuvostovirolaiset ja punaiset suomalaiset näkemykset ovat paitsi korostaneet vapaaehtoisjoukkojen teloittajan luonnetta myös heidän levotonta luonnettaan ja alkoholinkäyttöään.⁷⁹ Viron vapaussotaan lähteneet suomalaiset vapaaehtoiset olivat varsin sekalainen joukko, joka koostui niin maailmansotaan osallistuneista jääkäreistä, vapaussotaan osallistuneista suojeluskuntalaisista kuin täysin sotaa kokemattomista nuorukaisista. Näin epähomogeenisen joukon kurinpito oli ongelmallista. Suomen vapaussodan jälkeisissä oloissa ei kuri ollut mikään selvä käsite. ”Toiminnan miehet” ottivat oikeuden omiin käsiinsä.⁸⁰

Suomalaisten leimaa antavin piirre oli raskas alkoholinkäyttö. Valkin kaupunki oli 8 000 asukkaan pikkukaupunki. Kun kaupunkiin sijoitettiin 2 300-miehin Pohjan Poikien rykmentti, näkyivät suomalaiset katukuvassa siitäkin huolimatta, että kaupungissa toimi myös virolaisia yksikköjä. Humalainen suomalainen oli leimaava näky, vaikka kaikki suomalaiset eivät olleetkaan alkoholin perään.⁸¹ Toisaalta vapaa alkoholi ja prostituutio saivat hyvinkin nuoret kokeilemaan ”saatavilla olevia iloja”. Näin suomalaisten vapaaehtoisten käytös oli humalahakuista ja sil-

miinipistävää.⁸² Vaikka Ekströmin joukot olivat selvemmin saalistajia kuin Pohjan Pojat, ei alkoholinkäytöllä ja keskinäisillä tappeluilla liene ollut eroa rykmenttien kesken. Pohjan Poikien I Pataljoonan komentaja, Saksan jääkäreissä koulutuksensa saanut Erkki Hannula tunnettiin ko-vaotteisena ja miestensä arvostamana sotilaana. Hänen alkoholinkäyt-
tönsä oli huomiota herättävää. Miehet kokivat sen esimerkkinä ja soti-
laan oikeutena.⁸³

Humalaiset suomalaisvapaaehtoiset ammuskelivat Valkissa ja viisi kaupunkilaista sai surmansa suomalaisten tulituksessa. Pohjan Pojilla oli tapana ampua kaupungin variksia, mutta jääkärikapteeni Hannula huvitteli myös heittämällä käsikranaatteja ja ampumalla humalassa konekiväärillä kaupungin talojen savupiippuja. Hän myös usein testasi miestensä rohkeutta ampumalla pistoolilla korvan vierestä. Tämä am-
muskelu ei voinut olla vaikuttamatta suomalaisten vapaaehtoisten mai-
neeseen.⁸⁴ ”Hannulan miehet” myös ampuivat Valkin kirkon oveen ko-
mentajansa signeerauksen konekiväärillä ja tykillä. Teko on varmasti
suuttanut monia virolaisia, sillä kyseessä oli sakraali rakennus.⁸⁵

Pohjan Poikien rykmentin noustua kapinaan rykmentin kotiuttaminen tapahtui kaoottisessa tilanteessa. Virolaiset teloittivat erään vapaaehtoi-
sen, kouvolaalaisen Viljo Juutilaisen, Pohjan Poikien I Pataljoonan ko-
tuttamisyönä Valkissa. Tämä oli vähällä johtaa taisteluihin virolaisten
ja suomalaisten kesken. Eniten närkästystä herätti, että Juutilainen oli
sijaisuhri, absolutisti 16-vuotias lyseolainen, jonka Valkin komendantti,
kapteeni Kriisa oli vanginnut ja teloittanut. Lisäksi Juutilainen oli ryös-
tetty alastomaksi.⁸⁶ Varmuuden vuoksi Kriisa kutsui Pohjan Poikien II
Pataljoonan kotiutumista valvomaan panssarijunan, jonka konekiväärät
takasivat järjestyksen. Suomalaiset pitivät tätä äärimmäisenä loukkauk-
sena. Tämä ehkä oli omiaan kasvattamaan närkästyneiden vapaaehtoisten
keskuudessa uhoa joukosta, joka ”vapautti Viron” ja jota kohtaan
oltiin ”kiittämättömiä”.⁸⁷

Kokonaisuutena suomalaiset eivät ainakaan oikeudellisen asiakirja-
aineiston valossa ole näyttäneet suhteellisesti mitenkään erityisen ri-
kollisena joukkona. Yksittäisten vapaaehtoisten teot ovat saaneet suh-
teettoman suuren huomion. Alkoholinkäyttö ei ollut täysin tuntematon-
ta virolaisillekaan.⁸⁸

Panssarijuna nro 5, jonka aseistuksena oli mm. 130 mm:n laivatykki "Rasputin", Etelä-Virossa kesällä 1919. (Kuva: Sotamuseo)

Armoured train no. 5, whose armament included the 130mm naval gun 'Rasputin', in south Estonia in summer 1919.

Omien teurastusta

Yksi erikoisuus Viron vapaussodan ja muiden heimosotien osalta oli lähes kokemattomien nuorukaisten lähettäminen taisteluun. Eversti Kalm on saanut jopa leiman miehenä, jonka kunnianhimo johti omien teurastuttamiseen Pajun taistelussa. On väitetty syynä olleen hänen ”venäläinen ja miehiä säästämätön” taktiikkansa.⁸⁹ Kaikki Viron armeijan upseerit olivat saaneet venäläisen upseerikoulutuksen, eikä Kalm ollut yhtään kunnianhimoisempi kuin virolaiset kollegansa, yliluutnantti Julius Kuperjanow ja kapteeni Anton Irv. Kaikki halusivat vallata Valkin.⁹⁰ Kieltämättä Hans Kalm oli kunnianhimoinen, mutta se eikä liioin venäläinen taktiikka ollut syynä Pajun taistelun verisyyteen. Kalmin toiminta oli kaukana venäläisten ”Brusilov-hyökkäyksistä”. Kalm itse ylistää saksalaista taktiikkaa kirjassaan ”Pohjan Poikien retki”, mutta se ei todista hänen puolustelewan taktiikkaansa.⁹¹

Kieltämättä oli tehty taktinen virhe. Pohjan Poikien rykmentti oli jaettu kahtia ja vain toinen pataljoonista oli jätetty Kuperjanowin sissien reserviksi. Rykmentin keskitetty käyttö olisi johtanut tehokkaampaan

tulokseen, mutta ei Pohjan Poikien II Pataljoonan suorittama rautatiesil-
lan räjäytyskään ollut merkityksetön operaation kannalta.⁹²

Tappioiden syynä oli miesten puutteellinen koulutus. Suomalaisva-
paaehtoiset lähetettiin Viroon pikaisesti. Koska kaikilla ei ollut sotilas-
koulutusta, annettiin miehille pikakoulutus. Tämä oli Pohjan Poikien
osalta kahden viikon taistelukoulutusvaihe Tapan kauppalassa. Tähänkin
koulutusjaksoon osallistui vain rykmentin I Pataljoona.⁹³ Joukon taiste-
lutaitoja ja -tahtoa oli jo aiemmin testattu lähettämällä osa rykmentistä
11.1.1919 illalla Helsingin Sörnäisiin katutappeluun Sörkan punaisia
sympatisoivan väestön kanssa. Testi oli pataljoonankomentajan näkö-
kulmaa ajatellen todella outo tapa mitata joukon taistelukykyä.⁹⁴

Vapaaehtoiset näkivät sodan lähitaisteluna, ”käsikähmänä”. Pajun
taistelussa kartano vallattiinkin tykistön tukemana ”käsikähmässä”. Pa-
talojoonankomentaja Erkki Hannula seurasi hyökkäystä kaukoputkella
”komentajakukkulalta”. Hän ajatteli, että ”kyllä meidän pojat osaa ta-
pella”. Paremmin koulutettu joukko olisi tapellut yhtä hyvin, mutta pie-
nemmin tappioin, eikä tappioiden likapyykkiä olisi annettu rykmentin-
komentajan vastuulle.⁹⁵

Pajun taistelussa suomalaisia kaatui 29 miestä, ja koko rykmentin tap-
piot sotaretken aikana olivat 116 kaatunutta. Eversti Ekströmin joukko-
jen tappiot jäivät 23 kaatuneen suuruisiksi. Suomalaisen kokonaistap-
piot Viron vapaussodassa olivat ainakin 175 kuollutta, joista 156 taiste-
lutoimissa. Näistä 145 kuoli Viron Avustamisen Päätoimikunnan alaisis-
sa joukoissa.⁹⁶

Myyttien summa

Suomalaisten toiminnasta Viron vapaussodassa on esitetty monenlaisia
arvioita, mutta ainakin osa niistä voidaan todeta ”myyteiksi”, tarinoik-
si, joilla on todellisuus pohja, mutta jotka erinäisistä syistä ”ovat eläneet
omaa elämänsä”. Tarina suomalaisista, ”jotka vapauttivat Viron”, osoit-
tautui vääräksi jo 1920-luvulla. Silti ei voida kiistää suomalaisten avun
merkitystä juuri sodan kriittisimmällä hetkellä. Suomalaisten auttamis-
haluun ovat vaikuttaneet niin ”heimoaate”, reaalipoliittinen laskelmoin-
ti, omanvoitonpyynti, taistelu bolševismia vastaan kuin uran rakentami-
nen.

Suomalaisten ongelmana näyttää olleen kyky ymmärtää Viron ja Suo-
men erilaisuutta. Viron-retki onkin kouluesimerkki kansainvälisestä

operaatiosta, jossa sosiaaliset ja kulttuuritekijät heijastuvat joukkojen toimintaan. Taistelijoina suomalaiset olivat kovia. Heitä on kuvattu ”täysin koulutetuiksi sotilaksi” virolaisiin verrattuina, mutta totuus on ankarampi. Suuri osa suomalaisista oli puutteellisesti koulutettu, mistä aiheutui miehistötappioita. Myös joukkojen improvisoitu huolto lisäsi tappioita. Improvisoitu huolto aiheutti osaltaan myös pakko-ottoja, jotka kasvattivat suomalaisten mainetta ryöstelijöinä. Koska joukkoihin oli hakeutunut myös omanvoitonpyytäjiä, ei suomalaisten mainetta ryöstelijöinä voida täysin kiistää. Mutta myös virolaiset itse ryöstivät eli ”soomustivat”, joten suomalaisten ryöstely ei liene poikennut ”ajan hengestä”. Sotilaina suomalaiset olivat ”armottomia”, koska heidän mukanaan Viroon siirtyi Suomen vapaussodan sisällissotaluonne. Toisaalta eräät muistelmat kertovat myös Viron vapaussodan olleen ainakin osittain sisällissodan kaltainen, vaikka poliittiset vastakkainasettelut ovat olleet enemmän etnisen jaon mukaisia. Näin suomalaisten maineella ”kurkunleikkaajina” on katetta. Myös vapaaehtoisryhmien poliittisilla intohimoilla on perustansa sodan raakuuden selittäjinä. Poliittiset intohimot kuten kielikysymys selittävät myös joukkojen sisäistä väkivaltaa. Yksi sisäisen väkivallan syistä ja suomalaisten villin maineen selittäjistä on alkoholinkäyttö. Kurittomat suomalaiset ovat humalassa tehneet tekoja, jotka ovat jääneet virolaisten mieliin barbariana. Näin suomalaisten jälkikuva on muodostunut moninaiseksi ja ollut Neuvosto-Virossa käyttökelpoista poliittisen propagandan ainesta.

Suomalaisten sotilasapu Pietarin valtaushankkeisiin on myös enemmän Virossa kuin Suomessa tunnettu asia. Suomalaisten lähettäminen Viroon ”veljeskansan avuksi”, kuten Vilho Helanen teoksessaan ”Suomalaiset Viron vapaussodassa” esittää, on jättänyt varjoonsa suurpoliittiset spekulatiot. Neuvostoliittolainen näkemys ”neuvostovastaisesta interventioista” ei ole täysin tuulesta temmattu. Suomalaisten vapaaehtoisten luonne ”saksalaismielisinä monarkisteina” ei jäänyt virolaisilta huomaamatta. Siksi virolaiset halusivat heidät pois saksalaissodan lähelessä. Eivätkä suomalaiset päättäjät, jotka kokivat punaisen Pietarin pian luhistuvan, enää pitäneet Viron avustamista tärkeänä, varsinkaan kun bolševismi Virossa oli torjuttu. Näin sotaretki oli paitsi kansallinen vapautusretki, ennen kaikkea sota bolševismia vastaan.

Lähdeviitteet

- ¹ Heino, Iiris: Hinnalla hengen ja veren, Suomalaisten vapaaehtoisten sotaturmat Virossa v. 1919. Helsingin Yliopiston historian laitoksen julkaisuja 16. Suomen sotaturmat 1914–1922 -projekti, Helsinki 2000. Helanen, Vilho: Suomalaiset Viron vapaussodassa, Helsinki 1921. Hovi, O. & Joutsamo, T.: Suomalaiset heimosoturit Viron vapaussodassa ja Itä-Karjalan heimosodissa 1918–1922. Turun historiallinen arkisto XXIV, Turku 1970. Kalm, Hans ym.: Pohjan Poikien retki, Porvoo 1921. Kettunen, Lauri: Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä – murrosvuodet 1918–1924, Porvoo 1948. Kuussaari, Eero: Vapaustaistelujen teillä, Loviisa 1957. Mannerheim, C. G. E.: Muistelmät, Helsinki 1951. Niinistö, Jussi & Mattila, Jukka I.: Pohjan Pojat, Kuvahistoria suomalaisen vapaaehtoisrykmentin vaiheista Viron vapaussodassa 1919, Helsinki 1999. Sillanmäki, Jouni: Junalla kotiin! Pohjan Poikien rykmentti Viron vapaussodassa, Turun Yliopiston poliittisen historian laitos 1994. Sola, Väinö: Väinö Sola kertoo I, Helsinki 1951.
- ² Kattai, Mart: Tallinnan porteilla, Vapaussodan kertomuksia 2, toim. Erkki Räikkönen, Helsinki 1935. Laaman, Eduard: Soomusrongide Diviis vabadussodas I, Tallinn 1923. Poopuu, J.: Soomusrongide Diviis vabadussodas II, Tallinn 1929. Vabadussoja Ajaloo Komitee: Eesti vabadussoja I–II, Vabadussoja Ajaloo Komitee populaardeatuslik väljaanne, Tallinn 1937.
- ³ Jaanson, Kaido: Soldiers of fortune, Swedish and Danish volunteers in Estonian civil war, Tallinn 1988. Taigro, Ulo: 29 November 1918, 50 aastat Eesti Tööraha kommuuni asutamisest, Tallinn 1968. Vihalem, Paul: Eesti Kodanlus imperialistide teenistuses, Tallinn 1971.
- ⁴ Walter, Hannes: Jälkisanat, Jussi Niinistön ja Jukka I. Mattilan teoksesta Pohjan Pojat.
- ⁵ Helanen, Vilho 1921; VeeTee-ee: Ratkaisiko Suomen apu Viron vapaussodan. Teoksesta AKS:n tie, 1939. Akateemisen Karjala-Seuran vuosikirja III, Helsinki 1939.
- ⁶ Kalm 1921, s. 184–194.
- ⁷ Vihalem 1971, passim.
- ⁸ Kalm 1921, s. 88–89; Heimosoturi-lehdet 1935–1939.
- ⁹ Suomen Sosialidemokraatti 1918, passim. Tästä esim. *Historicus Päivän Sanomissa* 21.11.1958 ja 23.11.1958. Kalmin miehillä oli Harmoisten veriteon johdosta teloitettajan maine. Kalm myös teloitutti Suomen punakaartin entisen sotilasvastaavan Ali Aaltosen Villähteen pysäkillä Nastolassa huhtikuussa 1918. Sen vuoksi Kalmin miehiä kutsuttiin ”Kalmin piruiksi” ja ”Kalmin susiksi”.
- ¹⁰ Raun, Toivo U.: Viron historia, Keuruu 1989, s. 113–118.
- ¹¹ Raun 1989, s. 35, 46–48, 50, 56–68.
- ¹² Raun 1989, s. 107–112. Moisa palaa ja saksa itkee on suomeksi ”kartano palaa ja herat itkee”.
- ¹³ Raun 1989, s. 56–68. Kintun kaavinta on Lauri Kettusen teoksessaan *Tieteen Matkamiehenä*, 12 ensimmäistä retkeä 1907–1918, 1945, mainitsema tapa, jossa alustalainen pesee herransa jalat.
- ¹⁴ Raun 1989, s. 80–84.
- ¹⁵ Raun 1989, s. 135, 136; Taigro 1968, s. 14–33.
- ¹⁶ Uustalu, Evald: *The History of Estonian People*, London 1952, s. 165–167; Kemppi, Jarkko: Viron suojeluskuntien organisointumisen ja toiminta 1917–1924, *Historiantutkimuksia* 20, Joensuu Yliopiston humanistinen tiedekunta, Joensuu 2000, s. 68.

- ¹⁷ Kettunen 1948, s. 28–34.
- ¹⁸ Vares, Vesa: Konservatiivi ja murrosvuodet, Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922, Helsinki 1993, s. 549–551.
- ¹⁹ Sillanmäki, Jouni: Taistelu vapauttajan roolista – suomalaisen ja virolaisen lehdistön ja kirjallisuuden antama kuva suomalaisten vapaaehtoisten toiminnasta Viron vapaussodassa, julkaisematon lisensiaattityön käsikirjoitus, s. 99–120 (tekijän hallussa).
- ²⁰ Sillanmäki, Jouni: Taistelu vapauttajan roolista..., s. 19–27 ja 88.
- ²¹ Soikkanen, Timo: Yrjö Ruutu, näkijä ja tekijä, itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopoliittikan juurilla, Juva 1992, s.100.
- ²² Hyytiä, Osmo: Rauhan ja puolueettomuuden linja. SDP:n suhtautuminen Suomen ulkopoliittikkaan ja turvallisuuskysymyksiin, toukokuu 1918–1922, Jyväskylä 1986, s. 76–83.
- ²³ Kettunen 1948, s. 28–34; Ekströmistä tarkemmin ks. Wester, Sivert: Orädd frivillig i fem krig, Uddevalla 1986.
- ²⁴ Mannerheim 1951, osa I, s. 374–375; Kettunen 1948, s. 38.
- ²⁵ Vapaaehtoisten määrästä ks. Pohjan Poikien yhdistyksen Vironkävijöiden luettelo, kansio 1524 G 6, Sota-arkisto.
- ²⁶ Hovi & Joutsamo 1970, s. 139–178.
- ²⁷ Colliander, Tito: Aarnikotka, Espoo 1980, s.169–181; Mattila, Jukka: Kaarlo Kurko – onnensoturi, Jussi Niinistön ja Jukka I. Mattilan teoksesta Pohjan Pojat..., Ilmari, Erkki: He uskalsivat... Hakkapeliitta 4/1939.
- ²⁸ Kettunen 1948, s. 57.
- ²⁹ Niinistö, Jussi: Väinö Havas – ristiritari, teoksessa Suomalaisia vapaustaistelijoita, Jyväskylä 2003; Tampereen Sanomat 14.2., 7.3. ja 12.3.1919.
- ³⁰ Helanen 1921, s. 220–231.
- ³¹ Sillanmäki, Jouni: Anton Irv, Viron Panssarijunadivisioonan komentaja, Sotilaisaika-kauslehti Panssari 3/1998.
- ³² Helanen 1921, s. 230–262.
- ³³ Helanen 1921, s. 263–292.
- ³⁴ Salomaa, Markku: Suomalaisrykmentit Venäjän kansalaissodassa, Sotahistoriallinen aikakauskirja 12/1993, s. 24–26.
- ³⁵ Helanen 1921, s. 296–298.
- ³⁶ Vaasa 18.1. ja 14.2.1919.
- ³⁷ Kalm 1921, s. 42–97.
- ³⁸ Sillanmäki 1994, s. 42–56; Kalm 1921, s. 102–166.
- ³⁹ Niinistö ja Mattila 1999, s. 99–118.
- ⁴⁰ Sillanmäki 1994, s. 74–78.
- ⁴¹ Sillanmäki, Jouni: Suomalainen Panssariataljoona – ”tuntematon” suomalainen joukko-osasto Viron vapaussodassa, Vapaussoturi 1/1999, s. 17–19. Punaisten tykistön tullessa suomalaiset joutuivat pakokauhun valtaan, mistä A. Hinnom ja J. Poopuu heitä teoksissaan kritisoivat.
- ⁴² Näistä suomalaisista on hajamuistelmia 1935 kerättyssä Suomen Heimოსотien pikkukokoelmassa, jonka Eero Kuussaari keräsi suunnittelemaansa heimოსотien ja vapaussodan historiaa varten.
- ⁴³ Vares, Vesa: Tottelemattomuudella miltei maailmanmaineeseen. Sotahistoriallinen aikakauskirja nro 9, Jyväskylä 1990, s. 58; Helanen 1921, s. 455–457; Poopuu, J.: Soomusrongide Diviisi vabadussodas II, Tallin 1929, s. 9–11, 16 ja 109.
- ⁴⁴ Sillanmäki 1994, s. 44.

- ⁴⁵ Ibid. Sillanmäki: Taistelu vapauttajan roolista, s. 49–74.
- ⁴⁶ Vares 1990, s. 66–76; Sillanmäki: Taistelu vapauttajan roolista, s. 19–26.
- ⁴⁷ Niinistö, Jussi: Suomalaisia vapaustaistelijoita, Jyväskylä 2003, s. 59.
- ⁴⁸ Vares 1990, s. 56–70.
- ⁴⁹ Sillanmäki: Taistelu vapauttajan roolista, s. 49–74.
- ⁵⁰ Ibid.
- ⁵¹ Kettunen 1948, s. 48–53 ja 57–61.
- ⁵² Ibid.
- ⁵³ Kettunen 1948, s. 65–73.
- ⁵⁴ Kettunen 1948 s. 51–52; Sillanmäki 1994, s. 72–78; Vares 1990, s. 72–82.
- ⁵⁵ Kettunen 1948, s. 58.
- ⁵⁶ Ibid. Jukka I. Mattila: Landeswehrin sota, s. 114, teoksesta Pohjan Pojat – kuvahistoria suomalaisen vapaaehtoisrykmentin vaiheista Viron vapaussodassa 1919, Helsinki 1999.
- ⁵⁷ Kettunen 1948, s. 59–60.
- ⁵⁸ Laidoner, Johan: K. Päts Eesti Ajutise valitsuse juhina Vabadussoja algpäivil, teoksesta K. Päts – tema elu ja töö. Kaasaeglaste mälestusi K. Pätsi 60 a. sunnipäevä mälestämise komitee, Tallinn 1934, s. 250.
- ⁵⁹ Kettunen 1948, s. 43; kapteeni von Haartmanista ks. esim. Päeväleht 21.3.1919. Vaikka lehti ei suoraan nimennyt tekijää, on henkilöllisyys aikakauden sanomalehdistä välillisesti pääteltävissä.
- ⁶⁰ Kettunen 1948, s. 43. August Wolrathin muistelman kansiossa J 1 Pohjan Poikain arkisto, Sota-arkisto. Myös muut muistelmat em. kansiossa passim.
- ⁶¹ Niinistö 1999, s. 82.
- ⁶² Kalm 1921, s. 88.
- ⁶³ Pohjan Poikien päiväkäsky nro 10, Pohjan Poikien arkisto, Sota-arkisto.
- ⁶⁴ Sillanmäki 1994, s. 67.
- ⁶⁵ Muistelman kansiossa J 2, Pohjan Poikien arkisto, Sota-arkisto.
- ⁶⁶ Kemppe, Jarkko: Viron suojeluskuntien organisoituminen ja toiminta 1917–1924, Joensuu 2000, s. 89; Kurko, Kaarlo: Sissiretki yön pimeydessä, Hakkapeliitta 14/1932; Sillanmäki, Jouni: ”Keltainen vaara”, kiinalaiset Pohjan Poikia vastassa, Vapaussoturi 1/2003.
- ⁶⁷ Laidoner 1934, s. 250.
- ⁶⁸ Sillanmäki 1994, s. 17.
- ⁶⁹ Eesti NSV ajalugu III köide 1917 aasta märtsist kuni 50. aastase alguseni, toim J. V. Maamägi, Tallinn 1957, s. 142; Salomaa 1993, s. 26. Eri lähteet antavat Narvan puolustajille eri vahvuuksia. Erään lähteen mukaan divisioonan vahvuus olisi ollut 4 000–5 000 miestä, jolloin tappiot olisivat olleet 8–10 prosenttia.
- ⁷⁰ Walter, Hannes: Jälkisanat, teoksessa Pohjan Pojat – kuvahistoria suomalaisen vapaaehtoisrykmentin vaiheista Viron vapaussodassa 1919, s. 131–132. Hannes Walter perustaa kantansa jo neuvostoaikana aiheesta väitelleen Vaikkeen Raudin tietoihin.
- ⁷¹ Kattai, Mart: Soome vabatahtlikud tuled Eestisse, Sodur 12/1939; Kivikas Albert: Nimet marmoritaulussa, Porvoo 1944, s. 272. Toimittaja Sirje Kiini tekijälle Turussa toukokuussa 1994 ja Jaan Kaplinski tekijälle joulukuussa 1995.
- ⁷² Sillanmäki 1999, s. 17–19.
- ⁷³ Heino, Iris 1999, s. 73.
- ⁷⁴ Sillanmäki 1994, s. 53.
- ⁷⁵ Sillanmäki 1994, s. 29; Heino 1999, s. 24. Heino kertoo Narvassa teloitettuna 26 suomalaista punaista.

- ⁷⁶ Sillanmäki 1994, s. 47.
- ⁷⁷ Sillanmäki 1994, s. 70. Lähteenä on Väinö Oittisen ja E. Isbergin muistelmat kansiossa J 1 Pohjan Poikien Arkisto. E. Isbergiä ei löydy rykmentin henkilöluettelosta, mutta Oittinen löytyy.
- ⁷⁸ Kalm 1921, passim; Sillanmäki 1994, s. 70; Uusi Suomi 8.1., 11.1., 12.1., 15.1., 21.1., 22.1., 2.2. ja 18.2.1919.
- ⁷⁹ Taigro, Ulo: Eesti töörahva võitlus noukogude voimu ja rahu eest kodusoda aastal 1918–1920, Tallinn 1957, s. 44 ja 97.
- ⁸⁰ Sillanmäki 1994, s. 11–12, 28–35; Heino 1999, s. 14–19, 39–41, 48–52 ja 58–61.
- ⁸¹ Sillanmäki 1994, s. 28–35.
- ⁸² Kettunen 1948, s. 62.
- ⁸³ Kettunen 1948, s. 53–57.
- ⁸⁴ Kettunen 1948, s. 53–57; Sillanmäki 1994, s. 28–35; Hannulan tavasta ammuskella ks. August Wolrathin ja Karl Huldenin muistelmat kansiossa J 1 Pohjan Poikien arkisto, Sota-arkisto.
- ⁸⁵ Susitaival, Paavo: Aktivisti ei hellitä, Tapahtumia, muistelmia mietteitä 1917–1939, koonnut Kauko Kare, Hämeenlinna 1981, s. 49–50. Heimosota-arkistossa on Pohjan Poikien yhdistyksen muistio, joka käsittelee Valgan kirkon seinään 1935 asetettua kaatuneiden suomalaisten muistotaulua. Muistiosta saa käsityksen, että kaikki valgalaiset eivät ilahtuneet muistotaulusta. 1930-luvulla muistettiin vielä kirkon tulitus. Myös kommunistien kannatus lienee ollut syynä eräiden kaupunkilaisten nihkeyteen.
- ⁸⁶ Sillanmäki 1994, s. 77–78; Heino 1999, s. 41.
- ⁸⁷ Sillanmäki 1994, s. 74–78.
- ⁸⁸ Leino, Vesa: Oikeudenhoito suomalaisessa vapaaehtoisjoukossa Viron vapaussodassa 1919, pro gradu -tutkielma, Jyväskylän Yliopiston Suomen historian laitos, Jyväskylä 2001.
- ⁸⁹ Heino 1999, s. 54.
- ⁹⁰ Hinnom 1955, s. 115; Kalm 1921, s. 51.
- ⁹¹ Kalm 1921, passim. Kalmin vetoaminen saksalaiseen taktiikkaan oli ”värin tunnustamista”. Hän vetosi taustaryhmäänsä eli jääkäreihin ja aktivisteihin, jotka olivat saksalaismielisiä. Kalm ei virolaisena ollut saksalaismyönteinen.
- ⁹² Heino 1999, s. 27.
- ⁹³ Rytkönen, Ilmari: Sotapoluilla eestä Suur-Suomen, Suomen Heimo nro 1/1929; Kivitie, Valma: Lottana Viron vapaussodassa, Lotta Svärd nro 6/1935.
- ⁹⁴ Kalm 1921, s. 32. Kyseinen retki Sörnäisiin on monissa muistelmissa kuvattu miesten spontaanina reaktiona punaisten suunsoittoon, mutta se oli selvästi pataljoonan johdon organisoima.
- ⁹⁵ Kalm 1921, s. 64; Helanen 1921, s. 394.
- ⁹⁶ Heino 1999, s. 79.

Summary

FINNISH PARTICIPATION IN THE ESTONIAN WAR OF INDEPENDENCE

Much was written in the 1920s and 1930s about the Finns' participation in the Estonian War of Independence (1918-20). In Soviet Estonia the state's official ideology, Marxism-Leninism, determined how bourgeois Estonia and the Finns should be depicted. With Estonia becoming independent once more, the subject has again been raised into the lime-light of historical research. Several myths have been created about the Finns' participation in the Estonian War of Independence.

The Finnish national myth depicts the Finns as even the liberators of Estonia. The White view regarded the war as uncompleted because it ought to have been continued over the national frontiers in order to crush communism. According to the Soviet view, the war was anti-Soviet intervention. The Finns were also depicted, according to the respective points of view, as either snow-white heroes or White bandits.

At least 3,942 Finns participated in the Estonian War of Independence, of whom at least 175 were killed. Finns served, among other units, in Hans Kalm's Boys from the North Regiment and Martin Ekström's First Finnish Free Corps. The Boys from the North and the First Finnish Free Corps came under the Main Committee for Aid to Estonia, the body formed in Finland to help Estonia. In addition, in April 1919, the Finnish Armoured Battalion, to which only fifty-seven men belonged, was founded in Estonia. Some Finns joined the Estonian armed forces, by-passing the Main Committee for Aid to Estonia.

The First Finnish Free Corps took part in the Estonians' counter-attack which began on 6 January 1919, advancing with the Estonians as far as Narva, which Martin Ekström's troops captured on 18 January 1919. The myth was born of the Finns as the liberators of Estonia. The Boys from the North Regiment captured the manor of Paju near the southern Estonian town of Valki (now Valga) on 31 January 1919. From there the

unit advanced to the south-east and crossed the Latvian frontier, capturing the small north Latvian town of Marienburg (now Aluksne). The Boys from the North Regiment took part still in March 1919 in defensive battles on the Petseri front in south-east Estonia.

Representatives of all parties in parliament belonged to the Main Committee for Aid to Estonia except for the social democrats, who resigned from it immediately when assistance to Estonia assumed the character of 'anti-Soviet intervention'. Because of the Committee's composition, the parties' differing views were reflected in its activity. Because the centre groups wanted no cooperation with the Russian Whites and even the conservatives were reserved towards the task of intervention in Petrograd, it was decided to withdraw the troops from Estonia. In addition the victory of the socialists in Estonia's first parliamentary elections alienated the Finnish right from Estonia.

Because the volunteers were heterogeneous in their background and the volunteers' motives varied from ideological reasons to the pursuit of personal gain, the Finnish volunteer troops left a reputation as plunderers, which Soviet historians, among others, have emphasized. Although the expedition of the Boys from the North to Marienburg was a booty-seeking raid to replenish the regiment's stores, plundering by the Finns has been exaggerated.

The 'national' habit of drinking alcohol and the ruthlessness shown in military operations are facts which have created a subsequent image of drunken volunteers and of soldiers 'living in hatred of the Russians'. There is truth in reports of the military harshness of the Finns, because with the Finns the character of the Finnish War of Independence as a civil war was transferred to Estonia. On the other hand the military skills of the Finns were tactically not very high. The majority of the troops had received only very rapid training, so that many battles involved squandering the lives of their own men. Although the Jäger officers had a thorough military training and even the Civil Guards who had taken part in the Finnish War of Independence had military experience, that did not ease the lot of the rapidly-trained men on the battlefield. The troops were driven forward by determination.

VIRON SUOJELUSKUNNAT 1917–1940

Viron kodinturvajoukkojen ja myöhemmin suojeluskuntien synty oli seurausta Viron kansallisesta heräämisestä ja pyrkimyksestä itsenäisyyteen. Siten vapaaehtoiset kodinturvajoukot olivat kiinteä osa virolaista yhteiskuntaa ja sen kehitystä.

Viro saavutti autonomian vasta vuonna 1917. Venäjällä helmikuussa 1917 tapahtunut vallankumous mahdollisti virolaisten tavoitteet itsehallinnosta. Virolaisten hajanainen asuma-alue, joka käsitti Viron kuvernementin ja pohjoisen osan Liivinmaan kuvernementista, yhdistettiin hallinnollisesti yhdeksi kokonaisuudeksi, Viron kuvernementiksi, ja sille myönnettiin autonomia. Viron itsehallinnon päättäväksi elimeksi muodostettiin maanöukogu (maapäivät) ja toimeenpanevaksi elimeksi maavalitsus (maahallitus), jonka johtoon valittiin syksyllä 1917 Konstantin Päts.¹

Viron pohjois- ja itäosat kuuluivat 1900-luvun alussa Pietarin sotilaspiiriin. Tartossa toimineen armeijakunnan esikunnan alaisuuteen kuuluivat Tallinnaan ja Pihkovaan sijoitetut divisioonat. Viron lounaisosat olivat Vilnan sotilaspiirin alaisuudessa. Viro oli kiinteästi sidoksissa Pietarin alueen puolustuksen järjestelyihin, sillä etenkin Pohjois-Viron strateginen merkitys venäläisille oli suuri. Saksa oli miehittänyt Baltian eteläosan jo vuonna 1915, mutta Viro välttyi usean vuoden ajan joutumasta sotatoimialueeksi. Silti sota heijastui monin tavoin virolaisten elämään. Ensimmäisestä maailmansodasta huolimatta virolaiset eivät käyttäneet hyväkseen Venäjän heikkoutta eivätkä siis yrittäneet irtautua imperiumista, vaan suhtautuivat hyvinkin lojaalisti Venäjän hallitukseen. Virolaisia mobilisoitiin Venäjän armeijaan lähes 100 000 miestä eli noin 10 prosenttia väestöstä.²

*(s. 1970) filosofian tohtori, toimii tutkijana Joensuun yliopistossa. Väitellyt vuonna 2000 Joensuun yliopistossa aiheesta ”Viron suojeluskuntien organisoituminen ja toiminta 1917–1924”.

Virolaissotilaat palvelivat eri joukko-osastoihin sijoitettuna ympäri valtakuntaa, samalla kun rintamalinjan läheisyyden takia Viroon oli sijoitettu yli 100 000 venäläistä sotilasta, ja heidän määränsä kasvoi kaksinkertaiseksi lokakuuhun 1917 mennessä. Näiden sotilasosastojen pelkkä olemassaolo vaikutti vahvasti Viron poliittiseen elämään, vaikka joukot eivät aina suoranaisesti sekaantuneetkaan maan asioihin.³ Tosin huhtikuussa 1917 venäläiset suostuivat pelkästään virolaisista koostuvan rykmentin muodostamiseen. Se sijoitettiin aluksi Tallinnaan, mutta siirrettiin muutamaa viikkoa myöhemmin Rakvereen. Myöhemmin rykmenttejä perustettiin lisää ja lopputuloksena pelkästään virolaisista koostunut divisioona oli valmiina tammikuussa 1918. Venäläiset sallivat virolaisista koostuneiden yksiköiden muodostamisen muun muassa siksi, että kansallisten joukkojen ajateltiin puolustavan omaa synnyinaluettaan tehokkaammin kuin muualta Venäjältä siirretyt miehet.⁴

Saksalaiset aloittivat uuden hyökkäyksen vuonna 1917 ja valloittivat Riian 21. elokuuta 1917. Riian kaupungista käytyjen taistelujen aikana lukuisat venäläiset sotilaskarkurit pakenivat Viron puolelle. Sotilaskarkurit syyllistyivät ryöstelyihin ja muihin väkivaltaisuuksiin aluksi lähinnä Viron eteläosissa. Tallinnan turvallisuustilannetta puolestaan heikensi se, että kaupunki oli täynnä venäläisiä sotilaita. Saksan edetessä yhä syvemmälle Venäjälle kaaos ja anarkismi levisivät entistä voimakkaammin Viroon. Karl Astin mukaan Viroon sijoitetut venäläisjoukot joutuivat rintaman läheistyessä paniikkiin ja sotilaskarkureiden määrä kasvoi rajusti. Lisäksi bolševikkien vaikutuksesta radikalisoituneet venäläisyksiköt alkoivat käyttäytyä yhä vihamielisemmin Viron autonomista hallintoa kohtaan.⁵

Syyskuun 2. päivänä 1917 merikapteeni Johan Pitka teki aloitteen vapaaehtoisen, aseistetun maanpuolustusorganisaation luomiseksi Tallinnaan yleisen järjestyksen ylläpitämiseksi ja kaupunkilaisten turvallisuuden varmistamiseksi. Pitka oli yrittänyt luoda kodinturvaorganisaation jo keväällä 1917, mutta hänen ehdotuksiaan ei vielä silloin otettu vakavasti. Vaikka Virossa ei suoranaisesti ollut suojeluskuntaperinteitä, joiden varaan toiminnan olisi voinut rakentaa, järjestöä ei kuitenkaan perustettu aivan tyhjästä. Jo heti Venäjän helmikuun vallankumouksen jälkeen 1917 Tallinnassa oli hajanaisia, siviilien muodostamia katupartioita, jotka yrittivät pitää kaupungin järjestystä yllä.⁶

Viron kodinturvajoukkojen perustaja, merikapteeni Johan Pitka syntyi vuonna 1872 Järvamaan Jalgsen kunnassa. Pitkan mielenkiinto suuntautui jo varhain merenkulkuun. Hän opiskeli eri merikouluissa ja suo-

ritti 1895 merikapteenin tutkinnon. Pitka palveli Venäjän laivastossa vuosina 1899–1900 ja toimi kauppalaivastossa aina vuoteen 1911 asti, jolloin hän perusti yrityksensä Joh. Pitka & Co. ja Tallinna Laevaühisuse Tallinnaan. Vuonna 1917 Pitka avusti aktiivisesti virolaisia rykmenttejä. Hän otti muun muassa henkilökohtaisia lainoja sotilaiden varusteiden ostoa varten.⁷

Viron suojeluskuntien perustaja Johan Pitka. (Kuva: Eesti Filmiarhiiv)

Johan Pitka, founder of the Estonian Civil Guards.

Tallinnan Omakaitseen johdon tavoitteena oli luoda organisaatio, joka olisi todellinen kansanmiliisi, poliittisesti puolueeton ja ihmisten säädystä ja arvosta piittaamaton liike. Pitkan tarkoituksena oli luoda Omakaitsesta avoin organisaatio kaikille Virossa asuville vähemmistökansallisuuksille, eli niin virolaisille, juutalaisille kuin saksalaisillekin. Tämä periaate kävi selkeästi ilmi jo järjestön perustamiskokouksessa.⁸ Tallinnan Omakaitse pyrki valvomaan yöllistä ulkonaliikkumiskieltoa, joka astui yleensä voimaan kello 22.00. Murtovarkaat olivat suuri ongelma Tallinnassa. Valvontatehtävissä Omakaitse toimi selkeästi viranomaisten apuna. Nämä eivät enää pystyneet yksin takaamaan järjestystä. Partioiden apuna oli mahdollisuuksien mukaan kolmannen virolaisrykmentin sotilaita. Yleensä käytäntönä oli, että yksi sotamies, aliupseeri tai upseeri johti kahden hengen vahvuista partiota. Partiointi ei aina ollut helppoa, vaikka välikohtauksia ei olisi ollutkaan. Eräät jäsenet eivät aina tulleet sovituille kokoontumispaikoille. Tämä aiheutti jaostopäälliköille ylimääräistä työtä näiden yrittäessä houkutella jäseniä tehtäviinsä.⁹

Säilyneiden jäsenluetteloiden mukaan suurin osa Omakaitseen jäsenistä kuului niin sanottuun keskiluokkaan. Lokakuussa 1917 Tallinnan Omakaitsesta oli noin 2 500–3 000 jäsentä. Jäsenmäärää nosti entisestään Saarenmaalta paenneiden venäläistensotilaiden terrori. Venäläisten pelättiin etenevän Tallinnaan ja kodinturvajoukot katsottiin tarpeellisik-

si. Omakaitse-järjestöön liittyi lokakuussa 1917 erityisen paljon kauppiaita ja talonomistajia. Muita yleisiä ”Omakaitse-ammattajeja” olivat ylioppilaat, virkamiehet, insinöörit ja talonomistajat.¹⁰

Omakaitse organisoitui myös Viron maakunnissa, mutta niiden merkitys jäi suhteellisen vähäiseksi. Yksi syy tilanteeseen oli se, että järjestöille ei onnistuttu luomaan valtakunnallista pääesikuntaa eikä nimittämään ylipäällikköä. Jokainen maakuntayksikkö toimi siis lähes itsenäisesti.

Bolševikkien lokakuussa 1917 Pietarissa toimeenpanema vallankumous vaikutti nopeasti Virossakin. Maan bolševikit seurasivat Venäjän esimerkkiä ja Viron neuvostojen toimeenpaneva keskuskomitea perusti erityisen vallankumouksellisen sotilasneuvoston. Sotilasneuvosto hajotti maanöukogun 15. marraskuuta 1917. Maanöukogu ehti viimeisessä istunnossaan julistautua korkeimman vallan haltijaksi, kunnes perustuslakia säättävä kansalliskokous kutsuttaisiin myöhemmin koolle. Poikkeusaikoja varten maapäivät oli ehtinyt valita vanhintenneuvoston, jolle oli myönnetty laajat valtaoikeudet. Vanhintenneuvoston johtaja oli Konsantin Päts.¹¹

Bolševikit olivat perustaneet valtansa turvaksi aseistettuja joukkoja, punakaarteja, Virossa jo olevien kumouksellisten venäläisjoukkojen tueksi. Punakaarteja pyrittiin luomaan jokaiseen kaupunkiin ja kuntaan. Toisaalta vain Pohjois-Viroon perustetuilla kaarteilla oli todellista merkitystä. Tallinnan punakaartiin kuului noin 2 000 miestä, mutta toiseksi suurimman kaupungin Tarton kaartiin vain 200. Tammikuun 1. päivänä 1918 päätettiin Viroom luoda oma, vapaaehtois pohjainen sosialistinen sotaväki eli Viron puna-armeija.¹²

Bolševikit olivat leimanneet Tallinnan Omakaitseen vastavallankumoukselliseksi, joten se oli heidän erityisenä silmätikkunaan. Kodinturvajoukkojen piirissä odotettiin bolševikkien ennemmin tai myöhemmin lakkauttavan koko järjestön. Tähän punaiset selkeästi pyrkivätkin. Tallinnassa, jossa bolševikkien asema oli vahvin, he pyrkivät kaikin tavoin häiritsemään Omakaitseen toimintaa, kuten estämään järjestön yöpartiointia. Marraskuun 11.–12. päivän välisenä yönä 1917 tapahtui viimein lopullinen ratkaisu, kun bolševikit tunkeutuivat Omakaitseen Tallinnan toimistoon ja takavarikoivat kaikki sieltä löytyneet aseet, asiakirjat ja rahavarat. Punakaartilaiset riisuivat aseista kaikki kaduilla olleet partiot. Omakaitse-toimisto suljettiin ja virallisesti järjestön toiminta oli siten loppunut. Työtä jatkettiin salaisesti, ja jäljelle jääneet aseet kätettiin eri puolille Tallinnaa. Maakunnissa Omakaitse pystyi ajoittain tehokkai-

Saksalaisjoukot miehittivät Tallinnan helmikuun lopussa 1918. (Kuva: Eesti Filmiarhiiv)

German troops occupied Tallinn at the end of February 1918.

siin iskuihin bolševikkeja vastaan. Osoituksena kodinturvajoukkojen paikoitellen aktiivisestakin toiminnasta olivat maaseudun aseelliset kahakat punakaartilaisia vastaan. Joulukuussa 1917 bolševikit joutuivat lähettämään apuvoimia Tallinnasta Virumaalle tukahduttamaan ”valkokaartilaisten” aiheuttamia levottomuuksia.¹³

Bolševikkivalta ei kestänyt kauan, mutta sen tilalle tuli talvella 1918 saksalaismiehitys. Riian valtauksen jälkeen syksyllä 1917 saksalaisten eteneminen pysähtyi jälleen useiksi kuukausiksi. Saksan ja Neuvosto-Venäjän välillä oli käyty rauhanneuvotteluja alkuvuodesta 1918. Neuvottelut katkesivat 10. helmikuuta 1918 neuvostovaltuuskunnan puheenjohtajan Trotskin hylättyä Saksan rauhantarjouksen. Tämän jälkeen Saksan eteneminen muun muassa Viroon oli väistämätöntä; varsinainen hyökkäys alkoi 18. helmikuuta 1918. Saksalaiset tunkeutuivat Viroon sekä etelästä että saariston kautta lännestä. Saksan hyökkäys ja bolševikkien vetäytyminen johtivat tilanteeseen, jossa tilaisuus Viron itsenäisyysjulistukselle tuli mahdolliseksi. Viron itsenäisyysjulistus luettiin Pärnussa 23. helmikuuta 1918 ja seuraavana päivänä, 24. helmikuuta 1918 Tallinnassa annettiin itsenäisyysjulistus ja julistettiin Viron tasavalta perustetuksi. Samalla muodostettiin Viron väliaikainen hallitus,

jonka johdossa oli Konstantin Päts. Pääministeri Päts ilmoitti saksalaisen joukkojen komentajalle Viron itsenäisyysjulistuksesta. Samalla Päts oli julistanut Viron puolueettomaksi Saksan ja Neuvosto-Venäjän välisessä konfliktissa. Saksalaiset olivat ilmoittaneet, etteivät he aio tunnustaa Viron itsenäisyyttä, joten he eivät näin ollen tunnustaneet maan puolueettomaksi julistautumistakaan.¹⁴

Omakaitse ei ryhtynyt vastarintaan saksalaisia vastaan. Tilanne oli oikeastaan täysin päinvastainen. Saksalaisten edetessä kohti Tallinnaa Omakaitseen aseistetut miehet osallistuivat yhdessä joidenkin virolaissovitilaiden kanssa bolševikkien karkottamiseen Tallinnasta 23.-24. helmikuuta 1918. Bolševikkihallinnon loppuvaiheessa kodinturvajoukot aktivoituivat ympäri Viroa.¹⁵

Saksalaiset valtasivat koko Viron maaliskuun alkuun 1918 mennessä. Saksan ja Neuvosto-Venäjän välinen Brest-Litovskin rauhansopimus solmittiin 3. maaliskuuta 1918, ja Neuvosto-Venäjä luopui Liettuasta ja Kuurinmaasta ja suostui siihen, että Viro ja Pohjois-Latvia jäisivät toistaiseksi Saksan miehitykseen. Saksan helmikuusta marraskuuhun 1918 kestänyt miehitysaika Virossa merkitsi kansallisten itsehallintoelinten virallisen toiminnan täydellistä tukahduttamista. Kaikkien puolueiden ja järjestöjen toiminta kiellettiin, samoin osa sanomalehdistöä lakkautettiin ja jäljelle jääneistä tehtiin tiukan sensuurin avulla miehittäjien äänitorvia.¹⁶

Viron kansalliset rykmentit kotiutettiin, ja saksalaiset takavarikoivat yksiköiden aseistuksen huhtikuussa 1918. Siviilienkin täytyi luovuttaa kaikki hallussaan olevat aseensa miehityshallinnon edustajille. Jopa kaikki metsästysaseet ja pienikaliiperiset pistoolit oli ehdottomasti luovutettava eri paikkakuntien saksalaisille komendanteille. Tämä oli erityisen nöyryyttävää virolaisille sotilaille. Tätä taustaa vasten on helppo ymmärtää monien virolaisten epätoivo: itsenäisyyden mahdollisuus näytti lopullisesti menetetyltä.¹⁷

Saksalaismiehitys muutti täysin Omakaitseen organisaation aina nimeä myöten. Uudeksi nimeksi vaihdettiin Bürgerwehr-Omakaitse. Ylin päättävä valta järjestössä oli saksalaisilla, jotka antoivat aseet sekä muun tarvittavan materiaalin kodinturvajoukkojen käyttöön. Esimerkiksi Tallinnan joukoille jaettiin 400 kivääriä. Lähinnä baltiansaksalaisten turvaksi ja poliisivoimien avuksi haluttiin luoda organisaatio, johon saksalaiset pyrkivät saamaan mahdollisimman paljon virolaisia. Etenkin upseereita pyrittiin houkuttelemaan Bürgerwehr-Omakaitseen. Virolaisupseereille tarjottiin jopa alue- ja jaostopäälliköiden tehtäviä, tosin huo-

noin tuloksin. Tallinnan Bürgerwehr-Omakaitsen nimiluetteloiden perusteella suurin osa eri piirien ja osastojen päälliköistä oli baltiansaksalaisia. Monet virolaisupseerit kieltäytyivät liittymästä saksalaisjohtoiseen kodinturvajoukkoon. He työskentelivät ainoastaan vastaavassa maanalaisessa organisaatiossa. Saksalaiset miehittäjät ja paikalliset kartanonomistajat pyysivät esimerkiksi kapteeni Arnold Hinnomia muodostamaan Põltsamaalle lokakuussa 1918 kodinturvajoukon. Hinnom kieltäytyi tehtävästä perustellen, että saksalaiset olisivat täydellisesti johtaneet järjestöä virolaisten ollessa vain rivimiehinä.¹⁸

Salaisten kodinturvaorganisaatioiden vaiheista ei ole olemassa paljon kirjallista tietoa. Maanalainen toiminta perustui kiinnijäämisen pelossa suullisiin viesteihin. Lisäksi useissa maakunnissa varsinainen Omakaitse lakkasi täysin miehityksen alussa. Tämä todetaan selkeästi muun muassa Järvan ja Võrun maakuntien suojeluskunnista: miehityksen aikana ei ollut minkäänlaista julkista toimintaa. Saksalaiset miehitysjoukot vastasivat poliisitehtävistä ja valvoivat tarkasti virolaisupseereiden liikkeitä.¹⁹

Kaitseliit-järjestön perustaminen

Saksan vallankumous ja maan antautuminen ympärysvallolle marraskuussa 1918 vaikuttivat välittömästi Virossa. Saksalaiset miehitysjoukot sallivat Viron väliaikaisen hallituksen järjestäytyä uudelleen 11. marraskuuta. Jo 13. marraskuuta Viron väliaikaisen hallituksen edustajat saivat Saksan edustajilta haltuunsa vallan Pohjois-Virossa ja lopullinen vallanluovutus tapahtui Riiasa 19.11.1918, jolloin saksalaiset luopuivat virallisesti hallinnostaan Virossa. Marraskuun 20. päivänä maanöukogu kokoontui ja myönsi vankeudesta palanneelle Konstantin Pätsille ja hänen johtamalleen väliaikaiselle hallitukselle laajat valtaoikeudet. Viron väliaikaisen hallituksen ensimmäisiä tehtäviä olivat paikallishallinnon uudelleenorganisointi, valtakunnan rajojen koskemattomuuden varmistaminen ja valtionalouden tilan parantaminen.²⁰

Omakaitse oli lähinnä paikallistason organisaatio, jolla ei ollut yhtenäistä hallintoa. Varsinaisesta valtakunnallisesta suojeluskuntajärjestöstä voidaan alkaa puhua marraskuusta 1918 lähtien. Eesti Vabariigi Kaitseliit eli Viron suojeluskunnan virallinen syntyhetki oli marraskuun 11. päivänä 1918, jolloin järjestön perustava kokous pidettiin Johan Pitkan johtamana Tallinna Teataja -lehden tiloissa Tallinnassa. Viron väliaikai-

nen hallitus oli jo ensimmäisessä istunnossaan hyväksynyt uuden maanpuolustusorganisaation perustamisen. Edgar Mattisenin mukaan suojeluskuntaorganisaation perustaminen oli väliaikaisen hallituksen ensimmäisen istunnon tärkein päätös.²¹ Suojeluskuntien perustaminen oli välttämätöntä, kun tarkastellaan tilannetta Viron väliaikaisen hallituksen näkökulmasta. Vaikka väliaikainen hallitus alkoi toimia lähes heti saksalaisten antauduttua ympäryställe, jäi maahan tilapäinen poliittinen ja sotilaallinen valtiotyhjiö. Väliaikainen hallitus tarvitsi nopeasti aseellista järjestöä suojaamaan alkavaa toimintaansa.

Kaitseliit oli sotilaallinen ja hierarkkinen organisaatio komentosuhteiseen ja sotilasarvoineen, ja suojeluskunta-arvot rinnastettiin armeijan upseerinarvoihin. Armeijan hierarkiassa suojeluskuntien ylipäällikkö vastasi divisioonakomentajaa. Alemmat suojeluskunta-arvotkin rinnastettiin armeijan vastaaviin: maakuntapiiripäällikkö vastasi rykmentinkomentajaa ja jaostopäällikkö komppanianpäällikköä. Kaitseliit vastasi maan sisäisestä turvallisuudesta, ja järjestö kuului sotaministeriön alaisuuteen. Tämä olikin ainoa päätös, jolla väliaikainen hallitus puuttui suojeluskuntien alkuvaiheen organisointiin. Siten suojeluskunnille muodostui hyvin itsenäinen päätäntä- ja toimivalta. Edes sotaministeriö ei antanut tarkempia määräyksiä siitä, mitkä tehtävät kuuluivat suojeluskunnille ja mitkä eivät. Kaitseliit-järjestön perustamiskokouksessa olivat edustettuina niin maanalaisen suojeluskuntatyön kuin saksalaismiehityksen aikaisinkin Bürgerwehr-Omakaitsen virolaiset jäsenet. Pitka ilmoitti aikaisempien, maanalaisten suojeluskunta-organisaatioiden lakkauttamisesta. Kaikki Omakaitsen vähäiset aseet ja varat siirrettiin uudelle organisaatiolle. Viron suojeluskuntien ylipäälliköksi valittiin odotetusti Johan Pitka. Todellisuudessa kenraalimajuri Pödder oli järjestön ensimmäinen ylipäällikkö Pitkan siirryttyä organisoimaan muita aselajeja, kuten muun muassa panssarijunia (soomusrong) ja Viron laivastoa.²²

Viron suojeluskuntien kehitykseen keskeisesti vaikuttanut Ernst Pödder syntyi 1879 Võrumaalla. Hän hakeutui vuonna 1897 vapaaehtoisena Venäjän armeijaan. Seuraavana vuonna Pödder määrättiin Vilnan sotakouluun, mistä hän valmistui vuonna 1900 aliluutnantiksi. Tämän jälkeen hän toimi muun muassa komppanianpäällikkönä Venäjän–Japanin sodassa ja sodan jälkeen kahdeksan vuotta Siperiassa tarkka-ampujarykmentissä ja yleni yliluutnantiksi. Ensimmäisessä maailmansodassa Pödder toimi muun muassa komppanianpäällikkönä ja pataljoonakomentajana. Pödder haavoittui sodassa kahdesti. Ansoistaan hänet ylennettiin vuonna 1916 everstiluutnantiksi ja vuotta myöhemmin everstik-

Suojeluskuntien rekisteröinti- ja vastaanottokomissio. Keskellä Ernst Põdder. (Kuva: Eesti Filmiarhiiv)

The Civil Guards' registration and reception commission. Ernst Põdder in the centre.

si. Hän sai myös kuusi kunniamerkkiä. Heinäkuussa eversti siirrettiin Rakvereen ensimmäisen virolaisrykmentin komentajan (Aleksander Tõnisson) apulaiseksi ja joulukuussa Põdder määrättiin Haapsaluun siirretyn ensimmäisen rykmentin komentajaksi. Maaliskuun 12. päivänä 1918 Viron maan alla toiminut väliaikainen hallitus yleni hänet yhdessä Andres Larkan ja Aleksander Tõnissonin kanssa kenraalimajuriksi.²³

Ensimmäiset suojeluskuntaosastot pyrittiin muodostamaan palokuntalaisista, entisistä sotilaisista, eri koulujen vanhemmista oppilaista ja poliittisesti maltillisista työläisistä. Erityisesti työväestön saamista mukaan suojeluskuntiin pidettiin tärkeänä. Tartossa paikallisten suojeluskuntien johto otti ensisijaiseksi tehtäväkseen pyrkiä hankkimaan mahdollisimman paljon työläisiä suojeluskuntiin. Jokainen uusi jäsen oli velvollinen antamaan kirjallisen lupauksen totella suojeluskuntien määräyksiä ja sitoutui tarvittaessa olemaan valmiina aseelliseen toimintaan. Joissakin maakunta- ja paikallisosastoissa, kuten muun muassa Tartonmaalla sovellettiin uusiin jäseniin järjestelmää, jossa hakijalla täytyi olla kaksi jäsentä suosittelijana. Näin haluttiin varmistaa, ettei suojeluskuntiin päässyt ei-toivottuja henkilöitä.²⁴

Suojeluskuntien päämääränä oli kehittyä nopeasti valtakunnalliseksi organisaatioksi. Tähän pyrittiin portaittain, suurimmista asutuskeskuksesta aina pienimpiin kyliin saakka. Suojeluskuntien pääesikunnassa Viro jaettiin kahteen suojeluskunta-alueeseen. Ensimmäiseen kuuluivat Tarton, Võrun, Viljandin, Pärnun ja Valgan maakunnat. Alueen tarkastajaksi valittiin eversti Johan Unt. Toiseen alueeseen kuuluivat maan länsi- ja pohjoisosien maakunnat ja alueen tarkastajana toimi eversti Aleksander Seimann. Tarkastajien tehtävänä oli johtaa ja kehittää vastuualueensa suojeluskuntaorganisaatiota ja heillä oli tarvittaessa oikeudet puuttua paikallistason suojeluskuntien toimintaan. Tarkastajien alapuolella hierarkiassa toimivat maakuntapiirien komentajat ja kaupunkien komendantit, jotka ylipäällikkö Pödder määräsi aseimiinsa jo suojeluskuntien ensimmäisessä päiväkäskyssä. Päälliköiksi määrätty miehet olivat entisiä Venäjän armeijassa palvelleita virolaisia upseereita, jotka olivat olleet aiemmin mukana Omakaitsen toiminnassa. Ongelmaksi tosin muodostui se, että suurin osa komentajiksi nimitetyistä ehti toimia virassaan vain lyhyen aikaa ennen kuin saivat komennuksen armeijaan ja sitä kautta rintamatehtäviin. Silti suojeluskuntatyö lähti hyvin käyntiin. Järjestön ensimmäinen paraati järjestettiin jo 13. marraskuuta 1918 Tallinnassa. Aseistetut patruullit partioivat Tallinnan kaduilla heti järjestön perustamisesta lähtien.²⁵

Järjestöön liittyi ihmisiä kaikista sosiaaliluokista, mutta suojeluskuntien miesmäärä ei noussut kovin suureksi. Marraskuussa 1918 jäseniä oli eri arvioiden mukaan yhteensä noin 11 000–14 500. Suojeluskunta-toiminnan kehittymistä rajoitti tuntuvasti Viron valtion suuret taloudelliset ongelmat. Väite, jonka mukaan valtionkassa mahtui valtiovarainministerin taskuun, ei ollut kaukana todellisuudesta. Valtion rahapula heijastui suoraan Kaitseliit-järjestön toimintaan. Suojeluskuntien päämääriin liittyivät kiinteästi voimavarakysymykset.²⁶

Suojeluskuntien tehokasta valtakunnallista organisoitumista haittasi ennen kaikkea akuutti pula lähes kaikista varusteista. Viron sotaministeriöllä ei yksinkertaisesti ollut varoja aseiden oston edes parhailaan muodosteilla olevalle armeijalle, puhumattakaan suojeluskunnista. Saksalaiset eivät suostuneet edes myymään ylimääräisiä aseitaan, vaikka asiasta oli tehty sopimus. Tallinnassa saksalaiset heittivät tykkiensä lukset mereen. Etelä-Virossa, missä puolustus oli ennestäänkin heikointa, saksalaiset riisuivat virolaisjoukkoja aseista. Vaikean taloudellisen tilanteen vuoksi suojeluskuntien organisaatiolla oli alkuvaiheessa vähän palkallisia virkoja. Toiminnan alkaessa ylimmän johdon lisäksi palkkaa

saivat vain maakuntapäälliköt, kaupunkien komendantit ja näiden esikuntien muutamit työntekijät kuten upseerit, lähetit ja sihteerit. Vuonna 1919 Kaitseliit anoi ja sai useita lainoja sotaministeriöltä palkkojen maksua varten.²⁷

Valtiolla ei siis ollut antaa varoja, mutta mistä Kaitseliit-järjestö sai materiaalinsa? Varusteiden ja aseiden saamiseksi turvaututtiin mitä erilaisimpiin keinoihin. Valtaosa aseista oli saatu keräämällä venäläisten jälkeensä jättämiä varusteita. Tallinnassa eräs suojeluskuntaosasto onnistui varastamaan saksalaisten varastoista marraskuussa 1918 lähes 1 000 kivääriä ammuksineen. Kaikkiaan Viron armeijan ja suojeluskuntien käytössä oli joulukuussa 1918 noin 8 000–10 000 käyttökelpoista kivääriä. Suojeluskuntien aseistus oli hyvin kirjava. Venäläisten kiväärien lisäksi Kaitseliit-järjestöllä oli hallussaan kivääreitä ja pistooleita kuudesta eri valmistajamaasta. Ne olivat peräisin Saksasta, Japanista, Itävallasta, Ranskasta, Isosta-Britanniasta ja Yhdysvalloista. Kesäkuussa 1919 suojeluskuntien kivääreistä suurin osa oli venäläistä (4 831 kappaletta) tai japanilaista (5 542 kappaletta) alkuperää. Englantilaisia kiväärejä oli vain viisi ja ranskalaisia 37. Yllättävänä voidaan pitää, että japanilaisten kivääreiden osuus aseistuksen kokonaisuudesta kasvoi huomattavasti loppuvuodesta 1919. Lokakuussa japanilaisia kiväärejä oli jo 9 790 kappaletta. Venäläisten kiväärien määrä romahti samaan aikaan 2 161:een.²⁸

Suojeluskunnat Viron vapaudensodan aikana

Vain kaksi päivää Saksan länsirintamalla tapahtuneen antautumisen jälkeen Neuvosto-Venäjä julisti 13. marraskuuta 1918 Brest-Litovskin rauhansopimuksen kumotuksi ja puna-armeija sai käskyn edetä länteen. Seurauksena oli väistämättä sota uusien Baltian valtioiden ja Neuvosto-Venäjän kesken. Bolševikit onnistuivat jatkamaan etenemistään joulukuussa 1918 ja miehittivät Viron itäosassa sijainneen Jõhvin kaupungin 9. joulukuuta ja noin viikkoa myöhemmin Rakveren. Jouluaattona 1918 Neuvosto-Venäjän joukot olivat jo Viron keskiosissa, Tapan kaupungissa, joka oli sijaintinsa vuoksi strategisesti äärimmäisen tärkeä. Tapa oli rautatiekeskus, josta oli suorat yhteydet Tarttoon ja Riikaan. Punaisten etenemisestä huolimatta Viron hallituksen joukot onnistuivat pitämään Tallinnan ja maan länsiosat hallussaan.²⁹

Armeijan ja suojeluskuntien johdossa oli sodan alussa suuria ongel-

mia. Toimintaa ei ollut ehditty koordinoida kunnolla, ja vasta joulukuussa 1918 perustettiin operatiivinen esikunta ja varusteluhallitus. Lisäksi armeijalla ei ollut edes ylipäällikköä. Koko armeijan mobilisaatio ja vapaussodan alkuvaiheen puolustustaistelut tapahtuivat improvisoiden ja pitkälti suojeluskuntaosastojen varassa. Vähitellen tilanne parani. Joukkojen kokoaminen eteni ja ulkomainen apu muun muassa Isosta-Britanniasta ja Suomesta helpottivat suuresti virolaisten ahdinkoa. Armeijan ylipäälliköksi määrättiin joulukuun lopulla eversti Johan Laidoner (tammikuusta 1919 lähtien kenraalimajuri). Ulkomaisen avun ja liikekannallepanon onnistumisen seurauksena Virolla oli jo riittävästi, miehiä ja Laidoner antoi tammikuun 2. päivänä 1919 käskyn vastahyökkäyksen käynnistämisestä. Hyökkäys alkoi menestyksekkäästi ja tammikuun 9. päivänä Tapan kaupunki vallattiin takaisin. Viisi päivää myöhemmin Tartto palautui Viron väliaikaisen hallituksen valvontaan. Koko Viro oli vapautettu helmikuun loppuun mennessä. Viron armeijaan kuului keväällä 1919 noin 75 000 miestä, joten bolševikkien tavoite Viron valtaamisesta jäi ankarista yrityksistä huolimatta haaveeksi. Rauhantunnusteluja tehtiin jo elokuussa 1919, mutta varsinaisesti neuvottelut aloitettiin joulukuussa 1919. Aselepo astui voimaan tammikuussa ja lopullinen rauhansopimus eli Tarton rauha allekirjoitettiin 2.2.1920.³⁰

Viron vapaussodan aikana suojeluskuntien vapaaehtois pohjainen järjestelmä ei enää ollut riittävän tehokas, joten suojeluskuntaorganisaatio oli muutettava enemmän armeijan kaltaiseksi, sillä vallalla oli hallinnon kannalta katsottuna kaaos. Lisäksi valtio siirsi Kaitseliit-järjestön vastuulle yhä enemmän tehtäviä, joiden suorittamiseen vapaaehtoiset miehet eivät enää riittäneet. Miehistöpulaa pahensi osaltaan se, että valtaosa 11 000 ”alkuperäisestä” suojeluskuntalaisesta liittyi armeijaan vapaaehtoisesti.³¹

Uutta pakkojäsenyystilannetta varten oli organisaatiota muokattava. Suojeluskuntalaiset jaettiin kahteen eri kategoriaan. Ensimmäiseen luokkaan kuuluneet olivat pääasiassa nuorempia ikäluokkia eli 17–45-vuotiaita miehiä, jotka eivät olleet armeijassa. Ensimmäisen kategorian miehet määrättiin vaativimpiin tehtäviin, suurin osa lähetettiin jopa rintamalle. Heidät voitiin siten rinnastaa varusmiehiin ja myöhemmin he oikeastaan kuuluivat armeijan organisaation alaisuuteen. Toiseen kategoriaan kuuluneet miehet olivat 45–60-vuotiaita ja he toimivat vaatimattomimmissa tehtävissä. Pödder oli määritellyt heidän toimenkuvansa seuraavasti: sisäisen järjestyksen ylläpito, valtion omaisuuden vartiointi, ryöstelyn ja varkauksien estäminen sekä katupartiointi. Toisaalta

ensimmäisen kategorian miehetkin joutuivat osallistumaan vastaaviin tehtäviin, jos eivät joutuneet rintamapalvelukseen. Ensimmäisen kategorian jäsenten oli osallistuttava säännöllisesti eri tehtäviin ja harjoituksiin, muutoin he eivät olleet oikeutettuja palkkaan tai varusteisiin. Määräysten mukaan miehille oli annettava joka päivä 2–4 tunnin ajan sotilaskoulutusta, pääasiallisesti ampuma- ja sulkeisharjoituksia.³²

Ikäjakautuman lisäksi keskeisimmät erot kahden eri kategorian välillä näkyivät koulutusmäärissä. Ensimmäisen kategorian miehillä oli teoriassa velvollisuus osallistua suurten kaksiviikkoisten harjoitusten lisäksi päivittäin erilaisiin harjoituksiin, useitakin tunteja kerrallaan. Toisen kategorian miehet sen sijaan harjoittelivat kerran viikossa, yleensä sunnuntaisin. Toiseen kategoriaan kuuluivat ne miehet, jotka oli todettu sotilaskuriin sopeutumattomiksi tai poliittisesti epäluotettaviksi. He eivät saaneet kantaa asetta, joten he toimivat yleensä kirjureina, ajureina tai muissa tehtävissä, joissa ei tarvittu aseita ja joissa heidän vaikutuksensa muihin joukko-osastoihin oli vähäinen.³³

Suojeluskuntien jäsenmäärä oli pakkojäsenyyden myötä noussut huomattavasti kesään 1919 mennessä. Kaikkiaan jäseniä oli heinäkuun alussa noin 100 000 miestä, joista 32 000 oli "riveihin kelpaavia" (ensimmäisen kategorian miehiä) ja joita voitiin tarvittaessa käyttää armeijan apuna. Usein ensimmäisen kategorian miehiä lähetettiinkin rintamatehtäviin armeijan yksiköiden reserviksi. Lisäksi 14 000 suojeluskuntalaisia oli saanut muutaman viikon mittaisen sotilaskoulutuksen.³⁴

Pakkojäsenyyden käytännön toteutuksesta vastasi oma organisaationensa eli wastuwõtmise ja registreerimise komisjoon (vastaanotto- ja rekisteröimiskomissio). Se oli yleensä viisihenkinen ja koostui Kaitseleitedustajan lisäksi paikallishallinnon edustajasta, yhdestä lääkäristä ja kahdesta siviilijäsenestä. Komissio tarkisti kansallisuuden, iän, osoitteen, työpaikan ja jopa perhetaustan. Perheen koolla oli ilmeinen vaikutus siihen, lähetettiinkö henkilö myöhemmässä vaiheessa rintamalle vai ei. Komission tehtäviin kuului ottaa selville, oliko henkilöllä valtionvastaisia mielipiteitä. Vastaanotto- ja rekisteröimiskomissio päätti mahdolliset palveluksesta vapauttamiset.³⁵

Kaitseleitin organisaatiossa tapahtui jälleen merkittäviä muutoksia maaliskuussa 1919. Toimintakenttä oli jo selkiintynyt ja lisäksi myös valtion eri virastot alkoivat toimia. Suurin muutos koski ylintä johtoa. Kenraalimajuri Pödder siirtyi armeijan kolmannen divisioonan komentajaksi 4. huhtikuuta 1919. Pödderin tilalle suojeluskuntien ylipäällikön tehtävään armeijan ylipäällikkö nimitti Eduard Alverin. Pödderin voi-

daan katsoa onnistuneen tehtävässään ylipäällikkönä. Hänen onnistui luoda alle puolessa vuodessa koko maan kattava ja kohtuullisesti toimiva puolisotilaallinen organisaatio huolimatta sotatilasta ja suurista taloudellis-materiaalisista ongelmista. Toisaalta Pödderin ylipäällikkökaudella alkuperäinen perusajatus vapaaehtoisista maanpuolustusjoukoista katosi. Voidaan kysyä, oliko suojeluskuntien ylipäällikkönä toimiminen niin arvostettua kuin varsinaisen armeijan palveluksessa. Esimerkiksi Hindreyn vuonna 1935 ilmestyneessä teoksessa Kindral Ernst Pödder ohitetaan Pödderin ylipäällikkökausi muutamalla virkkeellä.³⁶

Pödderin seuraaja Eduard Alver oli työskennellyt Viron sisäministeriön poliisisektorilla, jonka tehtävät olivatkin yhä Kaitseliit-järjestön tärkeimpiä toimintoja voimakkaasta sotilaallisesta vaikutuksesta huolimatta. Alver työskenteli vuonna 1917 Haapsalun Omakaitse-järjestön johdossa. Saksalais miehityksen aikana hän pyrki organisoimaan maanalaista suojeluskuntatoimintaa. Alver itsekin kätki aseita ja varusteita, mutta saksalaiset vangitsivat hänet keväällä 1918. Todisteiden puuttuessa Alver vapautettiin kesäkuussa ja hän jatkoi työtään. Alverilla oli siis oma-kohtaista kokemusta jo kodinturvajoukoista.³⁷ Lisäksi lähes kaikki Viron korkeimmat upseerit olivat rintamapalveluksessa, joten heillä ei ollut mahdollisuutta, saati halua asettua johtamaan suojeluskuntia.

Eduard Alverin ylipäällikkökauden tutkimusta vaikeuttaa se, että hänestä ei ole ilmestynyt elämäkertateosta. Syynä todennäköisesti on, että hän oli siviili ja oli virassaan vain puoli vuotta. Tosin Alver itse on kirjoittanut 1930-luvulla artikkeleita ylipäällikkökaudestaan. Alver oli siviilihenkilö, kun taas hänen johtamansa järjestön luonne oli puolisotilaallinen. Ristiriidan ratkaisemiseksi piti jälleen saada ammattiupseeri toiminnan johtoon. Alverin tilalle suojeluskuntien ylipäälliköksi kenraalimajuri Laidoner nimitti 24. lokakuuta 1919 eversti Johan Untin. Osa-syynä nopeaan johtajanvaihtoon oli jäsenmäärän nopea kasvu. Marras-kuussa 1919 jäseniä oli jo 119 000. Siitä aiheutui tarve kehittää organisaatiota yhä enemmän sotilaallisempaan suuntaan.³⁸

Johan Unt oli syntynyt 1876 Viljandimaan Tarvastun kunnassa suhteellisen köyhään talonpoikaissukuun. Taloudellisista vaikeuksista huolimatta hänen onnistui opiskella aluksi Viljandissa ja myöhemmin Tarton opettajaseminaarissa 1890-luvulla. Opettajana hän toimi vain muutamana vuoden ja siirtyi vuonna 1897 sotilasuralle. Unt palveli kaksi vuotta Venäjällä 113. Jalkaväkirykmentissä, jonka jälkeen hän hakeutui Vilnan sotakouluun. Valmistuttuaan aliluutnantiksi Unt palveli eri joukko-osastoissa, ja osallistui Venäjän–Japanin sotaan ja yleni luutnantiksi

vuonna 1905. Ensimmäiseen maailmansotaan mennessä hän oli edennyt kapteeniksi, ja vuonna 1917 hänet nimitettiin rykmentinkomentajaksi everstin arvoisena. Perustettaessa Viron kansallisia joukko-osastoja Unt nimitettiin toisen rykmentin komentajaksi Viljandiin, jossa hän palveli saksalaismiehitykseen saakka. Miehityksen aikana Unt pyrki organisoimaan maanalaisen Omakaitse-järjestön toimintaa. Edelleen voidaan pohtia suojeluskuntien arvostusta elämäkertojen pohjalta. Mati Õun mainitsee teoksessaan yhdellä virkkeellä Johan Untin olleen suojeluskuntien ylipäällikkönä.³⁹

Unt jatkoi Kaitseliit-järjestön muuttamista yhä enemmän sotilasorganisaatioksi. Hän pyrki erottamaan kaikki siviilit suojeluskuntien tärkeimmistä johtotehtävistä. Esimerkiksi 25. marraskuuta 1919 hän erotti Virumaan suojeluskuntakomentajan Aleksander Arenin ja korvasi tämän yliluutnantti Gnadenteichilla. Syyksi Unt ilmoitti, että suojeluskunnille täytyi antaa entistä sotilaallisempi luonne. Tämän vuoksi piti ainostaan upseereiden olla järjestön johdossa. Unt oli nimityksestään saakka erityisen huolestunut organisaation hallintosektorin jatkuvasti kasvaneista menoista.⁴⁰

Miten Kaitseliit selvisi tehtävistään vapaussodan aikana? Kaitseliit-organisaatiolla oli hyvin näkyvä asema vapaussodan aikaisessa Virossa. Periaatteessa jokaisessa kaupungissa ja kunnassa oli Kaitseliitin partioita valvonta- ja vartiointitehtävissä. Kaitseliit oli valtiolle hyödyllinen järjestö, jota käytettiin hyväksi yhteiskunnan eri sektoreilla. Vapaussodan aikana suojeluskuntien työmäärä lisääntyi jatkuvasti, sillä perustehävien ohelle ilmaantui useita sivutehtäviä, jotka tosin liittyivät oleellisesti sisäisen turvallisuuden ylläpitoon. Suojeluskuntien vastuulle määrättiin eri ministeriöiden ja armeijan taholta useita tehtäviä, jotka normaalioloissa olisivat kuuluneet siviili- tai poliisiviranomaisille. Sisäisen turvallisuuden varmistamisen lisäksi suojeluskunnilta vaadittiin osallistumista myös ulkoiseen puolustukseen. Vapaussodan takia armeija vaati yhä enemmän reservejä ja useista maakunnista määrättiin lähetettäväksi suojeluskuntapataljoonia rintamalle. Jatkuva työmäärän lisääntyminen herätti ärtymystä järjestön ylipäälliköissä. Muun muassa Eduard Alver kirjoitti, että suojeluskuntien täytyi vapaussodan aikana hoitaa kaikki tehtävät siviilisektorilla sekä osallistua samalla myös sotaan. Samoin Alver mainitsi vuonna 1938, että kaikkialla missä tarvittiin kiireellistä apua, pyydettiin yleensä ensimmäisenä suojeluskuntalaisia mukaan.⁴¹

Huolimatta suojeluskuntien organisaation joutumisesta kovalle rasi-

tukselle järjestön työ vapautti tuhansia sotilaita rintamalle. Pelkkien rautatiekohteiden, kuten siltojen ja asemien, vartiointiin tarvittiin tuhansia miehiä. Tämä olisi sitonut kohtuuttomasti Viron armeijan voimavaroja.⁴²

Tarton rauhan jälkeinen tilanne

Vaikka vapaussota oli Virolle menestyksellä, rauhan tulo tiesi suuria ongelmia suojeluskunnille. Varsinaisesti suojeluskuntien kuolinkamppailu alkoi Tarton rauhan allekirjoittamisen jälkeen. Rauhansopimuksen tultua voimaan sotaministeriö määräsi lakkauttaviksi vastaanotto- ja rekisteröimisjaoston ja poisti pakkojäsenyysspykälän järjestön oikeuksista. Suojeluskuntien organisaation keskeisimmän yksikön, vastaanotto- ja rekisteröimisjaoston sekä pakkojäsenyyden samanaikaisen lakkauttamisen seurauksena miehiä alkoi poistua palveluksesta ilman virallista lupaa. Tämä oli mahdollista, koska vakinainen suojeluskuntahenkilöstö ei pystynyt enää tehokkaasti kontrolloimaan jäsenistösä liikkeitä. Valtaosa miehistä käytti kaoottista tilannetta hyödykseen ja otti poistuesaan aseensa mukaan. Myöhemmin armeija pyrki keräämään entisiltä suojeluskuntalaisilta aseita takaisin. Tämä operaatio jatkui aina vuoteen 1923 asti.⁴³

Pakkojäsenyyden lakatessa oli selvää, ettei entisen suuruista valvonta- ja vartiojärjestelmää enää voinut eikä tarvinnut ylläpitää. Lopullisesti suojeluskuntien vartiovelvollisuudet ja -oikeudet eri toimintasektoreilla lakkautettiin huhtikuun 16. päivänä 1920. Tämänkin jälkeen järjestön vähittäinen alasajo jatkui. Eri maakunnissa hyvin yleinen suuntaus oli yhdistää suojeluskuntien ja armeijan tehtäviä. Toukokuun 20. päivänä 1920 sotaministerin antaman päiväkäskyn mukaan suojeluskuntien kaikki tehtävät ja joukko-osastot siirrettiin sotilaspiiriin alaisuuteen. Sotaministerin käskyn mukaan suojeluskuntien pääesikunnan toiminnan oli loputtava 1. kesäkuuta 1920 mennessä. Suurimpien osastojen lakkauttamista tai yhdistämistä varten perustettiin erityisiä lakkauttamiskomissioita.⁴⁴

Talven ja kevään aikana 1920 sotaministeriö oli lakkauttanut suojeluskuntien vartiovelvollisuudet ja pakkojäsenyyden, joten useilla pelkästään muodollisesti järjestöön kuuluneilla ei enää ollut mitään järjellistä syytä jatkaa suojeluskuntien jäseninä. Myös armeijan ylin johto totesi suojeluskuntajärjestelmän jo menettäneen merkityksensä.⁴⁵

Varsinaista suojeluskuntatoimintaa ei valtakunnantason mittakaavassa ollut kesän 1920 jälkeen. Paikallistason ampuma- ja urheiluseurojen avulla viimeisiä suojeluskunta-aktiiveja yritettiin pitää vielä mukana toiminnassa, mutta kuten monissa raporteissa todettiin, seuroihin alkoi liittyä pelkästään amunnasta tai liikunnasta kiinnostuneita miehiä.⁴⁶

Miksi suojeluskuntien maanpuolustus sekä lähes kaikki muutkin toiminnot lakkasivat Tarton rauhansopimuksen jälkeen? Romahdukseen oli kolme syytä. Ensimmäinen tekijä oli pakkojäsenyys, jonka seurauksena kymmenentuhannelle miehelle joutuivat osallistumaan Kaitseliitin tehtäviin vastoin tahtoaan. Pakkojäsenyyden lakattua valtaosa miehistä poistui lähes heti tehtävistään. Suojeluskuntien muuttuessa jälleen vapaaehtois pohjaiseksi järjestöksi vain kaikkein velvollisuudentuntoisimmat miehet jäivät järjestöön. Suojeluskuntien heikkous rauhan aikana oli sen melko sulkeutunut organisaatio. Sillä ei ollut sodan aikana avoimilla vaaleilla valittua edustajistoa. Siten johdon ei tarvinnut tutkailla eikä välittää yleisestä mielipiteestä. Rauhan tultua suojeluskuntien liikumavara oli hyvin rajallinen.

Toinen syy oli väestön sotaväsymys. Usein sotien jälkeen kaikissa yhteiskunnissa vallitsee voimakas antimilitaristinen ilmapiiri. Virossa Tarton rauhan katsottiin yleisesti taanneen pysyvän rauhantilan, joten vapaaehtoista maanpuolustusta pidettiin turhana. Esimerkiksi Laidoner totesi eräässä puolustusneuvoston kokouksessa: ”Meillä ei enää ole sodan ajan ilmapiiriä, sota on unohdettu.”⁴⁷

Kolmas tekijä suojeluskuntien romahdukseen oli valtion yleinen taloustilanne. Vapaus sodan aikana valtio velkaantui aseostojen takia ulkomaille. Lisäksi maan jälleenrakennus vaati omat kustannuksensa. Useita tehtaita oli tuhoutunut ja maatalous ei kyennyt tuottamaan riittävästi viljaa, joten ulkomailta oli tehtävä suuria elintarvikeostoja. Viron valtio karsi etenkin armeijan menoja, joista pelkät ase- ja ammushankintakulut veivät sodan aikana valtionbudjetista noin 36 prosenttia.⁴⁸

Suojeluskuntajohto ei seurannut tilannetta aivan voimattomana. Yksi merkittävä päätös oli perustaa oma suojeluskuntalehti. Ylipäällikkö Unt piti oman lehden perustamista välttämättömänä, koska muuten kansalaiset eivät olisi saaneet oikeaa kuvaa suojeluskunnista. Unt ei luottanut virolaisen sanomalehdistön ymmärtävän Kaitseliitin varsinaisia tavoitteita. Suunniteltaessa suojeluskuntalehden linjauksia tärkeimpänä seikkana pidettiin, ettei julkaisu saanut missään tapauksessa sekaantua politiikkaan. Selkeätä eroa kaikkiin puolueisiin pidettiin ehdottomana edellytyksenä lehden perustamiselle. Suojeluskuntalehden tuli puolus-

taa Viron demokraattista järjestelmää ja olla uskollinen kaikissa tilanteissa lailliselle hallitukselle. Kuten jo aiemmin suojeluskuntapiireissä oli käynyt ilmi, oma lehti nähtiin lähinnä kansalaisten taisteluhengen nostattajana ja ylläpitäjänä.⁴⁹

Elokuussa 1920 ilmestyi ensimmäistä kertaa suojeluskuntajärjestön oma lehti, Kaitseliitlane (Suojeluskuntalainen). Pää-äänenkannattaja ehti ilmestyä vain kaksi kertaa. Ilmestymisajankohta, kesä 1920, oli liian myöhäinen ajateltaessa suojeluskuntien tulevaisuutta, koska tällöin järjestön varsinainen toiminta oli tuolloin jo miltei loppunut. Kahdessa ilmestyneessä numerossa otettiin voimakkaasti kantaa suojeluskuntajärjestelmän säilyttämisen puolesta, mutta julkaisuissa käsiteltiin myös eri maakuntapiirien toiminnan taustoja. Tarkasteltaessa Kaitseliitlane-lehden kahta numeroa voidaan selvästi havaita Suomen suojeluskunnilla olleen suuri vaikutus sen sisältöön. Kaitseliitlane-lehden ensimmäisen numeron aineistosta lähes puolet käsitteli Suomen suojeluskuntien oloja, ja monet artikkelit olivat suoria käännöksiä ”Suojeluskuntalaisen lehdestä”. Suojeluskuntien johdossa toivottiin järjestön kehittyvän Virossa samaan suuntaan kuin Suomessa eli valtion tukemaksi, vapaaehtoispuhaiseksi maanpuolustusjärjestöksi.⁵⁰

Vaikka suojeluskuntalehden historia jäikin lyhyeksi, ehti se osaltaan vaikuttaa keskusteluun järjestön asemasta. Käytännössä väittely armeijan ja suojeluskuntien asemasta liittyi lähinnä kysymykseen, mikä oli järjestön asema armeijan yhteydessä ja tarvittiinko suojeluskuntia lainkaan. Äärimmäisenä mielipiteenä esitettiin, ettei Virossa vapaussodan voiton jälkeen tarvittu lainkaan armeijaa, puhumattakaan suojeluskunnista. Sosialistit vastustivat ajatusta suuresta rauhanajan armeijasta vedoten armeijan aiheuttamiin suuriin kuluihin. Vastakkaisiakin mielipiteitä oli, muun muassa entinen pääministeri Jaan Tõnisson kehotti virolaisia edelleen olemaan sotilaallisesti varuillaan Neuvosto-Venäjän suhteen, koska rauhantila tämän kanssa oli epävarma.⁵¹

Avoimeksi jäänyt kysymys Kaitseliit-järjestön kohtalosta herätti huolta järjestön jäljellä olevissa aktiivijäsenissä. Aktiivit syyttivät myöhemmin 1920-luvulla nimenomaan puoluepolitiikkaa ja uutta perustuslakia järjestön valtakunnallisen toiminnan lakkautumisesta. Puolueiden ei katsottu ymmärtäneen suojeluskuntien merkitystä Viron sisäiselle turvallisuudelle. Monissa 1920–1930-luvulla ilmestyneissä Kaitse Kodu -lehden artikkeleissa ilmeni avointa katkeruutta valtiota kohtaan vapaussodan jälkeisen Kaitseliit-järjestön kohtelusta. Järjestön nähtiin palvelleen ansiokkaasti yhteiskuntaa, mutta rauhan oloissa tulleen hylätyksi tarpeettomana.⁵²

Ago Pajurin mukaan suojeluskunta ja maanpuolustus yleensäkin eivät olleet suosittuja teemoja rauhan tultua. Poliitikot keskittyivät enemmän demobilisaatioon ja puolustusmäärärahojen leikkauksiin. Määrärahojen vähyys ja yleisen arvostuksen puute aikaansaiivat sen, että Kaitseliit lakasi vähitellen olemasta uskottava maanpuolustusorganisaatio. Mihin suojeluskunnissa palvelleet upseerit sijoituivat järjestönsä lakattua toimimasta? Valtaosa pyrki sijoittumaan armeijan palvelukseen, mitä tosin rajoitti armeijan rauhanajan joukko-osastojen pieni koko. Vuonna 1921 Viron armeijan miessäärä oli noin 19 000. Toisaalta upseereiden demobilisaatio armeijassa kesti huomattavasti kauemmin kuin rivisotilaiden. Viimeiset ”ylimääräiset” upseerit kotiutettiin vasta vuosina 1921–1922. Kaitseliitin ylimmät upseerit jäivät armeijaan, kuten Johan Unt, joka toimi vuosina 1920–1924 useissa vastuullisissa tehtävissä ja 1922 hänet ylennettiin kenraalimajuriksi. Vuonna 1928 Unt nimitettiin Kolmannen divisioonan komentajaksi, ja hän oli samalla Tallinnan varuskunnan komentaja. Unt haavoittui vakavasti keväällä 1930, jolloin häntä ammuttiin Tallinnan kadulla. Unt kuoli vammoihinsa 7. huhtikuuta 1930.⁵³

Uusi alku

Vuodet 1923–1924 olivat Virolle taloudellisesti ja poliittisesti vaikeita aikoja. Maan talousvaikeudet heijastuivat toukokuussa 1923 pidettyihin parlamenttivaaleihin. Vaaleissa ei puolueiden voimasuhteissa tapahtunut suuriakaan muutoksia lukuun ottamatta kommunistien kannatusta. Kommunistien paikkaluku kasvoi kymmeneen. Tallinnassa, Narvassa ja Pärnussa kommunistien peitejärjestöt saivat 35–36 prosenttia äänistä. Äärivasemmiston lisäksi myös oikeisto vahvistui ja Maaliit nousi Viron suurimmaksi puolueeksi. Muutoin puolueiden kannatus pysyi vakaana: 1920-luvulla toimitetuissa vaaleissa oikeisto, vasemmisto ja keskusta saivat kukin noin kolmasosan parlamentin paikoista. Viron sisäpoliittisesti kireä tilanne huipentui joulukuun 1. päivänä 1924 vallankaappausyritykseen, jossa noin 400 miehen vahvuinen kommunistiosasto yritti vallata Tallinnan tärkeimmät kohteet, kuten poliisiasemat, kasarmit ja eri ministeriöiden rakennukset. Samanaikaisesti Neuvostoliiton laivasto ja armeija olivat Viron rajoilla valmiina tunkeutumaan maahan, jos valtaan noussut uusi bolševikkihallitus olisi sitä pyytänyt. Kaappausyrityksen takana oli todennäköisesti maailmanvallankumousta levittänyt Komintern.⁵⁴

Kaappausyritys ei tullut aivan täytenä yllätyksenä. Viron pienuus takasi sen, että joitain merkkejä kommunistien aktiivisuuden lisääntymisestä oli havaittavissa eri puolilla maata. Esimerkiksi Tartossa armeijan Toisen divisioonan komentaja, kenraalimajuri Pödder, oli huolestunut Viron sisäisen turvallisuuden tilasta syksyllä 1924. Kaitseliit-järjestön uudelleenperustamissuunnitelmat käynnistettiin Tartossa lokakuussa 1924, jolloin kommunistien toiminta oli Virossa jo hyvin aktiivista. Samoin Tallinnassa jo kaappausyrityksen aikana eräät aktiivisimmista suojeluskuntalaisista osallistuivat oma-aloitteisesti muun muassa Toompean linnan, Viron valtionpankin ja rautatieaseman hallinnasta käytyihin taisteluihin. Oma-aloitteisuuden ansiosta Tallinnan suojeluskuntien historiikissa todetaankin: ”Tallinnan osastoa ei kukaan organisoinut ylhäältäpäin, se organisoitui itse”.⁵⁵

Vallankaappausyritys muutti suuresti Viron sisäpolitiikan luonnetta. Kaappausyrityksen jälkeisiin ratkaisuihin kuului laajapohjaisen ”seinästä seinään” -hallituksen muodostaminen. Näin sisäpolitiikkaan saatiin joksikin aikaa harvinainen poliittinen yksimielisuus. Vuoden 1924 jälkiselvittelyihin kuului oleellisena osana vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen kumoamiseen pyrkivien järjestöjen kieltäminen. Tämä merkitsi kommunisteille suurta voiman menetystä. Viron turvallisuuspolitiikkaan tehtiin muutoksia. Viron hallitus nimitti kenraaliluutnantti Laidonerin uudelleen armeijan ylipäälliköksi ja sisäministerille annettiin poikkeusvaltuudet kapinan jälkiselvittelyn ajaksi. Merkittävimpänä seurauksena voidaan kuitenkin pitää suojeluskuntien uudelleenperustamista.⁵⁶

Vuoden 1924 kaappausyritys oli hyvä todiste siitä, miten merkittävän sisäisen turvallisuuspoliittisen tyhjiön suojeluskuntatyön hiipuminen aiheutti Virossa. Luonnollisesti voidaan spekuloida, olisiko koko kaappausyritystä edes päässyt syntymään, jos Kaitseliit olisi ollut toimintakunnossa. Joka tapauksessa järjestön tulevaisuuden kannalta oli onnekaista, että kaappausyritys tapahtui.

Viron suojeluskuntien ylipäälliköksi nimitettiin 10.2.1925 eversti Johannes Roska (vuodesta 1935 lähtien Orasmaa; selvyuden vuoksi artikkelissa käytetään jatkuvasti Roska-nimeä). Vapaussodan kokemuksiin nojaten määrättiin, että Kaitseliit olisi puolueeton, vapaaehtoinen ja valtiollalle ehdottaman uskollinen aseellinen järjestö. Pakkojäsenyydestä ei enää edes keskusteltu. Suojeluskuntien päätehtävänä oli suojella yhteiskuntaa ja kansalaisia. Käytännössä tämä tarkoitti, että suojeluskuntalaiset autoivat viranomaisia eri tilanteissa sekä kouluttivat omia jänsiään kriisitilanteita varten. Hallinnollisesti Kaitseliit jakaantui 15

osastoon. Näiden alapuolella toimivat edelleen paikallistason yksiköt, jotka jakaantuivat armeijan mallin mukaisesti komppanioidiin ja ryhmiin.⁵⁷

Suojeluskuntien ylipäällikkönä vuosina 1925–1940 toiminut Johannes Roska syntyi vuonna 1890 Joalan kunnassa Virumaalla. Hän opiskeli Narvan poikakymnaasissa, ja Johannes Roska oli nuoruudestaan lähtien ollut innokas urheilija. Hän muun muassa pelasi jalkapalloa narvalaisessa Concordia-seurassa. Vuonna 1911 Roska hyväksyttiin Vladimirin sotakouluun Pietariin. Roska valmistui vuonna 1913 aliluutnantiksi ja ensimmäisessä maailmansodassa hän palveli tykistössä. Sota vauhditti monien upseereiden urakehitystä ja siten myös Roska oli sodan loppuvaiheissa yliluutnantti ja saanut useita korkea-arvoisia kunniamerkkejä. Vuonna 1918 Roska saapui Viroon, mutta saksalaismiehitys esti normaalin sotilaspalveluksen. Viron vapaussodassa Roska palveli jälleen ansiokkaasti tykistössä. Sodan jälkeen hänet ylennettiin everstiluutnantiksi. Ennen komennustaan suojeluskuntien ylipäälliköksi Roska ehti työskennellä panssarijunaprikaatin komentajana ja vuonna 1923 seurasi ylennys everstiksi ja vuonna 1928 kenraalimajuriksi.⁵⁸

Viron suojeluskuntien toiminta perustui lähinnä kolmeen painopiste-alueeseen: maanpuolustuskoulutukseen, suojeluskuntamyönteisen propagandan julistamiseen ja urheiluun. Suojeluskuntien maanpuolustuskoulutus oli monipuolista ja sitä järjestettiin tiiviisti. Kalenterivuosi oli jaettu kolmeen harjoituskauteen eli kesäkauteen (1.5.–1.10.), syyskauteen (1.10.–1.12.) ja talvikauteen (1.12.–1.5.). Kesäisin koulutuksen pääpaino oli harjoitusleireillä annettussa koulutuksessa. Leireillä opetettiin ja harjoiteltiin varsinaisen sotilaskoulutuksen lisäksi ammuntaa ja yleisurheilua. Syyskaudella keskityttiin vain kahteen osa-alueeseen eli ammuntaan ja eri hyökkäys- ja puolustustaktiikoihin. Talvisin annettiin eniten teoreettista koulutusta. Etenkin strategisesti tärkeiden kohteiden suojaaminen ja puolustus- ja hyökkäystaktiikoiden harjoittelu talviloissa olivat keskeisellä sijalla.⁵⁹

Suojeluskunta-aatteen levittämisen kannalta tärkein ja keskeisin väline oli Kaitse Kodu -lehti. Se perustettiin vuonna 1925, koska suojeluskunnille haluttiin jälleen saada oma julkaisu. Vuoden 1920 epäonnistumista ei pidetty esteenä. Aikaisemmin suojeluskuntiin liittyneet asiat julkaistiin armeijan tiedotuslehti Sõdurissa. Kaitse Kodu oli suojeluskuntien propagandaosaston vastuulla. Lehden alkutaival oli kivinen. Lukijamäärät jäivät ainakin alkuvaiheessa hyvin pieniksi, sillä vuonna 1926 vain neljä prosenttia suojeluskuntalaisista oli tilannut järjestön pää-äänenkannattajan.⁶⁰

Suojeluskuntien nuoriso- ja naisjärjestöt

Suojeluskuntatyö ei ollut vain miesten etuoikeus. Toiminta laajeni koskemaan myös poikia, naisia ja tyttöjä. Näistä järjestöistä tärkein ja suurin oli poikajärjestö Noored Kotkad (Nuoret Kotkat).

Viron suojeluskuntien johdossa oltiin 1920-luvun puolessa välissä erittäin huolestuneita maan nuorison tilasta, jonka nähtiin ajelehtivan vailla kunnollista ohjausta kohti turmiota. Suojeluskuntajohtajien huoli nuorison tilasta ei ollut mikään ainutlaatuinen ilmiö, sillä yleiseurooppalaisessa kasvatuskeskustelussa käsiteltiin samoja asioita 1800-luvun lopulta lähtien. Etenkin ensimmäisen maailmansodan jälkeen, jolloin sotaan osallistuneet valtiot olivat menettäneet paljon väestöään, nuoret olivat alkaneet muodostua tärkeäksi yhteiskunnalliseksi ryhmäksi, jonka välityksellä kansakunnat toivoivat pystyvänsä siirtämään arvonsa eteenpäin seuraaville sukupolville. Valtionjohtajat, kasvattajat, toimittajat ja useat muut vaikuttajat ilmaisivat jatkuvan huolensa kansakuntien tulevaisuudesta.

Täysin vailla maanpuolustusohjausta eivät virolaisnuoret silti olleet. Vuonna 1920 noin 30 nuorta päätti perustaa partiojärjestön, jonka jäseniksi oli tarkoitus ottaa vain syntyperäisiä virolaisia. Uusi liike, jolla ei aluksi ollut edes nimeä, tarvitsi johtajan, jonka ei haluttu olevan aivan kuka tahansa. Innokkaat perustajat kääntyivät kenraali Johan Laidonerin puoleen, joka kuitenkin kieltäytyi kunniaista. Seuraavaksi turvaututtiin amiraali Johan Pitkaan, joka suostui järjestön johtajaksi. Järjestäytymiskokouksessa oli koolla 80 nuorta, joista 20 oli tyttöjä. Organisaation nimeksi valittiin Noored Sepad eli Nuoret Sepät. Pitka puolestaan kokosi järjestön taloudelliseksi ja henkiseksi tueksi yhteiskunnan vaikutusvaltaisimpia henkilöitä. Nuoret Sepät -organisaatio levittyi useisiin kaupunkeihin, aluepiirien toimintaa ohjasi Valtakunnallinen Nuorten Seppien Liitto, jonka toimisto sijaitsi Tartossa.⁶¹

Nuoret Sepät eivät kuitenkaan vastanneet täysin suojeluskuntien kaavailuja. Alustavia valmisteluja suojeluskuntien oman nuorisojärjestön perustamiseksi tehtiin 1920-luvun lopulla. Tässä työssä ansioitui etenkin Kaitseliit-järjestön vaikutusvaltaisen propagandaosaston päällikkö Viktor Neggo. Etenkin pojat olivat suojeluskuntatyössä mukana jo vuodesta 1926 lähtien. Virallisesti nuorison valmistaminen sotatilannetta varten oli annettu sotaministeriön ja sitä kautta suojeluskuntien tehtäväksi. Käytännössä valmistaminen tarkoitti, että nuorisolle annettaisiin teoreettista opetusta ja tietoa isänmaan puolustamisesta. Innokkaimmat

Viron Nuoret Kotkat -järjestö oli maan suurimpia nuorisojärjestöjä. Kuvassa Nuorten kotkien kesäleiri 1930-luvulla. (Kuva: Eesti Filmiarhiiv)

The Estonian Young Eagles were one of the country's largest youth organizations. Young Eagles at a summer camp in the 1930s.

vapaaehtoiset otettiin mukaan suojeluskuntien leireille. Esimerkiksi vuonna 1927 noin 60 poikaa sai neljän kuukauden koulutuksen, joka sisälsi sotilaallisen peruskoulutuksen alkeet ja erityisesti ammutaharjoituksia. Myöhemmin samana vuonna koulutuksen saaneiden poikien määrä nousi satoihin ja yhteensä vuosina 1926–1927 noin 1 400 poikaa hyväksyttiin suojeluskuntakoulutukseen. Määrä kasvoi edelleen seuraavina vuosina.⁶²

Lopullisia suunnitelmia ja ratkaisuja suojeluskuntien poikajärjestön käynnistämiseksi tehtiin vähitellen kevään ja kesän aikana 1930. Poikajärjestön nimeksi tuli Nuoret Kotkat. Nuorten Kotkien varsinainen perustamispäivä on jäänyt jopa järjestön omissa julkaisuissa epäselväksi. Tarkka päivämäärä vaihtelee sen mukaan, mikä kokous tai päätös katsotaan tärkeimmäksi.

Joka tapauksessa Viron suojeluskuntien vanhintenneuvosto valitsi 27.5.1930 Nuorten Kotkien ylipäälliköksi peavanemin (sananmukaisesti

päävanhin, käytännössä siis ylipäällikkö) korkean tason poliitikon, parlamentin puhemiehen Kaarel Einbundin ja hänen avustajikseen maatalousministeri August Keremin ja professori Ant Piipin. Samana päivä Einbund antoi ensimmäiset määräyksensä, joten tätä päivää voidaan pitää ainakin yhtenä järjestön perustamispäivänä.⁶³

Nuoret Kotkat -järjestön hallintomalli muistutti varsinaisten suojelukuntien organisaatiokaaviota. Ylipäällikön ja keskusneuvoston alapuolella olivat maakuntaosastot. Suurimmissa kaupungeissa, kuten Tallinnassa ja Tartossa olivat lisäksi omat kaupunkiosastonsa. Kotka-järjestö jakaantui vielä iänkin mukaan eri jaostoihin. Nuorten Kotkien hallintomalli oli hyvin seikkaperäinen ja monijakoinen. Vanhimmat pojat kuuluivat varsinaisiin Nuoret Kotkat -ryhmiin, jotka taas edelleen kuuluivat neljään eri luokkaan: alkajat, pesäkotkat, kotkapojat ja nuorkotkat. Nuoremmat kuuluivat Noorhaukad (Nuoret Haukat) -osastoon, joka oli jaettu kolmeen alajaostoon: pesäpojat, haukanpojat, nuorhaukat. Nuoriin Haukkoihin sijoitettiin kaikki alle 13-vuotiaat pojat. Siirtyminen jaostosta toiseen edellytti sopivaa ikää ja alajaostojen osalta myös ansioitumista tehtävissä.⁶⁴

Nuorten Kotkien periaatteet muistuttivat joiltain osin partioliikkeen ihanteita. Täysin selkeästi partiolaisilta oli lainattu osa Nuorten Kotkien tunnuslausetta, joka kuului: Isänmaan kunniaksi – aina valmis! Toinen keskeinen tunnuslause oli: ”Mieheksi miesten riveihin”. Järjestön perussäännöissä edellytettiin, että jäsenet rakastavat kotiaan ja isänmaataan, ovat rohkeita, auttavaisia, rehellisiä ja luotettavia. Lisäksi nuorempia ja heikompia tuli auttaa ja suojella. Luonnollisesti Nuorelta kotkalta edellytettiin raittiutta ja tottelevaisuutta järjestön johtajia kohtaan. Tietyllä tavalla säännöt olivat edellä aikaansa, sillä niissä mainittiin luonnonsuojelu: ”Nuori kotka on luonnon ystävä ja suojelija”. Urheilulla oli hyvin keskeinen osa Nuorten Kotkien kasvatusjärjestelmässä. Fyysistä harjoittelua pidettiin edellytyksenä sille, että nuori voisi ylipäätään puolustaa kotiaan ja isänmaataan.⁶⁵ Järjestön lopulliset säännöt eivät rajoituneet muutamaankin pykälään. Kaikkiaan sääntöjä oli yli 220, joten todennäköisesti hyvin harva jäsen osasi ne ulkoa. Lopullisista säännöistä tehtiin oma ohjekirja eli Noorte Kotkaste põhimäärused. Teos oli kaikessa pikkutarkkuudessaan hämmästyttävä.⁶⁶

Nuoret Kotkat oli hyvin suosittu nuorisojärjestö ja sen jäsenmäärä kasvoi vuosittain tuhansilla pojilla. Nuorten Kotkien viimeisenä kokonaisuutena toimintavuotena 1939 tarkka jäsenmäärä oli 18 715 henkeä. Suurin osa jäsenistä asui maaseudulla (72,8 prosenttia). Tammikuussa

1940 jäsenluvuksi ilmoitettiin 21 000 henkeä. Nuorisojäsenien perusteella suojeluskuntien tulevaisuus oli siis turvattu.⁶⁷ Vastaavasti jäsenkunnan nousun kanssa tarvittiin jatkuvasti uusia ohjaajia, kouluttajia ja perustason johtajia. Tämän henkilöstön määrä nousi vuoteen 1939 mennessä 1 726 henkeen, joista siviiliammaltaan opettajien osuus oli 56 prosenttia. Seuraavaksi eniten eli noin 10 prosenttia oli maanviljelijöitä, saman verran oli eri alojen virkamiehiä. Neljänneksi suurin ryhmä oli armeijan upseerit, joita oli noin viisi prosenttia. Suojeluskuntaupseereita oli mukana noin kolme prosenttia. Muita yleisiä ammatteja olivat liikemiehet, lääkärit ja käsityöläiset.⁶⁸

Syksyllä 1927 alkoivat valmistelut eräänlaisen virolaisen lottajärjestön perustamiseksi. Mallia otettiin suoraan Suomen Lotta Svärd -organisaatiosta. Aluksi virolaisen naissuojeluskunnan periaatteet rakentuivat varsinaisen Kaitseliit-järjestön avustamistehtäviin. Naisia työskenteli Kaitseliit-järjestön tukena jo uudelleenperustamisen alkuvaiheessa, mutta eri puolilla maata olleet naisjärjestöt työskentelivät ilman valtakunnallista yhteistyöelintä. Naiset valmistivat lähinnä käsitöitä Kaitseliitin arpajaisten palkinnoiksi. Tärkeä työ oli myös suojeluskuntalaisten varusteiden ompelu. Etenkin urheiluvaatteista oli kova pula. Naiset siis tukivat miesjärjestön toimintaa lähinnä huollon kautta. Näin jatkui aina kesään 1927 saakka, jolloin suojeluskuntien naisjäsenet kokoontuivat Tarttoon aikomuksenaan perustaa oma naisjärjestö.⁶⁹

Suojeluskuntien naisjärjestön nimeksi valittiin Naiskodukaitse. Organisaation perustamiskokouksessa oli mukana 47 paikalliskomitean edustajat. Mukana olivat Johannes Roska sekä suojeluskuntien johtohenkilöitä ja Suomen Lotta Svärd -järjestön edustaja. Kaitseliitin puheenvuoron käytti järjestön johtoon kuulunut Kaarel Einbund, joka totesi naisten aseman olevan tärkeä koko suojeluskuntaorganisaatiolle. Suomen edustaja Helmi Arneberg-Pentti esitteli Lotta Svärd -järjestön toimintatapoja. Perustamiskokouksen jälkeen alkoi kiivas organisointityö, jonka tuloksena jo syksyllä 1927 oli muodostettu noin 150 Naiskodukaitse-osastoa. Naiskodukaitse-alueorganisaatio oli samanlainen kuin miesjärjestönkin. Naissuojeluskuntien ensimmäinen hallitus valittiin tammikuussa 1928 ja tällöin johtoon valittiin Mari Raamot. Enimmillään naisjäseniä oli noin 14 000.⁷⁰

Naiskodukaitse-järjestöllä oli hyvin tiiviit suhteet Suomen Lotta Svärdin edustajiin. Esimerkiksi kesällä 1931 suomalaiset lotat matkustivat Viroon Fanny Luukkosen johdolla usean päivän vierailulle. Vastanotto oli erittäin ystävällinen, vastassa oli koko Viron suojeluskunta-

johto kenraali Roskaa myöten. Suomalaiset tutustuivat Tallinnan ja Narvan kaupunkeihin sekä Naiskodukaitzen toimintaan. Vaikutuksen teki etenkin Naiskodukaitzen suuri harjoitusalue parin tunnin automatkan päässä Tallinnasta.⁷¹

Vastaavasti kuin miesjärjestön ohella toimi Nuoret Kotkat, myös Naiskodukaitzen yhteyteen perustettiin vuonna 1932 työille tarkoitettu Kodutüred-organisaatio (Kodintyttäret). Ennen vuotta 1932 tytöt saivat olla mukana Naiskodukaitzen tehtävissä vain epävirallisesti. Naisjärjestö suhtautui hyvin skeptisesti uuden alaorganisaation toimintaan. Tilanne muuttui Johannes Roskan vahvistettua tyttöjärjestön säännöt ja perustamisen, joten varsinainen työ saattoi alkaa. Kodintyttärien johtajana toimi Salme Pruuden marraskuusta 1933 aina vuoteen 1940 saakka. Periaatteet olivat hyvin isänmaallisia, tunnuslause ja tunnus olivat samat kuin Nuorilla Kotkilla, mutta Kodintyttäriä valmennettiin ottamaan enemmän vastuuta kodista ja perheestä. Tyttöjärjestössä laulukoroilla, kotitaloudella ja urheilulla oli erityisen suuri painoarvo. Kuten suojeluskuntien poikajärjestössä myös Kodutüred-organisaation jäsenmäärä kohosi noin 20 000:een.⁷²

Kokonaisuutena tarkasteltuna suojeluskuntien jäsenmäärä kasvoi jatkuvasti. Vuonna 1932 suojeluskuntalaisten yhteenlaskettu jäsenmäärä oli noin 48 000. Tähän lukuun on laskettu myös nuoriso- ja naisjärjestöjen jäsenet. Miessuojeluskuntalaisten osuus oli noin 32 000. Jäsenmäärän kasvu jatkui tasaisena, ja 1930-luvun lopulla suojeluskuntalaisia oli yhteensä yli 100 000.⁷³ Lukumäärä oli valtava Viron kokoisessa maassa, jossa asukasluku oli vuonna 1939 noin 1 100 000. Suojeluskuntien jäsenmäärässä heijastui kansalaisten vahva maanpuolustustahto.

Suojeluskunnat urheilujärjestönä

Urheilulla ja liikunnalla oli suojeluskunnissa hyvin tärkeä merkitys. Liikunnan harrastamisen tärkeyttä korostettiin usein *Kaitse Kodu* -lehdessä. Urheilulajit, joita Kaitseliit-järjestössä harjoitettiin, olivat tyypillisiä niin sanottuja sotilasurheilulajeja. Eri maiden asevoimissa tai sitä lähellä olevissa organisaatioissa sotilasurheiluksi on katsottu lähinnä ammunta ja sen liitännäislajit kuten ampumahiihto, -juoksu ja suunnistus, sotilasmoniottelut, erilaiset partiokilpailut ampumasuorituksineen, esteratajuoksu, esteuinti, käsikranaatin heitto ja kiväärivoimistelu.⁷⁴

Suojeluskuntaurheilu oli silti melko monipuolista, eikä rajoittunut ly-

Suojeluskunnilla oli kiinteät suhteet valtionhallintoon. Kuvassa Konstantin Päts vierailmassa Kaitseliitin ampumaleirillä 1930-luvun puolivälissä. (Kuva: Eesti Filmiarhiiv)

The Civil Guards had close connections with the state administration. Konstantin Päts is shown visiting the Kaitseliit's shooting camp in the mid 1930s.

hytnäköisesti vain sotilasurheilulajeihin. Se olisi ennen pitkää näkynt osanottajamäärien laskuna. Siksi kilpailuja oli painissa, polkupyöräilyssä, lentopallossa ja etenkin Tallinnan piirissä suosiota sai pesäpallo. Uutuutta kehuuttiin mielenkiintoiseksi, eläväksi ja erinomaisen sopivaksi lajiksi nimenomaan suojeluskunnille, koska pesäpallossa yhdistyivät monet tekijät, jotka tukivat suojeluskuntien koulutusta. Pesäpallohan opetti joukkuepelinä kurinalaisuutta ja yhteistoimintakykyä ja samalla lisäsi fyysistä kuntoa. Tärkeä seikka oli pesäpallon halpuus, tarvittaessa pallot ja mailat pystyttiin valmistamaan itse. Ongelmina olivat oikeiden pesäpallokenttien vähäinen määrä sekä ohjaajien puute.⁷⁵

Suomen ulkopuolella Viro olikin ainoa valtio, jossa Lauri Pihkalan kehittämä laji sai 1920–1930-luvulla edes jonkinlaista jalansijaa. Erkki Laitisen mukaan Viro oli otollinen kohde pesäpallolle, koska maassa oli lyöty palloa satoja vuosia monin muunnelmin ja luonnollisesti läheinen kielisukulaisuus helpotti kanssakäymistä. Pesäpallon katsotaan juurtuneen Viroon nimenomaan Kaitseliitin kautta.⁷⁶

Ammunta oli Kaitseliit-organisaation piirissä kaikkein keskeisin ja arvostetuin laji. Ammunnanopetukseen suunnattiin varoja muita lajeja runsaammin. Vuonna 1932 Kaitseliit oli rakennuttanut eri puolille Viroa lähes 600 ampumarataa. Radat olivat hyvin eritasoisia varustuksiltaan, mutta silti ainakaan ampumaratojen tiheyden puolesta suojeluskuntalaiset eivät voineet valittaa.⁷⁷

Ampumaurheilun esteeksi tuli ainakin osittain säästötekijät. Suojeluskunnat olivat joutuneet vuodesta 1928 kustantamaan itse ampumatarvikkeensa. Tämä oli toisaalta vain yksi esimerkki siitä, että valtio ei kustantanut aivan kaikkea toimintaa, mitä Kaitseliitin pääesikunta kehitti. Joka tapauksessa suojeluskuntien täytyi rajoittaa ampumaharjoituksia ja niissä käytettävien patruunoiden määrää. Rajoitukset eivät silti olleet kovin dramaattisia, sillä vähennykset eivät koskeneet perusopetusta, vaan ainoastaan niin sanottuja vapaita ammuntoja, jotka eivät liittyneet millään tavoin suojeluskuntakoulutukseen.⁷⁸

Kaitseliitin tärkeä yhteiskunnallinen asema selittää osaltaan ylipäällikön ja pääesikunnan huolestumisen ampumaurheiluun ja aseisiin liittyvistä ongelmista. Etenkin vasemmistopuolueet käyttivät kaikkia suojeluskuntalaisten tekemiä ylilyöntejä hyväkseen. Vasemmisto suhtautui kriittisesti suojeluskuntiin osittain juuri sen vapaaehtoisen ja itsenäisen luonteen takia, vaikka valtio rahoitti suuren osan toiminnasta. Suojeluskuntiin pelättiin hakeutuvan vain oikeistolaisia, joten Kaitseliit olisi ennen pitkää potentiaalinen uhka vasemmistolaisille. Eräät kansanedustajat toivoivatkin, että suojeluskuntapalvelu rinnastettaisiin sotaväen käymiseen.⁷⁹ Vasemmiston pelko suojeluskuntien blokkiutumisenestä äärioikeiston temmellyskentäksi oli turha. Jo pelkästään Kaitseliitin jäsenpohja oli niin laaja, ettei mikään yksittäinen ryhmä olisi pystynyt kontrolloimaan järjestöä. Samoin jäsenten sosiaaliset taustat olivat kovin erilaisia.

Maanpuolustushenki näkyi erilaisissa urheilutilaisuuksissa ajoittain hyvinkin vahvana. Esimerkiksi Tallinnan stadionin avajaisissa kesällä 1926 silloinen riigivanem J. Teemant korosti urheilijoiden merkitystä Viron vapaussodassa: ”Vapaussodan päivien aikaan urheilijat näyttivät, että he haluavat kuolla isänmaan puolesta.” Ensimmäisten Viron Kisojen avajaispäivänä vuonna 1934 oli suojeluskuntien järjestämä tunnin mittainen muistotapahtuma vapaussodassa kaatuneille.⁸⁰

Talvilajeista Kaitseliit otti hiihdon koulutusohjelmistoonsa heti uudelleenperustamisen jälkeen. Lajia pidettiin maanpuolustuksen kannalta tärkeänä ja sopivana Viron oloihin. Siviilipuolella hiihdolla ei vielä 1920-

luvun alussa ollut suurtakaan merkitystä, joten Kaitseliit joutui hake-
maan hiihtotietämystä Suomesta.⁸¹

Virolaiset hakivat ja saivat etenkin Suomesta paljon käytännön neuvo-
ja. Esimerkiksi vuonna 1926 Kaitseliit pyysi ja sai Suomen suojeluskun-
nilta tietoja järjestön käyttämistä ampumahiihtoharjoituksista tulosjär-
jestelmineen. Vuonna 1927 Armas Palmros piti kahden viikon hiihto-
kurssin virolaisille urheiluohjaajille. Palmrosin kurssi järjestettiin yh-
teistyössä Viron Urheilun Keskusliiton kanssa. Marras-joulukuussa
1931 Haukiputaan suojeluskuntalainen Eino Sipola opetti Kaitseliit-jär-
jestön kurssilla virolaisille suksentekoa. Opettaja toi myös mukanaan
erikoistyövälineitä, joita ei Virossa silloin ollut saatavilla. Edelleen
vuonna 1937 Viron suojeluskunta pyysi Suomen vastaavalta järjestöltä
ohjaajaa hiihtokurssia varten. Suomen suojeluskunta lähetti Viroon Toi-
vo Nykäsen, joka järjesti hiihtokoulutusta kuudella paikkakunnalla.⁸²

Suojeluskunnissa alettiin erityisen voimallisesti panostaa hiihtoon
1930-luvun alusta lähtien. Johannes Roskan vaikutus hiihtotaidon levit-
tämiseen oli merkittävä. Mati Önin mukaan yksi Roskan tärkeimmistä
elämäntehtävistä liittyi hiihtoon. Ilman Roskan ja suojeluskuntien vai-
kutusta etenkin nuoremman polven virolaiset eivät olisi juuri välittäneet
hiihdosta. Suojeluskuntien urheiluosaston opettajat ja tarkastajat mää-
rättiin viikon mittaiselle hiihtokurssille tammikuussa 1931. Kurssi ja-
kaantui kolmeen osaan, kolmen tunnin teoriaosuuteen, lähes 40 tuntia
kestäviin hiihtoharjoituksiin ja kymmenen tunnin hiihtoretkeen Aegviid-
usta Tallinnaan.⁸³

Viron suojeluskunta järjesti usein näyttäviä hiihtoretkiä, joiden tarkoi-
tuksena oli lisätä hiihdon ja samalla suojeluskuntien suosiota. Muuan
tällainen tempaus oli kevättalvella 1931, jolloin Kaitseliit järjesti luut-
nantti Leppin johdolla hiihtoretken Suomenlahden yli. Reitti kulki
Aserista Kotkaan. Retkeen osallistui kahdeksan miestä ja matkan aika-
na oli tarkoitus testata eri varusteiden sopivuutta pitkillä matkoilla. Toi-
nen tarkoitus oli syventää suhteita Suomen suojeluskuntiin. Retki sai
runsaasti huomiota Suomenlahden molemmin puolin. Toinen suurta
huomiota herättänyt hiihtoretki oli noin tuhat kilometriä pitkä Viron
ympärihiihto. Tämä hiihto oli samalla suojeluskuntien propagandaa par-
haimmillaan, sillä hiihtoryhmällä oli näkyvästi esillä Kaitseliit-järjestön
symboli (kotka, jolla oli kynsissään miekka).⁸⁴

Suojeluskuntien urheilukilpailuja ja vastaavia tapahtumia oli runsaasti
ympäri vuoden. Suojeluskuntien ansioksi onkin laskettava se, että järjes-
tön kautta urheilutietämys levisi laajoihin kansankerrokseen. Tosin on-

gelmaksi muodostui vähitellen toiminnan liiallinen painotus kilpaurheilun. Muutoinkin liikuntatyö oli ajoittain leväperäistä, osa suojeluskuntalaisista ei osallistunut lainkaan urheiluharjoituksiin, vaikka hyvän fyysisen kunnon hankkiminen ja sen ylläpito oli yksi suojeluskuntien peruseriaatteita. Ylipäällikkö Roska määräsi vuonna 1930, että valmennuspohjaa oli laajennettava siten, että urheilukoulutusta saisivat myös rivijäsenet. Roskan ohjeiden mukaan jokaiseen maakuntaosastoon oli perustettava urheilutarkastajan virka, jonka tehtävänä oli koordinoida urheiluvallmennus uudelle pohjalle.⁸⁵

Kaitseliit -järjestön painoarvo oli yksin urheilusektorin alueella suuri jo pelkästään miesjäsenmäärän perusteella, puhumattakaan muista osastoista. Suojeluskuntaorganisaatio oli mukana lähes kaikissa valtakunnallisissa tilaisuuksissa. Suojeluskuntien johto osallistui aktiivisesti siviilipuolen eri seminaareihin tai vastaaviin tilaisuuksiin. Esimerkiksi vuoden 1926 liikuntakasvatuskongressissa olivat mukana ylipäällikkö Roska ja useita suojeluskuntaupseereita. Lisäksi Roska oli muun muassa Viron Olympiakomitean jäsen vuosina 1936–1940.⁸⁶

Suojeluskunnat Konstantin Pätsin valtakaudella 1934–1940

Viron ensimmäisen itsenäisyyden aikainen sisäpolitiikka voidaan selkeästi jakaa kahteen kauteen: demokraattiseen ja maltilliseen autoritarismiin, joista jälkimmäinen periodi alkoi vuonna 1934. Muutoksen syitä on useita, mutta tiivistetysti mainittuna kansainvälinen talouslama ja sen vaikutukset Viroon sekä niin sanottujen vapsien eli Eesti Vabadussõjlaste Keskliit (Viron vapaussoturien keskusliitto) nousu aiheuttivat sisäpoliittisen kriisin 1930-luvun puolivälissä. Vapsit olivat Viron vapaussodan veteraanien etujärjestö, joka perustettiin 1920-luvun lopussa. Vapaussotureiden liitto kiinnitti erityisesti huomiota sekä muiden puolueiden että yhteiskunnan heikkouksiin, jotka suurelta osin aiheutuivat Viron ääridemokraattisesta perustuslaista.⁸⁷

Taloudellis-poliittisen kriisin ratkaisuksi nähtiin perustuslain muutos, josta järjestettiin useita kansanäänestyksiä 1930-luvun alussa. Viimein vuonna 1934 tuli voimaan uusi perustuslaki, joka oli vapsien alkuperäinen esitys. Uusi perustuslaki vahvisti ratkaisevasti riigivanemin valtaoikeuksia. Varsinainen sisäpoliittinen ongelma syntyi kuitenkin vasta kunnallisvaalien jälkeen tammikuussa 1934, jolloin vapsit saivat murskavoiton etenkin kaupungeissa. Suuret valtapuolueet alkoivat huolestua ase-

Suojeluskuntalaisia 1930-luvulla. (Kuva: Eesti Filmiarhiiv)

Civil Guards in the 1930s.

mastaan, koska keväällä 1934 oli tarkoitus järjestää sekä parlamenttivaalit että valita maalle uusi riigivanem.⁸⁸

Vapsien ehdokas, kenraali Andres Larka sai jo ehdokkaiden kannattajien nimenkeruussa ylivoimaisen kannatuksen, yli 50 000 nimeä muiden ehdokkaiden jäädessä kauas taakse. Tämän jälkeen Konstantin Päts vetosi “valtion pakottavaan hätätilaan” ja ryhtyi 12.3.1934 vastatoimiin. Päts julisti poikkeustilan ja nimitti kenraali Johan Laidonerin sotaväen ylipäälliköksi. Myöhemmin syksyllä Päts lähetti parlamentin lomalle, joka kestitkin pitkään, sillä riigikogua ei enää kutsuttu koolle.⁸⁹ Kahden vuoden poikkeushallinnon jälkeen Päts järjesti helmikuussa 1936 kansanäänestyksen kysymyksestä, oliko kutsuttava kaksikamarinen perustuslakia säättävä kansalliskokous muuttamaan perustuslakia tai korvaamaan se kokonaan uudella. Vaaleissa ei sallittu järjestäytynyttä oppositiota, joten Pätsin ehdotus sai 75 prosentin kannatuksen. Kansalliskokous hyväksyi vuonna 1937 uuden perustuslain, josta on käytetty nimitystä ”Pätsin perustuslaki”. Näkyvin muutos perustuslaissa oli tasavallan presidentin virka, jonka toimikausi oli kuusi vuotta.⁹⁰

Vaikka Viro siirtyikin autoritaariseen hallintoon vuonna 1934, Pätsin valtakoneisto oli huomattavasti maltillisempi kuin esimerkiksi Latvias-

sa tai Liettuassa, puhumattakaan Saksan tai Neuvostoliiton yhteiskuntamalleista. Siksi Virossa vallinnutta järjestelmää ei voida sanoa diktatuuriksi. Virossa ei poliittisia vankeja teloitettu ja vangittuja vastustajiakin armahdettiin usein. Useiden tutkijoiden mielestä Viron taloustilanteen parantaminen tasoitti Pätsin vastaista kritiikkiä, sillä kansalaisten hyvinvointi parani, vaikka poliittisia oikeuksia oli rajoitettu.

Pätsin hallinnon selkeimpänä tavoitteena oli vuonna 1934 puhdistaa eri hallinnonalat vapseista. Etenkin kunnallishallinto, valtion virat sekä armeijan ja suojeluskuntien virat oli tarkoitus siivota vapsien kannattajista. Siviilihallinnon alueella erottamisia tapahtui verraten vähän ja ne kohdistuivat lähinnä muutamiin alemman tason virkamiehiin ja opettajiin. Poliisista erotettiin muutamia kymmeniä miehiä, samoin armeijasta lähtöpassin sai vain parikymmentä upseeria. Sen sijaan suojeluskunnat joutuivat intensiivisen ja järjestelmällisen tutkimuksen kohteeksi. Pätsin hallinto piti suojeluskuntia erityisen vaarallisina, koska järjestöllä oli mittava asearsenaali ja kymmenientuhansien jäsenien joukossa oli paljon vapsien kannattajia. Ylipääällikkö Johannes Roska sai pitää virkansa, mutta Kaitseliit-järjestöstä erotettiin satoja jäseniä tai varsinaisessa työssä olleita upseereita. Useat heistä olivat paikallisosastojen johdossa tai pääesikunnan eri vastuutehtävissä. Harjumaalla kokonainen suojeluskuntakomppania lakkautettiin. Monet tunnetut ja vapaussodassa ansioituneet upseerit joutuivat lähtemään suojeluskunnista.⁹¹

Viron itsenäisyys joutui jälleen koetukselle vuonna 1939, jolloin Neuvostoliitto ryhtyi painostamaan maata keskinäiseen avunantosopimukseen. Virolaisten valtuuskunta allekirjoitti 28.9.1939 Neuvostoliiton vaatiman sopimuksen, ja lokakuun puolessavälissä puna-armeijan joukot alkoivat siirtyä tukikohtiinsa eri puolille maata.⁹² Tätä Viron historian ajanjaksoa kutsutaan niin sanotuksi tukikohtakaudeksi. Neuvostojoukot pysytelivät tukikohdissaan, joten elämä Virossa oli lähes normaalia, lukuun ottamatta joitakin paikallisia välikohtauksia. Viron tilanne oli yhteydessä laajempaan kansainväliseen tilanteeseen. Vuonna 1939 Saksa ja Neuvostoliitto olivat tehneet hyökkäämättömyyssopimuksen, jonka salaisen osion mukaan Baltia kuuluisi Neuvostoliiton etupiiriin. Sopimuksen seurauksena lähes koko baltiansaksalainen väestö eli lähes 13 000 henkeä poistui Virosta lokakuussa 1939. Virolaisten alkuhämmennyksestä huolimatta monet olivat silti tyytyväisiä, vuosisatainen ja voimakkaana vaikuttanut saksalaisen kulttuurin valta katkesi viimein.⁹³

Virolaiset organisaatiot jatkoivat työtään aivan kuin mitään yhteiskunnallisia muutoksia ei olisi tapahtunut. Toisaalta virallisen näkökulman

mukaan mitään poikkeavaa ei ollut edes käynnissä. Pätsin erään radio-puheen mukaan ”Viro on yhtä vankka kuin ennenkin”. Kansaa rauhoiteltiin ilmoittamalla edelleen, että Viron itsenäisyys oli turvattu ja sen suvereenisuus ei tukikohtasopimuksesta huolimatta ollut kärsinyt.⁹⁴

Saksan hyökkäys toukokuussa 1940 Ranskaan aktivoi Neuvostoliiton toimintaan Baltian maissa, koska maailman huomio oli kiinnittynyt Länsi-Euroopan tapahtumiin. Neuvostoliitto aloitti Viroon kohdistuneiden provokaatioiden sarjan kesäkuussa 1940, ja samalla Viron tukikohdissa olleiden sotilaiden valmiutta nostettiin. Viro eristettiin muusta maailmasta, ja 16.6.1940 Neuvostoliitto esitti uhkavaatimuksen, johon oli vain muutama tunti aikaa vastata. Viron hallitus myöntyi jälleen ja tämän seurauksena maa joutui nopeasti miehitettyksi. Viroon siirtyi noin 90 000 neuvostosotilasta. Neuvostoliitto oli myös vaatinut ystävällismielisen hallituksen luomista. Tämäkin toteutui, kun Konstantin Päts pakotettiin erottamaan hallituksensa ja nimittämään Johannes Vares pääministeriksi. Varesen hallitus astui virkaansa 20.6.1940. Uudesta hallituksesta huolimatta Neuvostoliiton lopullisena tavoitteena oli kuitenkin Viron liittäminen neuvostovaltioiden joukkoon. Tämä edellytti ainakin muodollisesti vapaiden parlamenttivaalien järjestämistä.⁹⁵

Viron Neuvostoliittoon liittäminen jälkeen uusi järjestelmä aloitti sovjetisoinnin kaikilla elämän aloilla. Uuden hallituksen tavoitteena oli hävittää ”kansalle vihamielisiä järjestöjä”. Niihin kuului monenlaisia organisaatioita eri aloilta, kuten Pelastusarmeija, Kaitseliit ja partiojärjestö. Kaitseliit oli oikeastaan ensimmäinen järjestö, joka lakkautettiin. Laidoner lähetti 17.6.–18.6.1940 kenraali Roskalle sähköitä, joissa annettiin määräyksiä suojeluskuntalaisten aseiden luovutuksesta. Suojeluskuntien muu omaisuus jäi vielä kesäkuussa 1940 koskemattomaksi. Takavarikointia hidasti se, että Kaitseliit oli Viron suurimpia maanomistajia. Tosin myöhemmin kesällä Kaitseliitin maa-alueet ja kiinteistöt siirrettiin Viron kommunistisen puolueen käyttöön.⁹⁶

Neuvostoliittolaisten huoli suojeluskuntien nopeasta alas ajamisesta on ymmärrettävää. Aseistettu organisaatio, joka toimi jokaisella paikkakunnalla, oli Viron armeijaa vakavampi uhka miehittäjille. Neuvostoliiton onneksi Kaitseliitin johto totteli määräyksiä ja aseistariisunta toteutui ilman suurempia ongelmia. Valtaosa suojeluskuntalaisista luovutti aseensa. Silti joitakin tuhansia miehiä piiloutui metsiin aseineen ja he olivat myöhemmin mukana sissitoiminnassa (metsäveljet) neuvostoliittolaisia vastaan.⁹⁷

Monet niin armeijan kuin suojeluskuntien upseerit kyyditettiin Neuvostoliittoon ja he menehtyivät yleensä keskitysleireillä. Viron suojelus-

kuntien ylipäällikkö Johannes Roska vangittiin 19.7.1940 ja hänet kyyditettiin Neuvostoliittoon. Roska menehtyi toukokuussa 1943 vankileirillä. Suojeluskuntien perustaja Johan Pitka ei ollut näkemässä luomansa organisaation tuhoa. Amiraali ehti paeta kesällä 1940 Suomeen, josta hän palasi takaisin Viroon keväällä 1944 taistelemaan neuvostoliittolaisia vastaan. Pitka perusti saksalaisten tuella oman iskuryhmän. Pitkan kohtalo on edelleen arvoitus, todennäköisesti hän kaatui Länsi-Virossa käydyissä taisteluissa.⁹⁸

Lähdeviitteet

- ¹ Zetterberg, Seppo: Kansallinen herääminen ja itsenäistyminen. Teoksessa *Studia Baltica*, Näkökulmia Baltian maiden historiaan ja kulttuuriin. Toim. Jokipii, Mauno. Jyväskylä 1989, s. 68; Niitemaa, Vilho & Hovi, Kalervo: *Baltian historia*. Jyväskylä 1991, s. 346.
- ² Zetterberg 1989, s. 66; Nordberg, Erkki: *Baltia: Strateginen perusselvitys*. Helsinki 1993, s. 7–8.
- ³ Raun, Toivo: *Viron historia*. Suomentanut Heidi Järvenpää. Keuruu 1989, s. 129; Clemens Walter: *Baltic Independence and Russian Empire*. Basingstoke 1991, s. 31–32.
- ⁴ Laaman, Eduard: *Eesti iseseisvuse sünd*. Tallinn 1992, s. 98–99; Ojamaa & Varmas: *Viron historia*. Porvoo 1944, s. 330.
- ⁵ 9.7.1929 pidetyn radioesitelmän Meie saarte valluttamine Saksa dessantväe poolt 1917 aastal aineistoa. F. 534, n. 1, sü. 199, s. 13–14. Eesti Riigiarhiiv (ERA).
- ⁶ Stokeby, R (koostanud): *Kaitseliidu Tallinna malev*. Tallinn 1934, s. 8; *Eesti Vabadussõda I*. Tallinn 1937, s. 47.
- ⁷ Hindrey, Karl August: *Admiral Johan Pitka*. Eesti Vabadussõja hing. Eesti Rahvuslikud Suurmehed. Tallinn 1938, s. 100–117; Limberg, Fred: *Isamaa Eest*. Cardiff 1980, s. 38–40.
- ⁸ *Vabadussõja Lood no. 1/1936*, s. 3–4.
- ⁹ Omakaitse-järjestön perustamisasiakirjat, syys-lokakuu 1917, tarkka päiväys epäselvä. F. 802, n. 1, sü. 1, s. 18–21. ERA.
- ¹⁰ O. Kalikormin Viron sotakorkeakoulussa vuonna 1934 tekemä lopputyö. F. 495, n. 12, sü. 656, s. 35. ERA.
- ¹¹ Niitemaa & Hovi 1991, s. 350. Tarkemmin kommunistien toiminnasta Virossa: Kuuli, Olaf: *Sotsialistid ja kommunistid Eestis 1917–1991*. Tallinn 1999.
- ¹² Hinnom, Arnold: *Suur Heitlus – mälestusi rahvusväeodade ajast ja vabadussõjast*. Lund 1955, s. 40; Rei, August: *The Drama of the Baltic People*. Stockholm 1970, s. 78.
- ¹³ Pitka, Johan: *Minu mälestused suure ilmasõja algusest Eesti Vabadussõja lõppuni*. Tallinn 1921, s. 20; Saat, J: *Tallinn suure sotsialistliku oktoobrirevolutsiooni päevil*. Teoksessa *Tallinna ajalugu*. Toim. Pullat, Raimo. Tallinn 1969, s. 131.
- ¹⁴ Niitemaa & Hovi 1991, s. 354; Raud, Märt: *Kaks suurt – Jaan Tõnisson, Konstantin Päts ja nende ajastu*. Teine trükk. Tallinn 1991, s. 108.
- ¹⁵ August Balderin Viron sotakorkeakoulussa vuonna 1928 tekemä lopputyö. F. 496, n.

- 4, s. 482, s. 52. ERA; O. Kurvitsin muistelmat vuosilta 1917–1918. F. 534, n. 1, s. 176, s. 77. ERA.
- ¹⁶ Zetterberg, Seppo: Suomi ja Viro 1917–1919. Poliittiset suhteet syksystä 1917 reuna-valtiopoliitikan alkuun. Helsinki 1977, s. 71; Wheeler-Bennett, John: Brest-Litovsk. The Forgotten Peace. New York 1966, s. 271–272, 405–408.
- ¹⁷ Hinnom 1955, s. 52; Traksmaa, August: Rahva sõjaväelise organiseerimise põhijooni Vabadussõjas. Sõdur no. 2/1993, s. 5. (Julkaistu myös Sõdur-lehdessä no. 18/1939).
- ¹⁸ Tallinnan suojeluskuntien toimintakertomus vuosilta 1917–1924. F. 504, n. 1, s. 170, s. 63. ERA; Hinnom 1955, s. 56–57.
- ¹⁹ Suojeluskuntien tilanne Järvaalla ja Võrumaalla saksalais miehityksen aikana. F. 2151, n. 2, s. 163, s. 4. ERA; F. 2151, n. 2, s. 174, s. 15–17. ERA.
- ²⁰ Zetterberg 1977, s. 132; Laaman, Eduard: Konstantin Päts. Stockholm 1949, s. 132.
- ²¹ Pajur, Ago: Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934. Tartu 1999, s. 36; Pitka 1921, s. 37; Mattisen, Edgar: Eestimaa ajutise revolutsioonikomitee loomine. Teoksessa Eesti NSV ajalugu III. Toim. Maamägi, Arumäe, Kahk, Panksejev, Saat & Sögel. Tallinn 1971, s. 113.
- ²² Viron suojeluskuntien säännöt § 11. F. 813, n. 1, s. 20. ERA. Suojeluskuntien säännöt vahvistettiin vasta vuodenvaihteessa 1919–1920, mutta käytännössä niitä noudatettiin jo aiemmin; Pitka 1921, s. 36–37; J. Leppin vuonna 1939 tekemä loppuyö Viron sotakorkeakoulussa. F. 495, n. 12, s. 698, s. 20–22. ERA.
- ²³ Öun, Mati: Eesti vabariigi kindralid ja admiralid. Tallinn 1997, s. 82–83; Limberg 1980, s. 30.
- ²⁴ Pödderin päiväkäsky 14.11.1918, no. 2 § 2. F. 509, n. 1, s. 15. ERA; Majuri J. Kuusen muistelmat Tarton suojeluskuntien alkuvaiheista. F. 2151, n. 2, s. 171, s. 27. ERA; Sõdur no. 1/1991, s. 22.
- ²⁵ Pödderin päiväkäsky 14.11.1918, no. 2 § 4–5. F. 509, n. 1, s. 15. ERA; Kaitse Kodu no. 9/1926, s. 297; Kaitse Kodu no. 12/1926, s. 443.
- ²⁶ Eesti Vabadussõda I 1937, s. 181; Walter, Hannes: Viron ja Suomen sotilaalliset suhteet 1900-luvulla. Teoksessa Soome sild – Viron veräjät. Kahdeksan näkökulmaa suomalais-virolaisiin suhteisiin. Toim. Rausmaa, Heikki. Helsinki 1992, s. 71. Tarkemmin Viron ensimmäisen itsenäisyyden ajan talouspolitiikasta Otto Karman teoksessa: Eesti Vabariigi majanduspoliitika. Kaks aastakümnet 1919–1939. Tallinn 1999.
- ²⁷ Pödderin päiväkäsky 20.11.1918, no. 5. F. 509, n. 1, s. 15. ERA; Raud 1991, s. 129.
- ²⁸ Ase- ja ammusluettelot vuodelta 1919. F. 509, n. 1, s. 358. ERA; Raportti suojeluskuntalaisten varustetilanteesta 9.9.1919. F. 509, n. 1, s. 32, s. 73. ERA.
- ²⁹ Rauch, Georg von: The Baltic States. The Years of Independence. Estonia, Latvia, Lithuania 1917–1940. London 1974, s. 50; Polvinen, Tuomo: Venäjän vallankumous ja Suomi I–II. Porvoo 1971 ja Juva 1987, s. 75–76.
- ³⁰ Zetterberg, Seppo: Historian jänneväli. Teoksessa Viro – historia, kansa, kulttuuri. Toimittanut Zetterberg, Seppo. Jyväskylä 1995, s. 95–97; Pajur 1999, s. 41–43.
- ³¹ Suojeluskuntien pääesikunnan raportti järjestön tilanteesta vuonna 1919, laadittu 12.12.1919. F. 504, n. 1, s. 169, s. 107. ERA; Eesti Vabadussõda I 1937, s. 181.
- ³² Pödderin vastaus 8.1.1919 sotaministeriön kyselyyn suojeluskuntien ensimmäisen ja toisen kategorian miesten tilanteesta. F. 2315, n. 1, s. 47, s. 46. ERA; Pödderin vastaus 8.1.1919 sotaministeriön kyselyyn suojeluskuntien ensimmäisen ja toisen kategorian miesten tilanteesta. F. 2315, n. 1, s. 47, s. 46. ERA.
- ³³ Kivirähk, Alfred: Kaitseliidu Sakalamaa malev 1917–1937. Viljandi 1937, s. 60.
- ³⁴ O. Kalikormin vuonna 1934 tekemä loppuyö Viron sotakorkeakoulussa. F. 496, n. 12, s. 656, s. 46. ERA.

- ³⁵ Vastaanotto- ja rekisteröimiskommission sekä lääkärikommission säännöt. F. 504, n. 1, sü. 168, s. 1–6. ERA.
- ³⁶ Alver, Eduard: Kaitseliit 1919. Kaitsse Kodu no. 12/1926, s. 447; Limberg 1980, s. 30; Karl August: Kindral Ernst Pödder. Landesvääri võitja. Eesti Rahvuslikud Suurmed. Tallinn 1935, s. 28.
- ³⁷ Läänemaan suojeluskuntien toimintakertomus 1917–1924. F. 2151, n. 2, sü. 164, s. 3, 8. ERA; Alver, Eduard: Eesti Kaitseliit Vabadussõja päevil. Kaitsse Kodu no. 20–21/1938, s. 643.
- ³⁸ Kivirähk 1937, s. 39; Õun 1997, s. 124.
- ³⁹ Õun 1997, s. 123; Limberg 1980, s. 45.
- ⁴⁰ Untin päiväkäskey 25.11.1919, no. 347 § 2. F. 495, n. 6, sü. 367, s. 82. ERA; Untin päiväkäskey 22.1.1920, no. 23. F. 2315, n. 1, sü. 138g, s. 32. ERA.
- ⁴¹ Alver 1926, s. 447; Alver 1938, s. 683
- ⁴² Eesti Vabadussõda II. Tallinn 1939, s. 11.
- ⁴³ Järvamaan suojeluskuntien toimintakertomus 1917–1924. F. 2151, n. 2, sü. 163, s. 7–8. ERA; Stokeby, R (koostanud): Kaitseliidu Tallinna malev. Tallinn 1934, s. 41–42.
- ⁴⁴ Untin päiväkäskey 3.-5.3.1920. F. 509, n. 1, sü. 24, s. 45–46. ERA; Sotaministerin päiväkäskey 20.5.1920, no. 316. F. 504, n. 1, sü. 2, s. 36–37, 57. ERA.
- ⁴⁵ Stokeby (koostanud) 1934, s. 41–42.
- ⁴⁶ Järvamaan ja Läänemaan sotilaskomentajien apulaisten raportit 6.12.1924, joissa todetiin sama asia: "Suojeluskuntatoimintaa ei varsinaisesti ole, mutta seuroissa on paljon metsästyksestä ja metsänhoidosta kiinnostuneita miehiä." F. 505, n. 1, sü. 94, s. 76–78. ERA.
- ⁴⁷ Pajur 1999, s. 99.
- ⁴⁸ Ruusmann, Ants: Eesti Vabariik 1920–1940. Teoksessa Eesti maast ja rahvast – maailmasõjast maailmasõjani. Tallinn 1998, s. 319; Eesti Vabadussõda II 1939, s. 449.
- ⁴⁹ Untin muistio Kaitseliit-järjestön tilanteesta 21.4.1920. F. 504, n. 1, sü. 169, s. 118. ERA; Kaitseliitlane-lehden perustajien kokous Tallinnassa 29.7.1920. F. 504, n. 1, sü. 187, s. 40–43. ERA.
- ⁵⁰ Kaitseliitlane no. 1–2/ 1920.
- ⁵¹ Ant, Jüri: Eesti 1920 – Iseisvuse esimene rahuaasta. Tallinn 1990, s. 68–69.
- ⁵² Kaitsse Kodu no. 20–21/1938.
- ⁵³ Pajur 1999, s. 99; Pajur, Ago: Ohvitserkonna kujunemisest Eesti Vabariigi algusaastail. Ajaloo Ajakiri no. 2. Tartu 1998, s. 75; Õun 1997, s. 124.
- ⁵⁴ Parming, Tõnu: The collapse of Liberal Democracy and Rise of Authoritarianism in Estonia. London 1975, s. 11–12; Uustalu, Evald: Eesti Vabariik 1918–1940. Ajaoluline ülevaade sõnas ja pildis. Lund 1968, s. 77.
- ⁵⁵ Tartonmaan suojeluskuntien toimintakertomus 1917–1924. F. 2151, n. 2, sü 171, s. 32. ERA; Kaitsse Kodu no. 12/1929, s. 294; Stokeby 1934, s. 46.
- ⁵⁶ Zetterberg 1995, s. 104; Limberg 1980, s. 15.
- ⁵⁷ Viron suojeluskuntien ylipäällikön ensimmäinen päiväkäskey 16.2.1925. Käskyssä eversti Roska ilmoitti nimityksestään ylipäälliköksi ja siitä, että suojeluskuntien pääesikunta sijaitsi väliaikaisesti sotaministeriön tiloissa. F. 2151, n. 2, sü. 140, s. 1. ERA; Pajur 1999, s. 172–173.
- ⁵⁸ Õun 1997, s. 67–68.
- ⁵⁹ Viron suojeluskuntien toimintakertomus vuosilta 1925–1929, koulutusohjelmasuositukset eri vuodenaikoina. F. 2151, n. 2, sü. 22, s. 13–14.
- ⁶⁰ Viron suojeluskuntien propagaandaosaston toimintasuunnitelmat sekä Kaitsse Kodu lehden tilaajatilastot. F. 2151, n. 1, sü. 17, s. 4–6, 132. ERA.

- ⁶¹ Majer, K & Linsi, H: Noored Sepad. Teoksessa Eesti Skautlus viiskümmend aastat. Toimetaja Evald Uustalu. Stockholm 1962, s. 46–50.
- ⁶² Viron suojeluskuntien toimintakertomus vuosilta 1925–1929, nuorisolle tarkoitettu koulutus. F. 2151, n. 2, sü. 22, s. 18–20.
- ⁶³ Nuorten Kotkien ylipäällikön I käskykirje 4.7.1930, § 1–2, jossa Einbund toteaa oman ja apulaistensa nimitykset. F. 2167, n.1, sü. 4, s.1. ERA.
- ⁶⁴ Nuorten Kotkien organisaatiokaavio vuodelta 1930. F. 2161, n. 1, sü. 3, s. 1–2. ERA; Noorte Kotkaste põhimäärused 1930 § 7, s. 7.
- ⁶⁵ Nuorten Kotkien pääesikunnan tiedonanto järjestön tulevista säännöistä 30.11.1930. F.2167, n. 1, sü. 9, s. 1. ERA.
- ⁶⁶ Noorte Kotkaste põhimäärused 1930.
- ⁶⁷ Noored Kotkad tegevusaruanne 1.X 1938–30 IX 1939, s. 4–6; Agu, Helmut (koostanud): Tarkusi Noorkotkale. III täiendatud trükk. Tallinn 1940, s. 40.
- ⁶⁸ Noored Kotkad tegevusaruanne 1.X 1938–30.IX 1939, s. 8.
- ⁶⁹ Kaitse Kodu 17.3.1927, no. 17, s. 646–648; Naiskodukaitse tegevuse ülevaade 1939, s. 11.
- ⁷⁰ Naiskodukaitse tegevuse ülevaade 1939, s. 11–13.
- ⁷¹ Kaitse Kodu no. 48–49/1931, s. 1054–1056. Artikkelit suomalaislottien Viron-vierailusta.
- ⁷² Pruuden, Salme: Kodutüred 1932–1940. Teoksessa Eesti skautlus viiskümmend aastat. Hälsingborg 1962, s. 64–70.
- ⁷³ Viron suojeluskuntien toimintakertomus vuosilta 1925–1929. F. 2151, n. 2, sü. 22; Kaitseliidust Omakaitsemi I. Tartumaa Omakaitse aruanne Kaitseliidu likvideerimisest kuni 1941. a. lõpuni. Koostanud Suursepp, Eduard. Tungal 2002, s. 3–4.
- ⁷⁴ Röpöptti, Kalevi: Sotilasurheilu suunnan näyttäjänä. Teoksessa Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1995. Toimittanut Arto Nevala. Joensuu 1995, s. 124–125.
- ⁷⁵ Tallinnassa järjestettyjen suojeluskuntapäivän urheilukilpailujen tuloksia. F. 2151, n. 2, sü. 141, s. 80. ERA; Lepp, E (koostanud): Pesapall. Käsiraamat pesapallimängijale. Kaitseliidu peastaabi väljaanne. Tallinn 1932, s. 11.
- ⁷⁶ Laitinen, Erkki: Pesäpall – kansallispeli 60 vuotta. Saarijärvi 1983, s. 109; Kokkonen, Jouko: Viron urheilun vuosikymmenet. Teoksessa Vahvat virolaiset – kestävät suomalaiset. Vuosisata virolaista liikuntaa ja virolais-suomalaista liikuntayhteistyötä. Liikuntatieteellinen seura, Tuglas-seura. Helsinki 1997, s. 8.
- ⁷⁷ Viron suojeluskuntien pääesikunnan 24.5.1932 tekemä arvio järjestön tilanteesta. F. 2151, n. 2, sü. 22, s. 39, 44. ERA.
- ⁷⁸ Viron suojeluskuntien ylipäällikön päiväkäsky no. 16, 2.4.1932 § 1. Ohjeet ampumaharjoitusten vähentämisestä ammuksista koituvien kulujen takia. F. 2151, n. 2, sü. 150, s. 17. ERA.
- ⁷⁹ Pajur 1999, s. 175–177.
- ⁸⁰ Eesti Spordileht 18.7.1926, no. 22, s. 1; Üleriiklikud võimlemis- ja spordimängude 15.–17. juunini 1934, s. 15.
- ⁸¹ Raudsepp, V. & Peepre, A.: Suusatamine. Spordi Suurraamat 24. Tartu 1939, s. 22–23.
- ⁸² Raudsepp & Peepre 1939, s. 7; Kangur, Julius: Eesti sport I-II. Kehalise kasvatus ajalugu. Olümpiamängud. Augsburg 1947, s. 165; Vasara, Erkki: Valkoisen Suomen urheilivat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatusoiminta vuosina 1918–1939. Bibliotheca historica 23. Vammala 1997, s. 366.

- ⁸³ Viron suojeluskuntien ylipäällikön päiväkäsky no. 2, 9.1.1932 § 1–8. Määräykset opetus- ja urheiluosastolle 21.1.–28.1.1931 välisenä aikana pidettävästä Aegviidun hiihtokurssista. F 2151, n. 2, s. 149, s. 2. ERA; Öun 1997, s. 68.
- ⁸⁴ Raudsepp & Peepre 1939, s. 24; Kangur 1947, s. 169
- ⁸⁵ Viron suojeluskuntien ylipäällikön päiväkäsky no. 42, 23.8.1930, § 4, urheiluvälimenuksen tilanne ja muutokset. F 2151, n. 2, s. 147, s. 57. ERA.
- ⁸⁶ Eesti Spordileht 15.4.1926, no. 14, s. 2; Eesti kehakultuuri aastaraamat 6, s. 22; Eesti Olümpiakomitee 75. Koostaja Sommer, Sven. Tallinn 1998, s. 201.
- ⁸⁷ Alenius, Kari: Viron, Latvian ja Liettuan historia. Jyväskylä 2000, s. 214–215; Aiheesta tarkemmin teoksessa: Marandi, Rein: Must-valge lipu all. Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929–1937. II Illegaalne vabadussõjalus (1934–1937). Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia 18. Uppsala 1997.
- ⁸⁸ Zetterberg 1995, s. 110.
- ⁸⁹ Raun 1989, s. 149; Ruusmann 1998, s. 280–282.
- ⁹⁰ Turtola, Martti: Presidentti Konstantin Päts. Viro ja Suomi eri teillä. Keuruu 2002, s. 160–162.
- ⁹¹ Viron suojeluskuntien ylipäällikön päiväkäsky no. 17, 22.3.1934. F 2151, n. 1, s. 152, s. 22; Marandi 1997, s. 11–12.
- ⁹² Zetterberg 1995, s. 120–121. Tarkemmin Viron ja Neuvostoliiton välisestä tilanteesta esimerkiksi teoksissa: Myllyniemi, Seppo: Baltian kriisi 1938–1941. Keuruu 1977; Hyytiä, Seppo: Viron kohtalontie 1933...1939...1940. Jyväskylä 1992; Oras, Ants: Viron kohtalonvuodet. Jyväskylä 1989.
- ⁹³ Raun 1989, s. 174, 178–179.
- ⁹⁴ Turtola 2002, s. 208, 212–215.
- ⁹⁵ Zetterberg 1995, s. 123–125.
- ⁹⁶ Turtola 2002, s. 256; Kaitseliidust Omakaitseni I, s. 5–6; www.kaitseliit.ee. ajalugu ja sümboolika, s. 1.
- ⁹⁷ www.kaitseliit.ee. Ajalugu ja sümboolika, s. 1.
- ⁹⁸ Öun 1997, s. 68; Pinn, Voldemar 1993, s. 51–52, 74, 90.

Summary

THE ESTONIAN CIVIL GUARDS, 1917-1940

During the final years of World War I tens of thousands of Russian soldiers, whose conduct was not always the best possible, were moved into Estonia. To safeguard civilians and private property Johan Pitka, a merchant navy captain, founded the first volunteer home guard troops, the Omakaitse organization, in Tallinn in autumn 1917. Later the activity of the Omakaitse also spread into rural areas. In Russia the Bolsheviks seized power in October 1917 and a couple of weeks later the same happened in Estonia. The Reds tried to abolish the Omakaitse organization and succeeded in doing so. Admittedly there were often clashes between the Red Guards and the home guard troops in country districts.

Germany occupied the whole of Estonia at the end of February 1918. The Estonians were subjected to a harsh occupying power. Contrary to expectations, the Germans did not at first permit the existence of Estonian paramilitary organizations, such as the Omakaitse. Later the Germans founded the Bürgerwehr-Omakaitse organization, the aim of which was to assist the occupiers. Estonians were also accepted as members of the BO organization.

Fortunately for the Estonians, Germany lost World War I. After the surrender of Germany the Estonian Civil Guards (Eesti Vabariigi Kaitseleit) were founded under the leadership of Johan Pitka. The Germans began to withdraw from Estonia but a new crisis was already beginning. The Bolsheviks followed the retreating Germans and Estonia was first in the firing line. The result was the Estonian War of Independence, which lasted from November 1918 until February 1920.

At the beginning of the war the Civil Guards in particular had an important role. The mobilization of the regular army took time so that the Civil Guards were the only support of the Estonian provisional government. Foreign aid from Great Britain, Finland and elsewhere strengthened the Estonians' fighting morale and the success of the army's mo-

bilization turned the war in favour of the Estonians already at the beginning of 1919. The problem for the Civil Guards was the transfer of men into the ranks of the army so that the *Kaitseliit* were no longer able to carry out effectively their main role or internal security. Thus in 1919 membership of the Civil Guards became compulsory for all men aged 16-60 who were not already in the army. Because of this over 100,000 men belonged to the Estonian Civil Guards.

After the Peace of Tartu in 1920 the number of members of the Civil Guards collapsed. The majority of civil guardsmen left the service of the organization after compulsory membership had been abolished. During the years 1921-24 the activity of the Civil Guards was on a very small scale. Activity was dependent above all on shooting and sports societies. Political discussion about the role of the Civil Guards went on throughout the early 1920s but nothing definite came to fruition. The situation changed completely in December 1924 when the communists attempted a *coup d'état*. The insurrection was rapidly put down but at the same time the state perceived the importance of the Civil Guards. But for the attempted *coup* by the communists the Estonian state would not have emphasized so strongly the improvement of internal security.

On 10 February 1925 Colonel Johannes Roska (from 1935 Orasmaa) was appointed commander-in-chief of the Estonian Civil Guards. The *Kaitseliit* was a voluntary organization, all the members of which were automatically entitled to bear arms. The *Kaitseliit* was also a notable sports organization, with shooting the most important activity because of the character of the Civil Guards. The work of the Civil Guards was not exclusively the privilege of men. Its boys' organization *Noored Kotkad* (Young Eagles) was one of the largest youth associations. Similarly the women's organization *Naiskodukaitse* and the *Kodutütred* for girls attracted thousands of members. In total tens of thousands belonged to the Estonian Civil Guards organization during the 1930s.

In 1939 Estonia agreed to the demands of the Soviet Union for bases and in summer 1940 Estonia lost its independence altogether. The Estonian Civil Guards were among the first organizations to be abolished. The civil guardsmen were disarmed and the most senior officers were deported to the Soviet Union. Many officers were either executed or perished in prison camps.

PUNAUPSEERI VEHVILÄISEN ”VENÄLÄINEN RULETTI”

Punaupseeri Teuvo Arnetti Vehviläisen (1903–1938) sosiaalinen tausta, sotilasura ja tyly kohtalo eivät ole poikkeustapaus, vaan siitä piirtyy suomalaisten punaupseerien tyyppitarina.

Teuvo Vehviläinen oli täysin Kremlin virtausten, tuulien ja myrskyjen armoilla. Astuttuaan puna-armeijaan hän ei kyennyt enää vaikuttamaan oman elämänsä kulkuun.

Tapahtumat veivät miestä mukanaan hamaan loppuun asti. Hänen elämässään toteutui vanha suomalainen sananlasku miehestä, joka lähti sutta pakoon, mutta tulikin karhu vastaan...

Vehviläinen oli alun perin kultasepänooppilas Lappeenrannasta. Viime kädessä häntä on pidettävä viipurilaisena sotilaskarkurina, joka päätyi upseeriksi puna-armeijaan.

Vahingossa punakaartiin

Vehviläinen oli syntynyt 25.12.1903 Lappeenrannassa. Hän kävi kuusi luokkaa koulua. Hänen isänsä Adam (s. 1860) ja äitinsä Alisa (s. 1862) olivat lähtöisin Savosta. Isä oli suutari ja perheessä oli kuusi lasta, joista kolme vanhinta oli tyttöjä. Teuvo ui paljon ja harrasti kaikenlaisia nuorisorientoituja; näyttelemistä, tanssia ja soittoa. Teuvo oli Lappeenrannan työväenyhdistyksen sos. dem. nuoriso-osaston jäsen ja myös soittokunnan jäsen.

*(s. 1954) valtiotieteen tohtori, kirjoittanut mm. teokset Punaupseerit, SKP:n ja puna-armeijan sotilaallinen yhteistoiminta kansalaissodasta talvisotaan 1918–1940 (1992) ja Teräksenkovaa politiikkaa, Läntisiä arviointeja Venäjän sotilaspolitiikan suunnasta (1995) sekä useita tieteellisiä artikkeleita suomalaisista Neuvostoliitossa ja tämän päivän turvallisuuspolitiikasta.

Teuvon veljistä Eino ja Arvo värvättiin ay-liikkeen välityksellä vuoden 1918 kapinan viime vaiheessa punakaartiin Lappeenrannassa. Teuvo hääräsi 14-vuotiaana mukana myös punakaartin pikkuhommissa, mutta Teuvo ei kantanut asetta eikä hän ollut edes rivissä. Poikien isä Adam Vehviläinen teki 20.3.1918 lukien palkan vuoksi kaartilaisille suutarintöitä, joita Teuvo välitti.

Punakaartin vetäytyessä valkoisten alta Viipuriin kaarti evakuoitiin käynnössä kaikki Lappeenrannan ”punaiset”, myös Teuvon, mutta isä Adam jäi Lappeenrantaan. Matkalla Viipuriin juna pysäytettiin ja miehet huudettiin ketjuun, mutta tovin kuluttua matkaa päästiin jatkamaan.

Viipurissa Vehviläiset asustivat muiden siviilipakolaisten joukossa ns. Elfvengrenin palatsissa, missä toimi myös joukkosidontapaikka. Teuvo ei osallistunut myöskään Viipurin taisteluihin, ja kaupungin valtauksen jälkeen poika pääsi palaamaan vapaana, mutta likaisena Lappeenrantaan.

Kotikaupungissa kuitenkin paikalliset suojeluskuntalaiset pidättivät hänet yhdessä isänsä kanssa 5.5.1918. Lappeenrannan vankileirin kurjuus alkoi nopeasti koetella isää ja poikaa, enemmän kuitenkin poikaa. Adam-isä joutui myymään vankileirillä (”Fästninki”) taskukellonsa, että sai ostetuksi Teuvolle sillin, suolavettä ja yhden perunan.

Leirillä tehtiin paljon omavaltaisia teloituksia, jotka järkyttivät pahasti nuorta poikaa. Vartijat ampuivat juovuksissa ja liian innokkaina vahingossa jopa suojeluskunnan päällikön oman pojan. Kauhistanut Teuvo elätteli karkaamisajatuksia, mutta hänet vapautettiin tutkimatta ja tuomitsematta ennen isää.

Adam-isää kuulusteltiin Lappeenrannan vankileirillä 8.6.1918 ja pöytäkirjaan kirjattiin ”ehdotetaan laskettavaksi vapaalle jalalle”. Ilmeisesti siksi, että samalla vankileirillä oli kolme samannimistä (Adam Vehviläinen) punavankia, Adamin asia tuli kuitenkin esille vasta 30.8.1918, jolloin tuomioksi tuli ”avunannosta” kapinaan 3 vuotta ehdollista vankeutta.

Sen sijaan Teuvon veljet olivat vähällä tulla ammutuiksi, koska Lappeenrannan suojeluskunnan heistä antamissa lausunnoissa ”ehdotettiin ankaruudella rangaistavaksi”, mutta kuulusteluissa todettiin, että olivat liittyneet kaartiin ”johtajien kiihotuksesta” ja myönnettiin, että ”vaikutelma ei epäedullinen ja kertomus suora”. Niin myös veljet selvisivät ”raskauttavien asiahaarojen vallitessa” kuritushuonetuomioilla (6 v).

Kaikki vankileirillä koettu ja nähty katkeroitti Teuvon mielen ja hänestä tuli luonteeltaan sulkeutunut ja umpinainen. Teuvo jatkoi kuitenkin toimintaa yhdistyksissä ja toimi 1921 sos.dem. nuoriso-osaston johtokunnassa vastaten näytelmätoiminnasta.

Upseerikouluun rajan taakse

Kulta- ja Kellosepänliike P. Lappi otti Teuvon ja myöhemmin vielä hänen veljensäkin oppilaiksi, minkä harjoittelun tosin Teuvon osalta keskeytti asevelvollisuus. Hänet komennettiin Suomen suurimpaan varuskuntakaupunkiin, Viipuriin. Tiedossa ei ole, joutuiko Teuvo Vehviläinen palveluspaikassaan simputuksen tai peräti muilutuksen kohteeksi punavankitaustansa takia.

SKP:n sotilasjärjestö järjesti joka tapauksessa Teuvo Vehviläiselle salaisten etappiensä kautta pakotien Neuvostoliittoon hänen palveltua Viipurin Rannikkotykistörykmentti 2:ssa vajaat puolisen vuotta. Vehviläinen karkasi vähin äänin ja jälkiä jättämättä rajan taakse 1923 eikä palannut siltä enää koskaan. Paluu olisi tiennyt pitkää vankilatuomiota.

Pitkään aikaan kotiväki ei kuullut hänestä, ennen kuin kirjeitä alkoi tulla. Kirjeissään Teuvo ei kertonut tehtävistään mitään, mutta kirjeet henkivät lämmintä suhdetta kotiinsa; hän tavallaan eli vielä perheessä mukana. Hän yritti kirjeitse jopa houkutella entistä tyttöystävänsä Inkeriä rajan taakse, mutta tuloksetta. Tyttö ei onneksen suostunut lähtemään.

Teuvo meni heti Neuvostoliittoon päästyään 1923 Kansainväliseen sotakouluun. Hän kirjoitti puna-armeijan palvelukseen jo astuneena 15.6.1923 Pietarhovin sotilasleiriltä:

”Jos kysyt minulta kuinka usein ajattelen teitä siellä, niin vastaan kuin silloin ennen taiteilijana ollessani eräässä kappaleessa: Joka aamu ja ilta. Aikaa on minulla ainoastaan silloin, sillä jos työstäni heitän ajatukset sinne, jää työ tekemättä.”

”Pelkäättekää te kaikki, että minä vaipuisin henkiseen sekä ruumiilliseen rappiotilaan. Olkaa huolettu. Ei ole parempaa paikkaa nuorelle miehelle, eläkkeen irti paheista, kuin tämä koulu.”

Teuvo Vehviläinen oli sotakoulun ”kursanttina” vuodet 1923–1926 ja suoritti täyden kolmen vuoden oppimäärän. Syksyllä 1926 hän valmisti eri aineissa hyvin menestyneenä ja hyvin venäjää taitavana.

Kova koti-ikävä koetteli

Punaupseeri Teuvo Vehviläisen kotiin lähettämät kirjeet osoittavat yllättävänkin neutraalia suhtautumista entiseen ja myös uuteen kotimaahansa. Hän ei kirjeissään hauku Suomen oloja eikä ylistä Neuvostoliiton oloja, vaan keskittyy perheasioihin. Kirjeet ovat osin venäjäksi kirjoitet-

Suomen punaisten upseerikoulutus alkaa

Neuvosto-Venäjälle paenneet Suomen punaiset vedettiin lähes suoraan mukaan bolševikkien valtajärjestelmään. Suomen Kommunistinen Puolue (SKP) perustettiin juuri tätä varten. Siitä tuli merkittävin järjestö, jonka johdatuksella suomalaisia värvättiin neuvostovallan puolelle.

Vladimir Lenin (1870–1924) ja hänen lähin suomalainen luottomiehensä Eino Rahja (1885–1936) sopivat Kremlissä 31.7.1918 suomalaisten joukko-osastojen perustamisesta puna-armeijaan ja suomalaisten punaupseerien koulutuksesta. Aloite oli Leninin, mutta se sopi myös erinomaisesti entiselle punakaartilaispäällikölle Rahjalle. Rahjalle läheinen suhde Leniniin siunasi loistavan sotilasuran, joka yleni aina armeijakunnan komissaarin sotilasarvoon asti, mikä vastasi kenraaliluutnanttia. Leninin ”vanhaan kaartiin” kuuluneen Rahjan pelasti puhdistuksilta vain luonnollinen kuolema.

Kansainvälisiä joukko-osastoja taisteli kaikilla Venäjän kansalaissodan rintamilla, ja ulkomaista syntyperää olevia punaupseereita ryhdyttiin kouluttamaan Pietarin Kansainvälisestä Sotakoulusta marraskuusta 1918 lukien. Koulun johtajana toimi virolaissyntyinen tsaarinarmeijan upseeri Aleksander Inno ja komissaarina aluksi Eino Rahja.

Eräin muutoksin suomalaisille punaisille kadeteille eli ”kursanteille” annettiin punaupseerikoulutusta aina vuoden 1935 marraskuuhun asti, jolloin valmistuneita punaupseereita oli jo 1 394. Punaupseerikurssit keskeyttäneitä ”kursantteja” oli lisäksi 200 (12,5 %), mikä osoittaa, kuinka heikosta aineksestä punaupseereita koulutettiin. Yhteensä ”kursantteja” oli 1 594 eli suunnilleen sama määrä kuin oli kadetteja vastaavana aikana Suomen kadettikoulussa (1 571).

Vastavalmistunut joukkueenjohtaja (komvzvod) ja kurssinsa priimus Teuvo Vehviläinen (toinen vas.) ikuistettuna lähimpien kouluttajiensa kanssa (kuva: Leningrad 14.10.1926.

Teuvo Vehviläinen (second from the left) as a newly-trained platoon commander (komvzvod) and first in his course, together with his closest instructors, in Leningrad on 14 October 1926.

tu, koska hänen venäläinen vaimonsa osallistui niiden kirjoittamiseen. Teuvon oma viesti sisarelleen oli 22.10.1926 lyhyt ja ytimekäs:

”Ole aivan rauhallinen, minun elämäni on selostettu kahdella sanalla; terveyttä ja hyvinvointia.”

”Se isä-rukka minua sääliittää, kun hän on niin sairas. En voi pukea sanoiksi kaikkea sitä, mitä tunnen häntä kohtaan. Usein ajattelen hänen elämän taisteluansa, jonka hän on kunnialla läpäissyt, hänen ruumiillisten ja henkisten kärsimystensä historiaa, joita kuullessamme me saamme paljastaa päämme. Kuinka paljon rakkautta ja hellyyttä me lapset olemmekaan saaneet häneltä; minulle nousevat kyneleet silmiin ja mieleni valtaa vastustamaton halu kumartua ja suudella hänen harmaita hiuksiaan.”

Palvelusasioistaan hän ei puhu kirjeissään kuin viittauksenomaisesti. Nuoren upseerin elämä asettui nopeasti omille raiteilleen ja vakiintui, mitä Teuvo kuvaa sisarelleen osoittamassa kirjeessä 16.8.1927:

”Tulin Lugasta pois taas viikoksi, kun tuli siellä sairastettua pari viikkoa (vatsahan se vika taas oli) niin nyt sain vähän lepoa ja sen vuoksi olen nyt kotona. Parin viikon kuluttua tulen tykkäänään pois sieltä. Muuten mitään erikoisempaa ei ole tapahtunut. Kävin minä täällä ulkomaan osastossa, kun halusivat tietää varmasti, onko sinulla täällä sukulaisia vai ei.”

Vehviläinen otti myös Neuvostoliiton kansalaisuuden ja liittyi vielä 1929 NKP:n jäseneksi. Talvella 1926–1927 hänen sisarensa Armi vieraili veljeään katsomassa Lappeenrannan ammattiyhdistysten ja avustajajärjestöjen delegaation mukana, jonka saattoupseerina Teuvo Vehviläinen toimi.

Palvelusaikana Teuvo Vehviläisen luona vietti 1928 noin puoli vuotta myös hänen sisarentyttärensä. Mennessään hän vei Teuville tämän pyytämiä suksivoiteita, säiliökyniä, silkisukkia, villatakin ja nahkahansikkaat. Teuvo selitti 16.2.1928 kirjeessään tilausta:

”On niitä kyllä täälläkin, mutta ovat niin kalliita etten oikein tahtoisi tuhlata niin paljon: 6–7 ruplaa. Lähetämme sitten rahat. Piru sentään, kun olin unohtaa aina kahvit, niitä myös.”

Vehviläinen palveli Leningradissa vuodet 1926–1928. Sen jälkeen hän palveli Levašovossa ja Tipunassa lähellä Suomen rajaa 1929 joko rajavartiostossa tai suoraan neuvostovaltion turvallisuuspalvelussa. Sittemmin hänet komennettiin uudestaan Leningradiin joulukuusta 1929 lukien.

Sotilaspiirin esikunnassa

Hänen viimeisenä palveluspaikkanaan oli Leningradin sotilaspiirin esikunta, missä hän oli esikunnan jonkin osaston tarkastuspäällikkönä.

Sisarelleen, sisarentyttärelle, äidilleen tai edes puolisolleen hän ei kerhtonut edes suusanallisesti sotilaspalveluksestaan mitään. Sisarentyttären (Lilja Kokko) muistinvainainen kuvaus Vehviläisen univormusta sopii valtion turvallisuusjoukkoihin, samoin hänestä säilyneet valokuvat.

Hänellä oli punaiset kauluslaatat mustin reunoin ja verenpunaisin arvomerkkein. Kauluksessa Vehviläisellä oli neljä merkkiä (neliötä). Housut olivat siniset punaisilla revääreillä kuten turvallisuuspalvelulla. Hänen mahdollisista ansio- ja kunniamerkeistään ei ole tietoa.

Puna-armeijan sotilasarvot olivat tuolloin tehtävänmukaisia eli osoitivat lähinnä virkapätevyyttä, ja Vehviläisen sotilasarvo oli rykmentin-

Punaupseerien sijoittuminen puna-armeijaan

Suomalaiset punaupseerit palvelivat lähes yksinomaan ”työläis-talonpoikaisen puna-armeijan” (RKKA) maavoimien aselajeissa, neuvostovaltion rajavartiojoukoissa ja sisäisissä turvallisuusjoukoissa (GUGB). Heidä oli sekä komentajina että komissaareina. Heidät sijoitettiin jalkaväkeen, ratsuväkeen, tykistöön, panssarijoukkoihin sekä viesti- ja pioneeri-joukkoihin. Tyypillisesti heitä valmennettiin aselajeissa, jotka sotatilanteessa valtaisivat vastustajan alueet ja ottaisivat asutuskeskukset haltuunsa.

Suomalaisten punaupseerien sotilasarvojen jakauma puolestaan osoittaa, että heitä oli koulutettu ja harjoitettu nimenomaan kenttäpalvelukseen eikä ylempiin johtotehtäviin. Armeijan poliittisessa hallinnossa yleneminen näyttää olleen joissakin tapauksissa helpompaa suomalaisille kuin varsinaisen armeijan arvoissa yleneminen.

Nämä piirteet liittyivät siihen strategiseen käyttötarkoitukseen, mikä vuoksi suomalaisia ylipäätään valmennettiin eli vallankumoussodan käymiseksi Suomen alueella. Periaatteessa suomalaisten punaupseerien johdolla SKP olisi kyennyt kokoamaan esimerkiksi talvisodan yhteydessä Otto Wille Kuusisen Terijoen hallituksen käyttöön Neuvostoliitossa oleskelleista suomalaisista armeijakunnan suuruisen vakavasti otettavan vallankumouskaartin, mikäli sellaiseen olisi muutoin tullut tilaisuus. Kehitys johti 1930-luvun puolivälistä lukien kuitenkin kokonaan toiseen tulokseen.

komentaja (komissaari) tai analogisesti erillisen pataljoonan komentaja (komissaari), mikä olisi vastannut ainakin majuria, mutta paremminkin everstiluutnanttia.

Vehviläisen virka-asemasta voi päätellä, että hänen on täytynyt toimia samalla sotilaspiiriin esikunnan asianomaisen osaston ”OO-upseerina” (”Osobyj Otdel”) eli turvallisuuden erikoisupseerina, jotka muodostivat vielä oman verkostonsa. OO-upseerit olivat sisäisiä turvallisuusvalvojia, jotka raportoivat Neuvostoliiton turvallisuuspalvelulle (ent. Tšeka), joka tunnettiin 1930-luvulla nimilyhenteellä GUGB (Glavnoje Upravenije Gosudarstvennoi Bezopasnosti).

”Teuvo matkusti paljon ja teki pitkää päivää”, muistelee sisarentytär. ”Matkat olivat 2–3 päivää ja pitempiäkin.”

Kun Teuvo oli harjoituksissa Levašovossa, kävi vaimo ja sisarentytär katsomassa.

”Teki hän silloin tällöin iltatöitäkin kirjoituspöydän ääressä.” Sisarentyttärensä Vehviläinen vei Leningradin suomalaiselle valistustalolle (ns. Kuusisen klubille), elokuviin, konserttiin ja teatteriin.

Terveydellisistä syistä Vehviläinen jäi puna-armeijan palveluksesta siviiliin ”pitkäaikaiselle lomalle” eli reserviin (”zapasa”) vuoden 1933 lopulla.

Taideharrastuspiirien ohjaajana

Toivo Vehviläinen pysyi edelleen Leningradissa ja hän pääsi mieluisien harrastustensa pariin kokopäivätoimisesti. Hän oli koko kulttuurihallinnon Leningradin alueosaston taideharrastustoiminnan (”hudožestvennaja samodejatelnost”) ohjaajana eli ”instruktorina”, mutta hän ei ollut ammatillisesti järjestäytynyt, mikä oli erikoista.

Mikäli Vehviläinen olisi ollut poliittisesti aktiivinen ja tarkkaavainen, hänen olisi pitänyt ymmärtää, mitä oli tulossa, viimeistään sen perusteella, mitä Leningradin puoluejohtaja Andrei Ždanov sanoi neuvostojen yleisliittolaisessa ylimääräisessä VIII yleiskokouksessa 29.11.1936 ”spioneista, diversanteista ja tuholaisista” (pöytäkirjan mukaan): ”Meidän on pohjia myöten juurittava pois ja hävitettävä trotskilaisten ja zinovjevilaisten, neuvostosynnyinmaan petturien ja fasismin agenttien ampiaispesät (suosionosoituksia).”

Teuvo Vehviläisen isän kuoleman jälkeen hänen äitinsä vieraili Leningradissa juuri onnettomimpaan aikaan 1936, minkä Suomen valtiollinen poliisi (Valpo), mutta myös GUGB rekisteröi. Kaikki kirjeenvaihto ja muut siteet Suomeen kostautuivat vähän myöhemmin.

Vehviläinen oli avioliitossa kahdesti. Ensimmäinen avioliitto oli venäläisen Marusja Kaseratskan kanssa. Marusja oli entisen amiraalin ja aatelisten tytär. Tämä avioliitto ajautui eroon rouvan syvän ortodoksisen uskonnollisen vakaumuksen vuoksi.

”Marusjalla oli taustansa vuoksi liian korkeita odotuksia elämältä – hän ja Teuvo olivat aivan eri kulttuureista”, muistelee Vehviläisen sisarentytär mutta kehuu samalla tytön hienoa käytöstä. Marusjan kanssa Teuville syntyi yksi lapsi, joka kuoli synnytykseen. Teuvo selitti sisarelleen tapahtumia 7.3.1929 kirjeessään nolona:

”Olen ollut kauan vaiti, mutta pyydän, älä kysy – miksi? Minun on niin vaikea kirjoittaa nyt sinulle, tiedäthän mistä se johtuu. Tällä välin on yhtä ja toista sattunut elämässäni. Kuitenkin olen terve ja työskenteleen kuten ennenkin.”

Tyynestä kuvasta huolimatta Marusja Kaseratskan ja Teuvo Vehviläisen avioliitto oli myrskyisä ja päättyi eroon (kuva: Leningrad 15.9.1926).

In spite of the calm picture the marriage of Marusya Kaseratska and Teuvo Vehviläinen was stormy and ended in divorce. (Picture in Leningrad, 15 September 1926.)

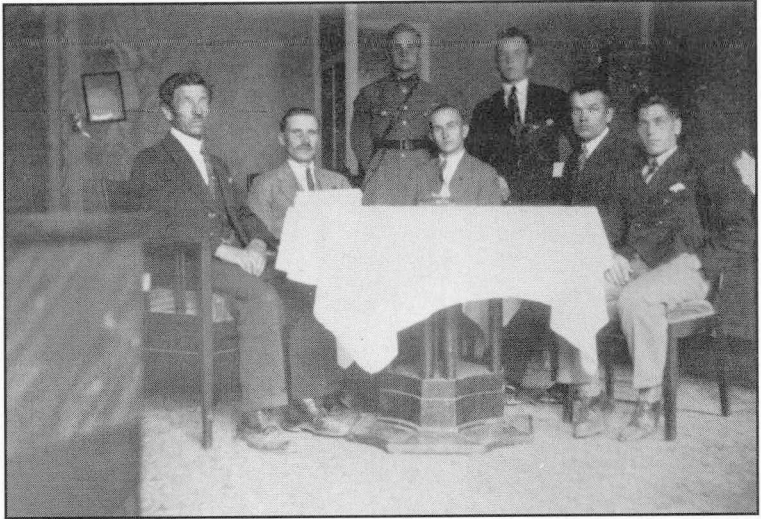
”Perheasiani ovat nyt siinä pisteessä, mihin ne välttämättömyyden pakosta joutuivat. Toisin sanoen, olemme eronneet Marusjan kanssa. Voi olla, että se vie vain parempaan päin. Joka tapauksessa katson terveyteni ja sieluni rauhan kalliimmaksi kuin sellaisen yhteiselämän, joka on kokoonpantu pelkistä ristiriidoista. Ja luulen etten enää koskaan toista sitä virhettä, jonka tein, mennessäni naimisiin naisen kanssa, joka ei ollut siitä luokasta, mistä minä, eikä sen hengen elävöittäjä, minkä minä. No niin. Asuntoa en saanut kaupungista ja asun nyt Levašovossa. Joka aamu ajan junalla työhöni ja illalla kotiin.”

Toisen kerran Vehviläinen oli avioliitossa suomalaisen Martan kanssa. Palvelukiireet vaivasivat Teuvo Vehviläistä jo 12.9.1929, kun hän kirjoitti sisarelleen:

”Ei minulla (ole) ollut mahdollisuutta kirjoittaa, kun en ole ollut kotona vaan palvelusmatkoilla.”

”Olen jo toista vuotta ollut poissa kaupungista.”

”Muuten minun elämäni menee pikkuhiljalleen eteenpäin. Tuntuu siltä, niinkuin alkaisin vanhettua. Terve olen ollut jotakuinkin.”

Lappeenrannan työväenyhdistyksen retkeläiset Hotelli Europassa Leningradissa talvella 1926–27. Vasemmalta leipuri Ernst Palén, tuleva kansanedustaja Hjalmar (Jalmari) Rötö, saattoupseeri Teuvo Vehviläinen (taustalla), kansanedustaja Emil Tabell, tehtaantyömies Väinö Laapas (seisomassa), tehtaantyömies Emil Arovirta ja leipurinoppilas Kosti Palén. Rötö ja Tabell kyyditettiin sittemmin Suomesta Neuvostoliittoon.

Visitors from the Lappeenranta Workers' Association at Hotel Europe in Leningrad in the winter of 1926–27. Teuvo Vehviläinen, their escorting officer, is in the background.

Samaa selitystä Teuvo tarjosi uudestaan kirjeessään Leningradista 18.12.1929:

”Kirjoitin silloin kyllä vastauksen, mutta – löysin kirjoittamani kirjeen äsken erään kirjan välistä. Jos tällaista tapausta analyseeraa, niin siitä saa 2/3 huolimattomuutta ja 1/3 hajamielisyyttä. Olen ja elän taas kaupungissa, kamari toisessa kerroksessa. Martta, minä ja kissa, muita ei ole. Terveyskään ei ole varsin huono. Hampaat vaan menevät yksi toisensa jälkeen. Saat selvän kuvan, kun sanon, että 5 on vedetty pois, 3 paikattu ja yksi on hajonnut. Muuten mitään erikoista ei ole tapahtunut.”

Avioliitosta Martan kanssa syntyi 1933 poika Voitto.

Puhdistusten ulottuminen suomalaisiin punaupseereihin

Neuvostovalta kävi NK:n puoluesihteeri Josif Stalinin johdolla avoimeen sotaan oletettuja sisäisiä vihollisiaan vastaan. Puna-armeijan taistelukyvyyn kohentamiseen liittyen vietiin läpi suuri armeijan kaaderien puhdistus, joka vastasi suursodan tappioita.

Puhdistukset eivät suinkaan johtaneet armeijan poliittisen taisteluarvon paranemiseen vaan heikkenemiseen, kuten tunnettua. Juuri suurpuhdistusten alla maaliskuussa 1935 suomalaisista punaupseereista 2/3 oli tuolloin vielä Neuvostoliitossa, joko aktiivipalveluksessa (n. 380) tai oleskeli reservissä (n. 510) taikka oli vangittu jo aiemmin (n. 35). Loput punaupseereista olivat joko kaatuneet (n. 150), loikanneet takaisin Suomeen (n. 250), olivat täällä komennuksella (n. 40) tai vangittuna (n. 15) taikka olivat Espanjan sisällissodassa (n. 10).

Lokakuusta 1935 lukien alkaneessa puhdistusaallossa Neuvostoliitossa olleet punaupseerit vangittiin käytännössä kaikki. Tietävästi vain 11 suomalaista punaupseeria vältti pöytäkirjan.

Viimeisimpinä vangittiin ne, jotka palvelivat itse turvallisuusjoukoissa ja käytännössä suorittivat suomalaisen yhteisön ”perkaamisen”.

Pidätys, tuomio ja teloitus

Teuvo Vehviläinen jatkoi siviilityötään pahaa aavistamatta, kunnes hänet vangittiin 22.10.1937 päivää aikaisemmin annetun määräyksen (”protokol no. 5079”) nojalla. Tiedossa ei ole, kuka hänet ”ilmiantoi”. Samalla takavarikoitiin ”protokollassa” mainittu suomenkielinen kirjeenvaihto ja kirjallisuus, jotka kääntyivät Vehviläistä vastaan sellaiseen, vaikka niissä ei ollut mitään konspiratiivista.

Vehviläistä kuulusteltiin Leningradin tutkintavankilassa (”Len.tjurma GUGB”) heti samana päivänä ja siis vain kerran ja kuulustelupöytäkirjaan no. 34442 kirjattiin, että Vehviläinen oli ”harjoittanut kansallis-sosialistista taidetta” ja että ”oli tullut rajan yli laittomasti Suomen armeijan lähettämänä”. Tämä kaikki oli täyttä valetta.

Vehviläinen erotettiin NK:n:stä saman tien 1937. Proletaarisessa oikeudessa ei tunnettu puolustusasianajajia tai valitusoikeutta. Todennäköisesti päätös syntyi papereiden perusteella syytettyä itseään edes kuulematta.

Joka tapauksessa ”NKVD:n komissio ja SSSR:n prokuraattori” tuomitsivat Vehviläisen 17.1.1938 kuolemaan eli ”korkeimpaan rangaistustoi-

Martta ja Teuvo Vehviläinen 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa, kun kaikki oli vielä hyvin. Teuvo oli sotilasuransa huipulla ja palveli Leningradin sotilaspiirin esikunnassa osaston tarkastajana (ei päiväystä).

Martta and Teuvo Vehviläinen at the turn of the 1920s and 1930s when all was still well. Teuvo was at the peak of his military career and was serving as a departmental inspector on the staff of the Leningrad Military District. (Picture undated.)

menpiteeseen”: ”Vyššaja Mera Nakazanija” (”VMN”). Tuomio annettiin hallintopäätöksenä, mistä meni vain tieto sotilaspiirin esikunnalle.

Päätökseen ei kirjattu edes viittausta mihinkään rikoslakikokoelman kohtaan, mutta käytännössä tuomio on täytynyt perustua rikoslain 58. luvun 1., 2., 6., 10. ja 11. momentteihin, jotka koskivat kansalliskiihkoa, vakoilua, sabotaashia, neuvostovastaiseen järjestöön kuulumista ja vastavallankumouksellista toimintaa, sekä toisaalta rikoslain 84. lukuun (luvaton rajanylitys).

Tuomio pantiin salaisesti täytäntöön heti yön koitettua tutkintavankilan kellarissa, missä teloitukset suoritettiin pistoolilla niskaan ampumalla (”rasstrel”).

Kuollessaan Vehviläinen oli täyttänyt vasta 34 vuotta. Armoa ei tunnettu. Leningradin GUGB:n päällikkö Leonid Mihailovitš Zakovskin mukaan ”hävitämme spionit, diversantit ja tuholaiset loppuun asti” (1937).

Leningradin kaupungin asukkaat olivat varsin hyvin jyvällä, mitä GUGB:n rakennuksessa tapahtui, koska sen edustalla Nevan kanaalissa jää värjäytyi tuona talvena punaiseksi yöllisten teloitusten tuloksena. Veri valui nimittäin viemäreistä suoraan kanaaliin. Yhden yön aikana ei ammuttu vain yksittäisiä vankeja, vaan kymmeniä, ehkä satojakin.

Vehviläisen ruumis lienee haudattu Levašovoon, jonne GUGB:n kuorma-autot raahasivat aamun koitossa raskaat lastinsa. Helmikuussa 1938 Martta-vaimo ja poika Voitto karkotettiin ”kansan vihollisina” Arkangelin ikiroudan alueelle, missä he olivat sotien ajan.

Myöhäinen maineenpalautus

Vehviläisen tuomio otettiin uudelleen käsiteltäväksi Leningradin sotilaspiirin sota-oikeudessa (sotatribunaalissa) 16.10.1959. Asia käsiteltiin 14.12.1959, jolloin tuomio purettiin, kuolemantuomio peruttiin ja Vehviläisen maine palautettiin eli ”rehabilitoitiin”, mikä kirjattiin päätökseksi päivää myöhemmin (no. 853 15.12.1959).

Koska Teuvo Vehviläisen kuolemasta ei ollut tietoa Suomessa, hänet julistettiin kuolleeksi Lappeenrannan käräjäoikeuden päätöksellä (30.1.1995) ja kuolinajaksi määrättiin erheellisesti 1.1.1994. Teuvon leski Martta Vehviläinen kuoli 1995.

Teuvon ja Martan ainoa poika Voitto Vehviläinen elää vaimonsa Jelenan kanssa Novgorodin alueen Tšudovon kaupungissa, eikä hänellä ole ainakaan tällä hetkellä suunnitelmia tulla paluumuuttajana Suomeen, vaikka kaikki edellytykset olisivat olemassa.

– On se mielessä käynyt, mutta kun ei tiedä, miten se onnistuu ja millaisen vastaanoton (venäläisenä) Suomessa saa ja millaisiin olosuhteisiin muuttua, niin ei siitä taida tulla mitään, Voitto murehtii ja mittaa mielessään paluumuuttajien jonoa.

Summary

THE RED OFFICER TEUVO VEHVILÄINEN'S 'RUSSIAN ROULETTE' BIOGRAPY OF A FINNISH RED OFFICER, 1903-1938

The social background, military career and harsh fate of the Red officer Teuvo Arnetti Vehviläinen (1903-1938) are not an exception because they show a typical story of a Finnish Red officer.

Vehviläinen was born on 25 December 1903 in Lappeenranta into a progressive working class family with his father working as a cobbler. From a young age he was a member of the workers' association and joined the Red Guard as a member of the trade union. At the end of the Civil War when the Whites were advancing to Lappeenranta, Vehviläinen moved with the 'Reds' of Lappeenranta to Viipuri (from 1944 Vyborg) from where he ended up in a prisoner of war camp in Lappeenranta. Experiences in the camp turned him into a sullen and destitute character. When he was ordered to do military service in Viipuri, the military organization of the Finnish Communist Party arranged for him an escape route in secret stages to the Soviet Union. Vehviläinen had previously little chance to influence his fate but after this he was completely at the mercy of the currents, winds and storms of the Kremlin.

Across the border Vehviläinen enrolled in the International Military School. He kept his family informed of the choices he made in letters that were full of yearnings to return to Finland. As a 'kursant' (student) of the Military School he completed successfully the three-year course in 1923-1926 and finished with a good command of the Russian language. The life of a young officer soon found its course. He served near the Finnish border either in the border guard or as a staff officer. He took citizenship of the Soviet Union and joined the Communist Party of the Soviet Union. His official duties were mainly in the security service. As a commissar his military rank was equivalent to that of a lieutenant-colonel. At that stage he was in his second marriage. From that union a son, Voitto, was born in 1933. For medical reasons Vehviläinen left the service of the Red Army at the end of 1933, working afterwards in the cultural administration as an 'instructor'.

Civilian work did not release Vehviläinen from the burdens of the past for he was arrested at the beginning of the purges on 22 October 1937. After superficial and purposeful interrogations the 34-year old was condemned to die on 17 October 1938 and the verdict was carried out the following night in the cellars of the remand prison with a single shot to the neck. No mercy was given. 'Spies, wreckers and saboteurs were exterminated to the end.' The rehabilitation of 1959 could not save a human being any more but to the wife and son who had experienced deportation it brought a small consolation.

Translated by Lauri Haavisto.

TALVISOTA JA LATVIA

Neuvostoliiton hyökkäys Suomeen eli vuosina 1939–40 käyty talvisota kohosi 1930-luvun päättymisvuoden yhdeksi merkittävimmäksi ja traagiseksi tapahtumaksi. Aihetta on tutkittu runsaasti Suomessa, läntisen Euroopan maissa sekä Neuvostoliitossa ja Venäjällä. Tutkimukset ovat valottaneet useiden maiden suhtautumista talvisodan tapahtumiin. Talvisodan syttyminen romutti monien eurooppalaisten poliitikkojen illuusiot Neuvostoliiton ulkopoliitiikan rauhantahtoisuudesta.

Latvian suhtautumiseen Suomen talvisotaan vaikuttivat voimakkaasti maiden maantieteellinen läheisyys ja Neuvostoliiton samaan aikaan suorittamat toimet Baltian maita kohtaan. Latvialaisten oli ratkaistava, tulisiko valtion hakeutua yhteistyöhön jommankumman sotivan osapuolen kanssa vai miten suhteet oli muotoiltava. Tällöin kohoaa esiin kaksi keskeistä teemaa. Ensimmäisenä on Latvian virallinen, lähinnä valtiojohdon ja ulkoministeriön, kanta ja siitä johtuneet käytännön toimet. Näihin vaikuttivat tapahtumat Suomessa ja Neuvostoliitossa. Toisena oli epävirallinen, asukkaiden enemmistön kanta. Ensiksi esille tuotua aihetta, jota voidaan kutsua diplomaattiseksi toiminnaksi, on tutkittu jossakin määrin.¹

Toista kysymystä on analysoitu historiankirjoituksessa tähän mennessä melko vähän. Jos tutkimukseen halutaan lisätä uusia näkökantoja, on tarpeen tehdä uusi yhteenveto. Näiden näkökohtien pohjalta on mahdollista löytää vastaus siihen, mihin tämän kirjoittaja pyrkii: osoittaa Latvian kannan, sympatian, antipatian ja valmiuden toimia valtiota kohdanneessa vaikeassa tilanteessa syyskuussa vuonna 1939 ja ennen valtion lopullista miehittämistä.

* (s. 1969), väitteli keväällä 2003 tohtoriksi Latvian yliopistossa aiheenaan ”Suomi Latvian ulkopoliitikassa 1918–1940”. Ščerbinskis työskentelee politologiaohjelman johtajana Riian Stradina-yliopistossa ja tutkijana Latvian valtion historiallisessa arkistossa. Hän on julkaissut useita Suomen historiaa ja etenkin Suomen sotia käsitteleviä artikkeleita.

Virallinen kanta

Vuonna 1939 saattoi jo huomata selvästi, että Versailles'n rauhansopimuksessa määritellyt Euroopan rajoja haluttiin muuttaa. Baltian maat joutuivat Saksan ja Sosialististen neuvostotasavaltojen liiton (SNTL:n) 23. elokuuta tekemässä sopimuksessa Neuvostoliiton etupiiriin. Saksa hyökkäsi Puolaan 1. syyskuuta, ja sota laajeni koskemaan Ranskaa ja Isoa-Britanniaa. Neuvostoliitto alkoi toteuttaa laajentumistaan Baltian maihin ja Suomeen. Se painosti niitä solmimaan sopimukset sotilastukikohdista. Baltian maat alistuivat painostuksen edessä. Lokakuun 5. päivänä 1939 tehty sotilastukikohtia koskeva sopimus rajoitti Latvian toimintamahdollisuuksia itsenäisenä valtiona. Viro ja Liettua joutuivat vastaavaan tilanteeseen. Suomi puolestaan torjui samoihin aikoihin Neuvostoliiton vastaavat ehdotukset. Viimeksi mainittu aloitti sotilaallisen hyökkäyksen Suomeen.

Suhtautumisessa talvisodan osapuoliin Baltian maat sotilastukikohtasopimuksen solmiessaan päätyivät käytännössä Neuvostoliiton passiivisiksi liittolaisiksi. Erityisen selvästi se ilmeni Virossa, jonka alueella olevista tukikohdista puna-armeijan ilmavoimien yksiköt toimivat Suomea vastaan.² Liioin ei virallisella Riiällä ollut mitään mahdollisuutta auttaa hyökkäyksen uhriksi joutunutta Suomea. Toisaalta se, että Suomi oli alkanut selvästi etäännyä poliittisesti Baltian maista jo 1920-luvun puolivälissä, oli jossakin määrin viilentänyt diplomaattisuhteita. Monessa mielessä esimerkkinä ja liittolaisena pidetyn Suomen välinpitämätön suhtautuminen ja kiinnostuksen puute Baltian maiden ongelmiin loukasi Latviaa ja vielä enemmän Viroa, kunnes Latvian ulkoasiainhallinto katsoi 1930-luvulla, ettei sillä ollut enää mahdollisuutta tai aihetta pyrkiä edistämään Suomen liittymistä aiottuun Viron, Latvian ja Liettuan yhteistyöhön. Suomi ilmoitti vuonna 1935 virallisesti, että se pyrkii ulkopoliitikassaan puolueettomuuteen ja yhteistyöhön Skandinavian maiden kanssa, ja luopui lopullisesti mahdollisesta suuntautumisesta Baltiaan. Latvian hallitus oli antanut vuonna 1939 puolueettomuusjulistuksen, ja tämä sulki pois teoreettisenkin mahdollisuuden Suomen ja Neuvostoliiton konfliktiin puuttumisesta.

Suomi yritti saada neuvostohyökkäyksen jälkeen kansainvälistä apua maahantunkeutujan hillitsemiseksi. Kansainliitossa käsiteltiin Neuvostoliiton erottamista. Baltian maat pysyivät näennäisesti puolueettomina – osallistumatta äänestykseen – ja siis käytännössä asettuivat Neuvostoliiton puolelle. Hyökkääjä erotettiin kuitenkin 14. joulukuuta. On aiheel-

lista mainita, että Latvian ulkoministeri Vilhelms Munters ei lainkaan osallistunut Kansainliiton istuntoon, minkä saattoi tulkita myönteiseksi eleeksi Neuvostoliittoa kohtaan.³ Ulkoministeriön 24. tammikuuta 1940 laatimassa muistiossa korostettiin, ettei Latvia ole osallistunut Suomen pyynnöstä käytyihin keskusteluihin eikä äänestykseen Kansainliiton päätöslauselmasta eikä voi siis myöskään tehdä mitään sen toteuttamiseksi.⁴ Ei ollut kyse toiminnasta, jonka taustavoimana olivat jotkin ihanheet, vaan hyökkääjän toiminnasta uhria kohtaan. Pidättymistä on vaikea selittää myöskään ulkopoliittikan pragmaattisuudella. Neuvostoliiton tilanne ei ollut riippuvainen balttien tuen ilmaisemisesta tai ilmaisemattomuudesta Suomelle. Koska Latvia oli julistautunut puolueettomaksi, se ei voinut olla Suomen kanssa talvisodan aikana missään yhteyksissä, jotka olisi voitu tulkita puolueettomuuspolitiikan vastaisiksi. Suomi taas piti Neuvostoliiton sulkemista pois Kansainliitosta moraalisenä voittona, vaikka se saikin jälleen kerran osoituksen siitä, ettei se voinut luottaa edes Skandinavian edustajiin, jotka eivät kannattaneet sanktioita hyökkääjää vastaan. Kuitenkaan edes Kansainliiton yleiskokouksen tuella (Neuvostoliiton poissulkemisessa) ei olisi merkitystä, jos Suomen aseellinen vastarinta luhistuisi.⁵

Latviaalaisten diplomaattien ja ulkoasiainhallinnon virkamiesten piti näissä oloissa toimia hyvin varovasti luodessaan suhteita Moskovaan. Neuvostoliitto seurasi Riian jokaista askelta tarkasti antaen yksiselitteisesti ymmärtää, ettei se salli mitään sellaista, mikä olisi suunnattu sen etuja vastaan. Vuoden 1939 lopussa ja vuoden 1940 alussa Neuvostoliiton Latvian-lähettiläs tiedusteli jopa yksityiskeskusteluissa ulkoministeriön Baltian-osaston johtajalta Vilis Māsēnsilta, eikä Latvia aikunut kutsua lähettilästään pois Helsingistä.⁶ Ehkä Suomen kannalta saattoi siksi kuulostaa uskottavalta se paikkansapitämätön väite (jonka lähettiläs Jānis Tepfersin mukaan oli kertonut ulkoasiainministeri Väinö Tanner), että Neuvostoliitto olisi ehdottanut, että Latvia hyväksyisi Otto Ville Kuusisen hallituksen.⁷

Kuten Latvian-Suomen lähettiläs Jānis Tepfers kirjoitti ulkoministeri Vilhelms Muntersille 11. maaliskuuta 1940, muiden Euroopan maiden Suomen-suhteissa näkyi pyrkimys vaikuttaa Suomen kohtaloon enemmän tai vähemmän ”itsekkäin vaikuttimin”. Siitä oltiin varsin tietoisia myös Suomen ulkoasiainhallinnossa. Hyökkääjän raskaat vaatimukset rauhanneuvotteluiden aikana laskivat monien suomalaisten taistelutahtoa, eivätkä myöskään toiveet muiden maiden avusta osoittautuneet oikeiksi. Suomen ulkoasiainministeriön kansliapäällikkö Tapio Voionmaa

myönsi Tepfersille ajattelevansa, että baltit olivat toimineet oikein salliessaan Neuvostoliiton sotavoimien tulla alueelleen.⁸ Ei ole kuitenkaan aiheellista väittää, että tällainen näkemys olisi ollut Suomessa vallitseva. Aluemenetyksistä huolimatta valtion itsenäisyys oli säilynyt. Aseellisen vastarinnan tulokset näkyivät selvästi, ja keskeisistä sotilaallisista ja poliittisista johtajista oli tullut Suomen sankareita, vaikka Neuvostoliitto oli sanellut rauhanehdot.⁹ Baltian maat taas toimivat täysin vastakaisesti. Sen vuoksi on täysin ymmärrettävää, että erilainen käsitys valtion turvallisuudesta vuoden 1940 keväällä syvensi yhä enemmän Suomen ja Latvian välistä kuilua.

Latvian ulkoministeriöön tuli talvisodan aikana ulkomailla toimivien lähettiläiden yksityiskohtaisia tiedotteita heidän asemamaittensa suhteesta Suomen ja Neuvostoliiton sotaan. Suuressa osassa tuettiin kiistatta Latvian valtion pidättyvyyttä suhteessa Suomeen ja sen periksiantamattomaan toimintaan neuvostovaatimusten edessä sekä itse Latvian toiminnan oikeellisuutta. Lännen demokraattisten suurvaltojen – Ison-Britannian, Ranskan ja Yhdysvaltain – toiminta ei vastannut julistusta valtioiden suvereenisuudesta eikä Kansainliiton periaatteita. Latvian lähettiläs Kārlis Zariņš tiedotti Lontoosta 22. joulukuuta 1939, että britit ovat kylläkin tyytyväisiä Ruotsin ja Norjan organisoimaan Suomen apuun, mutteivät aio muodollisesti osallistua sodankäyntiin.¹⁰ Saksasta ilmoitti lähettiläs Edgars Krieviņš, että Saksan kansan keskuudessa on selvää myötätuntoa suomalaisia kohtaan, mutta virallinen propaganda ”kulkee toista tietä”.¹¹ Koska Suomi oli pyrkinyt 1930-luvulla lähestymään Skandinavian maita, Ruotsilta saattoi odottaa huomattavaa tukea. Ruotsalainen yhteiskunta tosin ilmaisi syvää myötätuntoa suomalaisille ja lähetti merkittävää aineellista apua, mutta Tukholman virallinen kan- ta oli Latvian lähettilään Voldemārs Salnaisin käsityksen mukaan ajoit- tain jopa kyyninen. Tästä todisti selvästi Ruotsin ulkoasiainministerin Güntherin väite, että aineellisen avun antaminen voi perustua vain val- tion puolueettomuuteen, näkemys jonka mukaan Ruotsin puolueetto- muus on Suomen etu, sillä jos Suomi miehittäisi, asukkaat voisivat tulla Pohjanlahden yli pakolaisina.¹² Latvian kanssa vastaavassa tilan- teessa olevan Viron ulkoasiainministeri Selter kritisoi Latvian Tallinnan- lähettiläälle Vilis Šūmanisille Suomen sotaa edeltävän ajan ulkominis- terin Eljas Erkon politiikkaa jyrkin sanoin korostaen, että tämä oli ”tuot- tanut maalleen tuhoa pitkiksi ajoiksi, samalla kun Viron kansa on sääs- tynyt hävitykseltä ja on säilyttänyt tulevaisuudenuskonsa”.¹³

Lähettiläiden tiedotteetkin vahvistavat sen, että huolimatta johdonmu-

kaisesta asenteestaan hyökkääjää kohtaan Suomi ei onnistunut saamaan kansainvälistä tukea. Nähdessään, että suurvaltojen yleinen pragmaattinen itsekkyys vei kansainvälisessä politiikassa voiton, Latvian hallitus ei voinut eikä sen vuoksi myöskään halunnut tukea Suomea poliittisesti. Latvia pysyi koko talvisodan ajan virallisesti puolueettoman tarkkailijan asemassa.

Talvisota lehdistössä

Lähdeaineiston puuttumisen ja epäluotettavuuden vuoksi on vaikea yrittää hahmottaa ja analysoida uudelleen Latvian yhteiskunnan asennetta. Ongelma liittyy kiinteästi vuonna 1940 seuranneeseen ja sen jälkeen jatkuneeseen miehitykseen, jonka johdosta monet tärkeät todisteet yhteiskunnan tuntemuksista vuosina 1939 ja 1940 tuhottiin tai vietiin pois. Lähteiden luotettavuuden ongelmallisuutta ja yhtenäisyyttä säätelivät tuon ajan vallitsevat poliittiset olot. Latvia oli autoritaarinen valtio, jossa saattoi olla yleispoliittisista tapahtumista virallisesti vain yksi – valtiokoneiston – näkemys. Järjestäytyneet enempää kuin järjestäytymättömmäkään kansalaiset eivät voineet ilmaista mahdollista virallisesta poikkeavaa mielipidettä talvisodasta. Demokraattisena aikana lehdistö oli heijastellut asukkaiden yleensä hyvin monenlaisia käsityksiä. Autoritaarinen hallinto taas rajoitti lehdistönvapautta voimakkaasti, ja lehdistöstä tuli paljolti yhtenäinen, vallan vaatimusten mukainen. Todellisen tiedon hankkiminen, lehdistössä heijastuneen yhteiskunnallisen mielialan selville saaminen, on sen vuoksi huomattavasti vaikeampaa. Erilaisia tutkimusmenetelmiä käyttäen ja tuloksia yhdistellen voi kuitenkin saada kohtalaisen uskottavan kuvan lehdistön talvisodasta antaman tiedon määrästä ja laadusta.

Lehdet kirjoittivat autoritaarisen hallinnon asettamien vaatimusten rajoissa. Yleinen mieliala tuli kuitenkin väistämättä, ainakin toisinaan, esille näin tärkeässä ja laajalle levinneessä joukkotiedotusvälineessä. Talvisota käytiin Itämeren alueella, osapuolina olivat latvialaisten hyvin tuntemat maat, ja sodan tapahtumilla saattoi olla suora vaikutus valtion tulevaisuuteen. Sen vuoksi Latvian lehdet kertoivat talvisodasta paljon, mutta tiedot sodankäyntialueista ja katsaukset sotivien valtioiden poliittisesta elämästä olivat samankaltaisia ja esitettiin neutraalisti. Sympatiaa ei osoitettu kummallekaan osapuolelle. Toimitukset eivät yleensä myöskään kommentoineet tapahtumia. Uutisten erot ilmenivät lähinnä huomaamattomissa yksityiskohdissa.

Pelkkä lehtien analysointi ei antaisi tämän tutkimuksen kannalta tarpeellisia tuloksia, ja siksi on käytettävä keinoja, joiden avulla voidaan saavuttaa tutkimuksen tavoite. Kuten tiedetään, laajalevikkisissä yleis-sanomalehdissä julkaistiin aineistoa aihepiiriin ja painoarvon mukaan milloin harvemmin, milloin useammin ja se sijoitettiin joko etusivulle tai vasta sisäsivulle. Kirjoitus eli uutinen voitiin toimituksen valinnan mukaan myös tarjota lukijalle lehden vasemmassa yläkulmassa suurin otsikoin ja hyvin erottuvalla kirjasinlajilla, siis jotta lukijan huomio kiinnittyisi siihen heti, tai täysin päinvastoin sivun alalaidassa pienin kirjaimin korostamatta uutisen merkitystä mitenkään. Tällaisen kokonaisuaineiston avulla voi määritellä toimituksen asenteen tapahtumiin, mutta kun ottaa huomioon, että suuret kaupalliset joukkojulkaisut olivat suuntautuneet melko laajalle lukijakunnalle, niiden piti tietenkin vahvistaa myös tietyn lukijakunnan etuja. Siksi tässä tutkimuksessa on käytetty suuria päivälehtiä *Jaunākās Ziņas*, *Rīts* ja *Brīvā Zeme*.

Latvialaiset lehdet antoivat Suomen tapahtumille jo sodan ensi päivinä suuren, aluksi jopa ensisijaisen huomioarvon. Keskeisin tieto annettiin lukijoille etusivulla, ja sisäsivuilla tapahtumia kuvattiin tarkemmin. Joulukuun lopun paikkeilla kiinnostus talvisotaa kohtaan väheni lehdisissä ja vastaavasti kirjoitukset lyhenivät. Kuitenkin mielenkiinto Suomen tapahtumia kohtaan säilyi sekä *Jaunākās Ziņas*, *Brīvā Zeme* että *Rīts* lehdisissä aina rauhan solmimiseen asti, ja joissakin tapauksissa (sodankäynnin käänteet, rauhansopimus) sotakirjoitukset julkaistiin taas lehtien etusivuilla (ks. *taulukko*). Näitä tapahtumia koskeva aineisto esitettiin lähes aina ensisijaisina, ts. suurimmin kirjaimin ja näkyvimmillä paikoilla.

Taulukko. Talvisotaa käsittelevä aineisto prosentteina sanomalehtien *Rīts*, *Brīvā Zeme* ja *Jaunākās Ziņas* ulkomaan uutisissa ja etusivuilla.¹⁴

Julkaisu	1.12.39	15.12.39	2.1.40	15.1.40	1.2.40	15.2.40	1.3.40	13.3.40
Rīts	40%	33%	8%	10%	1%	9%	5%	40%
Brīva Zeme	52%	12%	12%	8%	5%	13%	4%	70%
Jaunākās Ziņas	85%	30%	30%	35%	2,5%	7,5%	7,5%	48%

Kokonaisuudesta voi päätellä, että latvialainen lukija sai tapahtumista paljon tietoa. Tärkeä kirjoitusten arviointilähde on niiden alkuperä. Suuri osa kaikkien kolmen julkaisun tiedoista tuli ulkomaisista uutistoimistoista ja Latvian lennätintoimistosta, LTS:sta. Suomen ja Neuvostoliiton virallisen informaation julkaisemisella oli suuri merkitys. Juuri siinä

näkyivät erot. *Rīts* julkaisi vain Suomen päämajan virallisia tiedotteita ja täydensi niitä yleensä muulla suomalaisista lähteistä saadulla aineistolla. Viralliset tiedotteet sijoitettiin tavan mukaan tärkeimmälle paikalle – ulkomaansivun vasempaan yläkulmaan. *Brīvā Zeme* noudatti talvisodan aikana tarkkaan määriteltyä järjestystä: ensin kerrottiin Leningradin sotilaspiiriin julkaisemat tiedot ja TASSin uutiset ja vasta sen jälkeen suomalaisiin lähteisiin perustuvat tiedot.¹⁵ *Jaunākās Ziņas* toimi näin vielä selkeämmin: monissa sen numeroissa esitettiin lähinnä vain Neuvostoliiton näkemys. Huomattavan suuren osan kirjoituksista lähettivät lehtien Suomessa olevat erikoiskirjeenvaihtajat. Jo se, että tämäntyyppistä tietoa julkaistiin, osoittaa, että lehtien sivuille pääsi melkoinen määrä Suomelle myötmäielisiä kirjoituksia. Laajoja kirjoituksia julkaisivat erityisesti *Jaunākās Ziņas* ja *Brīvā Zeme* vuoden 1939 joulukuussa. Lehdissä kuvattiin kovia sotaoloja, suomalaisten sankarillista taistelua vihollista vastaan ja päättäväisyyttä sen jatkamisessa, ja lukijan asenne siirrettiin näin epäsuorasti Suomen puolelle.¹⁶ Kummastakin lehdestä katosivat vuonna 1940 erikoiskirjeenvaihtajan tiedotteet Suomesta, sen sijaan julkaistiin paljon Moskovan radion, neuvostolehden *Pravda*, *Izvestija* ja erityisesti asevoimien julkaisun *Krasnaja Zvezda* kirjoitusten sitaatteja, joissa kerrottiin sotatapahtumista neuvostopropagandan näkökulmasta. On kuvaavaa, että tämän ajan lehdistössä on varsin vähän toimituksen omia kommentteja, ja niissäkin harvoissa todettiin lähes pelkästään yleisesti tunnettuja tosiseikkoja eikä tapahtumia arvioitu millään lailla. Toimituksen näkökulma ilmeni harvoin, vaikka voidaankin perustellusti olettaa, että nämä harvat kommentit olivat syntyneet Latvian ulkoasiainministeriön vaikutuksesta. Esimerkiksi *Brīvā Zeme* julkaisi 6. joulukuuta 1939 kirjoituksen ”Laaja sydän”, jonka varsinaisena kirjoittajana pidetään ministeri Vilhelms Muntersia ja jossa korostettiin, että suomalaisten tukemisessa olisi oltava pidätyvämpi.¹⁷ Sen jälkeen kun Suomi ja Neuvostoliitto olivat tehneet rauhansopimuksen 12. maaliskuuta 1940, lehdissä oli lyhyitä kommentteja. *Brīvā Zeme* korosti, että rauhansopimukseen päätyminen oli vaatinut tavattomasti uhreja, mutta rauha oli merkittävä saavutus, ei vain sodan osapuolille, vaan koko Itämeren alueelle.¹⁸ *Rīts* puolestaan muistutti, että suomalaiset säilyttivät menetyksistä huolimatta itsemääräämisoikeutensa. Samalla tuomittiin Pohjoismaat, jotka eivät olleetkaan antaneet apuaan.¹⁹

On merkittävää, että Latvian presidentti Kārlis Ulmanis korosti myöhemmin neuvostovankilassa kirjoittamissaan muistiinpanoissa, että ”ai- van lyhytnäköistenkin on myönnettävä lehdistömme pyrkimys kuvata

Neuvostoliiton ja Suomen sotatapahtumia yksipuolisesti. Yksipuolista se oli siksi, ettei useinkaan annettu tarpeeksi tilaa sotatoimista tiedottamiselle Neuvostoliiton lähteiden näkökulmasta, vaan etusija annettiin lännen neuvostovastaisten lähteiden tiedoille. Tämä tapahtui kuitenkin ilman minkäänlaista ulkoista painostusta.²⁰

Poliittisen poliisin todisteita kansalaisten suhtautumisesta

Tärkeitä ja luotettavia todisteita yhteiskunnallisesta asenteesta antoivat lehtiaineiston lisäksi poliittisen poliisin agenttien tiedotteet. Prefektuurin seitsemässä poliisipiirissä tehdyssä työläisten ulkopoliittisia asenteita koskevassa selvityksessä asianomaiset korostivat tukeaan Suomelle. ”Lukuun ottamatta selkeästi kommunistimielisiä tai venäläisiä työläisiä, jotka puolustavat Neuvostoliiton hyökkäyksiä Suomeen, valtaosa muista tukee suomalaisia ja säälii pientä, sankarillista ja työteliästä kansaa, jota tuhoataan karkealla voimankäytöllä”, tiedotti vanhempi valvoja Nikolajs Lapsiņš.²¹ Poliittisen poliisin tiedottajat merkitsivät muistiin monia vastaavia todistuksia. Poliittinen poliisi havaitsi Suomen ja Neuvostoliiton rauhansopimuksen solmimisen jälkeen työläisten mielialan vakiintuneen, turvallisuudentunteen lisääntyneen, mahdollisen sodan pelon vähentyneen. Historioitsija Edgars Andersons kirjoittaa, että jopa koululaiset keräsivät lahjoituksia suomalaisille ja veivät niitä salaa Suomen edustustoon.²² Asukkaiden enemmistö tuns selvästi sympatiaa suomalaisia kohtaan.

Poliittiselle poliisille tuli myös tietoja joidenkin autoritaarista hallintoa vastustavien opposition edustajien – entisten poliittisten toimijoiden – näkemyksistä. Monet heistä tunsivat sympatiaa Suomea kohtaan, mutta olivat samalla epäuskoisia sen suhteen, että suomalaiset kestäisivät Neuvostoliiton sotilaallisen painostuksen. Vasemmistososiaalidemokraatit taas toivoivat poliittisen poliisin tietojen mukaan, että Latviaan perustettaisiin Otto Ville Kuusisen hallituksen kaltainen vasemmistohallitus.²³ Latvian kommunistit olivat täysin neuvostohyökkäyksen puolella. Neuvostomielisen maanalaisen liikkeen lehtisissä oli talvisodan alkamisen jälkeen paljon julistuksia itsenäistä Suomea vastaan, lausuntoja Otto Ville Kuusisen ja Latvian kotikommunistien samanlaisesta tilanteesta sekä tarpeesta edistää ”vallankumouksellisen tilanteen” toteutumista. Lisäksi Ansis Rudevicsin pieni vasemmistososiaalidemokraattien ryhmä jopa suunnitteli Latvian vapauttamista ”fasistien ikeestä” Suomen mallin mukaan.²⁴

Monet Latvian asukkaat olivat osallistuneet 1920–30-luvulla hedelmälliseen yhteistyöhön Suomen kanssa eri aloilla – kulttuurissa, tieteessä, ammattiyhdistystoiminnassa. Varsin monet olivat käyneet Suomessa ja vakuuttaneet ajan hengen mukaisesti suhtautuvansa suomalaisiin ehdottoman myönteisesti. Siitä todistaa myös Latvian lehdistön tavattoman myönteinen Suomi-kuva. Tämä kaikki ei voinut olla heijastumatta myönteisesti asukkaiden asenteisiin myös talvisodan aikana.

Todisteita sotilasyhteistyöstä

Latvian armeija oli varsin kiinnostunut rintamatapahtumista. Kokoelmassa *Militārais apskats* (Sotilaskatsaus) julkaistiin ulkomaisista julkaisuista saatuja tutkimuksia sodassa käytetyistä taistelumenetelmistä ja välineistä, ja siinä oli myös Latvian armeijan upseerien laatima arvio sodankäynnistä. Erään T.B:n laatimassa tekstissä jo sodan alku esitettiin Neuvostoliiton näkökulmasta. Kirjoituksen johtoajatus oli, että juuri baltit ovat toimineet oikein hyväksyessään neuvostovaatimukset. ”Toisin kuin Baltian maat, Suomi ei ollut arvioinut tilanteen vakavuutta tarpeeksi hyvin toivoessaan, ettei Neuvostoliitto pysy vaatimuksissaan”, julkaisussa väitettiin.²⁵ Säälimättömältä, jopa kyyniseltä kuulosti T.B:n johtopäätös, jonka mukaan suomalaiset eivät käsittäneet, miten tärkeää Neuvostoliiton oli parantaa strategista asemaansa Itämerellä. Koska edellä mainitussa julkaisussa ei ollut salaista informaatiota, on ymmärrettävää, että kirjoittaja halusi sovittaa tapahtumien poliittisen arvioinnin Latvian senhetkiseen ulkopoliittiseen linjaan. Myös armeijan sisäiseen käyttöön lähetettiin salaa sotakatsauksia. Jotkin sotavoimien osastot saivat kesäkuun alussa pääesikunnan tiedotusosaston laatiman lyhyen katsauksen ”Sotakokemukset Suomessa”, jotta upseerit saisivat tietoa käytännön sodankäynnistä. Vaikkei tiedotteen laatija ole tiedossa, tekstin sävy on asiallinen ja pätevä. Tämä osoittaa tekijän kuuluneen sotilaspireihin ja hyvin tunteneen talvisodan olosuhteet. On myös varsin mahdollista, että tiedotteen laativat tai auttoivat laatimaan Suomen sotavoimien edustajat. Tämän tutkimuksen kannalta on syytä ottaa huomioon kaksi tärkeää seikkaa: 1) tiedote on kirjoitettu selvästikin Suomelle myönteisesti ja – mikä on erityisen oleellista, kun ottaa huomioon Latvian ja Neuvostoliiton suhteet – annettu virallisesti tiedoksi armeijan upseereille johdon hyväksymänä tietolähteenä, 2) tiedotteessa aivan selvästi korostetaan epäsuorasti sitä, miten suomalaisten kokemus

voisi auttaa Latvian armeijaa mahdollisessa sodankäynnissä vihollista, Neuvostoliittoa, vastaan. On myös huomattava, että armeijassa julkistettujen säännöllisten sotakatsauksien aiheet saatiin yleensä ja niitä levitettiin tukeutuen vain länsivaltojen ja Suomen tietotoimistojen tietoihin, joiden sisältö oli yksiselitteisen myötämielinen hyökkäyksen uhria, Suomea, kohtaan.

Latvian armeijassa levitettiin vuoden 1940 maaliskuussa myös pääesikunnan tiedotusosaston laatimaa käännöstä Suomen armeijan ylipäällikön C. G. E. Mannerheimin päiväkäskystä, joka oli annettu sen jälkeen, kun rauha Neuvostoliiton kanssa solmittiin. On merkittävää, että päiväkäskystä oli alleviivattu (siis erityisesti korostaen) jotkin Mannerheimin maininnat, jotka todistivat suomalaisten urhoollisuudesta, vastarinnan tarpeellisuudesta ja valmiudesta siihen myös jatkossa lännen tuen puuttumisesta huolimatta. Asiakirjan latvialainen julkaisija oli halunnut korostaa myös kohtaa, jossa Suomen armeijan ylipäällikkö kirjoitti, että venäläisillä on toisenlainen maailmankatsomus ja erilainen näkemys siviilisaation käsitteestä, ja kuvasi suomalaisten historiallista tehtävää puolustaa lännen siviilisaatiota. Dokumentti alleviivauksineen heijasteli josakin määrin sitä laajaa sotilaspoliittista tietoa ja näkemystä, jonka perusteella Latvian armeijan upseerit muodostivat käsityksensä talvisodasta ja sen lopputuloksesta.

Latvian historiankirjoituksessa on verrattain paljon tietoa siitä, että yhteiskunnan selvästi myötämielinen asenne suomalaisia kohtaan näkyi myös todellisena apuna. Apu oli ennen muuta yhteistyötä sotilastiedustelussa, sillä Latvia välitti Suomelle laittomalla radiosalakuuntelulla saamiaan tietoja neuvostosotilaiden toiminnasta rintamalla. Täysin kiistattomia todisteita ei tämän kirjoittajalla ole, varsinkaan siksi, ettei Latvian tiedustelupalvelun toiminnan tuloksia mainita Suomen historiankirjoissa lähteiden puuttumisen vuoksi.²⁶ Kun Neuvostoliitto miehitti Latvian 1940, mahdollinen aineisto hävitettiin ilmeisesti myös Latviasa. Eniten ja uskottavimpia todisteita yhteistyöstä on armeijan pääesikunnan tiedotusosaston salakirjoitusryhmän upseerin, kapteeni Kārlis Porietiksen muistelmissa, jotka on julkaistu emigranttien julkaisukoelmassa *Strēlnieks* (Kiväärimies). Porietis todisti, että useita salakielisiä sotilaallisia ja sisäasiainministeriön radiosanomioita oli tulkittu jo vuonna 1932. Latvialaiset koodikielen tulkitsijat luovuttivat talvisodan aikana kenraali Krišjānis Berķiksen²⁷ suostumuksella, mutta sotaministerin, kenraali Jānis Balodiksen tietämättä Suomen tiedustelupalvelulle selvittämänsä tiedot neuvostojoukkojen siirroista ja niiden kokoonpa-

nosta ja vahvuudesta Suomen-rintamalla Laatokan pohjoispuolella. Kuten Kārlis Porietis totesi, suomalaiset saartoivat ja tuhosivat tiedotusosaston välittämien sanomien ansiosta joitakin puna-armeijan divisioonia.²⁸

Tämän vahvistavat suoraan myös Porietiksen kollegan, radiosähkötäjäupseerin sijaisen Pauls Eizenbergsin postuumit muistelmat, jotka julkaistiin emigranttien lehdessä *Austrālijas Latvietis*.²⁹ Kuten Eizenbergs muisteli, sodankäyntiin liittyviä neuvostoyksikköjen radiosanomia tarkkaili ainakin kaksi salakuunteluasemaa. Puna-armeijan havaitut ja dekodatut radiolähetykset ilmoitettiin suomalaisille. Kummatkin sotilaat ovat kertoneet, että Riiaassa oleskeli suomalaisia upseereita, jotka analysoivat siepatut ja dekodatut tiedot, muunsiivat ne Suomen diplomaattikoodin mukaisiksi ja sähköttivät ne Riian Šampēteriksessa olleen lähettäjän avustuksella Suomeen. Sodan päätyttyä Riikaan tuli lisää suomalaisia upseereita, jotka järjestivät tiedustelun työntekijöille illalliset Riian latvialaisessa seurassa. Kuten Pauls Eizenbergs muistelee, suomalaiset puhuivat jopa kunnianosoitusten myöntämisestä, mutta niin ei tehty, jottei Neuvostoliitto saisi minkäänlaista vihiä yhteistyöstä.

Lähes kaikki tiedustelupalvelun sotilaat, jotka olisivat voineet kertoa näistä tapahtumista, menehtyivät neuvostovankiloissa. Vuosina 1940–41 pidätettiin ja tuomittiin useita tiedustelu-upseereita, jotka antoivat neuvostokuulustelijoille tietoja talvisodan tiedustelutoiminnasta. Kuten useat heistä vahvistivat, Latvian radiotiedustelun asiantuntijat olivat jo vuosina 1930–31 pystyneet dekadaamaan viestit neuvostojoukkojen liikkeistä Vitebskin piirikunnassa lähes täysin. Kun Neuvostoliitto vuonna 1939 osallistui Puolan miehitykseen, radiotiedustelijat olivat saaneet selville neuvostojoukkojen siirrot. Kuten tiedusteluosaston 1. jaoston esimies, everstiluutnantti Andrejs Blaus kertoi kuulustelijoille, radiotiedusteluosasto antoi johdolle ajoittain tietoja myös neuvostojoukkojen ryhmittymisestä, samoin suurista ilmavoimien keskittymistä talvisodan rintamalla.³⁰ Kuulusteltujen upseerien todistuksissa on myös hiukan tietoja suorista yhteyksistä suomalaisiin, mikä vahvistaa Kārlis Porietiksen ja Pauls Eizenbergsin antamien todisteiden uskottavuutta. Kuten Andrejs Blaus on kertonut, tietoja neuvostojoukkojen siirroista Latvian raja-alueilta talvisodan rintamille annettiin Suomen sotilasasiamiehelle Erkki Hallakorvelle, joka puolestaan tiedotti rintamatapahtumista Suomen armeijan pääesikunnasta käsin. Sotilasasiamiehen poissa ollessa yhteyksiä Latvian armeijan tiedusteluun piti yllä Suomen lähettiläs tai lähetys-tön sihteeri.³¹ Tämän vahvistivat toisen maailmansodan jälkeen histo-

riantutkija E. Andersonsille myös silloinen armeijan komentajan adjutantti, everstiluutnantti Roberts Osis ja suomalainen tiedustelu-upseeri Jukka Mäkelä. Toisaalta se, että latvialaisilta myönnettiin saadun salais-ta tietoa, ei kuitenkaan merkinnyt, että olisi myönnetty sen merkitys.³²

Latvian tiedustelu-upseerien vastatoimet vaikeissa oloissa olivat siis yllättävän voimakkaita heidän auttaessaan suomalaisia taistelussa hyök-kääjää vastaan. Kuten Latvian miehittämisen jälkeen pidätetyt sotilaat todistivat Neuvostoliiton sortoa edustaville instituutioille, lähinnä nuo-rempi upseerikunta kannatti mahdollista vastatoimintaa. Armeijan nuo-rempi upseeripolvi oli kasvanut voimakkaasti saksalaisvastaisten asen-teiden rinnalla nationalismin hengessä, ja se oli korostuneen isänmaal-lista ja lojaalia senaikaista autoritaarista hallintoa kohtaan. Esimerkiksi tiedusteluosaston upseeri, kapteeni Alfreds Klungsts korosti pidätettynä ollessaan kuulustelijoilleen, että Latvian sotakoulun käyneet upseerit olivat talvisodan aikana ”Suomen puolella ja sanoivat, että jos Neuvos-toliitto esittää Latvialle mitä tahansa vaatimuksia, on ryhdyttävä so-taan”.³³ Monissa maissa järjestäytyi virallisesti puolueettomasta kan-nasta huolimatta vapaaehtoisia, jotka olivat valmiita lähtemään Suo-meen taistelemaan Neuvostoliittoa vastaan. Samoin kuin Espanjan sisäl-lissodan molemmille puolille, myös Suomeen muodostui ulkomaal-laisyksikköjä, jotka yhdistettiin *Sisu*-nimiseksi ulkomaalaislegioonaksi. Satoja vapaaehtoisia tuli laittomasti myös Virosta. Suomen Viron-lähet-tiläs Paavo Hynninen sanoi helmikuussa 1940, että lähetystöön ilmoit-tautui joka päivä 10–15 halukasta, joista vain osa pääsi lopulta Suo-meen. Koska monien vapaaehtoisten todellisista tavoitteista ei ollut sel-vyyttä, Suomen lähetystö kieltäytyi systemaattisesti antamasta min-käänlaisia tietoja ulkomaalaislegioonaan pääsystä.³⁴

Vapaaehtoisia latvialaisia oli Latvian Helsingin-lähetystön laskujen mukaan enintään 20. Kaksi latvialaista ilmoittautui Tukholman värväys-toimiston kautta, mutta heitä ei todettu soveliaiksi sotapalveluun. Muut tulivat Suomeen jääntyneen Suomenlahden yli yhdessä virolaisten kans-sa. Tunnetuin legioonalainen oli maanpakoon joutunut ja Helsingissä silloin asunut Latvian aktiivisten nationalistien johtaja Gustavs Celmiņš. Legioonassa hän pääsi *Sisun* komentajan, kapteeni B. Nordlundin adju-tantiksi. Lähes kaikki legioonalaiset, paitsi ruotsalaiset, tanskalaiset, vi-rolaiset ja latvialaiset, olivat lähettiläs Jānis Tepfersin käsityksen mu-kaan aivan ”epäilyttävää väkeä, ilmiselvästi seikkailijoita”.³⁵

Talvisodasta on kirjoitettu Suomessa paljon, mutta Latvian sotilastie-dustelun avustustoiminnasta ei ole kerrottu. Ehkä se oli Suomen kannal-

ta suhteellisen vähämerkityksistä. Syynä saattaa kuitenkin olla myös se, että näistä tapahtumista on niin Suomessa kuin Latviassakin varsin vähän lähdeaineistoa. Yhteistyö tapahtui tiukan salaisesti, eivätkä Latvia³⁶ ja Suomi olleet kumpikaan kiinnostuneita sen dokumentoinnista. Kuitenkaan missään tähän saakka löytyneessä lähteessä ei ole muunlaisia – marxilaisten historioitsijoiden – väitteitä Latvian osallistumisesta talvisodan toimiiin suomalaisten hyväksi. Neuvostohistorioitsija Aleksandr Drizulis väitti virheellisesti, että Latviassa aloitettiin vapaaehtoisten värväys ja että Riiaassa oli jopa puutetta valkoisesta kankaasta (jota oli lähetetty lumipukuja varten) ja että ”neuvostovaruskuunnissa oli monin paikoin” ollut panssarintorjuntamiinoja, lentokentillä oli tehty sabotaaseja jne.³⁷

Yksittäiset todisteet armeijan avustustoimista ja laajasta, mutta huomaamattomasta myötätunnosta osoittavat kuitenkin selkeästi kansalaisten voineen ja ennen kaikkea halunneen auttaa suomalaisia epävirallisesti ja ehdottoman salaisesti siitäkin huolimatta, että Neuvostoliitolla oli sotilastukikohtia ja kansainvälinen tilanne oli kiristynyt. Nämä todisteet osoittavat myös sen, että latvialaisten jo haalistuneet käsitykset 1920–30-luvun mallivaltiosta Suomesta muuttuivat neuvostohyökkäyksen vuoksi taas myönteisiksi.

Suomentanut Mirja Itkonen

Lähdeviitteet

¹ Ks. Gore, I., Stranga, A., Latvija: neatkarības mīkkrēslis. Okupācija. 1939. gada septembris – 1940. gada jūlijs. – Rīga 1992. Andersons, E., Latvijas vesture. 1920–1940. Ārpolitika. 2. sējums. – 1984. [ei tekijännimeä] – s. 344–379, Stranga, A., PSRS agresija pret Somiju un Latviju // Latvijas Jaunatne. – 30. marraskuuta 1990.

² Tämä seikka osoittaa selvästi, miten epärealistisella pohjalla oli virolaisten ja suomalaisten siihen asti näennäisen läheinen ja jopa romanttinen, ”verisukulaisuuteen” perustuva yhteistoiminta. Kun kenraali Johan Laidoner osallistui Helsingissä helmikuussa 1939 Viron vuoden 1919 vapauttajien juhlatilaisuuteen, hän vakuutti, että jos ”kohtalo vaatii, Viro taistelee Suomen rinnalla puolustaen kumpaakin kansaa vihollista vastaan”. Viron lehdistö oli innostunut Laidonerin lausunnosta ja myös hänen vierailustaan, eivätkä suomalaisetkaan säästelleet kiitoksen sanoja. Nykytutkijalle tämä voi kuitenkin olla myös hyvä kuvaus monien poliittisten iskulauseiden ontoudesta. Uus Eesti. 2. helmikuuta 1939; Latvian historiallinen valtionarkisto (LVVA) 2574. f. 3. apr., 2665. 1., 9. lp.

³ Gore, I., Stranga, A., s. 49.

- ⁴ LVVA 2574. f., 3. apr., 3281. 1., 31. 1p.
- ⁵ The Memoirs of Marshal Mannerheim. New York 1954, s. 375.
- ⁶ LVVA 2574. f., 3. apr., 3281. 1., 38. 1p.
- ⁷ LVVA 2575. f., 17. apr., 76. 1., 24. 1p.
- ⁸ LVVA 76a. 1., 3. 1p.
- ⁹ Suomen rauhanvaltuuskunta palasi 13. maaliskuuta 1940 Moskovasta Helsinkiin Riian kautta. Valtuuskunnan jäsenet viipyivät Riian lentokentällä 22 minuuttia, mutta he eivät edes astuneet lentokoneesta eivätkä ottaneet vastaan toimittajia. Ainoa henkilö, joka sai tänä lyhyenä hetkenä keskustella Suomen valtuuskunnan kanssa raskaan rauhansopimuksen solmimisen jälkeen, oli Suomen Latvian-lähettiläs Eduard Hjalmar Palin. – Riits 14. maaliskuuta 1940.
- ¹⁰ LVVA 2574. f., 17. apr., 76a. 1., 33. 1p.
- ¹¹ LVVA 64. 1p.
- ¹² LVVA 176. 1p.
- ¹³ LVVA 37. 1p.
- ¹⁴ Taulukon on laatinut kirjoittaja.
- ¹⁵ Silloinkin kun Neuvostoliiton puolelta ei tullut tietoja, voitiin julkaista esimerkiksi tällainen tiedote: ”Leningradin sotilaspiirin esikunta tiedottaa: ”Rintamalla ei tapahtunut 3. tammikuuta mitään mainittavaa””, mutta sen jälkeen referoitiin melko pitkälti Suomen armeijan pääesikunnan tiedotetta. (Jaunākās Ziņas 4. tammikuuta 1940).
- ¹⁶ Ks. *I.K.*, Kā Somija sapēma ziņu par sakaru pārtraukšanu (Miten Suomi sai tietää suhteiden katkaisemisesta) // Jaunākās Ziņas 30. marraskuuta 1939: *Kaģis, J.*, Padoņju bumbvedēji virs Helsinkiem (Neuvostohävittäjät Helsingin yllä) // Jaunākās Ziņas 2. joulukuuta; *Kaģis, J.* Somi par savu stratēģisko stāvokli (Suomalaiset strategisesta asemaastaan) // Jaunākās Ziņas 18. joulukuuta; *V.R.*, Helsinki kara dienās (Helsinki sodan päivinä) // Brīvā Zeme 2. joulukuuta 1939 jne.
- ¹⁷ *Gore, I., Stranga, A.*, s. 53.
- ¹⁸ Brīvā Zeme 13. maaliskuuta 1940.
- ¹⁹ Riits 14. maaliskuuta 1940.
- ²⁰ Kārlis Ulmaniksen muistiinpanot, Toimittanut I. Ronis // Latvijas Vēstures Institutā Žurnāls 1994 nro 2, s. 121.
- ²¹ LVVA 3235. f., 1/22. apr., 523. 1., 17. 1p.
- ²² *Andersons, E.*, Latvijas vēsture. 1920.–1940. Ārpolitika. 2. sējums (nide). 1984 [ilman tekijännimeä] 344. s. 356.
- ²³ LVVA 3235. f., 1/22. apr., 1853. 1., 1p.
- ²⁴ LVVA 2574. f., 3. apr., 329. 1., 112.–113. 1p. Kommunistien toiminnasta talvisodan aikana ks. *Gore., I., Stranga, A.* s. 61–68.
- ²⁵ *T.B.*, Kara gājiens Somijā 1939.–1940. gadā // Militārais Apskats 1940 nro 6 s. 789.
- ²⁶ Lähteiden puuttumisesta ks. *Turtola, M.* Aspects of Finnish-Estonian Military Relations in the 20’s and 30’s // Acta Universitatis Stockholmiensis. 1988 nro 4, s. 101–102.
- ²⁷ Kenraali Krišjānis Berķiksellā oli vahvat siteet Suomeen: hän oli ollut Suomessa pitkään tsaarinajan Venäjän sotapalveluksessa, hänen vaimonsa oli suomalainen Hilma Lehtonen, hän toimi 30-luvulla Latvialais-suomalaisessa seurassa jne.
- ²⁸ *Porietis, K.*, Somijas-Padoņju-Krievijas karš 1939./40.g. // Strēlnieks. 1974/75. Nro 34./35 s. 259–263.
- ²⁹ *Eizenbergs, P.*, Ar slepeno šifru // Austrālijas Latvietis 19./26. toukokuuta 1989.
- ³⁰ Latvian valtionarkisto (LVA) 1987. f. 1. apr., 42989. 1., 1. sēj., 89. 1p. Blausin johta-

ma 1. jaosto käsitteli siepattuja radiosanomiam ja radiosuuntimia. Radiotiedustelusta vastasi 3. jaosto, jonka välittämiä tietoja monet Latvian armeijan tiedustelupalvelun upseerit sanoivat neuvostokuulusteluissa oikeiksi ja luotettavimmiksi. LVVA 107. 1.p.

³¹ LVA 96. lp

³² *Andersons, E.*, Latvijas vēsture. 1920.–1940. Ārpolitika. 2. sējums. 1984 [ilman teki-jännimeä] – s. 344–356.

³³ LVA 1987. f., 1. apr., 42989. 1., 1. sēj., 23. lp.

³⁴ LVVA 76b. 1., 221. lp.

³⁵ LVVA 76a. 1., 47. lp.

³⁶ Latvian sotilastiedustelun asiakirjat hävitettiin ilmeisesti vuonna 1940 neuvostomie-hityksen alkupäivinä. Mainittakoon, että armeijan tiedotusosaston esimies, eversti Fricis Celmiņš ampui itsensä 24. heinäkuuta.

³⁷ Drīzulis, A., Latvija fašisma jūgā. – Rīga 1959 s. 232.

Summary

THE ATTITUDE OF THE LATVIANS TOWARDS FINLAND DURING THE WINTER WAR

The attack on Finland by the Soviet Union on 30 November 1939 and the ensuing Winter War (30.11.1939-13.3.1940) had a powerful influence on the situation of all the Baltic countries. This subject has been studied extensively in Finland and the countries of Western Europe as well as in the Soviet Union and most recently also in Russia. In the last decades research has also started in the Baltic countries.

Latvia's attitude towards the Finnish Winter War was influenced by the countries' geographical proximity and by the measures implemented at the same time by the Soviet Union towards the Baltic countries. The Latvians had to decide whether the country would try to cooperate with one of the belligerents or how relations were to be shaped. The attitudes of the leaders of the state and the majority of the Latvian people differed from each other by a long way. Diplomatic activity between autumn 1939 and the country's final occupation in summer 1940 has been researched to some extent in Latvian historical writing but there have been hardly any studies of the mood of the general public.

It is fundamental that the Baltic countries ended up in practice as passive allies of the Soviet Union when they concluded treaties in early October 1939 to allow the Soviet Union military bases. After Finland had become the victim of aggression, the Latvian government had no possibilities of helping that country, which had begun to distance itself politically from the Baltic countries already in the mid 1920s.

The Latvian foreign ministry had accepted this situation in the 1930s and recognized that the Finns were aiming at neutrality and cooperation with the Scandinavian countries. Latvia's opportunities for action were restricted by the declaration of neutrality it had issued in 1939. When the League of Nations considered the expulsion of the Soviet Union from membership of the League, the Baltic countries adopted in practi-

ce a position on the side of the Soviet Union. Relations had to be maintained with Moscow and caution was necessary. The Latvian leadership did not express an opinion about the Soviet Union's proposals which included the recall of the Latvian minister from Helsinki. The author regards as groundless the intimation that the Soviet Union had also proposed recognition of the 'Finnish People's Government'. The Latvian government was unable to support Finland by political means during the war and the country remained in the role of a neutral observer. After the war had ended relations with Finland remained frigid and the gulf between the countries' foreign ministries widened.

As can be seen from the table accompanying the article, the Winter War was covered extensively on the front pages of Latvian newspapers and in their foreign news during its first days in 1939 but at the end of December interest waned. However, readers received adequate information about events as they occurred. Information was obtained from both belligerents and also from special correspondents in Finland. In spite of preventive measures directed by the state, a considerable number of articles sympathetic to Finland got into the pages of the newspapers. Interest in events on the Finnish front again rose to be almost the main news on the day peace was made.

The political police gathered evidence about the attitudes of the Latvians and the majority of them supported the Finnish position. This was based on the positive image of Finland which had been created in the press in the period before the World War and in the 1920s-30s but which had started to fade before the war. There is individual evidence that although there were Red Army troops in the country and the international situation remained tense, the people could and above all wanted to help the Finns unofficially and in secret. The clearly pro-communists or Russian workers remained in the minority.

The leaders of the Latvian army were very interested in events on the Finnish front. Published military surveys set out the studies of the methods of fighting which had appeared in foreign newspapers and assessments by Latvian army officers of how the war was being waged. Even in June 1940 a survey by the intelligence department of the military experience obtained in Finland was circulated to a limited circle. The survey was prepared in a style sympathetic to the Finns and it indirectly pointed to the possibility of using the information that had been assembled should Latvia have to go to war against the Soviet Union. The need for measures to strengthen internal morale was indicated by the publi-

cation of Mannerheim's order of the day at the end of the Winter War, with the need for resistance also in the future and readiness for war underlined.

The author refers to the numerous contacts between the intelligence services of the Finnish and Latvian armies but states that source material which would prove them has been largely destroyed and the most important people in the know were executed in the Soviet Union. There is plenty of information about contacts between the intelligence services in memoirs of various kinds. It is understandable that neither side was interested in putting this information in writing.

Correspondingly nothing was documented in Latvia about volunteers who left for Finland. Their number scarcely reached twenty.

Individual evidence shows that imperceptible sympathy for the Finns made a general appearance among the Latvians.

MERENKURKUN TALVITIE 17.2.1940–25.3.1940

Pohjanlahden kapeikko, Merenkurkku, on muodostanut luonnollisen vuosisataisen kulkuyhteyden Suomen ja Ruotsin välillä. Merenkurkussa Suomen rannikon suuret saaret, Raippaluoto ja Björkö, kurottuvat kohti Ruotsin puoleista Holmön saariryhmää. Kapeikon portinpilareina seisovat Suomen puolella Valassaarten majakka ja Ruotsin puolella Holmögaddin majakka. Suora etäisyys majakoiden välillä on noin 22 km.

Merenkurkun yli on harjoitettu jääliikennettä todistettavasti jo 1500-luvulta alkaen. Varhaisin kuvaus tästä on Olaus Magnuksen Carta Marinaassa vuodelta 1539. Venäläisten hyökkäys maaliskuussa 1809 Uumajaan osoitti kapeikon sotilaallisen merkityksen. Noin 3 600 miestä valloitti kaupungin helposti, mutta takaisin joukko palasi harvennein rivein. Talvinen Merenkurkun ylitys oli vaatinut lähes 400 miehen hengen. Krimin sodan aikana liikuttiin jälleen sadoin hevosin Uumajaan. Paluukuormina tuotiin mm. puuvillaa Finlaysonin Tampereen tehtaille. Ensimmäisen maailmansodan aikana Saksaan jääkäreiksi pyrkivät ylittivät jään salaisia etappiteitä käyttäen.

Tämän alueen kautta avattiin helmikuussa 1940 vähälle huomiolle jäänyt jäätie. Reittiä käyttäen kuljetettiin sotatarvikkeita puolustusvoimille ja paluukuormina ruotsalaiset autoilijat veivät paperia ja selluloosaa Ruotsin kautta edelleen laivattavaksi. Tien auraaminen ja aukkipitäminen vaikeissa sääoloissa mahdollisti nopeat puolustukselle tärkeät kuljetukset. Tien kautta voitiin, aivan viime hetkellä, kuljettaa pari am-

* (s. 1938) on toiminut autokoulunjohtajana Vaasan Teknillisen Oppilaitoksen oppilasyhdistyksen autokoulussa 1976–2000. Kirjoittaja on harrastanut paikallishistorian tutkimusta Vaasa-opistossa ja hän on Vaasan Veteraaniautoseura ry:n pitkäaikaisena jäsenenä perehtynyt vanhoihin moottoriajoneuvoihin ja tieliikenteen historiaan. Grönbacka on Autojoukkojen Vaasan Kilta ry:n perustajajäsen ja puheenjohtaja 1970-luvulta, ja hän on pitänyt useita esitelmää Merenkurkun talvitiien liikenteestä.

muslaatua, jotka olivat loppuneet varikoilta sekä kuljettaa nopeasti panssarintorjunta-aseita.

Yleensä puhutaan Merenkurkun jäätiestä. Käytän tässä artikkelissa kuitenkin muotoa talvitie, koska sitä käytettiin virallisissa asiakirjoissa. Tarkennuksena lähteissä käytetystä Björkön nimestä mainittakoon, että aiemmin Raippaluodon kuntaan kuulunut Björkö itsenäistyi 1.1.1932. Kunnan nimeksi tuli Björköby, koska Kannaksella oli jo Koiviston kauppala, jonka ruotsinkielinen nimi oli Björkö.

Talvisodan aikaisesta Merenkurkun talvitien liikenteestä on tehty kaksi tutkimusta. FM Jarl Finnen tutkimus julkaistiin Österbotten 1967 Årsbok -teoksessa, (sivut 228–253). Ruotsalaisen päätoimittaja Eric Björklundin teos Kvarken Trafiken ilmestyi 1991. Näiden lisäksi aihetta on käsitelty mm. Kustveteranen – Rannikkoveteraani -julkaisussa.

Talvitie – päätöksen valmistelu

Vasa Skyddskårsdistrikt (Vaasan suojeluskuntapiiri) oli ruotsinkielinen. Sen II alueen muodostivat Vaasan ruotsinkielinen suojeluskunta ja yhdeksän ympäristön suojeluskuntaa. Vaasan suomenkielinen suojeluskunta kuului Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiiriin.

Ruotsinkielisen piirin II alueen toimintakertomuksen mukaan aloitteen talvitien avaamisesta Ruotsiin teki alueen päällikkö Emil Öist yhdessä Edvard Bertsin kanssa. Toimintakertomuksessa mainitaan, että esitys tehtiin Kotijoukkojen Esikunnalle (KotijE) 24.1.1940. Tältä osin toimintakertomus on virheellinen, sillä valtioneuvosto teki jo seuraavana päivänä päätöksen tien rakentamisesta. Tammikuun 14. päivä lienee oikea esityspäivä, tätä tukee myös J. Finnen tutkimus. Molemmilla asian esittäjillä oli kokemusta Merenkurkun ylityksestä talvella. Helmikuussa 1916 E. Öist oli 21-vuotiaana nuorukaisena hiihtänyt yli Merenkurkun pyrkiessään Jääkäripataljoona 27:n riveihin. Myös E. Bertsin oli jääkäriliikkeen aikana tehnyt monta jäämatkaa yli Merenkurkun. Aloite talvitien avaamiseksi Ruotsiin näyttää syntyneen tarpeesta auttaa Vaasan pommituksissa kärsinyttä väestöä ja samalla hankkia varusteita suojeluskuntien käyttöön. Koska avustusten saaminen Ruotsista pahoin ruuhkaantuneen Tornion kautta osoittautui erittäin vaikeaksi, syntyi suunnitelma aurata tie vanhaa etappireittiä Uumajaan.

Ennen talvisotaa ei ulkomailta hankittujen sotavarusteiden kuljetuksia ollut järjestetty keskitetysti. Laajan hankintaohjelman käynnistyessä

perustettiin puolustusministeriön välitystoimisto 15.10.1939 annetulla määräyksellä. Toimisto sai tehtäväkseen hoitaa kaikki ulkomailta saapuvat kuljetukset ja tarvikkeiden luovutukset niiden saavuttua Suomeen.

Tarvikekuljetukset Ruotsista hoidettiin laivoilla Turkuun tai rautateitse Tornion kautta. Suomen ja Ruotsin eri raidelevykyksien johdosta junat oli purettava ja kuormattava uudelleen, mikä hidasti ja ruuhkautti liikennettä Tornion alueella.

Kuljetusvaikeuksia lisäsi myös rautatievaunujen vähyys sekä Ruotsissa että Suomessa. KotijE:lle tehty talvitiealoite lienee herättänyt välitöntä kiinnostusta. Avautuisihan Merenkurkun kautta ilmeisen nopea tie Norjaan merikuljetuksina saapuville varusteille sekä niille tarvikkeille, joita saatiin Ruotsin varikoilta. Holmsundin satamaan johti rautatie ja siitä runsaan 100 km:n päässä Vaasassa oli jälleen käytettävissä rautatieyhteys.

J. Finne toteaa artikkelissaan, että Kotijoukkojen Esikunta käski 18.1.1940 Vaasan suojeluskuntapiiriä aloittamaan toimenpiteet talvitien avaamiseksi. Reitin tutkiminen aloitettiin käskyn mukaisesti. Toiminta kuitenkin lopetettiin piiri-insinööri Torsten Nordströmin tultua nimitetyksi johtamaan talvitien rakentamista. Tien avaamiseksi käytiin neuvotteluja Ruotsin päättävien tahojen kanssa. Niihin liittyen ulkoministeriö sai 21.1. Suomen Tukholman-lähetystöstä salakielisähkeen, joka koski ulkoministeri Güntherin aloitteesta järjestettyä neuvottelua. Sähkeessä mainittiin mm: *"Ovat valmiit suostumaan tavarankuljetuksiin jäitse Vaasa-Umeå heti Kurkun jäädyttyä toistaiseksi liike Skellefteåhon vapaa murtajitta."* Sähkeessä mainittuun Ruotsin rautateiden liikakuormitukseen viitaten sotatalouspäällikkö, kenraalimajuri L. Grandell ilmoitti 24.1. vastauksenaan ulkoministeriölle mm. seuraavaa: *"Vaasan ja Umeån välisen jäätien valmistuttua ohjataan liikenne mahdollisimman suurena määränä Vaasaan Tornion sijasta."*

Talvisodan jälkeen maaliskuun 20. päivänä 1940, Ruotsin valtion rahoitustaloudenkomission puheenjohtaja Elov Ericsson kirjoitti Tukholmasta suurlähettiläs Stig Sahlinille Helsinkiin: *"Sen jälkeen kun Suomen puolelta tuli ehdotus yrittää aikaansaada kuorma-autoliikennettä yli jään, tehtiin välittömästi tutkimuksia siitä, mikä suunta tielle annettaisiin jää- ja lumioloja ajatellen."* Edelleen kirjeessä todetaan: *"Koska Suomen puolelta vakavasti painotettiin, miten suuri merkitys näiden kuljetuksien täytäntöönpanolla on maalle, haluttiin tietysti meidän puolelta yrittää saavuttaa mahdollisimman tehokas vaikutus. Siksi suunniteltiin aloitetavan ajot kahdessa vuorossa 100 autolla vuorokauden aikana."*¹

Piiri-insinööri Torsten Nordström (vasemmalla) ja ruotsalaisissa valmiusjoukoissa palvellut Ernst Gardfors jäätiellä, takana Holmögaddin majakka. (Kuva: T. Nordströmin kokoelma/Svenska Centralarkivet/Helsingfors)

District engineer Torsten Nordström (on the left) and Ernst Gardfors, who had served in the Swedish war emergency troops, on the ice road. Holmögadd lighthouse in the background.

Tammikuun 25. päivänä 1940 valtioneuvosto päätti, että on järjestävä talvitie jään yli Suomesta Ruotsiin. Tien tuli noudattaa suuntaa Vaasa–Grönvik–Björkö–Uumaja. Talvitien rakentaminen annettiin tie- ja vesirakennushallituksen tehtäväksi. Samalla myönnettiin talvitien rakentamiseen 4 000 000 mk:n määräraha. Päätettiin asettaa myös toimikunta valvomaan ja johtamaan tien liikennettä. Toimikunnan puheenjohtajaksi määrättiin Suomen Selluloosayhdistyksen toimitusjohtaja Walter Gräsbeck sekä jäseniksi yli-insinööri Johan Roiha ja puolustusministeriön välitystoimiston päällikkö, varatuomari, vänrikki Holger Nysten.²

Lisäksi päätettiin, että tullihallitus järjestää tarvikkeiden tullauksen. Jo samana päivänä puolustusministeriö ilmoitti asiasta tullihallitukselle, joka välitti tiedon Vaasan tullikamarille. Tullikamarin pyydettyä käyttöönsä lisää henkilökuntaa tullihallitus ilmoitti, että Vaasaan määrätään 14.2. alkaen toistaiseksi 1 päällysmies ja 20 tullivartijaa. Myöhemmin tullihallitus ilmoitti, että liikenne tapahtuisi kello 20.00-07.00 välisenä aikana ja kehotti neuvottelemaan henkilöstön kanssa, jotta se vapaehtoisesti luopuisi perimästä virantoimitusmaksua ko. liikenteessä tehtävästä ylityöstä. Näin oli jo sovittu Turussa tehtävän.³

Saamansa tehtävän mukaisesti tie- ja vesirakennushallituksen johto kehotti Vaasan piirin piiri-insinööriä T. Nordströmiä ryhtymään heti toi-

miin talvitien avaamiseksi. Samalla annettiin ohjeita tien suunnittelusta. Tie on aurattava vähintään 9 metriä leveäksi, koska se myöhemmin kaventuisi. Ilmavaaran välttämiseksi tie on mieluiten suunnattava loivin kaartein kuin aivan suoraan. Mahdollisesti syntyvien raijien vuoksi on rakennettava riittävästi sillakkeita. Lisäksi kehoitettiin piiri-insinööriä ottamaan yhteyttä Ruotsin viranomaisiin työn suunnittelua ja suoritusta koskeissa kysymyksissä. Vähäkyröön evakuoitu tie- ja vesirakennushallituksen johto pyysi 26.1. päivätyllä kirjeellä viranomaisia hankkimaan piiri-insinöörille ja hänen määräämilleen toimenhaltijoille pikaisesti ulkomaanpassit, jotta he voisivat liikkua Ruotsin alueella.

Merenkurkun talvitien suunnittelija, dipl.-ins., piiri-insinööri Torsten E. Nordström (1897–1989) toimi ruotsalaisen kansanpuolueen kansanedustajana jo 1936–1938 sekä pitkään 1950- ja 1960-luvulla. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministerinä hän oli 1957.

Talvitien rakentaminen alkaa

Suunnitellun talvitien alueella oli jo ylimääräisten harjoitusten aikana perustettu Pohjanlahden Meripuolustuksen Vaasan Lohkon alainen Björkön vartioalue. Sen tehtävänä oli meri- ja ilmavalvonta. Vartioalueen päällikkönä toimi vänrikki Truls von Troil. Vartioalueen vahvuus 1.12.1939 oli 2+13+71. Valassaarten vartiopaikan vahvuus oli tuolloin 1+8. Vartioalue sai 30.1.1940 Vaasan Lohkon Esikunnasta käskyn asettaa ylimääräinen henkilöstö vahvuudeltaan 1+32 tie- ja vesirakennushallituksen käyttöön. Seuraavasta aamusta alkaen tämä joukko suoritti rakennusmestareiden Bjön, Lyytikäinen ja Nyberg johdolla mm. rantavallien raivauksia tulevan tieuran suunnalla. Tehtäviin kuului myös lumiaitojen pystyttämistä ja lohcareisen jään tasaamista. Yhdessä työvelvollisten kanssa pumpattiin useana päivänä vettä jäälle sen vahvistamiseksi. Merenkurkun kynnys on vanhastaan tunnettu voimakkaista virtauksista, jotka pitävät jäät kapeissa salmissa petollisen heikkoina.

Tieto liikenteen alkamisesta aiheutti huolta vartioalueen päällikölle, joka laati 10.2. muistion Vaasan Lohko Esikunnalle esittäen yksityiskohtaisen suunnitelman toimenpiteistä liikenteen valvonnan ja vihollisen mahdollisten häirintäyritysten varalta. Miehistöä ja konetuliaseita tulisi lisätä, jotta vartioalue suoriutuisi annetuista tehtävistä. Lisäksi päällikkö huomautti, ettei alueella ole reservejä, vaan ainoastaan kaksi suojeluskuntamiestä on kutsumatta palvelukseen. Miehistöä lisättiin

niin, että 22.2. vahvuus oli 1+14+93, joista Valassaarilla 5+22. Ryhmäaseiksi saatiin 2 konekivääriä, pikakivääri sekä 3 konepistoolia. Venäläisvalmisteiset 7,62 mm:n kiväärit palautettiin ja tilalle saatiin 100 kpl ruotsalaisia 6,5 mm:n Mauser-kiväärejä. Lisäksi vartioalue sai kaksi kuorma-autoa, joista toinen osoitettiin Valassaarille.⁴ Matka Björköstä Valassaarille talvitietä pitkin oli noin 16 km.

Talvitiellä tarvittavan työvoiman hankkimiseksi suojeluskuntien paikallispäälliköt saivat tehtäväksi määrätä saariston ”yli-ikäisiä” ja nuorukaisia työvelvollisiksi. Heistä eräiden isoisät olivat toimineet jääoppaina jo 1800-luvun lopulla. Työvelvolliset toimivat mm. aura-autojen miehistöinä. Vielä heitäkin vanhempia sekä nuorempia, mm. sotilaspoikia, rakensi rannikon sahojen toimittamista rimoista lumiaitoja Björkössä. Muistitietojen mukaan työvelvolliset saivat palkkaa 4,5–5 mk tunnilta. Muonan he hankkivat kotoaan. Tiepiirin saatua riittävästi aura-autoja sekä työvelvollisia käyttöönsä voitiin Björkön vartioalueen henkilöstö vapauttaa tietöistä.

Pian alkava liikenne näkyy käskyissä, jotka kapteeni Strand Pohjanlahden Meripuolustuksen Esikunnasta antoi 12.2. vartioalueelle: 1. Miehistö vapautetaan tietöistä 2. Valassaarten majakkahenkilöstön perheet evakuoidaan saarelta. Vapautuvat tilat tarvittiin sotilaiden ja päivystävien aurasmiehistöjen käyttöön. Paikalle jäi majakkamestari K. Syväoja, joka kirjasi säähavainnot majakan ”Tulituskirjaan” sekä majakanvartijat K. Nykvist ja L. Södergård.

Majakka oli sammutettu jo 21.1. alkaen. Valo jouduttiin kuitenkin syyttämään kolme kertaa talvitien liikenteen auttamiseksi läpi lumimyrskyjen.⁵ Sotilaille oli erinomainen tähytyspaikka 36 metrin korkeudessa Valassaarten majakkatornissa. K. Nykvist oli työskennellyt majakalla vuodesta 1919 alkaen ja erityisesti hänen jääasiantuntemusta käytettiin hyväksi Merenkurkun ylityksessä.

Saareen 3.2. lähetetyt 20 työvelvollista asuivat Meripelastusseuran tuvassa ja kahdessa vanhassa kalamajassa. Kaikki saaren asuinkelpoiset rakennukset olivat näin käytössä.

Tie- ja vesirakennushallituksen käytettävissä oli helmikuun 15. päivän vahvuusilmoituksen mukaan seuraava henkilöstö: reserviin ja palvelukseen kutsuttuihin ikäluokkiin kuuluvia 20, työvelvollisia ja muuta henkilökuntaa 68 sekä työvelvollisia työnjohtajia 5. Suurin osa joukosta oli lähialueilta: Raippaluodosta 38 ja Björköstä 40 henkilöä.

Muisti- ja lehtitietojen mukaan aura-autoina oli tie- ja vesirakennushallituksen omia sekä ottoautoja yhteensä 9 kpl. Helmikuun alussa tie-

ja vesirakennushallitus osti talvitietä varten yhden Fargo- ja kaksi International-merkkistä kuorma-autoa. Autojen yhteishinta 330 500 mk maksettiin tien rakentamiseen myönnetystä neljän miljoonan markan määrärahasta.

Ilmatorjunta

Talvisodan aikana vihollinen suoritti kuusi ilmahyökkäystä Vaasaan. Näistä viisi oli varsinaisia pommituslentoja. Koneet lähtivät matkaan Paldiskin tukikohdasta ja lensivät pitkin Pohjanlahtea kohteelle. Hyökkäyksiin osallistui 82 konetta, jotka pudottivat noin 800 pommia. Pommituksissa kuoli 21 ja haavoittui noin 60 henkilöä. Asunnottomiksi jäi toista tuhatta henkilöä. Kaupungin ilmatorjuntaan oli aluksi käytettävissä vain neljä Maxim-konekivääriä. Koneiden lentokorkeudesta johtui, että konekivääreillä ei ollut tehokasta torjuntavaikutusta.

Ilmatorjunnan osalta tilanne parani hieman 10.1.1940, kun kaupunkiin sijoitettiin kevyt ilmatorjuntajaos. Osa vihollislennoista suuntautui aina Björkön tasalle. Vartioalueen sotapäiväkirja kertoo: *"12.1.40 klo 14.09 12 konetta kohti Vaasaa."* Tähän liittyy G. Lövdahlin muistelmä: *"Koneet lensivät tästä meidän talon yli. Vanhempi veljeni haki sisältä kiväärin asettuen tähtäämään koneita, jotka lensivät kolmessa ryhmässä. Silloin huusi naapurimme: stop, stop! ei saa ampua, ne ovat englantilaisia, jotka tulevat meitä auttamaan."* Jonkin ajan kuluttua kyllä kuullimme, millaista "apua" Vaasa sai. Edelleen sotapäiväkirjan mukaan *"14.1.40 klo 12.41 1 kone lentosuunta länteen. Korkeus 2 500 m. Klo 13.19 näkyy 13 konetta, lentosuunta luoteeseen."* Viholliskoneet liikkuvat alueelle, jonka kautta talvitie avattaisiin. Vielä tuolloin ei jäällä näkynyt liikennettä, joka olisi kielinyt tiesuunnitelmista.

Helmikuun 9. päivänä sotatalouspäällikkö, kenraalimajuri L. Grandell raportoi päämajalle pian tapahtuvasta tien avaamisesta mm. seuraavaa: *"Koska tämä yhteys tulee olemaan hyvin tärkeä ulkomaisessa liikenteessämme, etenkin tärkeiden sotatarvikkeiden maahan tuonnin jouduttamisen kannalta, esittää puolustusministeriö harkittavaksi mahdollisuuksia sen suojaamiseksi ilmahyökkäyksiltä."* Vaasaan sijoitettiinkin 14.2. alkaen 59. Raskas Ilmatorjuntakonekiväärijoukkue. Joukkueen tu-liasemat olivat Vaskiluodon sataman alueella. Sodan viimeisten viikkojen aikana vihollisen ilmatoiminta liittyi erityisesti sen maaoperaatioihin. Kaukana olevat kotialueet jäivät toisarvoiseen asemaan. Viimeinen

pommituslento Vaasaan tehtiin 17.2., ja samana iltana ruotsalaisautoilijat suorittivat ensimmäisen koekuljetuksen kaupunkiin.

Talvitien liikenne ei siis joutunut vihollisen ilmahyökkäyksen kohteeksi. Vailla ilmatorjunta-aseiden turvaa tilanne avoimella jäällä olisi-kin ilmahyökkäyksen sattuessa muodostunut erittäin vaikeaksi. Epäilemättä liikenne olisi loppunut kokonaan, koska hyökkäyksen kohteena olisivat olleet Ruotsin kansalaiset.

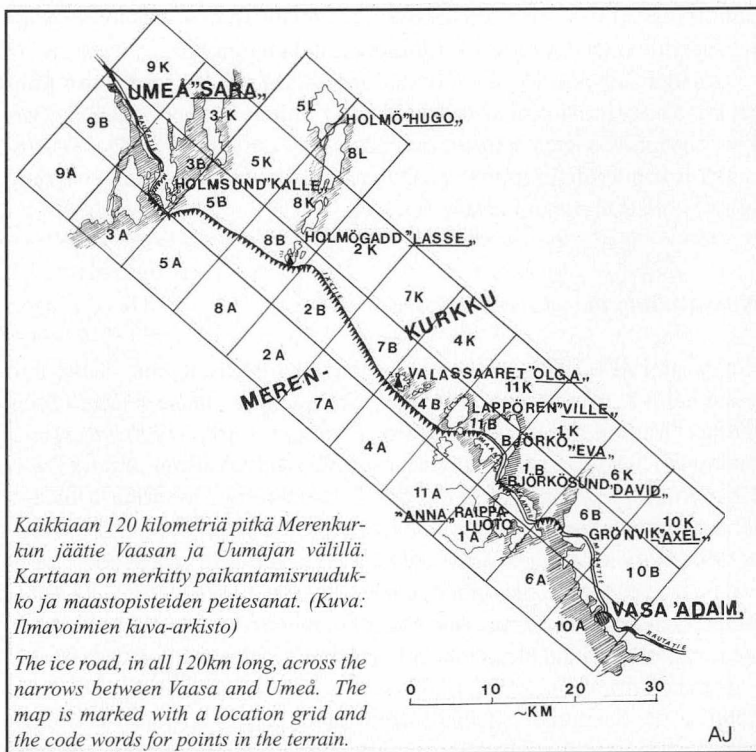
Neuvottelut ruotsalaisten kanssa

Sotatalvi 1939–1940 muistetaan ankarana pakkastalvena. Kuitenkin vasta helmikuussa Merenkurkku oli jäänyt niin, että se voitiin ylittää autolla. Vaasan suojeluskuntapiirin II alueen toimintakertomuksessa mainitaan tehdyn ensimmäinen yritys yli Merenkurkun autolla 28.1. Helmikuun 1. päivänä yritys uusittiin T. Nordströmin johdolla. Matkaan lähdettiin nyt kahdella tie- ja vesirakennushallituksen kevyellä paketti-autolla. Piiri-insinööri virka-auto Packard oli liian painavana jätetty Valassaarille. Nyt matka onnistuikin, vaikka jää taipui autojen alla. Kello 14.50 matkalaiset olivat Holmögaddin majakalla. Majakkamestari ei ollut uskoa korviaan kuullessaan retkikunnan tulevan Suomesta.

Tämä oli ilmeisesti ensimmäinen kerta, jolloin Merenkurkku ylitettiin autolla. Maaliskuun 3. päivänä 1929 Vasabladet-lehti kirjoitti ruotsalaisten päässeen autolla Holmön saareen, josta suunniteltiin matkaa Vaasaan. Matka jäi nähtävästi tuolloin tekemättä, koska myöhemmin aiheesta ei ole lehdessä mainintaa.

Holmögaddista matkaa jatkettiin onnellisesti Holmsundin sataman kautta Uumajaan, jossa seuraavana päivänä aloitettiin neuvottelut ruotsalaisten kanssa. Insinööri T. Nordström kirjoitti 4.5.1940 Y. Ahtolalle valokuvista: *”Kuva on Holmsundin ja Holmögaddin välisellä osalla jäällä helmikuun 2 p:nä 1940, jolloin olimme insinööri Grahnenin kanssa yhdessä ensimmäistä kertaa toteamassa, ettei ajatus Vaasan–Umeän talvitien toteuttamissuunnitelmasta tuntunut aivan mahdottomalle.”*⁶

Neuvotteluissa tieinsinööri O. H. Grahnenin kanssa sovittiin, että Ruotsin tielaitos auraa kalustollaan Holmsund–Holmögadd-välin, joka oli noin 25 km. Suomalaiset auravat tien Holmögaddista yli Merenkurkun Vaasaan. Suomalaisen aurausosuus jäällä ja saaristossa oli noin 75 km. Mannerella oleva maantiesuus Grönvik–Vaasa on noin 20 km. Talvitien kokonaispituus oli noin 120 km. Sovittiin myös, että koko tien alueella

käytetään oikeanpuoleista liikennettä. Ruotsissa oli tuolloin käytössä vasemmanpuoleinen liikenne. Koska sotaa käyväällä Suomella ei ollut asettaa riittävästi kuorma-autoja talvitien liikenteeseen, neuvoteltiin Uumajassa myös ehdoista, joilla ruotsalaiset kuorma-autoilijat voisivat hoitaa suunnitellun liikenteen.

Suomalaisneuvottelijat olivat insinööri T. Nordström, merikapteeni Hansen ja johtaja Krook. Ruotsalaisista oli mukana ainakin N. S. Ericsson, joka toimi ruotsalaisten paikallisten kuorma-autoliikennöitsijöiden, Södra Västerbottens läns Lasttrafikbilägareföreningin asiamiehenä. Keskusteluissa ruotsalaiset arvelivat voivansa hankkia jopa 125–150 kuorma-autoa, joilla voitaisiin kuljettaa varusteita jopa 450 tonnia vuorokaudessa.

Liikenteen alkaessa nämä lupaukset todettiin täysin epärealistisiksi. Neuvotteluiden tuloksena sovittiin mm. seuraavaa: 1. Käytännön järjes-

telyt, mm. kuljettajien värväyksen hoitaa N. S. Ericsson edustamansa yhdistyksen kautta. 2. Tavarat huolittaa Uumajassa Ab J. Henriksson & Co. 3. Jotta vakuutukset olisivat voimassa, tulisi Ruotsin ja Suomen viranomaisten taata tien turvallisuus. 4. Matkasta Holmsund–Vaasa–Holmsund sovittiin maksettavaksi 100 kruunua autolta. 5. Autot tuli maalata valkoisiksi.⁷ Osa autoista oli normaalivärisenä, osa suojamaalattu. Lisäksi osapuolet toivoivat, että tietä voitaisiin käyttää henkilöautoilla tapahtuvaan, lähinnä lasten evakointiin Suomesta.

Ruotsalaisviranomaisena neuvottelujen tuloksen hyväksyi valtion rahdiliikennekomissio, joka valvoi ja johti liikennettä Ruotsin alueella. Kuorma-autoilijoiden hankinnan hoiti lähinnä N.S. Ericsson, joka otti yhteyttä Västerbottenin (Länsipohjan) läänin autoilijoihin, joihin hän sai runsaasti kontakteja. Ruotsin valtio vastasi organisaation ja tienhoidon kuluista Ruotsin alueella. Suomen osuudeksi tuli maksaa kuljettajain palkat.

Neuvottelut Suomessa

Helmikuun alkupuolella puolustusministeriö määräsi Viipurin Stevedoring Oy:n johtajan Yrjö Ahtolan Merenkurkun talvitien kuljetuspäälliköksi. Hän on allekirjoittanut päiväämättömät ”Gräsbeckin” tien liikennöimisohjeet ja määräykset. Peitenimi tulee toim.joht. Walter Gräsbeckin nimestä. Määräysten ydinkohdat ovat:

1. ”Gräsbeckin” tie on sotilastie ja saadaan sitä käyttää vain puolustusministeriön ja vientitavaroiden kuljetukseen. Minkäänlainen henkilöliikenne ei ole sallittu lukuun ottamatta henkilöitä, jotka esittävät Ruotsin tai Suomen viranomaisten suostumuksen.

2. Kuljetuspäällikkönä toimii Y. Ahtola.

3. Tien kunnossapito on ins. Nordströmin valvonnassa ja on hänellä oikeus antaa kaikille viranomaisille tarpeelliseksi katsomiaan määräyksiä, mikäli ne koskevat tietöitä. Sikäli kun hänen käytettäväksi on annettu sotilasviranomaisten alaisia henkilöitä, on näiden noudatettava ins. Nordströmin ja hänen alaiensa työnjohtajien määräyksiä ja ohjeita.

4. *Pohjanlahden Meripuolustuksen Esikunta (PmePE) hoitaa sotilaallisen puolen Vaasa–Valassaaret reitillä järjestämällä tarpeelliset vartiot. Björkön vartioalue valvoo ja tarkkailee liikennettä. Sen tulee vaatia jokaiselta vartiopaikan ohittavalta autolta lupalappu, jossa on oltava auton nro ja mukana olevien henkilöiden nimet. Lupalappuja antaa Vaa-*

sassa PmePE ja Uumajassa Ab J. Henriksson & Co. Määräys ei koske TVH:n alaisia eikä VaLo:n omia autoja.

5. Sk-piiri hoitaa sotilaallisen puolen Vaasassa ja Vaasa-Grönvik välillä, asettaen tarpeelliset vartiot ja antaa tarvittaessa paikallista apua.

6. T:mi Lennart Backman toimii PLM:n huolitsijana Vaasassa hoitaten tavaroiden edelleen lähettämisen.

7. Viipurin Stevedoring toimii purkaus- ja kuormausliikkeenä sekä vientitavaroiden huolitsijana. T:mi pitää kirjanpitoa tien kaikesta liikenteestä sekä laskuttaa ja perii kuljetus- ja vientimaksut.

8. *Radioauton asemapaikka on päivisin Holmsund. Sieltä se lähtee kolonnan viimeisenä auton Valassaarille, jossa se on yön yli. Autojen lähdöt Vaasasta Viipurin Stevedoring ilmoittaa PmePE:lle, joka antaa Li-raportin Björkön vartioalueelle. Kolonnan saavuttua Björköhön tämä ilmoittaa siitä Valassaarille. Sieltä radioauto saattaa kolonnan Holmsundiin jääden sinne päiväksi”*⁸

Autojen ja henkilöiden lukumäärä merkittiin Björkön vartioalueen sotapäiväkirjaan. Lisäksi oli käytössä liikennepäiväkirja, jossa oli tarkempi erittely. Luvattoman liikenteen estämiseksi valvontaa suoritettiin myös Valassaarilla, jossa sotilailla oli pieni siirrettävä koju tieuran varrella. Radioautona toimi Helsingin suojeluskuntapiirin vastaanottama pakettiauto, jonka suojamaalauksen alta näkyi vielä hedelmäliikkeen mainos. Tästä syystä kuljettajat kutsuivat sitä ”banaaniautoksi”.

Hyvien viestiyhteyksien vuoksi saapuneet varustekuormat voitiin kuormata Vaasassa suoraan rautatievaunuihin niin, ettei puolustusvoimien tarvikkeita jäänyt kaupunkiin seuraavaksi päiväksi. Autojen tultua puretuiksi niihin kuormattiin vientitavaraa, selluloosaa ja paperia. Lyhyen ruokailutauon jälkeen autoilijat lähtivät aamuyön tai viimeistään aamun aikana paluumatkalle Uumajaan.

Viestiliikenne

Liikenteen johtamiseksi luotiin radioverkko, johon kuuluivat kiinteät asemat Vaasassa, Uumajassa ja Valassaarilla. Lisäksi kolonnien mukana oli liikkuva radioauto. Kaikki asemat toimivat sähkötyksellä ja puheella. Kiinteät asemat toimivat vuorokauden ympäri, mutta radioauto vain liikenteen aikana. Johtoasemana toimi Vaasan Radio.

Helmikuun 23. päivänä Uumajassa käytyjen neuvottelujen aikana T. Nordström laati peitekartan radioliikenteen kutsuja varten. Kartalla

koko tie ja osa ympäröivää jääaluetta oli jaettu 10 km:n ruutuihin. Numeroidut ruudut oli täydennetty paikannimillä. Vaasa oli Adam, Björkö oli Eva, Valassaaret, Olga jne. Radioauton tuli ilmoittaa sijaintinsa ruudulla 30 min. välein. Piiri-insinööri laati myös tieasioita koskevan sala-kielen. Radioauton toiminnan takaamiseksi autot piti lähettää ryhminä niin, että ne lähtivät kolmen tunnin kuluessa. Huolintaliikkeiden tuli valvoa, ettei yksittäisiä autoja päästetty matkaan.

Jo helmikuussa posti- ja lennätinhallitus oli tehnyt esityksen toisen radioauton hankkimisesta reitille. Maaliskuun 7. päivänä T. Nordström esitti asiasta lausuntonaan mm: *"Kun kuitenkin talviliikenne Vaasa-Umeå olosuhteiden pakosta ei enää voi kestää kuin korkeintaan 4 tai 5 viikkoa ja uuden radioauton hankkiminen veisi todennäköisesti aikaa noin 10 päivää, ei mielestäni radioautosta saatava hyöty vastaa sen hankkimisesta aiheutuvia menoja."*⁹

Posti- ja lennätinhallitus näyttää olleen aktiivinen ehdotuksineen liikenteen turvaamiseksi. Se esitti mm., että tie- ja vesirakennushallitus järjestäisi erityiset kolonnanjohtajat sekä järjestäisi mantereelle jatkuvan päivystyksen. Vastauksenaan piiri-insinööri totesi aluksi palkanneensa erityisen kolonnanjohtajan. Järjestely osoittautui pian tarkoitustaan vastaamattomaksi, minkä jälkeen siitä luovuttiin. Päivystyksen hän kertoi toimineen yötä päivää siitä saakka kun liikenne alkoi. Toimiva radioyhteys oli tärkeä turvatekijä vaarallisella reitillä yli jään ja osaltaan se nopeutti liikenteen jatkokuljetuksia.

Kuljetukset alkavat

Auraustyöt Merenkurkussa edistyivät siten, että helmikuun 10. päivänä ensimmäinen suomalainen aura-auto pääsi Holmöggaddin majakkasaareen. Aura-autojen miehistöinä oli tarpeen mukaan 5–10 työvelvollista. Autojen painolastina oli hiekkaa ja usein myös vara-aura. Miehistön tehtävänä oli lapioida lunta paikoissa, joista auraamalla ei päästy läpi, sekä jäätuurilla hakaten tasoittaa jäätä. Erityisesti Valassaarten ulkopuolella oli ahtojäävyöhykkeitä. Ne olivat kymmeniä metrejä pitkiä ja useita metrejä korkeita. Ajoreitit alueella etsittiin paikoista, joista aurasmiehistö vähimmällä hakkaamisella sai ajouran tasoitetuksi autoilla ajettavaan kuntoon.

Ulkomerellä jää ei suinkaan ollut tasaista kuten järvillä tai sisäsaaris-
tossa. Pystyyn jäätyneet jäälohkareet vaanivat lumivallin sisällä. Aura-

auton etupää nousi usein pystyyn etuakseliin kiinnitetyn kärkiauran törmäessä tällaiseen jäähän.

Monia uusia asioita opittiin. Pakkanen rikkoi jään, jos se oli aurattu täysin puhtaaksi. Oli siis säädettävä aurat niin, että ohut lumikerros jäi jäälle vähentämään sen halkeamisen vaaraa. Vaarallisimpia olivat halkeamat, jotka syntyivät kuljetusten aikana kolonnan eri autojen välillä.

Lumiaidoista tienpitäjillä oli hyviä kokemuksia maanteiltä. Nyt merenjäällä lumiaitoja käytettäessä todettiin, että lumimyrskyissä niihin kerääntyi niin paljon lunta, että jää alkoi lumen painosta taipua.

Lumiaitojen alapäätt jäättyivät kiinni jäähän ja estivät aitojen nostamisen ylemmäksi, kuten saattoi tehdä maantiellä. Jää halkeili ja veden nousu jäälle esti tien käyttämisen. Uusi kiertotie oli aurattava kymmenien tai satojen metrien etäisyydelle. Lumiaitoja rakennettiin rannikolla suuria määriä, muistitietojen mukaan niitä oli yhteensä noin 20 km:n matkalla. Lumiaidoilla ei saatu toivottua auraushyötyä.

Myrskyn tukkiessa tien sitä ei yleensä enää kannattanut aurata samasta urasta, vaan oli helpompi aurata uusi tie viereen. Merenkurkusta lähestyvän kolonnan saattoivat Valassaarten auramiehistöt tarvittaessa Vaasaan asti. Valassaarille oli myös varastoituna, raijien ylityksissä käytettäviä varasiltoja. Ne olivat lankuista rakennettuja, noin kolme metriä leveitä ja viisi metriä pitkiä rakennelmia.

Ilmavoimat kuvasi tietä liikenteen jo päätyttyä 30.3. ja 9.4. Kuvista voi todeta jäällä vielä tuolloin olleen aurausuria vieri vieressä.

Helmikuun 13. päivänä tapahtui Holmsundin ja Holmöggadin välillä onnettomuus, jossa Ruotsin tielaitoksen aura-auto upposi ja kuljettaja A. Högdahl hukkui. Onnettomuus oli talvitiellä ainoa, jossa menetettiin ihmishenki. Onnettomuus kuitenkin viivytti suunniteltua liikenteen aloitusta useilla päivillä, insinööri Grahnenin ilmoitettua tielaitoksen vetäytyvän hankkeesta. Onnettomuus myös vaikeutti ruotsalaisten kuljettajien rekrytointia. Kuljetukset saatiin kuitenkin käyntiin Ruotsin viranomaisten vielä etsiessä sopivaa henkilöä aurauksen ja liikenteen johtajaksi.

Kokkolalainen Vilho Kupila kertoo olleensa ensimmäinen kuorma-autonkuljettaja, joka ajoi koeajon yli Merenkurkun. Toisena kuljettajana autossa oli Hakkarainen Viitasaarelta. Auto oli silloin tehokas ja suurikokoinen International. Se oli ottoauto omistajana Lohjan Kalkkitechdas. Edessä oli lumiaura ja lavalla hiekkakuorma, joka onnistuneen koeajon jälkeen lapiotiin jäälle Holmsundin rannassa.¹⁰

Ruotsalaiset suorittivat ensimmäisen koematkan 17.2. kahdella kuorma-autolla, joilla he toivat Vaasaan 4 850 kg hevosen loimia. Ilmavaa-

ran vuoksi kuljetukset Vaasaan suoritettiin pimeän tai hämärän aikana. Autojen palatessa Vaasasta seuraavana päivänä kuormana oli sellulosaaja ja ryhmä suomalaisia siviiliasuisia kuljettajia. He kuuluivat suojeluskuntapiiriin alaiseen kuljetusjoukkueeseen. Ajaessaan takaisin Vaasaan he toivat ensimmäisen erän puolustusvoimille hankittuja Ford-kuorma-autoja. Kuljetusjoukkue hoiti samanlaisia uusien Ford-autojen ja auton-alustojen kuljetuksia myöhemminkin. Alustat valmistettiin kuorma-autoiksi Ab Haldin & Rose Oy:n autokorjaamolla Vaasassa.

Bergeniin höyrylaiva Margaretalla saapuneita varusteita ohjattiin jo helmikuun 9. ja 10. päivinä Holmsundiin. Lastista 12 kpl 76 mm:n ilmatorjuntatykkejä lähetettiin Tornioon. Kaksi vaunua, 578 laatikkoa tykkinen ampumatarvikkeita suunnattiin edellisenä päivänä lähetettyjen neljän vaunun tavoin Holmsundin satamaan.

Pääjohtaja K. Ekholm, joka hoiti hankintoja Tukholman lähetystön kaupallisessa jaostossa, kehotti 13.2. välitystoimistoa lähettämään Uumajaan ammattitaitoisen henkilön avustamaan kuljetuksien järjestelyssä. Vastauksenaan välitystoimisto ilmoitti, että 16.2. Vaasan kautta Uumajaan matkustaa suojeluskuntakorpraali, rakennusmestari Erik Törrönen, joka ilmoittautuu huolintaliike Henrikssonilla.

Talvitieliikenteen virallisesta alkamisesta kertoi vain pieni mitään sanomaton ilmoitus 17.2. Västerbottens-Kuriren-lehdessä: *"Kuorma-autoilijat, jotka ovat ilmoittautuneet tiettyihin kuljetuksiin, kokoontuminen Uumajaan maanantaina 19. helmikuuta klo 11.00. Uusia ilmoittautumisia otetaan vastaan samassa tilaisuudessa. Omapaino korkeintaan 3 000 kg. Kokoontuminen Henrikssonin makasiinilla."* Talvisodan aikana myös Ruotsissa valvottiin lehdistöä. Ensimmäiset artikkelit talvitieliikenteestä ilmestyivät Uumajan sanomalehtiin vasta sodan päätyttyä 20.3.

Ensimmäinen varsinainen kuljetus talvitiellä, 24 kuorma-autoa ja 4 henkilöautoa, ohitti Valassaaret 19.2. kello 19.15–19.35. Näistä kuormista Suomen Punainen Risti sai 663 kollia vaatteita.¹¹

Kapteeni B. M. Sandberg, joka oli komennettu Holmsundiin käynnistämään kuljetuksia, laati ruotsalaisille kuljettajille kahdeksankohtaisen ajo-ohjeen. 1. Pidä etäisyys edellä ajavaan vähintään 100 m. 2. Nopeus enintään 30 km/h, liian suuri nopeus rikkoo jään. Autojen kokonaispaino saa olla enintään 5 tonnia, ohita pysähtynyt auto varovasti, 5+5 tonnia on 10 tonnin paino jäähän.

Jään paksuus Ruotsin alueella on vähintään 40 cm. Jään ollessa 35 cm se kantaa varmasti 7 tonnia. Yleinen havainto oli, että jääolot Ruotsin

rannikolla olivat paremmat kuin Suomen puolella, jossa jää halkeili helpommin.

Autoiksi ei voitu ottaa tuon ajan raskaimpia kuorma-autoja, koska niiden kokonaispaino olisi noussut liian suureksi. Lisäksi oli ohjeita valon käytöstä ja toiminnasta, jos lentokone hyökkää. Vielä kehoitettiin vaikenemaan siitä mitä on kuormassa. Ilmavaarasta huolimatta todettiin, ettei jäällä olevien halkeamien vuoksi voi ajaa ilman valoja. Valonheitinjät suojattiin ylöspäin suuntautuvan valon estämiseksi. Haastattelutietojen mukaan kuljettajat käyttivät kuitenkin aivan liian lyhyitä etäisyyksiä autojen välillä. Tämä aiheutti halkeamia jäähän ja osaltaan tarvetta uusien teiden auraamiseen.

Autot lähtivät varustekuormineen Holmsundista iltapäivän aikana niin, että Suomen alueelle tultiin pimeään tai hämärän aikana. Matkat yli Merenkurkun kestivät sääolojen mukaan vaihdellen 4–8 tuntiin.

Liikenteen jatkuttua muutaman päivän Ruotsin viranomaiset keksivät uudeksi liikenteenjohtajaksi valmiusjoukoissa palvelevan insinööri Ernst Gardforsin. Siviilitoimessa hän oli työskennellyt Uumajassa uittopääällikkönä. Valtion rahtiliikennekomissio ilmoitti 21.2. nimityksestä Gardforsille. Tehtävä tuli hänelle täytenä yllätyksenä ja tarkka toimenkuva selvisi vasta ensimmäisellä Vaasan-matkalla. Ruotsin alueella oli talvitien auraus suunniteltu tapahtuvan tielaitoksen budjetin puitteissa. Näitä varoja Gardfors sai nyt käyttöönsä 10 000 kruunua. Aurasalustoksi hän vuokrasi kolme kuorma-autoa ja palkkasi niihin miehistöt. Aikanaan määrärahan tultua käytetyksi tiejohtaja ilmoitti, että koska varoja ei enää ole, on myös liikenne lopetettava.

Tässä tilanteessa Gardfors osoitti ”talvisodan henkeä”. Hän ilmoitti valtion rahtiliikennekomissiolle voivansa jatkaa aurauksia omin varoin, mikäli hän saisi ne myöhemmin takaisin. Tähän suostuttiin, ja liikenne talvitiellä saattoi jatkua. Toukokuun 28. päivänä Gardfors esitti tienhoidon tilityksen ajalta 25.2.–1.4. ja pyysi samalla takaisin lainaamiaan 2 224,86 kruunua. Tienpidon kokonaiskustannus Ruotsissa oli siis 12 224,86 kruunua. Ansioistaan liikenteenjohtajana E. Gardforsille myönnettiin sodan päätyttyä Vapaudenristin 4. lk:n kunniamerkki. Ruotsissa valtion rahtiliikennekomissio muisti häntä kiitoskirjeellä 12.6.1940.

Tuskin kuljetukset oli saatu alkuun, kun lumimyrsky katkaisi 20.2. liikenteen. Lumisade ja tuuli voimistui päivän aikana niin, että kello 21 mitattiin Valassaarilla lounaistuulta 16 m/s. Lisäksi jäähän repesi Ruotsin puolella leveä railo. Kuljetuksia ei voitu lähettää matkaan. Seuraavana aamuna tuulen nopeus oli jo 19 m/s. Päivän aikana sää kuitenkin

selkeni ja auras kalusto pääsi työhön. Ruotsalaiset eivät saaneet avatuksi tietä omalla alueellaan, joten suomalaiset aurasivat tällä kertaa Holmsundiin saakka.

Siitä, kuinka vaikeat Merenkurkun lumimyrskyt olivat, kertoo Valasaarten sotapäiväkirja: ”24.2. klo 13.30 tuli ilmoitus, että kolme aura-autoa on lumimyrskyssä Merenkurkussa. Pyydettiin ohjeita ins. Nordströmiltä. Klo 16.00 vartiopaikan sauna valmiina käytettäväksi. Klo 20.30 näkyy valoa kahdesta autosta, jotka liikkuvat hitaasti itään. Lähetettiin hiihtopartio 1+4 johtajina alik. Eriksson ja rakmest. Orre. Klo 22.00 tuli käsky sytyttää majakanvalo, kunnes autot ovat saapuneet. Todettiin se tarpeettomaksi koska apumiehistö on lähetetty ja autot näkyvät. Lisäksi on nyt kirkas kuutamo.

Aamuyöllä 25.2. klo 02.15 palasi alik. Häggman mukanaan yksi kadonnut kuljettaja, joka antoi seuraavan raportin: hänen autonsa on juuttunut lumeen noin 15 km täältä länteen. Kaksi muuta autoa pyrkivät eteenpäin. Niiden pitäisi olla nyt noin 7 km:n päässä. Miehistö kunnossa. Klo 03.00 palasi hiihtopartio mukanaan muut kuljettajat, jotka olivat jättäneet autonsa jälle.”¹² Merenkurkun alueelle ovat tyypillisiä nopeat säänvaihtelut. Myrskyn laannuttua toiset aura-autot avasivat tien, ja jälle jääneet autot saatiin käyttöön.

Yöllä 25.2. tapahtui liikenteen pahin uppoamisnettomuus, jossa kolme autoa menetettiin. Iltapäivän aikana oli Holmsundista jälleen lähtenyt kuljetus. 41 auton kolonna, jonka kuormana oli mm. kranaatteja höyrylaiva Canopuksen lastista. Ensimmäisenä ajoi auto, johon oli kuormattu raskas sorvi. Jo Ruotsin alueella todettiin, että painoa on hieman liikaa, koska jää ikään kuin aaltoili auton edessä. Kolonnan matka oli edennyt keskeisen Merenkurkun alueelle, jossa jään tiedettiin olevan virtauksien vuoksi heikointa. Täällä jää yllättäen murtui ensimmäistä autoa seuraavien neljän auton alta. Autoista kaksi upposi heti lasteineen. Kolmannesta ehdittiin purkaa kuorma pois ennen sen uppoamista. Neljäs auto upposi osittain ja jäi etupäästään roikkumaan jään reunalle. Kaikki kuljettajat ehtivät pelastautua ennen autojen uppoamista. Pimeällä jäällä syntyi paniikki kuljettajien jättäessä autonsa. Liian lähelle toisiaan ajautuneiden autojen paino aiheutti jähän halkeamia laajalla alueella ja veden tulvimisen jälle.

Radiosanoma hälytti suomalaiset aurasmiehistöt Holmögaddista, jossa heidän oli tarkoitus yöpyä. Rakennusmestari Orren johtamien aurasmiehistöjen toimin järjestys saatiin palautetuksi ja kuljettajat autoihinsa. Aura-autojen avulla autettiin kuorma-autot kauemmaksi uppoa-

Ruotsalainen valkeaksi maalattu kuorma-auto rek.nro AC 725. Tämä auto upposi 25.2.1940. (Kuva: T. Nordströmin kokoelma / Svenska Centralarkivet / Helsingfors)

The Swedish white-painted lorry registration number AC 725. This vehicle sank on 25 February 1940.

misa paikasta. Tieurassa vesi oli jo noussut niin korkealle, että se ulottui autojen astinlaudoille. Ruotsalaiset autoilijat katsoivat, että riski matkan jatkamiseksi on liian suuri. He purkivat kuormansa jäälle ja ajoivat tyhjinä takaisin Holmsundiin. Ensimmäisenä ajanut auto oli ainoa, joka jatkoi matkaa Vaasaan.

Björköns vartioalue sai tiedon tapahtumasta kello 22.55. Vapaa henkilöstö hälytettiin, samoin kylässä yöpyvät tie- ja vesirakennushallituksen kuljettajat. Kerättiin parruja ja lankkuja kylän taloista. Varasillat, vaijereita ym. lähetettiin autojen mukana uppoamispaikalle, jonka todettiin olevan noin 18 km Valassaarilta. Yön ponnistelujen tuloksena saatiin nostetuksi auto, joka oli uponnut takapästäään. Syvyykseen painui autojen, rek.nro AC 725 ja AC 1126, mukana 99 laatikkoa 76 mm:n kranaatteja. Tilanteen sekavuutta osoittaa, että jäälle lumen alle hautautui lisäksi 12 laatikkoa 76 tai 81 mm:n kranaatteja, joista vasta 3.3. löydettiin ensimmäinen laatikko.

Onnettomuuteen joutuneessa kolonnassa oli myös 7 suomalaista bensiinikuljetusautoa, joita ajoivat siviiliasuiset reserviläiset. Aurasmiehistön avuttua kiertotien uppoamispaikan ohi nämä autot pääsivät jatkaamaan matkaa Vaasaan. Ensimmäinen bensiinierä tuli Vaasaan tullikamarin kirjanpidon mukaan 23.2. Tämän jälkeen ehdittiin suorittaa vielä viisi kuljetusta ennen liikenteen loppumista.

Y. Ahtola raportoi puolustusministeriölle: *"Seuraava onnettomuus tapahtui kaksi päivää myöhemmin, kun kolonna oli matkalla Vaasasta Holmsundiin vientitavaralastissa. Tällöin upposi yksi auto lasteineen. Kun nämä kaksi onnettomuutta oli tapahtunut näin lyhyen ajan sisällä ja jää näihin aikoihin kovien pakkasten johdosta rakoili keskellä Merenkurkkua, todettiin ruotsalaisissa autoilijoissa arkuutta ja epävarmuutta liikenteen jatkamiseen."*¹³ Tapahtuneiden onnettomuuksien seurauksena ruotsalainen vakuutusyhtiö sanoi irti vakuutussopimuksen. Seuranneissa neuvotteluissa sovittiin, että suomalainen yhtiö hoitaa vakuutukset. Samalla suostuttiin autoilijain korotettuihin vaatimuksiin.

Vaasan suojeluskuntapiirin autot kuljettivat jäälle jääneet kuormat pienempinä erinä Vaasaan. Liikenne saatiin uudelleen käyntiin yöllä 28.2., jolloin Björkön ohitti 23 kuorma-autoa. Tämän jälkeen kuljetukset jatkuivat häiriöttä joka yö, kunnes lumimyrsky yöllä 11.3.–12.3. katkaisi lopullisesti sotamateriaalin kuljetukset.

Aamun aikana 11.3. kello 03.40–08.05 saapui yli Merenkurkun Björkön alueelle 27 kuorma-autoa ja 2 henkilöautoa matkalla Vaasaan. Ne olivat myöhässä lumisateen johdosta. Samanaikaisesti oli autoja jo matkalla myös Ruotsin suuntaan. Björkön tarkastuspaikan ohitti kello 07.00–15.45 välisenä aikana 62 kuorma- ja 4 henkilöautoa. Näiden lisäksi tulevat suomalaiset säiliöautot, joiden määrää oli lisätty niin, että niitä oli nyt 16 kpl. Kolonnan viimeisillä autoilla oli jo niin suuria liikumisvaikeuksia, että 4 kuorma- ja 2 henkilöautoa kääntyi takaisin Valassaarilta illan aikana. Yhä jatkuvan lumisateen lisäksi kaakkoistuuli voimistui ja saavutti kello 21 jo 16 sekuntimetrin nopeuden.

Kaikki katastrofin ainekset olivat koossa. E. Gardfors sai iltapäivän aikana tiedon lähestyvien autojen vaikeuksista. Hän määräsi Holmögdadissa olevan aura-auton ajamaan itään. Nyt ei ollut väliä valtakunnan rajasta, vaan oli ajettava niin pitkälle että kolonna kohdataan. Gardfors lähti itse toisen aura-auton mukana pyrkimään Holmsundista kohti Merenkurkkua. Ensimmäinen aurapartio kohtasikin ennen pitkää kymmenkunta kuorma-autoa. Näiden kuljettajat kertoivat, ettei muita ole tulossa, vaan ovat luultavasti jääneet Suomen rannikon suojaan.

Pareittain työskennelleitä aura-autoja jäätienellä. (Kuva: T. Nordströmin kokoelma / Svenska Centralarkivet / Helsingfors)

Snow ploughing vehicles working in pairs on the ice road.

Yhä vaikeutuvassa säässä aurausta kohti Suomen rannikkoa yritettiin jatkaa. Koska muita autoja ei enää kohdattu, aurasmiehistö päätti kääntyä ja ponnistella takaisin Holmögaddiin. Myöhemmin todettiin, että aura-auto oli kääntynyt noin 1 km ennen lumeen juuttunutta kolonaa. Radioauton viestit kyllä kertoivat kolonnan vaikeuksista, mutta ruotsalaiseen aura-autoon ei ollut mitään viestiyhteyttä. Myrskyn jatkuminen edelleen teki lisävavustustoimet mahdottomiksi.

Kello 22.25 tuli käsky sytyttää Valassaarten majakan valo. Myrskyyin ja kylmyyteen huonosti varustautuneet autoilijat joutuivat bensiinin loppua viettämään yön kylmenevissä autoissaan. Seuraavana aamuna mitattiin Valassaarilla pakkasta $-9,4$ astetta. Tuuli oli hieman tyyntynyt, se oli nyt 8 m/s. Lumisade jatkui edelleen. Kello 9.30 lähetettiin Valassaarilta hiihtopartio, mukanaan ruokaa, kolonnan luo. Lumipyryssä partio ei kuitenkaan löytänyt autoja, vaan päätyi Holmögaddiin, josta tuli ilmoitus kello 17.30 partion tulosta sinne. Kello 10.00 lähetettiin Valassaarilta matkaan auto, apumiehenä mm. lääkintämies. Auto palasi kello 11.00, koska matkaa ei voitu jatkaa lumen ja jäälle nousseen veden johdosta.

Myös Holmögaddin sijoitettu sotilasosasto pyrki avustamaan kolonnan miehistöä. Aamuyön aikana 12.3. lähetettiin kolmemiehinen hiihtopartio, jonka johtajana oli furiiri F. Stenbom. Partion onnistuikin löytää kolonna ja saada vastahakoiset kuljettajat tarpomaan mukanaan kohti Holmögaddin majakkaa. Nälkäisille ja kylmettyneille kuljettajille matkasta tuli vaikea, koska osalla heistä oli vain puolikengät. Kello 12.30 saatiin Valassaarille ilmoitus, että kaikki kolonnan 76 henkilöä on saatu turvaan Holmögadiin. Sotapäiväkirjan mukaan kolonna jäi kiinni noin 15 km Valassaarilta.

Lumeen juuttui ja seuraavien päivien aikana osin hautautui 64 kuorma-autoa, mukana myös 16 suomalaista säiliöautoa. Ruotsalaisille tästä seurasi pitkäaikainen autojen irrotustyö, jota ei päästy edes heti aloittamaan. Lumisade ja voimakas tuuli riehui 12.3. koko päivän. Vasta sodan päättymispäivänä 13.3. sää kirkastui, ja aamulla oli pakkasta -19,2 astetta. Autojen ja lumen paino aiheutti jäähän halkeamia ja veden nousu jäädyytti autot tiukasti kiinni jäähän. Tämä teki pelastustoimista erittäin vaikeat. Autojen kaivamiseksi irti lumesta ja jäästä tarvittiin mm. ruotsalaisten sotilaiden apua. Irrotuksen jälkeen autot oli hinattava korjattaviksi. Viimeiset autot saatiin irrotetuiksi vasta 27.3. Työ onnistui kuitenkin niin hyvin, että ainoastaan yksi autoista upposi.

Talvitien liikenteessä upposi yhteensä kuusi autoa, joista kolme oli paluumatkalla Suomesta kuormana selluloosaa. Suomalaiset säiliöautojen kuljettajat joutuivat odottamaan pari viikkoa Holmögadissa autojen irrotusta. Uumajassa joukko kävi yhteiskuvassa 25.3. Autojen ja kuljettajien kotimatka tapahtui Tornion kautta junalla. Kuljettajat näyttävät olleen pääosin Kokkolan ympäristöstä. Olipa joukkoon määrätty ainakin kaksi kuljettajaa Mäntsälästä. Heistä Eino Mikkolan sotilaspassissa on merkinnät: "14.2. 1940 Komennetaan Vaasaan bentsiinin ajoon" sekä "3.4. 1940 Vapautettu Päämajan kirjeen perusteella".¹⁴

Umebladet-lehden 20.3. julkaisemassa haastattelussa ins. T. Nordström mainitsee aura-autojemme ajoittain joutuneen avaamaan tien Holmögadiin kaksi kertaa vuorokaudessa. Edellä mainittu onnettomuus tapahtui suomalaisten aurasuosuudella. Ei ole tiedossa, mikä oli suomalaisten aurasuuskaluston osuus tapahtumiin ja miksi turvajärjestelyt pettivät.

Tapahtuneen onnettomuuden korvauksista neuvoteltiin pitkään. Vasta syyskuun 9. päivänä 1941 Suomen Selluloosayhdistys saattoi antaa pääesikunnan huoltotoimistolle lopullisen selvityksen ruotsalaisille autoilijoille korvatuista autovahingoista, pelastustöistä ja odotusajasta: "Olem-

me neuvottelujen ja molemmipuolisten myönnytysten kautta onnistuneet alentamaan korvausten määrää ja nousevat korvaukset nyt yhteensä mk:aan 543.138:85." Koska aikaisemman tilityksen jälkeen oli peritty joitakin tiemaksuja ja voitu alentaa muita kustannuksia, jäi liikennöitsijöiden jaettavaksi ainoastaan 487.010:10 mk. Summasta puolustusministeriö maksoi 2/3 ja Suomen Selluloosayhdistys, Suomen Pape-ritehtaiden yhdistys sekä Tervakoski Oy loput.¹⁵

Kaikkia mahdollisuuksia asekuljetusten nopeuttamiseksi tutkittiin. Pohjanlahden Meripuolustuksen komentaja, komentaja V. Miettinen ilmoitti maaliskuun alussa, että *"olisi mahdollisuuksia toisen jäätien järjestämiseen Pohjanlahden yli pohjoisempana kuin nyt käytännössä oleva"*. Vältystoimisto pyysi 4.3. Y. Ahtolaa selvittämään asiaa ja ilmoittamaan siitä viipymättä. Toinen jäätie jäi kuitenkin avaamatta.

Evakuointiautoja yli jään

Luovutettavien alueiden evakuointi merkitsi ponnisteluja talvitien uudelleen avaamiseksi. Avunpyyntö Ruotsiin autojen saamiseksi evakuointitehtäviin sai myönteisen vastaanoton. Linja-autoja ja suuri määrä kuorma-autoja suunnattiin matkalle Tornion kautta. Vaikka jäät olivat jo heikentyneet, voitiin osa kuorma-autoista ajaa yli Merenkurkun Vaasaan. Talvitien liikenne pääsi alkamaan uudelleen illalla 16.3., jolloin 24 kuorma-autoa saapui Vaasaan. Seuraavana päivänä tuli 81 autoa. Vielä 18.3. pääsi useassa erässä yhteensä 91 autoa yli jään.

Vaikeat sää- ja keliolot hankaloittivat liikennettä loppuun saakka. Viimeisenä yrityksenä oli saada tie- ja vesirakennushallituksen henkilöauto ja radioauto Vaasaan. Holmsundista lähdettiin aamulla 21.3. ruotsalaisten lumiaurojen avustamina. Päivän aikana päästiin ainoastaan Holmögadiin ja sieltä noin 10 km eteenpäin, kun matka pimeään ja voittamattomien vaikeuksien takia oli keskeytettävä ja palattava takaisin Holmögadiin yöksi.

Y. Ahtola kirjoittaa: *"Sieltä lähdettiin uudelleen seuraavana aamuna varhain suomalaisen lumiaura-auton avustamana (ruotsalaiset lumiaura-autot eivät lähteneet ulos, kun oli Pitkäperjantai) jatkamaan matkaa ja päästiin kello 11 mennessä noin 14 km:n etäisyydelle Holmögadenista, jolloin kaikki mukana olleet autot takertuivat kiinni. Neljän tunnin ajan yritettiin autoja saada irti, mutta kun ankara lumimyrsky vaikeutti työtä ja suorastaan hautasi autot lumen alle, jäi ainoaksi keinok-*

si jättää autot sinne ja lähteä kävelleen Valassaarelle, jonne tultiin kello 22. Seuraavan vuorokauden aikana, jolloin ilma oli tyyntynyt, saatiin autot pelastetuksi jäältä.”

Aurausryhmän johtaja Evert Orre on muistellut, kuinka joukolla oli vaikeuksia kylmyyden ja väsymyksen johdosta. Tällöin insinööri T. Nordström kysyi Orrelta: ”Kuinka on mahdollista, että rakennusmestari, joka on noin nahankuiva ja laiha mies, jaksaa niin hyvin? Kiitos, minä sanoin, ehkä käytännön kokemus ja hiihtokilpailut ovat jättäneet jälkensä. Jaha, sitten minä ymmärrän, oli hänen kommenttinsa.”

Valassaarilta joukon avuksi lähetettiin ahkiopartio. Sotapäiväkirjan mukaan ensimmäinen mies saapui saarelle kello 19.00 ja loput kymmenen miestä kello 20.30.

Vaikka liikennettä ei 18.3. jälkeen enää ollutkaan, tehtiin päätös liikenteen lopettamisesta vasta 25.3.1940.

Vakoiluapäilyjä

Talvitien liikenne huolestutti Ruotsin sotilasviranomaisia. Muodostihan ammusjunat ja sotavarusteet Holmsundissa turvallisuusuhan ja lisäksi epäiltiin tuholaistoimintaa. Vaaran vähentämiseksi oli mm. alueen kolme lämpimintä Neuvostoliiton ystävää kutsuttu asepalvelukseen. Neuvostoliiton ruotsinkielisissä radiolähetyksissä kerrottiin mainitun 13.2. tapahtuneesta auton uppoamisesta jne. Väitettiin suomalaisen radioauton miehistön todenneen laitonta radiolähetystä Holmsundista. Laitto-man maanalaisen toiminnan selvittämiseksi Uumajan poliisi suoritti tutkimuksia.

Suomen puolella oli Björkön vartioalueen meripoliisin tehtävänä liikenteen valvonta. Vihollisen kiinnostuksesta tietä kohtaan voisi osoittaa meripoliisin 22.2. pidättämää miestä koskeva raportti: ”Helmikuun 22 p:nä pidätettiin henkilö, joka kertoi olevansa Korteesjärveltä, lähetetty työvelvollisena Vaasaan ja oli aura-auton apumiehenä matkalla Björköseen. Henkilöllä oli papinkirja, annettu Turun ruotsl. srk:ssa 2.12-39. Harjoittelija K—S—, synt.— Dragsfjärdissä, vailla kansalaisluottamusta. Vartioalueen päällikön käskyn mukaisesti luovutettu Raippaluodon poliisille toimitettavaksi Vaasaan etsiväosastolle lisätutkimuksia varten.” Jokin seikka henkilössä kiinnitti meripoliisin huomion. Vaasan poliisin arkistoissa ei henkilöstä ole kuitenkaan mitään merkintää.

Useille urille haarautunut jäätie Lappörenin eteläpuolella 9. huhtikuuta 1940. (Kuva: T. Nordströmin kokoelma / Svenska Centralarkivet / Helsingfors)

The ice road south of Lappören on 9 April 1940.

Kuljetuserät ja -määrät

Talvitiellä kuljetetuista tavaramääristä on esiintynyt erilaisia tietoja. Osa esitetystä tiedosta perustuu Vasabladet-lehdessä 9.4.1940 julkaistuun haastatteluun, jossa mainitaan Vaasaan tuodun 2 000 autokuormaa tarvikkeita. Yleensä lähteenä on käytetty Y. Ahtolan raporttia puolustusministeriölle.

Sen mukaan liikenteeseen osallistui yhteensä 779 autoa, joista varsinaisia kuljetusautoja oli 520. Autoista 259 oli puolustusvoimille hankittuja autoja tai korittomia autonaluksia sekä evakointiin tarkoitettuja autoja. Autoilla tuotiin 1 441 tonnia tavaraa, joista valtaosa oli erilaisia varusteita puolustusvoimain käyttöön. Ainoastaan pieniä erinä tuli Suomen Punaiselle Ristille, Suomen Huollolle ja yksityisille liikkeille. Lisäksi tuotiin 53 kuorma-autolla bensiiniä 95 660 litraa. Paluukuormina vietiin 1 121 tonnia paperia ja selluloosaa.

Vaasan suojeluskuntapiirin II alueen toimesta perustettiin kaupunkiin Ruotsista saatujen avustustarvikkeiden vastaanottoa ja väestölle jakelua

varten varasto, johon komennettiin varastonhoitajan lisäksi neljä henkilöä. Nyt käytettävänä olevista lähteistä ei selviä, sisältyykö edellä esitettyyn raporttiin myös tarvikkeet, jotka mainitaan varaston jakoluettelossa. Esimerkkinä sotilastarvikkeista mainittakoon mm: piikkilankaa 23 505 kg, patruunoita 2 275 kpl, polvisuojia 3 304 kpl, hevosen loimia 1 061 kpl. Erilaisia avustuksia jaettiin 312 henkilölle.¹⁶

Uutta tietoa antaa ruotsinkielinen raportti. Allekirjoittamattoman raportin laatija tuli komennetuksi puolustusministeriön huolintaosaston käyttöön Uumajaan. Hänen tehtävänään oli valvoa ja kiirehtiä tarvikkeiden toimituksia. Ylitettyään Merenkurkun hän aloitti työskentelyn 28.2. Uumajassa. Helmikuussa toiminta Holmsundissa sujui kutakuinkin normaalisti, kunnes maaliskuussa Norjasta tulleet tavaravaunut aiheuttivat ruuhkaa. Vaunuvuokrien välttämiseksi ja vaunujen vapauttamiseksi kuormat purettiin Holmsundin satama-alueelle ja peiteltiin tavarapeitteillä. Tarvikkeita lähetettiin 10.3.–11.4. välisenä aikana myös kuorma-autoilla Tornioon. Rautatielähetykset Tornioon alkoivat 5.4., ja kaikki tarvikkeet oli lähetetty Holmsundista ja Uumajasta 14.5. mennessä. Yhteistoiminta ruotsalaisten viranomaistahojen kanssa sujui hyvin.

Satamaviranomaiset käyttivät erittäin edullisia taksoja. Ruotsin valtionrautateiden pääjohtaja kävi maaliskuun alussa tutustumassa tilanteeseen Holmsundissa. Moitteita sai autoilijain asiamies N. S. Ericsson, joka liian yksipuolisesti huolehti autoilijain eduista kiistellen mm. rahdeista ja odotuspäiväkorvauksista, kun hän toisaalta pystyi vain harvoin toimittamaan lupaamiaan automääriä.¹⁷ Raportista päätellen Uumajassa oli aiemmin mainitun E. Törrösen lisäksi toinenkin henkilö järjestämässä kuljetuksia.

Todettakoon, että Björkön vartioalueen merkintöjen mukaan Merenkurkun ylitti Uumajasta Vaasaan 17.2.–18.3. välisenä aikana 853 kuorma-autoa, 24 henkilöautoa ja näissä matkasi yhteensä 1 055 henkilöä. Verrattaessa edellä mainittuun raporttiin todetaan autojen vuorokausilukumääriissä eroja. Autot olivat Björkössä vasta yöllä ja tulivat siten merkityiksi kahden eri vuorokauden puolelle. Liikennettä ei myöskään huonon sään vuoksi voitu harjoittaa joka päivä. Autot ilmeisesti seisoivat lastattuina, kunnes päästiin lähtemään. Tämä selittäisi kiistat odotuspäiväkorvauksista.

Kalustopulaa potevalle tykistölle pyrittiin kuljettamaan hankittuja aseita myös Merenkurkun kautta. Puolustusministeriön välitystoimisto tiedotti 15.2. Y. Ahtolalle, että lähiaikoina Englannista laivataan 30 kpl 3 tuuman kenttäkanuunoita, joita viipymättä vaaditaan rintamalle: "Kul-

jetus on siis järjestettävä kiireellisimmällä tavalla ja on siis tutkittava, voisiko tykit kuljettaa 'Gräsbeckin tietä'."

Holmsundiin toimitetuista kolmestakymmenestä englantilaisesta 84 K 18 -kenttäkanuunasta ehdittiin ennen sodan päättymistä kuljettaa Vaasaan vain seitsemän. Tykeistä viimeinen sekä 14 laatikkoa ampumatarvikkeita olivat jääneet jäälle noin 18 km Valassaarilta luoteeseen. Irrotuksen jälkeen ne hinattiin autolla 17.3. saareen, josta edelleen hevosilla Björkön kylään odottamaan jatkokuljetusta Vaasaan.

Yhteenveto

Merenkurkun talvitien kautta kuljetetut tavaramäärät eivät läheskään täyttäneet liikenteelle asetettuja tavoitteita. Erittäin vaikeat jää- ja sääolot tuottivat suurimmat yllätykset, ja tien käyttöaika jäi lyhyeksi. Ilman saaristolaisten jäätuntemusta ja sitkeyttä olisi tehtävä ollut mahdoton toteuttaa. Ikävä yllätys oli myös se, etteivät ruotsalaiset autoilijat pystyneet toimittamaan alussa lupaamiaan automääriä. Autojen kuormaksi oli arvioitu 3 000–4 000 kg, mutta käytännössä voitiin ajaa vain 2 000–2 500 kg:n kuormilla.

Lupauksista huolimatta ei perävaunuja tai rekiä saatu käyttöön. Liikenteen suurimpana etuna oli, että voitiin nopeasti toimittaa puolustukselle välttämättömiä täydennyksiä, kuten 81 mm:n kranaatinheitin- ja 20 mm:n ilmatorjunta-ammuksia. Esimerkkinä mainittakoon höyrylaiva Ericuksella Trondheimiin saapuneet 20 panssarintorjuntatykkiä, joiden matka junalla Uumajaan kesti kaksi vuorokautta. Matka Uumajasta Hämeenlinnaan vain vuorokauden. Koko kuljetusaika oli ainoastaan kolme vuorokautta, kun se Tornion kautta olisi ollut vähintään kahdeksan vuorokautta.

Liikenteen kokonaismääräksi välitystoimisto arvioi 9.4. päämajaan majuri Boijerille osoitetussa muistiossa: *"Ottaen huomioon saapuneen tavaramäärän, korittomat autonallustat sekä evakuoimisautot voidaan laskea yhteisen tonnimäärän nousevan n. 1 700–1 800 tonniin."*

Erikoinen ja ainutkertainen jakso Merenkurkun jääliikenteen pitkässä historiassa oli päättynyt. Kansakunnan kamppaillessa olemassaolotaan oli samalla kirjoitettu jääliikenteen historian komein luku.

Tämän jälkeen enää vain kerran liikennöitiin autoilla yli Merenkurkun. Maaliskuussa 1966 avattiin kaupallinen, vain henkilöautoille tar-

koitettu, jäätie Uumajaan. Tie ehti olla avoinna ainoastaan viikon. Lumi-esteiden ja veden noustua tielle se jouduttiin sulkemaan.

Ruotsalaisille autoilijoille sodanaikaisen talvitien liikenne oli taloudellisesti ”huono liiketoimi”, mutta sen korvasi tietoisuus siitä, että sai olla mukana auttamassa suomalaisia hädän hetkellä. Mukana oli myös puhdasta idealismia, periaatteena ”*Finlads sak är vår*”. Vaaran hetkellä vanha yhteys yhdisti ihmisiä aktiiviseen toimintaan Pohjanlahden molemmin puolin. Talvisodan päättymisen 60-vuospäivänä 13.3.2000 paljastettiin Vaasassa talvitien muistomerkki kertomaan yhteistyöstä yli Merenkurkun ja rannikon asukkaiden ponnisteluista isänmaan vapauden turvaamiseksi.

Lähdeviitteet

- ¹ Bruno Jacobsonin löytämä kirje, Till handlingarna berör. Holmsund – Vasa. Riksarkivet Stockholm. Kopio kirjoittajalla.
- ² Talvitie Vaasa–Uumaja 1940, kansio. Tiehallinto, Vaasa.
- ³ Vaasan tullikamari, Saapuneet kirjeet 1940 ja tuontipäiväkirjat A ja B 1940–1941. Vaasan maakunta-arkisto.
- ⁴ Björkön vartioalueen sotapäiväkirja. Spk 3394, Sota-arkisto.
- ⁵ Luotsi- ja majakka-asemien vuosikertomukset 1939–1940. Vaasan maakunta-arkisto.
- ⁶ Talvitie Vaasa–Uumaja 1940, kansio. Tiehallinto, Vaasa.
- ⁷ Björklund, E., Kvarken Trafiken, s. 25.
- ⁸ T. Nordströms korrespondens, fotografier 1940–1961. Svenska centralarkivet, Helsinki
- ⁹ Ibid.
- ¹⁰ Vilho Kupilan haastattelu 26.10.1996, haastattelijana Bruno Jacobson.
- ¹¹ Oy Lennart Backman Ab, Tavarantoimituskirja 1939–1940. Vaasan maakunta-arkisto.
- ¹² Valassaarten vartiopaikan sotapäiväkirja, Spk 3142. Sota-arkisto.
- ¹³ Yrjö Ahtolan raportti puolustusministeriölle 16.4.1940, T 17717. Sota-arkisto.
- ¹⁴ Puhelinhaastattelu: Eero Mikkola, Mäntsälä.
- ¹⁵ Tiet ja sillat -sarja. Tiehallinto, Keskusarkisto, Helsinki.
- ¹⁶ Kåreana Inkommande 1939–1940, kansio, sk 411. Sota-arkisto.
- ¹⁷ Päiväämätön ja allekirjoittamaton raportti Uumajasta, T 17717. Asiakirjat T 17716 ja T 17718. Sota-arkisto.

Muut kirjalliset lähteet

Antila, Håkan, Lennart Backman 1882–1982. Vaasa 1982.
Backman, Karl A., Kustveteranen – Rannikkoveteraani 24/2000.
Björklund, Eric, Kvarken Trafiken. Värnamo 1991.

Björkö hembygdsforskare, I förbund med havet – Björkö – en värld i Kvarnen. Vasa 1996.

Enges, Birger, Vasabladet 14.12 1979.

Finne, Jarl, Österbotten 1967, Årsbok. Svensk-Österbottniska Samfundet.

Haavisto, Timo, Pohjanmaan kautta. Tielaitos. Jyväskylä 1997.

Nykvist, Nils-Erik, Vaasa 105 Vasa. Vaasa 1989

Orre, Evert, Kustveteranen – Rannikoveteraani 20/1996.

Roudasmaa, Stig, Vaasa – vapautemme vaalija. Vaasan varuskunnan historia. Vaasa 1991.

Talvisodan historia no 4, julk. Sotatieteen laitos. Porvoo 1981.

Umebladet ja Västerbottens-Kuriren -lehdet 1940.

Veteran Aktuellt Norrland No 5. Norrlands Motorhistoriker 1990.

Henkilöhaastattelut

Backman, Karl A., Panike;

Lövdahl, Gustaf, Björkö;

Nylund, Herman, Raippaluoto

Summary

LORRY TRAFFIC ACROSS THE FROZEN NARROWS OF THE GULF OF BOTNIA BETWEEN 17 FEBRUARY AND 25 MARCH 1940

The Winter War fought by Finland against the Soviet Union (30 November 1939 – 13 March 1940) coincided with a colder period of weather than usual. From the second week of December the average temperature over five days in central Finland fell to -5°C and by mid January to -10°C . The freezing of the Gulf of Botnia prompted the idea of opening a rapid road connection across the ice from Umeå in Sweden to Vaasa on the Finnish side. By 1 February 1940 the narrows of the Gulf of Botnia (Kvarken) had frozen sufficiently for a crossing by car to be possible for the first time – a remarkable event in the history of motoring. The exceptionally long cold spell ended only in the latter half of March.

The narrows of the Gulf of Bothnia, with their archipelago, have formed for centuries a natural transport route between Finland and Sweden. The lighthouse of Valassaaret on the Finnish side and that of Holmögådd on the Swedish side stand as the gateposts of the narrows. The distance directly across the sea from the lighthouse on one island to the other is about 22 km.

There is evidence of military traffic across the ice of the narrows already from the beginning of the sixteenth century. The Russians' attack across the ice to Umeå in March 1809 during the Napoleonic wars showed the military importance of the narrows. About 3,600 men easily occupied the town of Umeå but the troops returned across the ice field with thinned ranks. During the Crimean War raw material for the Finnish cotton industry was transported over the ice by hundreds of horses.

During the Winter War, on the basis of proposals received from various quarters, the Finnish government decided on the 25 January 1940 that a winter road should be organized across the ice from Vaasa to Umeå. The task was given to the National Board of Roads and Waterways,

which was granted the necessary finance. A committee was set up to oversee and direct the work and Walter Gräsbeck, the managing director of the Finnish Cellulose Association, was appointed its chairman. When the ice road had been completed it became common to call it after him by the code name "Gräsbeck's Road".

Rather little attention has been paid to the ice road across the narrows, which is the subject of this study, and which was opened in February 1940. The route was originally planned for local requirements but as transport needs grew materials for the defence forces were carried along it and the Swedish drivers in their white-painted vehicles took as return loads paper and cellulose to be shipped on via Sweden. The management of the National Board of Roads and Waterways required the road to be 9 metres wide and for it to be built with gradual bends in case of air attacks. Bridges three metres wide and five metres long to cover crevices were to be built of planks in case crevices appeared. Additional personnel had to be obtained for guarding the new road and for air raid precautions. The personnel had also to be built snow fences for the road to stop driving snow, and pump water on to the ice of the road in order to strengthen it. In addition the National Board of Roads and Waterways was given "over-age" men and youths liable to labour service from among the people of the archipelago. In all some two hundred men and about ten motor snow ploughs may have worked on the road.

Air raid precautions were taken for the road but Vaasa, which had been heavily bombed in the early phase of the war, dropped out of the targets of Russians bombing just before the traffic began. The Russians showed continuing interest in traffic on the ice road and obtained information about it both from the Finnish side and from Umeå. The ice road and the unloading areas at Vaasa were spared from attacks by Russian bombers in the final phase of the war.

The Swedish authorities took care of snow ploughing on the 25 km sector on their side between Holmsund and Holmögdadd. Since the length snow-ploughed by the Finns on the ice and in the archipelago was about 75 km and on the Finnish mainland from Grönvik to Vaasa 20 km, the total length of the winter road came to about 120 km. When the traffic began the thickness of the ice was 35-40 cm.

At first plans were for the use of 120-150 lorries but this number proved unrealistic because in all nearly 800 lorries took part in the traffic. According to one report they brought to Finland 1,441 tons of freight and 95,000 litres of petrol. Final figures are not precisely known because

se in another report it is stated that 23 tons of barbed wire alone were imported.

Traffic on the ice road took place in convoys only at night time, the return journey taking the dark hours of one day. The first proper convoy comprised 24 lorries and 4 cars which passed Valassaaret on the journey to Vaasa in the evening of 19 February. The following day a severe snow-storm interrupted transport for a couple of days. Traffic on the road was directed and monitored by radio throughout its existence. Three fixed radio stations were used (Vaasa, Umeå and Valassaaret) and one radio car.

During heavy traffic and particularly when driving with short distances between vehicles or at great speed, the ice rose and fell with waves, so that in all six lorries with their important loads were lost on the rocking ice field. Only one driver drowned with his vehicle. The rise of the ice on the road caused the construction on new detours and constantly repeated snow ploughing. Snowstorms caused drivers to lose their way, and then the lighthouses in the area were switched on to help those who were lost.

The snow ploughing of the road and keeping it open in difficult weather conditions made possible the rapid transport to Finland of armament such as field guns, shells, anti-tank weapons, lorry chassis and petrol, which were needed for the defence to hold out.

The Peace concluded in Moscow on 13 March required the mass evacuation of the areas which had to be ceded. About 200 lorries made available by Sweden for this task, could be transferred across the narrows to Vaasa. Traffic on the ice road halted on 18 March as difficulties accumulated.

This remarkable and unique military phase in the long history of traffic across the ice of the narrows came to an end. The next time traffic by the car was possible across the narrows took place only in 1966. In that year of peace a commercial ice road was opened practically every year on the shore of the Gulf of Bothnia and also elsewhere in Finland.

For the Swedish drivers the traffic on the winter road across the narrows was bad business financially. But that was compensated by the knowledge that the sense of Scandinavian solidarity was alive on both sides of the Gulf of Bothnia and that people had been able to help Finland in her hour of need.

HITLERIN IDÄNSODAN LUONNE

1. Talousyhteistyö vai valloituspolitiikka Saksan idänpolitiikan linjaksi?

Hitlerin Barbarossa-hyökkäyksen juurien etsintä on tilasyistä pakko rajoittaa toisen maailmansodan aikaan, jossa sinänsä jo riittää ihmettelmistä, jos uusimman tutkimuksen tulokset otetaan vakavasti. Keskeinen teos on Heinrich Schwendemann, *Die wirtschaftliche Zusammenarbeit zwischen den Deutschen Reich und den Sowjetunion von 1939 bis 1941*.¹

Münchenin kongressi 29.9.1938, jossa Tšekkoslovakian sudeettialueiden kohtalo ratkaistiin suurvaltojen kesken niin, että Neuvostoliitto jätettiin pois niiden joukosta, muodostui Neuvostoliitolle ulkopoliittiseksi traumaksi. Ulkoministeri Litvinovin vuosia ajama ”kollektiivisen turvallisuuden oppi” kärsi haaksirikon. Ilmavoimien komentajan, Hermann Göringin johtaman Saksan taloudellisen nelivuotissuunnitelman vuosikatsaus 14.10.1938 edellytti varustelupolitiikan tavatonta nousua erityisesti ilmavoimien mutta muunkin aseteollisuuden osalta. Raaka-aineita siihen piti saada Neuvostoliitosta, mutta kun rahoitusta ei riittävästi ollut, niitä pitäisi saada luotolla. Varustautuva Saksa ajautui siten kiinteään talousyhteistyöhön Neuvostoliiton kanssa vuosiksi 1939–1941. Ensimmäinen luottosopimus maiden kesken solmittiin 19.8.1939, vain muutama päivä ennen suurta poliittista sopimusta. Probleema on, olivatko nämä luotot koko Saksan sodankäynnin taloudellinen pohja.²

* (s. 1924) filosofian tohtori, Jyväskylän yliopiston Suomen historian emeritusprofessori. Kirjoittanut muun muassa laajat teokset Panttipataljoona, suomalaisen SS-pataljoonan historia (1968) ja Jatkosodan synty (1987) sekä lukuisia muita tieteellisiä sotahistorian tutkimuksia.

Kenraali Georg Thomas Wehrmachtin sotataloustoimistossa (Wehr- und Rüstungswirtschaftsamt) laski 8.5.1939 – siis jo ennen sodan alkamista –, että Suur-Saksa oli omavarainen vain kivihiilen suhteen, mutta tuontia tarvittiin rautamalmeissa 45 %, lyijyssä 50 %, sinkissä ja kuparissa 70 %, nikkelissä 95 %, alumiinissa 99 %, polttoöljyssä 65 % ja kautsussa (kumin raaka-aineessa) 80 %. Harvinaiset metallit volframi, molybdeeni ja kromi tulivat kaikki ulkoa. Pääosa tuonnista saapui merikuljetuksina kaukaisista maista, koska tämä oli halvin kuljetusmuoto. Sota katkaisisi heti tuonnin, ja siten maayhteyksien varassa oleva ”saartovarman” tuonti oli perin tärkeä.³ Tässä Neuvostoliitto nousi siis kaikissa suunnitelmissa äkkiä arvoon arvaamattomaan.

Toisin kuin Stalin (ja myös historiantutkijat yleisesti) arvelivat, Hitler ei ollut pohjimmiltaan kiinnostunut taloudellisista asioista. Hän ei keskittänyt niitä itselleen, vaan antoi ne ulkoministeriönsä, Auswärtiges Amtin hoidettaviksi. Koska ulkoministeri Joachim von Ribbentrop ei liioin ollut talousasioiden tuntija, nämä joutuivat Saksan puolella pääasiallisesti AA:n korkeiden virkamiesten (Wiehl, Clodius, Ritter, Schnurre) ja Saksan Moskovan-lähetystön (Schulenburg, Hilger) päätettäväksi. Kun Stalinin apulaiset ulkoministeri Molotov ja kauppanministeri Mikojan olivat koko ajan yhteydessä itseensä Staliniin, Saksassa ei vastoin oletusta tällaista yleistä alistusta näinkään tärkeässä asiassa tavattu. Vain harvoissa tapauksissa Saksan virkamiehet voivat esitellä talousasioita suoraan Johtajalle ja tukeutua häneen.⁴

Suuri taloussopimus saatiin vaiherikkaiden neuvottelujen jälkeen solmituksi 11.2.1940 Stalinin itsensä välittämien kompromissien jälkeen. Pääosin Neuvostoliitto vei viljaa ja metalliraaka-aineita ja toi Saksasta valmiita teollisuustuotteita. Kun Saksan tuotanto ei heti riittänyt kaiken vastineeksi, loppu hoidettiin luottokauppana, jota vastaavat toimitukset saapuisivat lopullisesti vasta vuoden 1941 ja kevään 1942 aikana.⁵

Tilastojen mukaan Neuvostoliitto oli vappuun 1940 mennessä ehtinyt viedä Saksaan vasta 116 000 tonnia polttoöljyä ja 103 000 tonnia viljaa, siis kokonaistarpeeseen nähden varsin vähän. Vienti pysähtyi silloin, koska vastinetta ei ollut vielä saatu. Kun hyökkäys Ranskaan oli 10.5.1940 alkamassa ja vaatisi erityisesti öljyä, sekä Neuvostoliiton että Romanian puoleen käännettiin asiassa uudelleen. Saksan hyvä menestys lännessä ilmeisesti vauhditti neuvotteluja: pelättiin, että länsi tekee rauhan. Koska lännen sellainen yhteistoiminta Saksan kanssa vaikutti Moskovan silmissä hyvin vaaralliselta, se teki myönnytyksiä kauppaasiassa. Jo 25.5.1940 tehtiin sopimus 801 000 tonnista polttoöljyä Neu-

vostoliitosta Saksaan ja 29.5. Romanian–Saksan sopimus sikäläisten öljytoimitusten lisäämisestä. Saksan Ranskan-sotaretken suuri kulutus saatiin näin jälkeinpäin vähitellen taas tasapainoon. Malmi- ja viljakauppoja jatkettiin myös koko kesä 1940.⁶

Baltiassa ja Bessarabiassa Saksa ei puuttunut poliittisiin sopimuksiin kesällä 1940 Neuvostoliittoon lopulta liitettyjen uusien maiden kanssa, mutta jatkoi sen sijaan taloudellisten intressiensä valvomista näilläkin alueilla. Saksaa puhuva väestö niistä siirrettiin Saksaan, ja se sai maatiloja Puolasta ja Ukrainasta.⁷

Talousneuvottelujen edellä esitettyä todellista taustaa vasten (1993) tulee oikeaan valoonsa myös Saksan Moskovan-lähetystön toiminta Hitlerin Barbarossa-suunnitelmaa vastaan, josta vähän aikaisemmin (1991) ehti ilmestyä Ingeborg Fleischhauerin ulkopoliittinen erikoistutkimus.⁸ Se ei siis ollut vain diplomaattien pakollista enemmän tai vähemmän vastahakoista myötäilyä Hitlerin sotasuunnitelmille, vaan lähetystölle suotujen yllättävän suurten talousvaltuuksien takia todella merkityksellistä ja muistettavaa toimintaa.

Hyökättyään Puolaan ja jouduttuaan sen takia 3.9.1939 alkaen yllätyksekseen suursotaan Isoa-Britanniaa ja Ranskaa vastaan, Hitler toivoi Neuvostoliiton omalta suunnaltaan osallistuvan Puolan jakamiseen. Vaikka Saksan painostus siihen tavallaan alkoi jo 5.9., Neuvostoliitto viivytteli mukaantuloaan kymmenisen päivää, 16.9. asti, jolloin se vastaluvattiin.⁹

Nykyään tiedetään, että viivytyks johtui Kaukoidän vielä jatkuvista sotatoimista Japania vastaan Mongolian Halhin-Golin luona. Nyt täällä solmittiin pikainen rauha (16.9.1939), jotta saataisiin irrotetuksi suuret joukot Euroopassa tapahtuvaa käyttöä varten. Tietenkään tämä ei voinut tapahtua hetkessä, vaan satoja junia vaativat keskitykset Siperian rataa myöten veivät todellisuudessa viikkoja. Kun tausta kuitenkin oli juuri sovitulla rauhalla turvattu, voitiin 17.9. lähtien osallistua Puolan sotaan, joka lupasi suuria voittoja, lähellä olevien neuvostojoukkojen voiman käytöllä.¹⁰ Oikeastaan Saksa oli jo käytännössä ehtinyt ”salamasodallaan” kukistaa Puolan ennen sitä (Varsova antautui tosin vasta 27.9.). Neuvostoliiton joukkojen marssi Valko-Venäjän läpi kuvattiin yhdeksi riemusaatoksi, vaikka käytännössä paikoin taisteltiinkin. Puolan sota loppui Saksan ja Neuvostoliiton uuteen raja- ja ystävyys sopimukseen 28.9.1939. Ulkoministeri von Ribbentrop seurueineen sai Moskovassa sitä varten triumfin tapaisen vastaanoton. Sopimuksen tärkein sisältö oli, että Liettua siirrettiin kokonaan Neuvostoliiton etupiiriin, kun taas

Saksalle annettiin korvaukseksi laajoja alueita Keski-Puolan itäosasta (vuoden 1917 ns. Curzon-linjaa myöten).¹¹ Sotilasliittoon asti valtiot eivät menneet, mutta se korvattiin talousliitolla.

Samaan aikaan oli jo pantu vireille sotilas- ja laivastotukikohtavaatimukset kolmen Neuvostoliiton etupiiriin joutuneen Baltian pikkuvaltion kanssa.¹² Niistä Viron sopimus valmistui jo 28.9. (em. rajasopimuksen iltana), Latvian 5.10., mutta Liettuan 10.10.; Suomi kieltäytyi alistumasta ja julisti ”ylimääräiset harjoitukset” (mobilisaation). – Puolan itäosien tilanne oli paljon pahempi kuin on yleisesti tunnustettu. Kauhistuen Saksan lähettiläs Schulenburg seurasi saamiaan tietoja. Hän pääsi vain epäoleellisissa asioissa apuun. Niinpä hän onnistui järjestämään 9.10. Puolan Moskovan-lähetystön väen paluun Pietarin kautta kotiin.¹³

Tutkimuksessa on keskusteltu siitä, eikö Neuvostoliitto valtaamalla Itä-Puolan osia Valko-Venäjällä 1939 oikeastaan asettunut suursodassa kokonaan Suur-Saksan liittolaiseksi. Mikseivät länsivallat julistaneet sille sotaa? Nähtävästi siksi, että ne eivät halunneet liittää Stalinia ja Hitleriä vielä kiinteämmiksi liittolaisiksi keskenään. Neuvostoliiton tekosyy, jonka mukaan oli miehitetty muka hallitsematta jätettyjä ja kansallisuudeltaankin venäläisiä alueita, hyväksyttiin hiljaisesti, ei kuitenkaan koskaan kirjallisesti ja virallisesti.¹⁴ Ajateltiin, että yleistilanne saattaisi vielä muuttua, niin kuin puolentoista vuoden kuluttua tapahtuikin. Tänä väliaikana nämä vallatut alueet kärsivät kuitenkin suuresti. Esimerkiksi puolalaisten vangiksi saatujen upseereiden joukkomurha Katynin vankileirissä (noin 15 000 henkeä) on osoittautunut venäläisten järjestämäksi. Koko alueella aloitettiin heti kollektivisointi, jonka vastustajat (eri laskutavoin noin 400 000–500 000 henkeä) Berija lähetytti viipymättä Neuvostoliiton itäalueille. Tällaisten syiden johdosta emigranttivenäläinen tutkija Jan T. Gross Princetonista pitää Neuvostoliittoa vielä pahempana miehittäjänä kuin Saksaa Puolan länsialueilla.¹⁵

Saksan Moskovan-lähetystön esimiehenä toimi vuosina 1934–1941 kreivi Friedrich Werner Graf von der Schulenburg (1875–1944). Hän oli aloittanut diplomaatturansa jo keisarillisessa Saksassa, lopulta Tiflisin-konsulina Georgian tasavallassa 1918–1921, sitten Weimarin tasavallan aikana Teheranin-lähettiläänä ja vuodesta 1931 Bukarestin-lähettiläänä. Tasaisen luonteensa vuoksi hän sai jatkaa vielä Hitlerinkin kaudella, nyt Moskovassa. Syvimmiltään hän vastusti kansallissosialismia ja toimi aivan periaatteellisesti Venäjän ja Saksan suhteiden kaikinpuoliseksi rauhoittamiseksi. Voisi sanoa, että hän sekä velvollisuudentuntoisena preussilaisena aatelmiehenä että Bismarckin aikaisen 1800-luvun rau-

hanomaisen idänpolitiikan vaalijana edusti vanhan perinteen parasta puolta¹⁶

Saksan ja Neuvostoliiton poliittinen sopimus 23.8.1939 (ns. Ribbentrop-sopimus) herätti lähettiläs Schulenburgissa pelon suursodan syttymisestä, mikä tuota pikaa toteutui.¹⁷ Molemmat osapuolet vahvistuivat saamallaan uusilla alueilla ja 11.2.1940 solmimassaan taloussopimuksessa lupasivat toisilleen talousapua. Sitä ei tullut vain Neuvostoliitosta itsestään vaan myös Siperian rataa myöten Kaukoidästä. Saksan Moskovan-lähetystön ja suurelta osin myös Auswärtiges Amtin poliitiikkana oli yli vuoden ajan toive, että Saksan johtajat saataisiin vakuutetuiksi, kuinka taloussuhteiden kehittämällä saataisiin aikaan varmempi lopputulos kuin mahdollisella valloituksella. Jälkimmäisen onnistumismahdollisuuksia ei suoraan epäilty, mutta ajateltiin, että sodan vaurioiden korjaaminen veisi varmasti pitkän aikaa, vuosia, ennen kuin tuotanto sekä maatalous- että teollisuusalueilla kohoaisi entiselle tasolle. Toisaalta tavattoman laajojen alueiden (Astrakan–Arkangel-linjalle asti) miehitys toisi Saksalle suuria rasituksia, ja slaavilaisten kansojen vastarinta voisi ilmentyä passiivisissa muodoissa, joita olisi vaikeata voimakeinoin vastustaa. Näin ajatteli kansliapäällikkö Weizsäcker 23.5.1940.¹⁸

Täten diplomaattipiirien politiikka oli nostaa tuonti Neuvostoliitosta korkeuksiin, Heinrich Schwendemannin urauurtavan kirjan (1993) alaosikon mukaan ”vaihtoehtona Hitlerin idänpolitiikalle”. Tämä onnistuikin. Vuoden 1940 alkupuolen tuonti oli jo paljon suurempi kuin edellisvuonna, loppuvuoden 1940 tuonti kaksinkertainen entiseen verrattuna ja vuoden 1941 tuonti yli nelinkertainen. Tavarajunat toivat yhä enemmän tarvikkeita Saksaan sodan syttymispäivään asti.¹⁹ Hitler oli kuitenkin rotuideoittensa vanki, niin kuin seuraavassa tarkemmin kerrotaan, ja aloitti varoituksista ja tuonnin tosiasioista huolimatta Barbarossa-hyökkäyksen. Auswärtiges Amt ja Saksan Moskovan-lähetystö (Schulenburg, Hilger, Köstring, Schnurre) hävisivät pitkäaikaisen taistelunsa järkevämmän rauhanratkaisun puolesta.

Todistuksena Moskovan-lähetystön katsomuksista on vielä kerrattava sen tärkeimmät asiaa koskevat esitykset. Hitlerhän jätti tunnetusti oman ulkoministeriönsä Auswärtiges Amtin lähes kokonaan informoimatta tulevan Neuvostoliiton-sodan (Barbarossan) valmisteluista.²⁰ Schulenburg sai siten myöhään tiedon asiasta yksityistietä, koska eräät korkeat sotilaat toivoivat häneltä vastustavaa mielipidettä. Hän keräsi avustajineen 10.10.1940 laajan dokumentin hyökkäyssotaa vastustavista syistä. Se toimitettiin maavoimien esikuntapäällikölle Halderille 2.11.1940,

mutta tämä ei uskaltanut esitellä sitä Hitlerille.²¹ Kansliapäällikkö Weizsäcker teki samantapaisen muistion 6.3.1941 von Ribbentropille, mutta ei ehtinyt sitä luovuttaa. Schulenburg pyysi keväällä päästä asiasta Hitlerin puheille ja sai audienssin Berliinissä 28.4.1941. Keskustelu ei vienyt eteenpäin ja loppui Hitlerin valheelliseen vakuutukseen, että hän ei aio sotaa Venäjää vastaan. Schulenburg, joka jo hyvin tiesi asian todellisen laidan, sanoi Moskovaan palattuaan apulaiselleen Hilgerille: ”Arpa on heitetty, sota on päätetty asia.”²² Moskovan-lähetystö on siis tehnyt asiassa voitavansa.

Yhtenä pääneuvottelijana Saksan ja Neuvostoliiton kauppasopimuksen 10.1.1941 solmimisessa oli ollut lähettiläs Karl Schnurre, joka sen vuoksi mainitaan myöteensä Schwendemannin asiaa koskevassa kirjassa (1993). Hän oli todella ollut asian kannalla ja haastattelussa hänen kotonaan Bonnissa 1981 hän vakuutti tämän kirjoittajalle, että hän piti menestystään asiassa pitkän diplomaatinuransa tärkeimpänä voittona. Hitlerillä olisi ollut avoinna hyvä rauhanomainen vaihtoehto runsaiden tuontitarvaiden saamiseksi Neuvostoliitosta. Aatteittensa vuoksi Hitler ei siihen tyytynyt. Schnurre oli pitkin vuotta 1940 ollut myös runsaasti mukana Suomen kauppaneuvotteluissa, kuten näkyy monista maininnoista teoksessani *Jatkosodan synty* (1988). Matkallaan Suomeen 20.–23.5.1941 hän toi Rytille Hitlerin terveiset ja kertomuksen siitä, kuinka Hitler oli suojellut Suomea Molotovin neuvotteluissa Berliinissä marraskuussa 1940. Keväällä sodan syttyminen näytti jo melko varmalta. ”Jouduin Helsingissä toukokuussa 1941 purkamaan sitä, mitä tammi-kuussa olin Moskovassa onnistunut rakentamaan”, hän kertoi surullisena haastattelijalle.²³

2. Neuvostoliiton sotilasdoktriini ja Puna-armeijan tila Saksan sodan alkaessa

Puna-armeija oli vallankumouksen pyörteissä vuodesta 1917 syntynyt tietynlaiseksi poliittisävyiseksi iskujoukoksi, jossa ei arvostettu Venäjän vanhoja keisarillisia sotilasperinteitä. Vanha armeija kotiutettiin ja Puna-armeija muodostettiin sen sijaan Trotskin johdolla. Työpaikoittain muodostetut osastot valitsivat vaaleilla johtajansa, eikä ”vanhanaikaisia” upseeri-arvoja ollut, vaan johtajilla oli joukon koosta johdettuja nimityksiä (pataljoonan, rykmentin tai divisioonan komentaja jne.). Pääasiassa kommunistinen aate kannusti joukkoja toimintaan. Joukoille maksettiin

palkkaa mukanaolosta. Kyseessä oli siis aluksi eräänlainen vallankumouksellinen kansanmiliisi.

Puna-armeijaa varten julistettiin 29.5.1918 asevelvollisuus, ja vuonna 1920 sillä oli jo 5,5 miljoonaa miestä aseissa. Upseereiksi ja aliupseereiksi täytyi alussa ottaa vanhan armeijan ”valveutuneita” jäseniä. Uusi instituutio oli kullakin tasolla toimivat poliittiset komissaarit (politrukit), jotka tekivät puolueutyötä joukoissa ja olivat upseereita mahtavampia. Puna-armeijan omat upseerikoulut pääsivät käyntiin jo 1918, ja niissä em. upseeristoa koulutettiin uuteen henkeen. Sotakommunisminkin kausi päättyi 1922, ja valtava Puna-armeija täytyi jo työelämän takia kotiuttaa. Jäljelle jäi noin miljoona miestä. Rajajoukoista muodostettiin lisäksi omia joukkoja omaava poliittinen poliisi (GPU 1922 ja siitä NKVD).²⁴

Vuonna 1924 annettiin uusi sotilaslaki, joka oli yhdistelmä kaaderi- ja aluejärjestelmästä. Aktiivijoukoiksi jäivät pääasiallisesti läntisten tai muiden raja-alueiden divisioonat, kun taas Sisä-Venäjällä vain pieni koulutusjoukko oli aina olemassa ja siviilityötään jatkava miehistö koottiin muutamana vuonna harjoituksiin. Systemi muistutti siis sitä, mikä Suomessakin oli ”vanhan väen” aikaan 1800-luvun lopulla käytännössä. Näin armeijan menot saatiin pysymään kurissa. Tämän on täytynyt osaltaan vaikuttaa Neuvostoliiton samanaikaisen NEP-järjestelmän aikaiseen talouden nopeaan toipumiseen. Armeijajärjestely joutui Trotskin poliittisen sortumisen jälkeen 1925 alan kansankomissaariksi tulleelle Michail Frunzelle, joka kuoli jo samana vuonna, ja sitten Kliment Vorosilovin johtoon. Puna-armeijan henkilöluku tilastoitiin 1933 vain 885 000 mieheksi.²⁵

Neuvostoliiton ns. taloudelliset viisivuotissuunnitelmat (1928–33, 1933–37 ja 1937–) oli tarkoitettu etenkin ns. raskaan teollisuuden edistämiseksi, mikä drakonisin toimin onnistuikin, vaikka ilmoitetuissa luvuissa saattaa olla liioittelua. Tämä oli tarpeen erityisesti sotavarustelujen takia. Bolsevismi ihannoi kaiken mekanisointia, ja se näkyi sotilavarustelussakin. Ensimmäisen viisivuotissuunnitelman aikana rakennettiin jo 5 000 panssarivaunua ja toisen viisivuotissuunnitelman aikana 1 000 lisää. Tykistö nousi 7 000 tykistä 56 000:een. Sotilaslentokone-tuotanto oli 1931 ollut 860 konetta vuodessa, mutta nousi 1937 lähes 3 600 koneeseen vuodessa. Panssaritaktiikka oli luotu diplomaattisen Rapallon sopimuksen (1922) jälkeisinä vuosina yhteistyössä saksalaisten kanssa, jotka kehittivät omaansakin Neuvostoliitossa, koska Versailles’n rauha esti sen Saksassa.²⁶ Väitetään, että muuan Neuvosto-

liiton panssarityyppi (BTA) oli kehitetty sellaiseksi, että se voisi tarvittaessa vaihtaa telaketjunsä kumipyöriin ja siten saavuttaa Saksan autostradoille päästyään tavattoman nopeuden. Toisaalta vuosien 1935–1936 suurilla manövereillä esiintyi ensi kerran maahanlaskujoukkoja, joita laskuvarjoillaan heitettiin alas ”vihollislinjan” taakse. Yhteistyötä näiden, panssarijoukkojen ja tykistön kesken harjoiteltiin. Puna-armeijan vakinainen vahvuuskin oli jo kasvanut 1,5 miljoonaan mieheen 1937. Vuonna 1935 upseerinarvot palautettiin luutnantista everstiin asti. Puna-armeija lähestyi näin monin tavoin kansainvälistä käytäntöä.²⁷

Neuvostoliiton sotilasdoktriinia kehitettiin korkeimmassa sotakouluissa pitkin 1920-lukua. Vanhastaan Venäjän vanha yleisesikunta oli nähnyt kaksi eri mahdollisuutta maahan kohdistuneen hyökkäyksen torjumiseksi. Oli mahdollisuus käyttää siihen laajan maan maastoa. Näin Pietari Suuri oli voittanut Ruotsin Kaarle XII:n vetäytymällä kyllin kauaksi ja Kutuzov Napoleonin ”sivustamarssillaan” Borodinon (Moskovan) taistelun jälkeen. Maastoa käytettiin menestyksellisesti hyväksi myös vuoden 1942 taisteluissa, jolloin saksalaiset eivät suuristakaan moteista enää saaneet niin paljon vankeja kuin edellisenä kesänä. – Toisaalta voitiin käyttää joukkojen ylivoimaa hyökkäykseen, niin kuin Saksaa vastaan yritettiin Itä-Preussissa 1914 tai Itävaltaa vastaan Galitsiasa 1916. Mekanisoidun ja ilmamaahanlaskuja käyttävän ”syvän hyökkäyksen” teoriaa edustivat 1920-luvun lopulla uuden polven miehet. B. M. Šapošnikov julkaisi silloin kolminiteisen yleisteoksen pääesikunnan työstä, strategian perusteista ja laajojen operaatioiden suunnittelusta nimellä ”Armeijan aivot”. Se oli hyökkäyksellisellä kannalla. Marsalkka M. N. Tuhatševski julkaisi 1930 useita samansuuntaisia esityksiä, joista tunnetuin on ”Rajataisteluiden luonne” 1934. Vanhan rautatiemobilisaation sijasta hän suositti ilmamaahanlaskujen ja panssarijoukkojen käyttöä ”syvän taistelun” aikaansaamiseksi. Pääesikunnan apulaispäällikön V. K. Triandafillovin teos ”Modernien armeijoiden operaatioiden luonteesta” (1929) kuuluu samaan linjaan.²⁸ – Neuvostoliiton virallinen hyökkäysdoktriini vahvistettiin kenttäpalveluohjesäännössä 30.12.1936.²⁹ Siitä tuli eräänlainen perustuslaki Neuvostoliiton operaatiosuunnittelulle.

Niin sanottujen suurten puhdistusten 1936–1938 tappiot Puna-armeijassa ovat herättäneet suurinta huomiota noin 600:n kenraali- ja amiraalitasoisen johtajan osalta, koska he olivat pisimmälle koulutettuja ja vahinko heidän menettämisestään oli siten suurin. Nyt on kuitenkin huomattava, että Puna-armeija oli parhaillaan vahvan kasvun vaiheessa, vuoden 1937 noin puolestatoista miljoonasta miehestä vuoden 1941

alun noin 4,2 miljoonaan ja sodan alkaessa 1941 noin 5 miljoonaan mieheen.³⁰ Tuho kohtasi kuitenkin puhdistuksissa myös nuorempaa johtajisto, eli noin 100 000 henkeä sai surmansa.³¹ Jos pidätettyinä oli ollut, kuten arvellaan, neljäsosasta puoleen armeijan kaikista johtajista, heistä vain pieni osa (joku tuhat) pääsi leirirangaistuksella ja saattoi siten palata sodan syttyttyä virkaansa, Puna-armeijan tappio oli ehkä yhtä paha alempienkin virkojen osalta. Tavattomasti kasvava armeijahan olisi juuri silloin vaatinut runsaasti uusia upseereita. Nyt jouduttiin kokeneiden sijasta ottamaan lyhyesti pikakoulutettuja reserviläisiä aktiivivirkoihin. Eloonjääneetkin säikähtivät niin, että seurauksena oli ylivarovainen johtamistapa ja aloitekyvyttömyys. Heikosti koulutetut uudet komentajat tekivät lisäksi odotettavissa olevan määrän virheitä ja johtamiserehdyksiä. Puhdistusten tavattomiin tappioihin ovat sodan heikon alun varsinaisena syynä sittemmin julkisesti viitanneet monet Neuvostoliiton arvohenkilöt, esimerkiksi Hruštšev, Zaharov, Štemenko, Bagramjan ja Žukov.³²

Puna-armeijan heikko menestys talvisodassa osoitti sen koulutuksen vielä vaatimatonta tasoa. Lähdejulkaisu ”Stalinin tentissä” osoittaa, miten kokemuksia monipuolisesti punnittiin Stalinin johdolla Neuvostoliiton korkeimpien upseereiden kesken toukokuussa 1940. Monenlaisia reformeja pantiin nopeasti alulle, ja osa ehti valmiiksiin kevääseen 1941, mutta ei suinkaan kaikki. Edes Puna-armeijan kovennettu kurinpitolaki 12.10.1940 ei joka asiaan auttanut.³³

Vanhastaan oli tiedossa, että harvan ja puutteellisen liikenneverkon vuoksi Neuvostoliiton suuri mobilisaatio oli hidas, ainakin 10–12 vuorokautta. Tämän tähden myös Suomen sotasuunnitelmissa oli ennen sotaa ajateltu, että Suomen on aluksi hyökättävä vähän Neuvostoliiton alueelle saadakseen aikaa pääjoukkojensa järjestämiseen Kannaksen kapeimmalle kohdalle (VK 27 ja VK 27/30). Aluejärjestelmän nopeutettua omaa mobilisaatiota 1934 hyökkäysajatukselta luovuttiin, mutta Kannaksen kapeinta kohtaa vähän linnoitettiin pääteiden suunnissa puolustuksen tehostamiseksi.³⁴ Neuvostoliiton hitaan mobilisaation vuoksi meilläkin voitiin laskea, että talvisotaan tähtäävän mobilisaation on täytynyt Suomen pitkällä itärajalla alkaa jo syyskuussa hyvän aikaa ennen lokakuussa alkaneita rajaneuvotteluita, koska joukoilla kuormastoineen oli Muurmannin radan varrella olleilta purkausasemilta vielä pitkät marssimatkat eri kohtiin Suomen rajalle. Ajatus Suomen valloittamisesta oli siis todellinen.³⁵

Mobilisaation väistämätön hitaus lienee tärkeimpiä syitä siihen, että Neuvostoliitto keväällä 1941 työnsi joukkonsa, varastonsa ja lentokent-

tänsä itäraajansa normaaleista varuskuntakeskuksista lähemmäs rajaa kenttäoloihin, mistä sitten tuli tunnetut kohtalokkaat seuraukset. Tätä osaa Puna-armeijasta nimitettiin ”varmistusarmeijaksi”.³⁶ Entiset varuskuntakeskukset varattiin kaukaa tuotaville divisioonille ”toisen strategisen aallon” mobilisaation onnistumiseksi. Nämä sisämaan ja idän joukot olivat kuitenkin yleensä vielä matkalla junissa sodan sytyessä.³⁷ Suworow kysyy, miksi ”toinen strateginen aalto” yleensä muodostettiin. Hän vastaa, että vasta sen saavuttua paikalle joukkojen tiheys olisi nostettu 7,5 km:iin divisioonaa kohti, jonka katsottiin riittävän menestykselliseen hyökkäykseen, ja voitiin ajatella strategista syvää offensiivista vihollisalueelle. Tämä tilanne olisi saavutettu vasta heinäkuun puolivälissä. Saksalaisten edelle ehtinyt Barbarossa-hyökkäys vain sotki kaikki suunnitelmat.³⁸

”Toiseen strategiseen aaltoon” kuului monien kaukaisten alueiden, Uralin ja Siperian divisioonien lisäksi runsaasti ns. ”mustia divisioonia”. Ne oli muodostettu rintamalle päästetyistä keskitysleirivangeista (useita eri divisioonia, ainakin eräässä tapauksessa koko armeijakunta). Nimitys johtui siitä, että niille oli tehty vähin muutoksin univormut vankien mustista leirivaatteista. Huoltokin annettiin NKVD:n toimesta. Neuvostoliitto on propagandassaan monin tavoin yrittänyt torjua koko asian, mutta Suworow pitää sitä hyvin todistettuna.³⁹ Joka tapauksessa ”toinen aalto” johtui Neuvostoliiton mobilisaation hitaudesta.

Kokonaistilanteen vuoksi venäläinen eläkkeellä oleva kenraalievverstijuri Gorkov kertoo, että sodan sytyessä ”puolustusvoimat ja koko [Neuvostoliiton] valtiokoneisto eivät näin ollen olleet sotaan valmistautuneita”.⁴⁰ Talvisota sen parhaiten näytti.

3. Saksalaiset käsitykset Hitlerin idänsodan luonteesta

Hitlerin Barbarossa-operaation luonteesta 1941 on vallinnut erilaisia käsityksiä neljää päätyyppiä. Seuraavassa yritetään eritellä niitä toisistaan ja ottaa ne esille siinä järjestyksessä kuin ne todistettavasti ovat tulleet suunnitelmissa esille.

a) *Upseereiden normaalisota-käsitys*

Barbarossa-operaation alkuitu lienee ollut se OKH:n kenraalievverstij Halderin 26.6.1940 tekemä ”defensiivinen Barbarossa-suunnitelma”,

jossa hän riensi sijoittamaan Saksan Ranskasta palaavia divisioonia pääasiallisesti entisiin varuskuntiinsa Saksan itärajalle, mutta niin, että ne tarvittaessa olisivat nopeasti käytettävissä, jos idästä uhkaisi hyökkäys. Panssarijoukot kerättiin Berliinin seudulle niin, että ne olisivat helposti heitettävissä mille uhatulle suunnalle tahansa.⁴¹

Hitlerin tavatessa ”Kotkanpesässä” Saksan eri puolustushaarojen korkeimmat johtajat⁴² 21.7.1940 käsiteltiin sen verran lisää ”Venäjän kysymystä”, että OKH:n Brauchitsch ja Halder päättivät 22.7. ryhtyä ajatuksissaan siihen valmistautumaan. Hitler mainitsi Venäjän-hyökkäyksestä myös OKW:n kenraali Jodlille 29.7. Varsinaisesti idän operaation suunnittelu käynnistyi kuitenkin 31. heinäkuuta 1940 pidetyssä suuressa sotaneuvottelussa.⁴³

Saksalla oli kesällä 1940 suunnitellun Englannin maihinnousun lisäksi avoimna useita muitakin mahdollisuuksia.

1. Ulkopoliittikan tutkijat katsovat, että Hitler vielä kuunteli von Ribbentropin ja Auswärtiges Amtin ehdotuksia ”neljän vallan sopimuksen” (Saksa, Italia, Japani ja Neuvostoliitto) solmimisesta tai rauhanomaisen ”Mannermaaryhmän” (Kontinentalblock) muodostamisesta. Jälkimmäiseen olisi otettu mukaan myös Espanja.⁴⁴

2. Saksan laivastopiirit suuramiraali Raederin johdolla halusivat murtaa Ison-Britannian vallan lähinnä Välimerellä. Tähän liittyi Saksan suuren avomerilaivaston rakennustyön uudelleen aloittaminen kesällä 1940, vaikka se silloinkin jäi vain lyhyeksi välvaiheeksi. Taistelulaivojen rakentaminen oli keskeytetty polttavampien hetken tarpeiden takia syksyllä 1939. Pitkällä aikavälillä laivastopiirit suunnittelivat kesällä 1940 tukikohtia eri puolilta Atlanttia ja Intian valtamerä eli tavallaan Saksan maailmanherrsua.⁴⁵ Miniminä Raeder haki ratkaisua, jossa sotaotimet keskitettäisiin Välimerelle katkaisematta Neuvostoliiton-suhteita. Hän yritti vielä 26.9.1940 pitämässään tilannekatsauksessa ehdottaa vaihtoehtoisesti hyökkäystä Turkin kautta Suezille. Hitler ei sitä suoraan hylännyt, mutta Molotovin pitkittyvien neuvottelujen jälkeen käännettiin kuitenkin Barbarossan toteuttamiseen.⁴⁶

3. Toinen suuntaus Seekriegsleitungissa olisi tyytynyt rajoittamattomalla Atlantilla käytävällä sukellusvenesodalla kukistamaan Ison-Britannian ja Yhdysvaltain maailmanvalta. Tätä mieltä oli amiraali Dönitz esikuntineen. Juuri tapahtunut Norjan valtaus (operaatio Weserübung) kuului erityisesti myös tähän, jos kohta myös suuren avomerilaivaston tukikohtatarpeeseen.⁴⁷

4. Hitlerin suunnitelma hyökkäyksestä Neuvostoliittoon (myöhempi

*Kenraali Erich Marcksin ehdotus operaatio Barbarossasta 5.8.1940.
 General Erich Marcks's proposal for Operation Barbarossa, 5.8.1940.*

Operaatio Barbarossa) liittyi tietyllä tavalla kaikkiin edellisiin. Pohtiesaan sotaneuvottelussa 31.7. Saksan mahdollisuuksia Hitler lausui: ”Kun (Englannilta) katoaa toivo Venäjistä, putoaa myös Amerikka pois, koska Venäjän häviämistä seuraa Japanin arvovallan tavaton nousu.”⁴⁸ - Toisin sanoen Hitler ajatteli strategiaansa jo tällöin koko maapallon laajuisena, suhteessa Yhdysvaltoihin, jonka Eurooppaan tuloa hän pelkäsi. Samaa osoittavat tarjous 3.6.1941 Japanille osallistumisesta Venäjänretkeen sekä melkoiset suunnitelmat, mitä tehdään Venäjän nopean antautumisen jälkeen, hyökätään Lähi-itään ym. ”Barbarossa” ei siis ollut pelkkä korvikeratkaisu, vaikka se oli sitäkin. Yritystä voidaan tarkastella myös sopivana alkuna maailmanlaajuiseen salamasotaan (”Weltblitzkrieg”).⁴⁸

Korkeimmalle upseeristolle selvisi siis tässä vaiheessa suunnitelmien tavaton laajuus, mutta ei vielä tavallisuudesta poikkeava luonne. Tämä käsitys jäi koko suunnitelmien tekovaiheen ajaksi voimaan. Sekä kenraali Marcksin esisuunnitelma 5.8.1940 (kartta 1) että varsinainen Barbarossa-suunnitelma 18.12.1940 että toimeenpano-ohje 2.2.1941 (kartta 2) edellyttivät normaalisotaa – samalla tavalla kuin lännessä oli juuri tehty.

Toisaalta Wehrmachtin konservatiivinen upseerikunta on vielä toisen maailmansodan jälkeenkin, esimerkiksi Nürnbergin sotasyllisyysjutun pienempiä tekijöitä koskeneissa osaprosesseissa, lähes johdonmukaisesti edustanut kantaa, jonka mukaan ”Barbarossa” olisi pääosiltaan ollut normaali klassinen valloitusota, poliittisten tavoitteiden toteutusta aseellisin keinoin. Näin se mahtuisi mukaan kansainvälisen oikeuden perinteisiin puitteisiin. Varmaan valtaosa Saksan taisteluista ja miehityspoliitikasta onkin tapahtunut ns. Haagin säännösten mukaan siististi, sikäli kuin sodasta koskaan voidaan tällaista käsitettä käyttää. Wehrmachtin jäsenistön kannalta saattaa usein näin olla. Seuraavassa esitellään kuitenkin niin runsaasti poikkeuksia säännöstä, että yleistystä klassisen poliittisen sodan käymisestä Neuvostoliitossa 1941–1945 on kriitikon vaikea uskoa. Todettakoon kuitenkin, että vanhanaikaisen upseerikasvatuksen sisäistäneiden saksalaisten kirjoittajien joukossa käsitys asiallisesta sodankäynnistä Wehrmachtin piirissä on varsin todennäköisesti edelleen ylivoimaisesti yleisin kanta, vaikka poikkeukset myönnetäänkin. Tämä näkyi erityisesti sarjasta upseerimuistelmia, esimerkiksi Guderian 1951, Manstein 1955, Steiner 1958, Halder 1964, Hausser 1966, v. Mackensen 1967 jne.⁵⁰ Niihin verrattavia olivat useat korkeiden upseerien elämäkerrat ja yleisartikkelit.⁵¹

Kenraali Friedrich Pauluksen johdolla tehty Barbarossa-suunnitelma 2.2.1941.
The Barbarossa Plan prepared under the direction of General Friedrich Paulus, 2.2.1941.

Vaikka monet keskitysleiri- ja miehitysolotutkimukset (esimerkiksi Kogon 1945 tai Dallin 1957) aiheuttivat jo kovaa keskustelua, niidenkin laaja yhteenveteos, Buchheimin ym. Anatomie des dritten Reiches I–II ilmestyi vasta 1965.⁵² Koska se voitiin leimata tietynlaiseksi ”vastakirjallisuudeksi”, enemmän Saksan yleiseen mielipiteeseen lienee kuitenkin vaikuttanut Andreas Hillgruberin monumentaaliteos *Hitlers Strategie* (samana vuonna 1965), jonka massiiviseen lähteistöön perustuvia uudenlaisia painotuksia ei voitu epäillä omaan pussiin puhumisesta ja yksipuolisuudesta.⁵³ Levisi epäily, oliko Barbarossa sittenkään ollut normaalisota.

b) Rotu- ja tuhoamissodan teoria ja käytäntö

Hitler paljasti ajatuksensa tulevan sodan uudesta luonteesta jo ennakolta Wehrmachtin korkeimmalle upseeristolle, ehkä 200–250 kenraalille, puhuessaan heille 30.3.1941. Puheen käänneet eivät jättäneet tilaa epäselvyydelle. ”Idässä on kovuus lempeyttä tulevaisuutta varten... Komentajien on suoritettava se uhri, että voittavat epäilynsä... Sota koskee kahden maailmankatsomuksen taistelua... Bolsevismi on samanlaista kuin asosiaalinen rikollisuus. Kommunistit eivät voi olla aikaisemmin eivätkä myöhemminkään mitään tovereita... Nyt on kysymyksessä tuhoamistaistelu. Jollemme käsitä asiaa niin, lyömme tosin vihollisen, mutta 30 vuoden kuluttua olemme jälleen vastakkain kommunistisen vihollisen kanssa. Emme käy sotaa säästääksemme vihollista... Komissaarit ja GPU:n jäsenet ovat rikollisia ja heitä on sellaisina käsiteltävä” (ts. ammuttava).⁵⁴

Wehrmachtin kauhistuneet johtajat (Brauchitsch ja Halder) harkitsivat eroa, mutta eivät sittenkään uskaltaneet ottaa sitä. Upseerikunnan edellyttämä ehdottoman uskollisuuden vaatimus hallitsijalle voitti lopulta muut moraaliset pohdinnat, kuten myös myöhemmin, vallankaappausyrityksessä 1944.

Runsaan tutkimuksen jälkeen Hitlerin seuraavassa selvitettävien ”rikollisten käskyjen” syntyhistoria tunnetaan yksityiskohtaisesti. Einsatzgruppe-osastojen toiminta linjojen takana juutalaisia ym. vastaan järjesteltiin periaatteessa jo Hitlerin ja korkeimman johdon kokouksessa 17.3.1941, siis ennen em. puhetta.⁵⁵ Sotaoikeusmääräysten lievennykset, jotta sala-ampujat ja siviiliin kuuluvat tihutyöntekijät saataisiin ilman muodollisuuksia ampua, oli kirjoitettu jo 28.4., mutta vahvistettiin

epäilysten takia vasta 13.5.1941. Komissaarien ampumiskäskyn juuret menivät siis ainakin Hitlerin em. suureen puheeseen 30.3.1941, ja siitä oli kirjallinen käskyehdotus jo 6.5., vaikka vahvistus venyi korkeimman upseeriston epäröinnin vuoksi 6.6. asti ja lähetys eri armeijaesikunnille tapahtui 8.6.1941. Häikäilemättömät yleiset ”Ohjeet joukkojen käyttäytymisestä Venäjällä” annettiin 23.5.1941.⁵⁶ Kaiken yhteisenä tarkoituksena oli sitoa myös Wehrmacht operaatioiden alusta lähtien tuhoamispolitiikkaan mukaan. Saksan tavanomaisesta poikkeava sodankäyntitapa idässä ei siis ollut minkäänlainen sattuma tai improvisoinnista ja järjestyttämättömistä oloista johtuva epäkohta.

Saksalaisten rotuopeista seurasi, että he halusivat germaanien aluetta laajentaakseen ”germaanistaa” sellaisia alueita, jotka sukulaisväestön takia olivat siihen mahdollisia. Se kävisi siten, että germaanistettavilta alueilta vanhaa väestöä poistettaisiin, esimerkiksi siirtämällä sitä kauas itään Siperian perukoille, ja sijalle tuotaisiin germaanissukuista väestöä mm. Romanian ja Unkarin volksdeutsche-väestöstä, Hollannista tai Belgian saksalaissukuiselta flaamialueelta. Myös Hitler-jugendin maalaisoloja ihannoiva kasvatustyö tähtäsi osin riittävän väen saamiseen idän uudisasutusalueille.

Esimerkiksi Baltian noin 6 miljoonasta asukkaasta vähän yli puolet siirrettäisiin 25 vuoden kuluessa pois. Virossa ja Latviassa, joissa väestöllä katsottiin olevan joukko germaania piirteitä, noin 50 % siirrot riittäisivät, mutta Liettuassa vain noin 15 % asutuksesta katsottiin germaanistamiskelpoiseksi. Koko Inkerinmaa saksalaistettaisiin vähitellen täysin. Tämänlaatuinen asutussuunnittelu oli käynnissä Himmlerin alaisen SS:n piirissä sodan alkamisesta asti, mutta johti vasta kesäkuussa 1942 lopulliseen kuuluisaan suunnitelmaan, joka sai nimen Generalplan Ost (idän yleissuunnitelma).

Suunnitelma esittelee asutusseutuja (Siedlungsgebiet) Puolalta vallatulla alueella sekä asutusmaita (Siedlungsmarken) ja asutustukikohtia (Siedlungsstützpunkten) Venäjällä. Asutusmaat irrotettaisiin entisestä hallinnollisesta yhteydestään SS-valtakunnanjohtajan (siis poliisijohtaja Himmlerin) hallintoon, joka nimittäisi sinne päälliköt ja jakaisi uudisasukkaille ”määräaikaisläänityksiä”, ”perintöläänityksiä” ja ”omistusoikeuksia tietyin ehdoin”. Asutusmaiksi, jotka 25 vuodessa saksalaistettaisiin ainakin 50 prosenttiin asti, määrättiin Inkerinmaa, Memelin ja Narevin alue (ts. Itä-Preussin rajamaat Puolaa ja Liettuaa vastaan) sekä ns. Gotengau (Goottien piirikunta), joka käsittäisi Krimin niemimaan. Viimeksi mainitusta käytettiin myös klassillista Khersonesoksen tai Tauri-

an nimeä. Näiden laajempien alueiden lisäksi Länsi-Venäjälle perustettiin 36 tukikohtaa, jotka saksalaistettiin 20–30 prosenttiin asti. Niiden piti Himmlerin 21.7.1942 antaman lausunnon mukaan ”varmistaa solmukohdistaan tiet ja rautatiet, nämä Saksan suuret elinhermot, pienillä noin 20 000 asukkaan kaupungeilla ja saksalaisten kylien piirillä, jonka säde olisi 5–10 kilometriä”. – Ideologisesti nämä tukikohdat vastasivat keskiajan Baltian ritarilinnoja, Ordensburgeja – SS:hän oli mielestään ”pohjoista verta edustavien miesten ritarikunta”. Ajatus oli vain sovellettu nykyaikaiseen tekniikkaan, joka rautateiden ja pikateiden verkoston takia salli tukikohtien pitkät etäisyydet. Kärjistäen voisi sanoa, että uudisasukkaiksi tukikohtiin haluttiin SS:n maanviljelijäsotilaita, joilla niin sanoaksemme olisi panssarivaunu autotallossaan kapinan varalta.⁵⁷ Huomattavia asutusliikkeitä, jotka Puolassa oli jo aloitettu 1940, oli siis tiedossa kaikilla saksalaisten valtaamilla alueilla.

Alkuun sotavangit olivat Wehrmachtin sotavankileireillä, mutta juutalaiset ja rikolliset SS:n keskitysleireillä. Sotavankeja varten voitonvarma Saksa oli luonnollisesti ennalta suunnitellut sotavankileirejä, mutta vangiin saatuun määrään, lähes 2,5 miljoonaa henkeä vuoden 1941 loppuun mennessä, ylitti moninkertaisesti (3–4-kertaisesti) kaikki arviot. Seurauksena oli ennennäkemätön kurjuus ja leirikuolleisuus.

Christian Streit (1978) toteaa teoksessa *Keine Kameraden*, sanontahan on saatu Johtajan em. puheesta, yleisten kuolemantapausten pääsyyksi leirien tietoisesti heikon ravinnon, siirrot onnettomissa olosuhteissa, primitiivisen majoituksen ja pilkkukuume-epidemiat, jotka näissä oloissa laajalti levisivät.⁵⁸ Bernhard R. Kroenerin laskelmien mukaan Saksalla oli vuoden 1941 huhtikuussa 1 317 000 puolalaista ja läntistä sotavankia, mutta marraskuussa samana vuonna 1 553 000 venäläistä sotavankia lisää. Leirikuolleisuus vei kuitenkin jälkimmäisistä vain neljässä kuukaudessa marraskuusta 1941 huhtikuuhun 1942 noin kolmasosan eli puolisen miljoonaa henkeä, jolloin jäljelle jäi noin 994 000 venäläistä sotavankia.⁵⁹

Pelastukseen lopuille sotavangeille – sekä myös juutalaisten työkykyisille miehille – vaikutti eniten talouselämän polttava työvoimantarve, jonka Saksan talousasioiden johtoon nostettu Hitlerin arkkitehti Albert Speer onnistui vuoden 1942 alulla ajamaan ensisijaiseksi näkökohdaksi näissä asioissa. Vuoden 1942 alussa vain 10 % sotavangeista eli noin 150 000 oli työssä, mutta vuoden 1943 alussa määrä oli jo n. 30 % eli 500 000 sotavankia, ja elokuussa 1944 määrä nousi 630 000:een eli 33 prosenttiin silloisista vangeista.⁶⁰ Työssä olevat tarvitsivat tietysti parem-

mat olot kuin leiriläiset. Silti heidänkään kärsimyksiään ei voi vähätellä.

Englantilainen sotakirjailija David Irving herätti 1970-luvulla huomiota väittämällä Hitler-elämäkerrassaan, että termin ”juutalaiskysymyksen loppuratkaisu” kuvaamat päätökset olisivat Himmlerin, Heydrichin ja Saksan muiden korkeiden SS-viranomaisten itsenäisiä keksintöjä vuodelta 1942. Ns. Wannseen pöytäkirja (yleissuunnitelma asiasta) oli päivätty 20. tammikuuta 1942. Hitler olisi saanut siitä tietää vasta 1943, jolloin asiasta on hänen allekirjoittamiaan asiakirjoja. Hän olisi siis vain alistunut tapahtuneeseen ja antanut sen jatkoa. Tämä herätti pitkäaikaisen väittelyn ja toi Irvingille porttikiellon Länsi-Saksaan, jossa oli lailla kielletty julkisesti epäilemstä holokaustia.⁶¹

Tunnetut tutkijat Martin Broszat ja Hans Mommsen kehittivät teorian, jonka mukaan loppuratkaisuun olisi päädytty asteittain. Aluksi tarkoitus oli vain siirtää Euroopan juutalaiset suurimittaisesti idän valloitetuille alueille lähinnä Siperiaan, kun Madagaskar tai Afrikka kesällä 1940 putosivat pois suunnitelmista. Myös ”Barbarossan” aikataulu petti, eikä Neuvostoliiton aluetta 1941 saatu valloitetuksi ollenkaan niin laajalti kuin oli tarkoitus, jotta juutalaisleirejä olisi voitu perustaa kyllin kauas itään. Majoituspaikkojen lisäksi leireiltä puuttui ruokavaroja. Kenraalikuvernementtiin (Puolaan) vuodesta 1939 perustetut ghetot ja leirit tulivat pian aivan liian täyteen. Broszat selitti ns. Einsatzgruppet eli poliisijoukot, jotka ampuivat kylittäin tapaamansa juutalaiset, keinoksi jolla hoidettiin paikallinen Neuvostoliiton juutalaiskysymys leirejä laajentamatta; samoin sotavankien tietoinen nälkään näännyttäminen oli keino vähentää painetta ylitäysillä sotavankileireillä. Vasta 1942 alettiin ajatella juutalaisten ”teollista” surmaamista leireillä.⁶²

Uusia liukumateorioita vastustamaan nousi Christopher Browning, joka vetosi Kenraalikuvernementin leirien varhaiseen perustamiseen jo 1941 vuoden syksyllä, kuten Auschwitzin komendantti Höss ja loppuratkaisun järjestäjä Eichmann yhtäpitävästi muistivat. Auschwitzista piti alun perin tulla jättiiläismäinen sotavankileiri. Sinne oli tällöin jo tilattu krematorioita ja kaasutuskokeilutkin oli aloitettu sotavangeilla ensimmäisenä jo joulukuussa 1941. Toisin sanoen toimenpiteet oli käytännössä aloitettu ennen Wannseen kokousta, joka yleisesti ja suurisuuntaisesti järjesteli juutalaisasian. Kun Hitler oli jo 1920-luvulta asti raivonnut juutalaisia vastaan ja uhannut heitä poliittisissa puheissaan jo ennen sota- ja puhuessaan kenraaleille 30.3.1941, ei ole mitenkään uskottavaa, että hän olisi ollut asiasta tietämätön. Suullinen käskynanto Himm-

lerille on aivan uskottava asian suureen arkaluonteisuuteen nähden; ei haluttu dokumentteja sivullistenkin nähtäväksi.⁶³

Kaikkiaan tuhoamisleireillä lasketaan kuolleen noin 3 miljoonaa juutalaista, Einsatzgrupprien uhreina ammuttiin kylissä noin 1,3 miljoonaa juutalaista ja ghetoissa nälkään ja tauteihin meni noin 0,8 miljoonaa juutalaista, siis yhteensä 5,1 miljoonaa ihmistä. Juutalaiset itse laskevat menetyksensä noin 5,9 miljoonaksi hengeksi. Tällainen ei enää voinut olla vaikuttamatta Saksan työvoimakysymyksiin.⁶⁴

Himmler ja hänen talouspällikkönsä Pohl olisivat tarvinneet Generalplan Ostin eli ympäri Neuvostoliittoa suunniteltujen saksalaisten asutuskohtien sekä Neuvostoliiton valtatieverkoston rakentamiseen määrätömästi työväkeä. Nyt keväällä 1942 he vihdoon havaitsivat juutalaisten tuhoamisohjelman menneen aivan liian pitkälle. He ryhtyivät neuvottelemaan lisäväen saamisesta SS:n töihin Wehrmachtin sotavankileireiltä ja onnistuivatkin siinä satojen tuhansien venäläisvankien osalta. Kun Neuvostoliittoon suunniteltujen asutustukikohtien rakentaminen kuitenkin lähes kokonaan peruuntui vuosina 1942–1943 kärsittyjen suurten maastonmenetysten takia, keskitys- ja sotavankileirien kaikenlaiset vangit pantiin SS:n toimesta lopulta yksistään koti-Saksan pommitusalueen rakennustöihin, mm. louhimaan tehdastiloja vuoriin. Loppusodan pahasti pommitetussa Saksassa näitä töitä kyllä riitti.⁶⁵

Koska erityisesti SS-järjestö (sen poliisiosa, ei siis sen sotilaallinen osa Waffen-SS) kärsi koko loppusodan ajan vuodesta toiseen yhä pahenevasta työvoimapulasta, joka nimenomaan johtui idän sotavankien joukkokuolemista 1941–1942 ja juutalaisten rikollisesta tuhoamisesta, voi ehkä todeta Himmlerin ja SS-siviilijohdon heti tuoreeltaan 1942 saaneen tietynlaisen luonnollisen rangaistuksen. Eiväthän he voineet olla huomaamatta, että huutava työvoimapula oli suoraa seurausta heidän omasta aivan äskettäin tapahtuneesta häikäilemättömästä toiminnastaan, jolloin rotusodan ideologia oli annettu voittoa kaikki rationaalisuus.

c) Taloussodasta ryöstösotaan

Saksan ja Neuvostoliiton keskinäinen kauppa ei ollut vastakohtaan vuosinakaan 1934–1939 mitenkään lakannut, vaikka Saksan omaksuma ns. clearing-talousspolitiikka, nimittäin suoritusten vastavuoroinen tasaaminen maittain, oli vuodesta 1935 sitä häirinnyt. Saksa tarvitsi viljatuotteita ja metalleja, mutta kun sen teollisuus ei ehtinyt valmistaa kylliksi

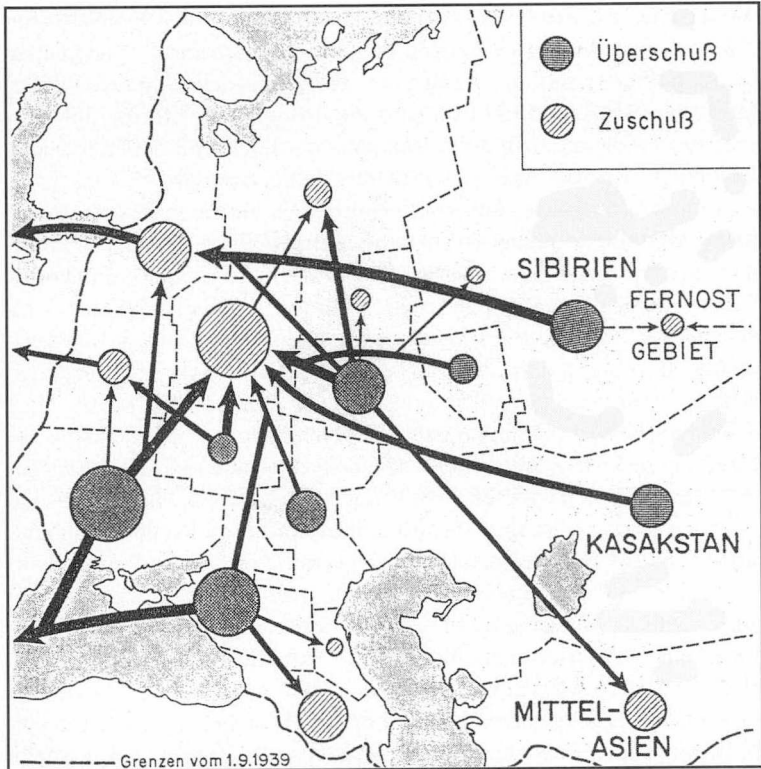
tuotteita Neuvostoliittoon, se oli velkaantunut. Jo 9.4.1935 Saksa sai Neuvostoliitolta luottoja kaupan käynnissä pitämiseen.⁶⁶ Juuri ennen suurta poliittista sopimusta solmittiin omaa taloudellista neuvottelutieta Moskovassa 19.8.1939 uusi suuri luottosopimus, yhteensä 200 miljoonan Reichsmarkan luotoista seuraaville kahdelle vuodelle.⁶⁷ On keskusteltu, tuliko siitä Hitlerin sodan taloudellinen perusta.⁶⁸

Tulevan taloussodan suunnittelu aloitettiin kyllä Saksassa verraten aikaisin Göringin johtaman ns. nelivuotissuunnitelman puitteissa. Jo viimeisinä rauhanaikoina vuodesta 1936 se toimi Saksan talousomavaraisuuden eli autarkian toteuttamiseksi. Toiminnalla oli osittain epätoivoisia piirteitä: louhittiin esimerkiksi varsin alhaisia pitoisuuksia sisältäviä malmeja, jotta metalliakin saataisiin kotimaasta. Alkusodan menestykselliset valloitukset pelastivat kuitenkin tilanteen toistaiseksi.⁶⁹

Saksan ylimmät esikunnat olivat myös sikäli ottaneet huomioon tulevan sodan taloudelliset vaatimukset, että ne olivat jo varhain 1930-luvulla perustaneet OKW:n piiriin sitä koskevan erikoisesikunnan, Wirtschafts- und Rüstungsamtin, jolla oli alaosastoja Saksassa ja sen kauppakumppanimaisissa. Sen alaiset koulutetut talousupseerit huolehtivat jo Puolan, Norjan ja Ranskan sotarekillä 1939–1940 sotasaaliin keräämisestä ja järjestyksestä käytöstä. Idänsotaa valmisteltaessa vastaavat elimet – Wirtschaftstab Ost viisine alaosastoineen: Nord (Riika), Mitte (Moskova), Süd (Kiova), Hessen (varalla) ja Westfalen (Groznyin ja Bakun öljyalueita varten) sekä suoraan Wi-Rü-Amtin alaisina Murmansk ja Arkangeli – perustettiin kylä ajoissa. Näistä kuitenkin vain kaksi (Nord ja Süd) pääsivät käytännön tositoimiin, koska valloitukset jäivät paljon odotettua pienemmiksi. OKW:n Wi-Rü-Amt oli kyllä sikäli tärkeä, että sen laskelmien kautta Saksan resurssien jako eri puolustushaaroille (esimerkiksi laivaston, armeijan tai ilmavoimien varusteluun) oli reaalilla pohjalla eikä käsivaraista. Esikunnalla ei kuitenkaan käytännössä ollut paljon valtuuksia. Se oli pitkään lähinnä suunnitteluelin, joka tietyllä tavalla kuului myös Göringin johtamien nelivuotissuunnitelmien alaisuuteen.⁷⁰

Niinpä Göring antoi viraston päällikölle kenraali Georg Thomasille lokakuussa 1940 tehtävän valmistella taloudellista pohjaa tulevalle Neuvostoliiton-hyökkäykselle. Sen konsepti oli valmis 13.2.1941, ja se esiteltiin Hitlerille 20.2.1941. Thomas tapasi 24.2. myös Göringin, Himmlerin ja Rosenbergin, joille asia myös esiteltiin. Lopullinen mietintö on päivätty 8. maaliskuuta 1941.⁷¹

Taloussuunnitelma oli kuitenkin aluksi pääasiallisesti virallisten tilastojen ja kartastojen varassa oleva yleismietintö Neuvostoliiton taloudes-

Kaavio Neuvostoliiton viljanjakelusta vuodelta 1939 W. von Poletika: "Naturverhältnisse und Argrargeographie der Sowietunion" mukaan.
Diagram from 1939 showing the distribution of Soviet grain.

ta. Vaikka se oli valmistunut vajaata kuukautta ennen "rotusota"-paljastuksia, se on syytä esittää vasta kolmantena asiana, koska nyt seurasi vaihe, jolloin sitä täydennettiin erityisesti kyselyillä, joita lähetettiin Venäjällä ennen ensimmäistä maailmansotaa ja osittain suursotien välilläkin toimineille suurille saksalaisyhtiöille. Näin täysi tieto Neuvostoliiton teollisuuden yksityiskohdista saatiin kokoon vasta toukokuussa. Se on mahdollisesti vaikuttanut jotakin jo loppukesän 1941 painopisteen siirtymiseen etelärintamalle.

Hitler halusi, kuten hän lausui luottomiehilleen suurien voittojensa hetkellä 16. heinäkuuta 1941, "vallita, hallita ja käyttää hyväksi" (Be-

herrschen, verwalten und ausbeuten) idästä vallattuja alueita. Taloudellinen aspekti oli kyllä idänsodassa jo ensimmäisenä kesänä vahvasti mukana: se oli samalla ”saalistussotaa”. Rolf-Dieter Müller (1984) nimittää sotaa ryöstösodaksi, Raubkrieg.⁷² Tärkeäksi tuli ensinnäkin koko mustanmullan alueelta saatava vilja, jota sekä Saksa että muikin Keski-Eurooppa kovasti tarvitsivat. Koska Pohjois-Venäjän huolto tavallisina-kin vuosina vaati viljaa Ukrainasta, mutta 1941 alueen ylimääräinen vilja pitäisikin viedä Saksaan, sitä ei keväällä 1942 riittäisi tarpeeksi Pohjois-Venäjän asukkaille. Saksalainen viljan jakelua suunnitteleva komissio laski jo kokouksessaan 2.5.1941 – siis yli kuukauden ennen sodan alkamista – kylmäverisesti, että sen järjestelyt johtaisivat tavattomaan nälänhätään Venäjällä, jossa miljoonat siviili-ihmiset saattaisivat sen vuoksi kuolla. Silti järjestelyt tehtiin.⁷³ Kesinä 1941 ja 1942 viljan korjaaminen ja vienti saatiin jotenkin organisoiduksi, heikommin 1943, jolloin vallatusta alueesta suuri osa oli jo jouduttu luovuttamaan takaisin.

Toinen tärkeä tavoite oli vallata Donetsin laakio eli venäjäksi Donbass. Se oli jo vanhastaan, 1800-luvulta alkaen, ollut Venäjän teollistuneimpia seutuja suunnattomien kivihiiliesiintymiensä takia, jotka tuottivat vuosisadan alussa 87 % koko Venäjän kivihiilestä (vielä 1940 57 %). Pietarikin oli rautateiden välityksellä Donetsin hiilen alkuperäistä menekki-alue. Ulkomaalaisten yrittäjien, lähinnä ranskalaisten ja belgialaisten, toimesta se oli otettu vilkkaaseen käyttöön; esimerkiksi alueen etelärannalla olevan suuren Stalinon kaupungin vanha nimi oli Hughes (venäjän Juz), nykyisin Donetsk. Vanhat kivihiililöydökset keskittyvät Stalinosta pohjoiseen piirretyn noin 100 km pitkän piirin sisään. Siihen kuului sellaisia kaupunkeja kuin Kramatorsk, Gorlovka, Makejevka, Lugansk ja Kadijovka, vain yli 100 000 asukkaan keskuksia mainiten. Siihen aikaan kaivettiin noin 600 metrin syvyyteen asti ja hiilialueen laskettiin olevan 23 000 km². Kun sotien jälkeen kaivetaan 1 500 metrin syvyyteen, työ on paljon tehostunut ja aluekin laajentunut 60 000 km²:n suuruiseksi, itään päin Šahtyn asti. Valtaosa siitä sijaitsee nykyisin Ukrainassa, vain itäisin Šahtyn nurkka on nyky-Venäjää. Jo ennen sotia Donetsin laakio oli niin tiheää teollisuus-alueita, että sitä verrattiin tässä suhteessa Belgiaan.⁷⁴

Neuvostoliittoon suunnitellun saksalaisen kaivostoiminnan piti suunnitelmassa tulla Göringin nelivuotissuunnitelmaan tavallaan kuuluvalla Wirtschaftstab Ostille (suunnitteluvaiheessa nimi oli vielä WiSt ”Oldenburg”), joka oli aloittanut toimintansa 9.6.1941. Sen perusti Berliinissä 20.8.1941 valtiollisen toiminnimen ”Berg- und Hüttenwerksgesellschaft

Ost m.b.H.”, jonka johtoon tuli Göringin luottamusmies ja tottunut suurteollisuusjohtaja Pleiger. Yhtiön piti jakaa vallatut kaivokset ja teollisuuslaitokset ”kummeina” (Paten) toimivien Saksan suuryhtiöiden hoitoon. Tietyllä tavalla ajateltiin siis jo varhain siirtyä talousasioissa tehokkaampana pidettyyn siviilihallintoon. Jo 1.9.1941 uusi yhtiö sai hoitoonsa myös Dneprin länsipuoliset Nikopolin mangaanikaivokset, jotka saatiin vähitellen hyvin tuottamaan.

Neuvostoliiton rautateollisuus oli keskittynyt suhteellisen lähelle Dninin hiilialuetta. Niinpä suurin rautakaivos ja teollisuuspaikka Krivoi Rog oli vain 300 km:n päässä Dneprin länsipuolella. Hiilen kuljetus sinne ei tullut kalliiksi.⁷⁵

Osoittautui, että venäläisten ennen luovutusta suorittamat hävitykset ja koneiden siirrot olivat olleet tavattoman tehokkaat. Yhteensä 50:stä Ukrainan vallatusta kaivoksesta vain 14 oli siinä kunnossa, että niiden välitöntä kuntoonpanoa kannatti yrittää. Saksalainen ”Tekninen kaivospataljoona 26 (mot)” suoritti ensinnä Nikopolin raivauksen. Noin 80 % oppimattomista venäläisistä kaivosmiehistä ja noin 30 % ammattimiehistä ja insinööreistä oli jäänyt lähikyliin, ja heidät pestattiin heti jatkaamaan työtään – erityisesti elintarvikkeiden saanti houkutti heitä; tarvittaessa käytettiin pakkoa. Koska Krivoi Rog oli toivottomassa kunnossa, se jätettiin lähes silleen, ja ehjiä koneita siirrettiin Nikopoliin. Puuttuvat koneet tuotiin Saksasta. Koska alueen suur- ja sähkövoimalan pato Dneprin Zaporozjessa oli räjäytetty 180 metrin matkalta, se laskettiin saatavan korjatuksi vasta vuoden 1943 alkuun mennessä, mikä tapahtuikin. Vaikka paikallisista kivihiilellä käyvistä voimaloista (esimerkiksi Kressissä) saatiin jokin määrä sähköä, siitä vallitsi ensimmäisenä talvena huutava pula. Esimerkiksi kaivokset täytyivät vedellä, jota ei sähkön puutteessa pystytty pumppaamaan pois, ja maaseutu jäi lähes ilman sähköä. – Suurin ponnistuksin Nikopolin mangaanikaivos saatiin sentään käyntiin. Keväällä 1942 se tuotti viidesosan rauhan ajan tuotannostaan, mutta vuoden 1942 lopulla se peitti jo Saksan koko tarpeen. Täällä siis lopulta jotenkin onnistuttiin.

Toinen paikka, jossa suoriuduttiin, olivat Mariupolin monet rautatehtaat Asovanmeren rannalla, koska ne saatiin ehjinä ja täydessä käynnissä (kertoo Riedel 1973) ja niillä oli omat pellot ja puutarhat elintarvikkeita varten. Keväällä 1942 tehtiin ”Ivan-ohjelma”, jolla Mariupolissa alettiin valmistaa tykistön ammuksia etelärintamaa varten. ”Kummifirma” Krupp joutui tuomaan koneet Saksasta. Se tietenkin lyhensi ammusten kuljetusmatkoja suuresti. Paikka jouduttiin kuitenkin luovutta-

maan neuvostojoukoille taas syksyllä 1943. Ajoissa annettu evakuointikäsky auttoi täältä evakuoimaan sentään 50 % Ivan-ohjelman ammuskoneista takaisin Saksaan. – Suomessa tapahtui vastaavaa: Valmet siirsi tykkikorjaamostaan osan Jyväskylästä Petroskoihin vuosiksi 1942–1944, mutta se onnistui ajoissa evakuoimaan koneensa takaisin Suomeen.⁷⁶

Kurja menestys oli sen sijaan varsinaisen Donetsin hiilialueen saamisessa Saksan käyttöön – täällä venäläishävitykset ja koneiden evakuointi oli onnistunut vielä paremmin. Louhitun hiilen varastot (1,3 miljoonaa tonnia) olivat syksyllä 1941 niin pienet, että talven yli niillä ei seudulla selvitäisi, koska rautatiet, huoltolaitokset ja hiilivoimalat tarvitsivat yhteensä enemmän. Ehjiäkin tehtaita jouduttiin pysäyttämään sähköpuolan vuoksi. Kesällä 1942 pantiin 30 000 sotavankia ja syksyllä 15 000 lisää hiilikaivosten korjaukseen. Marraskuusta 1941 elokuun loppuun 1943 – jolloin alue taas hävitettiin venäläisille – saatiin louhituksi yhteensä vain 4,07 miljoonaa tonnia kivihiiltä, mikä oli vain 2 % Saksan (kotimaan) silloisesta hiilentuotannosta. Hiili Ukrainaan piti saada Saksasta, ja sinne lähetettiin asianomaisena aikana 17,5 miljoonaa tonnia hiiltä, josta suurin osa (13,3 miljoonaa tonnia) meni rautateiden tarpeisiin. – Syksyllä 1943 koneiden evakuointia Dneprin kaupungeista Saksaan kyllä yritettiin, mutta kun käskyt nyt myöhästyivät, vain noin 20 % rautateollisuuden koneista ehdittiin kuljettaa takaisin kotimaahan.⁷⁷

Suunnittelu vuoden 1942 hyökkäystä vasten aloitettiin talouspuolella ajoissa. Wehrwirtschaft- und Rüstungsamt sai 1.10.1941 käskyn laatia seuraavan vuoden ennustetta koskevan mietinnön – operaatioiden katsottiin näet silloin etenevän hyvin, ainakin Leningrad–Moskova–Volgalinjalle asti. Maikopin öljy oli laskettu saatavan, mutta ei Groznyin ja Bakun. Maltillinen arvio ei saanut ylempien esikuntien suosiota, vaikka osoittautui myöhemmin realistiseksi.⁷⁸

Saksa alkoi jo maaliskuussa 1942 valmistella Kaukasuksen öljykeräilyä käyttöönottoa heti valtauksen jälkeen. OKH:n Wehrwirtschaft- und Rüstungsamtin alaisuuteen perustettiin 29.3.1942 erillinen ”Technische Brigade Mineralöl”, myöhemmin myös huoltoesikunta porauksia varten; eteentyönnetty tukikohta niille tulisi Armaviriin Keski-Kaukasuksen Kubanjoelle. Prikaatin miesvahvuus olisi 6 500 miestä ja se saisi käyttöoikeuden kaikkiin öljykeräilylaitteisiin. Tavoitteeksi asetettu 3 500 000 tonnia öljyä vuodessa eli rauhan ajan määrä oli liian suuri, varsinkin kun taistelulinjat jäivät elokuussa 1942 aivan lähelle jopa Maikopin öljykeräilyä. Alueen laitokset olivat lisäksi pieniä ja vanhanai-

kaisia, ja venäläiset tuhosivat ne perusteellisesti ja veivät mukanaan tärkeimmät koneet. Osittain koneita kätkettiin maahan kaivamalla. Perusteellista tuhoa täydensi sähkölaitosten ja johtojen järjestelmällinen rikkominen. Tietkin olivat suuriin konekuljetuksiin onnettomia.

Saksalaisten oma organisaatio ontui liian monen instanssin mukanaolosta (OKW, OKH, Göringin nelivuotissuunnitelma, Speerin talousministeriö ja Rosenbergin itäministeriö). Esimerkiksi porauskomennuskuntia ei tahdottu saada ajoissa muodostetuiksi, koska asiantuntijoita puuttui (tavoite oli 2 800 ammattimiestä). Jos Groznyi ja Baku olisi saatu syyspuolella vallatuksi, laskettiin jo vuoden 1943 alkupuolella voitavan aloittaa öljynkuljetukset länteen. Tässä kaikessa petyttiin. Maikopin alueellakaan ei päästy öljyntuotantoon asti sen vajaan puolen vuoden aikana, joka se pystyttiin pitämään hallussa. Sitä olisi viety Mustanmeren Tuapsen sataman kautta.⁷⁹

Suuren öljyjohdon rakentaminen Kaukasuksen poikki olisi vienyt kaksi vuotta, joten siitä luovuttiin. Rosenbergin itäministeriö toi sen sijaan italialaisia ja ranskalaisia öljytankkereita Mustallemerelle kesällä 1942 voidakseen aloittaa syksyllä Groznyin öljyn laivauksen Gudan tai Suhumin satamista, mutta Bakun öljyn laivaukset Batumin satamasta. Kaikki nämä jäivät kuitenkin valtaamatta. Saksan toimesta rakennettiin samaan aikaan ja tarkoitukseen uusia tankkereita paljon ennen kuin öljyalueita oli saatu. Myös rautateiden öljyvaunujen rakentamisesta laadittiin suuri ohjelma: melkoinen osa öljystä olisi näet viety rautateitse Saksaan. Kun toiveet olivat sortuneet, piti ryhtyä ankarasti säästämään polttoainetta tulevaisuuden välttämättömiin tarpeisiin – lännessä uhkaavaan mihinnoisutaisteluuun, Ukrainan kesän 1943 sadonkorjuuseen, jota ilman Länsi-Euroopassakin tulisi nälänhätä, idän jatkuviin taisteluihin sekä Italian laivasto-operaatioihin Välimerellä, jotta Afrikan huolto kulkisi. Kotimaan kulutusta jouduttiin siksi ankarasti rajoittamaan, ja kuitenkin Saksan moottoroiduille idän divisioonille saattoi jo 1942–1943 sattua viikkokautisia pysähdyksiä pelkän öljynpuutteen vuoksi.⁸⁰

Huomattavimpia vastakohtia Länsi- ja Itä-Saksan historiankirjoituksissa oli vuosikymmeniä se, miten on tulkittava suurteollisuuden ja johtavien kapitalistien rooli idänsodan 1941 alla. Itäsaksalaisten keskeinen oppi oli, että nimenomaan kapitalistiset piirit aiheuttivat sodan esittämällä vastauksissaan kansallissosialistiselle valtiojohdolle, mitä kaikkia talousetuja – raaka-aineita, halpaa työvoimaa ja markkinoita – idässä olisi helposti saatavilla. Väitettiin, että Saksan kapitalistit tällöin ajoivat vain omia ja firmojensa etuja, koska heillä ajalta ennen ensimmäistä

maailmansotaa oli sekä tietoa että kokemusta niistä. Monet teollisuusyritykset olivat silloin toimineet myös keisarillisella Venäjällä varsin voittoa tuottavasti. Voittoisa sota auttaisi saavuttamaan kaikki entiset edut takaisin Saksalle. Saksan suurteollisuutta on selkeästi syytetty koko sodan perimmäiseksi aiheuttajaksi.⁸¹

Kommunistimaiden historiallisessa kirjallisuudessa on menneinä vuosina liioiteltu sitä etua, jota Saksan suurteollisuudelle tuli em. ”kummi-suhteestaan” Neuvostoliiton vallattuun teollisuuteen. Nytemmin tiedetään, että Saksan suurteollisuus, jonka tiedotkin tulivat maan johtoryhmälle suhteellisen myöhään, kun päätökset oli jo tehty, lähti näihin yrityksiin tiedustelijoittensa kautta jo havaitun hävityksen määrän tarkkaan tuntien ja sen vuoksi hyvin vastahakoisesti. Se ei vain pystynyt väistämään ”kansallista velvollisuuttaan”, johon nyt vedottiin. Tarvittaessa valtiolla olisi kyllä ollut varalla pakkokeinoja.

Toisen maailmansodan talouden tutkijat sekä lännessä (tunnetuimpana Alan Millward) että idässä (tunnetuimpana Dietrich Eichholz ym.) ovat näin vastaansanomattomasti ja lähes yksituumaisina havainneet, että perimmältään ”ryöstösota ei kannata”. – Saksan kovasti valmistellut mutta melko tyhjiin rauenneet yritykset Ukrainan viljan, Donetsin hiilen ja raudan sekä Kaukasuksen öljyn sieppaamisesta omaan käyttöön ovat siitä erinomainen esimerkki, jota kannattaa edelleen muistaa.⁸²

d) Saksan mahdollinen ehkäisysoita?

Sen ajatuksen juuret, että Hitlerin hyökkäys Venäjälle olisi perimmältään eräänlainen ehkäisysoita, joka vain ehti hiukkasen edelle Stalinin samanlaisista suunnitelmista, ovat Saksan sen ajan sotapropagandassa. Kuten tunnettua, myös suomalaiselle upseerilähetystölle Salzburgissa 25.5.1941 OKW esitti, kuinka Neuvostoliiton tavattomat keskitykset länsirajallaan (118 jalkaväkidivisioonaa, 20 ratsuväkidivisioonaa, 20 panssariprikaatia ja 5 panssaridivisioonaa) uhkasivat Saksaa, joka aikoi ryhtyä vastatoimiin.⁸³ Samat ajatukset vain korkeimmin numeroin Hitler esitti suomalaisille Mannerheimin syntymäpäivänä 4.6.1942.⁸⁴ Saksan ulkoministeriön Auswärtiges Amtin havaitaan ottaneen nämä asiat propagandansa perusteeksi 10.6.1941 alken.⁸⁵ Edellä esitetyt selitysvaihtoehdot, normaalisoita heinäkuusta 1940 alkaen, rotusota 30.3.1941 alkaen ja ryöstösota toukokuusta 1941 alkaen, ovat siis kaikki vanhempia muotoiluja kuin ehkäisysoita, joka tuli viimeisenä kuvaan.

Nürnbergin oikeudenkäynnissä eräät upseerit, kuten kenraali Jodl, puolustautuivat sillä, että kyseessä olisi ollut ehkäisysota. Tätä oikeus ei luonnollisesti lainkaan hyväksynyt.⁸⁶ Useat em. normaalisotaa koskevat upseerimuistelmat (ks. alaviite 50) viittailivat 1950-luvulla samaan asiaan saamatta sitä läpi. Poliittisen historian puolella Philipp W. Fabryn Neuvostoliiton ja Kolmannen valtakunnan ulkopoliittisten suhteiden esitys 1933–1941 (1971) oli taipuvainen samaan ajatteluun, mutta joutui siitä ankarasti kritisoiduksi.

Saksan sotahistoriallisen toimiston (Militärgeschichtiges Forschungsamtin) suuri ”virallinen” sotahistoria (DRuZW 1–7, sarja vielä kesken) veti vuodesta 1979 linjaa, joka katsoi Hitlerin vuoden 1941 ai-noaksi hyökkääjäksi. Yksi sarjan monista kirjoittajista, Joachim Hoffmann, jonka tehtävänä oli kirjoittaa Neuvostoliiton varusteluista (osa 4, v. 1983), katsoi kuitenkin myös Neuvostoliiton valmistelleen hyökkäystä ja vain Neuvostoliiton joukkojen, mutta ei johdon olleen yllättynyt Saksan hyökkäyksestä. Hänen väitettiin kertoneen liikoja Saksan joukkojen julmuuksista, mutta ei tarpeeksi Neuvostoliiton vastaavista. Tämän kaiken katsottiin loukkaavan koko teossarjan ideaa. Kun hän ei suostunut mitään korjaamaan, hänet haastettiin oikeuteen. Freiburgin maanoikeus asettui kuitenkin ratkaisevasti kirjoittajan sananvapauden puolelle. Kotimaisen kritiikin vastakohtaksi Hoffmann sai pian ulkomaisia kannattajia. Hän on sittemmin jatkanut linjallaan. Uusin laaja teos Stalins Vernichtungskrieg 1941–1945 (1995) toistaa ajatukset Stalinista kesän 1941 mahdollisena hyökkääjänä, mutta sen painopiste on venäläisten tekemien julmuuksien mahdollisimman laajassa esittelyssä sekä 1941 että sodan loppuvaiheissa.⁸⁷

Vakavin yleinen kysymys tässä aihepiirissä lienee, missä määrin Wehrmachtin ylin tai Waffen-SS-divisioonien johto ymmärsi käyvänsä idässä aivan poikkeuksellista, entiseen verrattuna julmaa sotaa, vai missä määrin se edelleen hahmotti taistelunsa tavanomaiseksi sodaksi, jota toisaalta esimerkiksi myöhemmät Saksan siviiliväestön pommitukset ja toisaalta Venäjän partisaaniliikkeet raaistivat. Laajan sotakirjallisuuden ja runsaan muistitiedon nojalla on aiheellista ajatella, että jälkimmäinen, neutraali katsomus oli Saksassa täysin vallitseva. Propagandassakin Hitlerin luonnehdintoja kokonaan erityyppisestä rotujen sodasta käytettiin hyvin varovasti, jottei annettaisi vastustajalle aseita käteen. Puhuttiin kyllä mittakaavaltaan valtavista sotatoimista ja siitä, että tämä ”ristiretki” ”juutalais-bolsevistista” hallintoa vastaan ratkaisisi myös maailman-katsomuksien tulevaisuuden, mutta ei suinkaan tunnustettu sitä, että tätä

yritettiin osittain vastustajan fyysisen tuhoamisen kautta. Varsinkin ulkomaille päin yksityiskohtien salaaminen oli tehokasta. On aiheellista ajatella esimerkiksi, että Romanian, Unkarin, Italian ja Suomen poliittinen ja sotilaallinen johto saatiin uskomaan Saksan idän-sodan tavanomaiseen ja kansalliseen luonteeseen.⁸⁸

Tietoisuus esimerkiksi ”komissaarikäskyn” (6.6.1941) rikollisuudesta oli kyllä Saksan maavoimien esikunnan eli OKH:n piirissä olemassa. Tehtiin useita konkreettisia yrityksiä käskyn muuttamiseksi, mutta Hitler torjui ne vielä 26.9.1944 johdonmukaisesti. Myös vankien kohtelusta – joka syksyllä 1941 oli pahimmillaan, vuoden 1942 alusta alkoi jo käyttö työvoimana – tehtiin Führerille kirjallisia valituksia yhtä turhaan (23.9.1941).⁸⁹ Oikeastaan juuri sodan epämoraalinen käyntitapa vakuutti Saksan konservatiiviset esikuntaupseerit lopulta siitä, että vaihdos valtiojohdossa oli seurauksista piittaamatta välttämätön, ja johti heinäkuussa 1944 attentaattiin Hitleriä vastaan. Nürnbergissä jopa Keitel tietyllä tavalla myönsi, että sodankäynnin tavoissa oli liu’uttu liian kauas Hitlerin vaatimaan suuntaan.⁹⁰ Ei siis ihme, että historioitsijat ovat myöhemmin löytäneet jotakin tämänsuuntaista kirjallistakin aineistoa. Korkeim-pia sotilasesikuntiakaan ei voida enää täysin pestä kaikesta osallisuudesta tämäntyyppisiin asioihin, ja monet siviilivirastotkin tiesivät siitä enemmän kuin myönsivät.

Länsi-Saksassa syntyi 1986 näistä asioista kiihkeä väittely, ns. Historikerstreit, kun tunnettu fasismin tutkija Ernst Nolte alkoi periaatetasolla verrata Stalinin aikaisempia puhdistuksia Hitlerin niitä myöhempiin ”aasialaisiin” tuhoamisleireihin. Häntä nousi vastustamaan filosofi ja eetikko Jürgen Habermas, jonka mukaan ei saanut edes yrittää suhteellistaa näin pahoja asioita. Hänen mielestään saksalaisille oli moraalisesti terveellistä vielä puoli vuosisataa myöhemminkin alati muistella aiheuttamia kauheuksia. Habermasia puolustamaan nousivat Geschichte und Gesellschaft -aikauskirjan sosiaalishistoriallisen koulukunnan miehet, esimerkiksi professorit Jürgen Kocka, W. J. Mommsen ja Hans-Ulrich Wehler. Nolten puolella olivat yleisesti poliittisen historian tutkijat, mm. professorit Andreas Hillgruber, Klaus Hildebrand ja Michael Stürmer. Kun jälkimmäisten ei voitu osoittaa mitään salanneen, päinvastoin konkreettinen kuva asioista oli juuri heidän teoksistaan peräisin, väittely loppui tavallaan heidän hyväkseen. Kommunismin sortuminen vuosina 1989–1991 sekä Itä-Saksasta että muualta vaikutti myös keskustelun nopeaan hiipumiseen.⁹¹

Eräänlainen Historikerstreitin myöhäinen jälkinäytös tapahtui 1990-

luvulla, kun ranskalaiset radikaalihistorioitsijat Stephane Courtoisin johdolla ryhtyivät ”Kommunismmin mustassa kirjassa” (suomeksikin v. 2000), toisin kuin aatehistorikko Nolte, todella laskemaan, paljonko Stalinin ja muiden kommunistimaiden leireillä väkeä oli kuollut. He pääsivät ratkaisevasti korkeampiin lukuihin, jopa moninkertaisiin eli kymmeniin miljooniin vainajiin, kuin kaikki entiset arviot Hitlerin uhreista. Vaikka näin laajan aiheen käsittely alkulähteiden nojalla on mahdotonta, Mustan kirjan lähinnä ranskan- ja venäjänkielisten lähdeosteosten tarkkaan viitattu massa osoittaa teoksen tieteellisyyttä. Päätekijä on pysynyt myös kohtuudessa Stalinin aiheuttamien kuolemantapausten osalta, jotka hän arvioi vain hiukkasta yli tavanomaisen noin 20 miljoonaksi ihmishengeksi.⁹²

Saksassa Hamburger Institut für Sozialforschungenin nuoret tutkijat (Jan Philip Reemtsma, Hannes Heer ja Berndt Boll) yrittivät puolestaan Habermasin hengessä ratkaista kysymyksen Wehrmachtin sotasyllisyydestä kertaheitolla. He järjestivät julmuuksista mahtavan valokuvänäyttelyn, joka vuodesta 1995 kiersi sensaationa Saksan suurissa kaupungeissa. Katsojia kertyi yhteensä noin 900 000 henkeä. Kriitikot pysyivät kuitenkin ennen pitkää osoittamaan kuvien selityksissä niin paljon virheitä, epäselvyyksiä, jopa väärennöksiä, että koko näyttely jouduttiin 1999 toistaiseksi sulkemaan suuria tarkistuksia varten. Järjestäjien itsevarmat yleistykset kuvateksteissä saivat näin nolon lopun.⁹³ Näyttelyn puolesta Wehrmachtin ja Waffen-SS:n rintamajoukkojen kunnia on ylitsekäymisiä ollenkaan puolustelematta tietyllä yleisellä tasolla palautettu. Näyttelyn ohella julkaistiin myös paksu kuvitettu kirja nimeltä ”Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht 1941–1944” (Frankfurt am Main 1995, käytetty 10. Auflage 1997, sivuja 703). Siinä on aihepiiristä 30 artikkelia yksityiskohtaisin arkistolähdeviittein varustettuna. Kirjoittajakunnassa on myös pari Saksan Sotahistoriallisen toimiston (Militär-geschichtlicher Forschungsamt, Freiburg in Br.) tunnettua tutkijaa, Rolf-Dieter Müller ja Manfred Messerschmidt, jälkimmäinen laitoksen pitkäaikainen johtaja. Debatti kirjasta tulee siis jatkuamaan. R.-D. Müller on yhdessä Christian Gerlachin kanssa jo julkaissut teoksen Saksan talous- ja tuhoamispolitiikasta Valko-Venäjällä 1941–1945 (1999), jossa jälkimmäinen puhuu terävästi ”kansanmurhasuunnitelmasta” ja edellinen ”historian suurimmasta massamurhasuunnitelmasta”. Vaikka väitteet siis kohdistuvat lähinnä Göringin alaiseen taloushallintoon eivätkä niinkään Wehrmachtin korkeisiin rintamaesikuntiin, ”nälkäsuunnitelman” rikollisesta mittakaavasta ei jää epäilystä.⁹⁴

Yritykset siirtää toisaalta sodan aloittaminen perimmältään Stalinin syyksi ja hänen joukkojensa ”aasialaisten” julmuuksien korostaminen, joka lieventäisi saksalaisten vastaavat teot lähinnä kostoluonteisiksi, ovat Saksan traumaattisessa yleisessä mielipiteessä kyllä löytäneet kannattajia.

4. Neuvostoliiton suunnitelmat ehkäisysodasta

Varsinaisesti Stalinin hyökkäysaiheet paljasti kuitenkin nimimerkki Viktor Suworow, eli länteen loikannut GPU:n entinen korkea virkamies Vladimir B. Resun teoksessa ”Jäänmurtaja. Hitler Stalinin suunnitelmissa”, joka ilmestyi venäjänkielisenä Pariisissa 1989 ja käännettiin saksaksi vielä samana vuonna.⁹⁵ Siitä tuli aikansa bestseller, jota painettiin lopulta miljoonin kappalein. Teoksen nimi pohjautuu Stalinin ajatukseen, jonka mukaan Hitler hyökkäyksellään Puolaan käynnisti toisen maailmansodan, ja sen johdosta neuvostojärjestelmä pääsisi leviämään yhdestä maasta suureen osaan Eurooppaa. Tässä mielessä Hitler oli jäänmurtaja, joka toimillaan mursi sosialistiselle vallankumoukselle tien eteenpäin.

Suworow pohjaa tietoisesti vain venäläiseen sota- ja muistelmakirjallisuuteen, jota hänellä on käytössään paljon; saksalaisen ja läntisen tutkimuksen hän edellyttää tunnetuksi, mitä se pitkälle onkin. Koska teos on ilmestynyt melkein kolme vuotta ennen Neuvostoliiton hajoamista syksyllä 1991, kirjoittaja ei ole voinut päästä käyttämään Neuvostoliiton pian sen jälkeen muutamiksi vuosiksi avattuja arkistoja; vuoden 1995 jälkeenhän sikäläisten arkistojen käyttö on taas vaikeutunut. Suhhteellisen nuorena henkilönä hän ei liioin juuri vetoa omaan muistitietoonsa. Sen sijaan hänen analyysinsä venäläisestä kirjallisuudesta perustuu suvereeniin henkilötutkimukseen. Hän mainitsee tarkasti kirjoittajien virka-asemat ja analysoi tietojen mahdollista luotettavuutta tämän ja olojen hyvän yleistuntemuksen pohjalta. Toisaalta teoksen tendenssi Stalinia ja hänen lähimpiä avustajiaan vastaan on kautta kirjan lähes käsin kosketeltava. Harvoin tapaa näin terävää argumentointia, mutta samalla katkeroitunutta, raivoisaa, jopa ilkeämielistä tekstiä. Teoksen suosio Saksassa perustunee siihen, että siten käsitettynä saksalaiset eivät olisi olleet varsinaisia hyökkääjiä kesällä 1941, vaan julman sodan varsinainen syyllinen olisikin Stalin.

Suworowin pääväitteet on välttämätöntä tuntea seuraavaa pohdiskelua varten. Saksa oli vallankumouksen partaalla syksyllä 1923. Politbyroon

suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut, koska saksalaiset valitsivat sosialidemokratian, Puola eristi maan Saksasta ja Neuvostoliitossa oli käynnissä valtataistelu kuolevan Leninin perinnöstä. 1930-luvulla tavattomia uhreja vaatinut maatalouden kollektivisointi ja viisivuotissuunnitelmien vaatima raskaan teollisuuden luominen veivät maan voimat.

Miksi Stalin osallistui Puolan jakoon syksyllä 1939? Yleiset selitykset ovat, että Neuvostoliitto sai siten lisäalueita lännestä ja lykkäsi yhteenottoa Saksan kanssa. Koska länsivallat eivät kesällä 1939 Moskovan neuvotteluissa tukeneet sitä kylliksi, Neuvostoliitto käänsi linjaansa. Suworow väittää, että jo sopimuksen solmimishetkellä 23.8.1939 Stalin voitti toisen maailmansodan, jota Hitler ei ollut vielä edes aloittanut!⁹⁶ Hyökkäyshetki Valko-Venäjälle 17.9. teki Neuvostoliitosta Saksan sotilaallisen liittolaisen, minkä myöhempi kehitys on yleisesti hämärtänyt.

Kirjoittaja kysyy: miksi tšekistit (= rajajoukot, NKVD) tarvitsivat haupitseja? Suomalaisilla, jotka muistavat Mainilan laukaukset, on vastaus valmiina: rajaselkkauksen järjestämiseen. Järjestön suuresta kasvusta 1939 on valaisevia tietoja.

Koska Neuvostoliiton raja oli siirtynyt Puolaan ja Liettuan länsirajalle, Neuvostoliitto purki keväällä 1941 vanhalla rajallaan olevan varmistuslinjan, jota joskus on kutsuttu ”Stalin-linjaksi”.⁹⁷ Se tapahtui pahaan aikaan; miksi niin tehtiin? Suworowin vastaus on, että se oli tullut tarpeettomaksi, koska suunniteltiin hyökkäystä. Saman syyn takia hajotettiin entiselle rajalle jo aikaisemmin perustetut partisaaniosastot.

Suworow ihmettelee myös, mihin tarkoitukseen Stalin tarvitsi kymmentä laskuvarjojoukoista muodostettua armeijakuntaa. Vastaus on: hyökkäykseen, jota ei koskaan tullut. Oli keksitty myös lentokykyinen pieni panssarivaunu (erikoisuus, jota ei koskaan käytetty) sekä aloitettu suurien purjelentokoneiden massavalmistus kesäksi 1941. Erikoisuuksia olivat edelleen paikalliset sisävesilaivastot, joita käytettäisiin hyökkäykseen Tonavalla, Dneprillä, Pripetillä, Liepajassa (ja Laatokalla, lisäksi suomalainen tutkimus).⁹⁸

Kun Ukrainan aroilla tavattiin myös Neuvostoliiton vuoristodivisioonia, ne oli tarkoitettu Karpaattien ylitykseen ja Tšekkoslovakian vuorille. Kauas eteen työnnetty joukot kuuluivat ns. ensimmäiseen strategiseen porttaaseen, jonka tehtäväksi varsinainen hyökkäys jäi. Taemmas koottiin kuitenkin jo kaukaa (Siperiasta, Uralilta, Kaukasukselta) tulevista joukoista toista strategista porrasta, joka aikanaan ehtisi mukaan. Kun Neuvostoliiton rataverkko ei ollut tehokas, keskitys kesti viikkokausia. Koska keskitys haluttiin salata kansalta, junat olivat liikkeellä enimmäkseen öisin.⁹⁹ Ny-

kyisin yksityiskohdat tiedetään jo hyvin; Suworowin esikuvan seuraajat ovat kiinnittäneet rautatiekysymyksiin paljon huomiota.¹⁰⁰

Stalinin epärointiä julkisen mobilisaation toimeenpanossa kesäkuun puoliväliin asti luonnollisesti käsitellään. Kirjoittaja luonnehtii julkisia rauhanvakuutteluja ”hampaita kuluttavaksi rauhanlässytykseksi”. Probleemaksi jää, miksi Stalin ei uskonut miltään suunnalta tuleviin varoituksiin sodasta. Suworow katsoo, että kun Churchill vanhastaan katsottiin todelliseksi Neuvostoliiton viholliseksi – mitä hän kyllä olikin –, hänen varoituksiaan enempää 18.4. kuin 22.6. ei uskottu, vaan ne katsottiin vihollisen provokaatioksi. Vakoilija Rikhard Sorgen varoitukset Japanista, jossa jo sanomalehdetkin kirjoittivat asiasta, taas katsottiin epäluotettavan agentin tiedoiksi, koska hän oli kieltäytynyt noudattamasta kotiinkutsua. Hitlerin ei lisäksi ollenkaan uskottu aloittavan kohotalokasta kahden rintaman sotaa.¹⁰¹

Joissakin asioissa Stalin kuitenkin jousti. Hän otti esimerkiksi uudelleen käytäntöön vanhat kenraalin ja marsalkan arvot 1940 ja vapautti leireistä melkoisesti upseereita koulutustehtäviin. Stalin muodosti myös eri armeijoista ”rintamia” (läntisessä kielenkäytössä ne ovat armeijaryhmiä). Niiden komentajat ja esikunnat lähetettiin jo ennen sodan syttymistä edeltä tutustumaan keskitysalueeseensa, jotta järjestelyt sujuivat, kun junat alkoivat purkaa omia joukkoja. Suworow on sitä mieltä, että tässä vaiheessa kesäkuussa 1941 Stalinilla ei enää ollut muuta mahdollisuutta kuin jatkaa hyökkäysvalmisteluja, koska esimerkiksi maan kurja elintarvikehuolto ei olisi onnistunut elättämään näin suuria joukkoja paikallaan seuraavaan vuoteen asti.¹⁰²

Suworowin pääteesi on, että Hitler pilasi omalla hyökkäyksellään Stalinin hyökkäyssuunnitelmat. Jouduttiinkin arvaamatta puolustussotaan, jota ei ollut ollenkaan ajateltu, saati valmisteltu. Sodan alkuaajan huono menestys johtui kokonaan tästä. Se Stalinin hyökkäyssota, jota oli suunniteltu ja valmisteltu, jäi kokonaan tulematta.¹⁰³

Suworowilla on myös teoria, miksi tämä kehitys ei kunnolla näy historiallisessa lähdemateriaalissa. Hän väittää, että kun tilanne selvisi, kaikki tätä koskevat käskyt kerättiin pois yhtymiltä, osastoilta ja joukoilta ja tuhottiin heti, ja vaikka jotakin jäi jäljelle, pääasia onnistui. – Tämä tuntuu täysin mahdottomalta. Esimerkiksi Hitler ei energisestä asiaan puuttumisesta huolimatta 1945 onnistunut saamaan tuhotuksi joukkojen lähteiden massaa. Aina jäi johonkin sarjaan paperi tai kopio, josta myöhemmin on voitu tapauskulut rekonstruoida. Kuinka Neuvostoliitto olisi siinä täysin onnistunut?¹⁰⁴

Suworowin liikkeelle panemaan keskusteluun tuli nopeasti vasta-argumentteja. Berndt Wegnerin toimittama kansainvälinen artikkelikokoelma *Zwei Wege nach Moskau* (München 1991) on niistä merkittävin. Siinä 35 tunnettua länsi- ja itäsaksalaista, puolalaista, suomalaista, venäläistä, italialaista, israelilaista ja japanilaista tutkijaa esittää keskimäärin varsin kriittisiä mielipiteitä asiasta.

Suworowin kannalle asetui mm. Werner Maser teoksessa *Der Wortbruch. Hitler, Stalin und der Zweite Weltkrieg* (München 1994). Tähän kansantajuiseen esitykseen emme tässä syvenny. Sen sijaan Walter Postin teos *Unternehmen Barbarossa. Deutsche und sowjetische Angriffspläne 1940/41* (Hamburg 1995) pyrki rakentamaan Suworowia ymmärtävän esityksensä äskettäin julkaistujen lähteiden vankalle pohjalle ja muodostui siksi kysymyksen tärkeimmäksi puheenvuoroksi. Myös Gerd R. Ueberschär ja Lev A. Besymenski (Hrsg.), julkaisevat teoksessa *Der deutsche Angriff auf die Sowjetunion 1941. Die Kontroverse um die Präventivkriegsthese* (Darmstadt 1998) vertailevien artikkelien lisäksi runsaasti venäläisiä lähteitä, osin tosin samoja kuin jo Post 1995. Koska em. ristiriitaisen kirjallisuuden kesken ei voi tehdä suoralta kädeltä tarvittavia ratkaisuja, joudutaan ensin lyhyesti syventymään asian uusiin päällähteisiin ja vasta sitten käymään tieteellistä keskustelua esitettyjen erilaisten ratkaisujen kesken.

Kun Puola oli syksyllä 1939 voitettu ja jaettu, Stalin määräsi 28.9.1939 pääesikunnan tekemään uuden sotasuunnitelman Saksaa vastaan. Se valmistui puolustusministeri Timošenkon ja marsalkka Šapošnikovin johdolla heinäkuussa 1940 (tarkka päiväys puuttuu kopiosta), ja sen on kokonaisuudessaan julkaissut venäjäksi eversti E. J. Sjusin (aikakauslehdessä *Vojenno istoričeskij Žurnal* 1991 n:o 12, s. 17–20) ja saksaksi Walter Post. Muiden rajojen varmistuksen hoitamisen jälkeen tärkeimmäksi tehtäväksi katsottiin voittoa Itä-Preussiin ja Varsovan alueelle sijoitetut Saksan joukot. Operatiivisena päämääränä Luoteisrintamalla (ts. armeijaryhmällä, johon kuuluivat Neuvostoliiton 8. ja 11. armeija) oli Itä-Preussin aktiivinen valtaaminen.¹⁰⁵

Uusi suunnitelma valmistui kuitenkin jo 18.9.1940, tällä kertaa puolustusministeri Timošenkon ja armeijakenraali Meretskovin allekirjoittamana. Senkin on julkaissut E. J. Sjusin venäjäksi (*Vojenno istoričeskij Žurnal* 1992 n:o 1 s. 24–29) ja Walter Post saksaksi.¹⁰⁶ Saksan ja sen liittolaisten Suomen, Romanian ja Unkarin joukot arvioidaan melkoisesti yläkanttiin 253 divisioonaksi. Itärintamalla Saksan päähyökkäyksen (123 jalkaväki- ja 10 panssaridivisioonaa) arvellaan todennäköisimmin

kohdistuvan pohjoisrintamalle Itä-Preussista Riikaa kohti ja etelämpää Vilnaan ja Minskiin. Auki jää mahdollisuus, jonka mukaan Saksan päähyökkäys silti kohdistuisikin etelämmäs Kiovan ja Ukrainan valtaamiseen, mutta se ei ole niin uskottavaa. Saksan arveltiin tukevan Karjalan kannaksella 6:ttä suomalaisdivisioonaa 3–4 saksalaisdivisioonalla hyökkäyksessä Leningradiin. Sivuhyökkäykset saattaisivat täällä kohdistua Petroskoihin ja Kantalahteen.

Neuvostoliiton oma operaatiosuunnitelma oli nyt Luoteisrintaman (8. ja 11. armeijat, yhteensä 21 divisioonaa) jäykkä defensiivi Itä-Preussin rajalla, Länsirintaman (3., 10., 13. ja 4. armeijat, yhteensä 42 divisioonaa) offensiivi Varsovan suuntaan, mutta pääjoukon eli Lounaisrintaman (5., 19., 6. ja 12. armeijan yhteensä 50 divisioonaa) vahva päähyökkäys länteen, toisaalta Lubliiniin ja Etelä-Puolaan, toisaalta Krakovaan ja Slovakian rajaa loukkaamatta sitä pitkin nykyisen Tšekin rajalle asti. Lounaisrintamaan kuului myös 18. armeija (12 divisioonaa), jonka piti olla vartioimassa Unkarin rajaa, ja 9. armeija (11 divisioonaa), joka samoin olisi defensiivisesti aloillaan Romanian rajalla, sillä kummastakaan suunnasta ei odotettu hyökkäystä.

Neuvostoliitto kutsui kommunistipuolueen keskuskomitean aloitteesta korkeimmat sotilaskomentajansa konferenssiin Moskovaan 23.–31. 12.1940. Siellä pidettiin lukuisia esitelmiä eri puolustushaarojen tehtävistä hyökkäyksessä ja puolustuksessa. Tunnetuimmaksi on tullut Kiovan sotilaspiirin päällikön, armeijakenraali G. K. Žukovin esitys ”Nykyisten hyökkäysoperaatioiden luonteesta”. Seminaarin jälkeen korkeimmille upseereille järjestettiin 2.–6. ja 8.–11.1.1941 kaksi suurta ns. sotapeliä (kartta- ja käskyharjoitus) tapauksesta, jossa ”länsi” (= Saksa) hyökkäisi päävoimillaan Ukrainaan. Tulokset esitettiin Stalinille 13.1., jolloin hän armeijakenraali Žukovin ”loistavan operaatiotaidon” vuoksi nimitti hänet Meretskovin sijasta 1.2.1941 alkaen pääesikunnan (Stavkan) päälliköksi.¹⁰⁷

Puolustusministeri Timošenkon ja Neuvostoliiton uuden pääesikunnan päällikön Žukovin tiedetään 11.3.1941 vielä täydentäneen em. puolustus suunnitelmaa. Neuvostoliitto valmistautui käymään kahden rintaman sotaa, samalla kertaa länttä ja Japania vastaan. Suomi, Romania ja Unkari oli laskettu Saksan täysimääräisiksi liittolaisiksi (kaksi jälkimmäistä tulivat tosiasiallisesti mukaan vain osalla armeijastaan). Nyt laskettiin jo, että Saksa voisi osallistua Suomen Leningradin-hyökkäykseen kokonaista 8–10 divisioonalla. Vaikka Saksan päähyökkäyksen katsottiin edelleen kohdistuvan Itä-Preussista Riikaa kohti, Saksan laivaston pelättiin laskevan joukkoja maihin ainakin Viron suurille saarille

ja niiden etenevän sitten maitse Viron pohjoisosan läpi Leningradia kohti. Myös etelän suuntaa, Kiovaa ja Ukrainaa, pidettiin nyt uhattuna. Neuvostojoukoista sijoitettaisiin yhteensä 245 divisioonaa ”länsirintamalle” ja 14 divisioonaa Suomen rintamalle.¹⁰⁸

Suurta huomiota on kirjallisuudessa herättänyt Stalinin puhe uusille upseereille 5. toukokuuta 1941 sota-akatemian keväjuhlassa. Sitä kuulemaan oli kutsuttu myös puolueen ja hallinnon korkeat johtohenkilöt, joten sitä täytyy pitää julkisena ohjelmajulistuksena. Stalin ylisti Punarmeijan kokoa ja varustelua ja kysyi, oliko Saksan armeija tosiaan voitattamaton. Siihen hän vastasi kieltävästi ja kehotti uusia upseereita kouluttamaan joukkonsa sotaan kelpoiksi. Kuten tunnettua, vuodesta 1936 alkaen Neuvostoliiton virallinen sotilasdoktriini perustui kokonaan hyökkäyssodan ajatukseen (vrt. ed. s. 173). Pitkä puhe on julkaistu Stalinin koottujen teosten 14. osassa, jota hänen kuoltuaan ei enää ole saatavana. Lew Besymenski on julkaissut siitä 1992 lyhennelmän. Selvimmin hyökkäyshenki olisi esiintynyt vasta Stalinin maljapuheessa juhlapäivällisillä.¹⁰⁹

Toukokuun puolivälissä (todennäköisesti 15.5.) puolustusministeri Timošenko ja pääesikunnan päällikkö Žukov esittivät Stalinille taas uusia ehdotuksia operaatioista sotatapauksessa.¹¹⁰ (Näitä ”pohdintoja” siteerataan usein niiden saksankielisellä nimellä ”Erwägungen”.) Sihteerinä toimi kenraalimajuri A. M. Vasilevski, ja salaista dokumenttia tehtiin vain yksi kappale.

Lähempi tarkastelu osoittaa, että suunnitelmat varsin suuressa mitassa perustuivat aina edellisiin versioihin, erityisesti 18.9.1940 tehtyyn perustavaan sotasuunnitelmaan.¹¹¹ Hyökkäysoperaatiot oli tarkoitettu sellaisiksi, että ne mahdollisimman suuressa määrin häiritsisivät Saksan odotettua hyökkäystä. Tarkoituksena oli omalla hyökkäyksellä katkaista Saksan yhteydet eteläisiin liittolaisiinsa Romaniaan ja Unkariin sekä eristää se siten välttämättömistä öljyntuotanto- ja maatalousalueistaan.¹¹² Päähyökkäys ”Lounaisrintamalla” etenisi Przemyslin seudulta länteen, ensimmäisen kuukauden aikana Krakovan kautta Olmütziin nykyisen Tšekin rajalle. Sen toinen haara kaartaisi pohjoiseen ja ehtisi ensimmäisen kuukauden lopussa Puolan Lubliiniin ja Radomiin. Siellä se kohtaisi ”Länsirintaman” etelää kohti hyökkäävät joukot, joiden toinen haara etenisi Varsovan seudulle. Toisena hyökkäyskuukautena venäläiset jatkaisivat sitten yhdessä pohjoiseen, Poseniin, Thorniin ja Danziigiin Itämeren rannalle. Pääatarkoitus oli vakavasti häiritä Itä-Preussista pohjoiseen hyökkäävien Saksan pääjoukkojen huoltoa.¹¹³

Post väittää, että Stalin olisi ”hyväksynyt ’Pohdintojen’ tärkeimmät teesit”. Postin alaviitta 89 osoittaa kuitenkin, että ajatus perustuu pääasiallisesti marsalkka Vasilevskin 1967 antamaan haastatteluun, eli 26 vuotta tapahtuneesta kirjattuun muistitietoon, siis lähdekriittisesti varsin epäilyttävään väitteeseen. ”Hyväksyminen hän” on sitä paitsi voinut koskea joitakin periaatteita ja laskelmia eikä kokonaisuutta. Asiaan palataan vielä.

Neuvostoliiton johto sai pitkin kevättä 1941 monia arvovaltaisia varoituksia Saksan tulevasta hyökkäyksestä. Saksan omat vastarintamiehet luovuttivat jo joulukuussa 1940 oikeita tietoja Barbarossa-käskystä 18.12. Yhdysvaltain Berliinin-lähetystön talousattašealle, joka toimitti ne paitsi Washingtoniin myös Neuvostoliiton Berliinin-lähetystöön. Neuvostoliiton tiedustelukenraali Golikov saattoi siten selostaa 10.3.1941 Saksan suunnitelmia ja jo alkanutta mobilisointia varsin oikein. Post voi luetella Stavkan tietoon tulleita arvovaltaisia varoituksia sodasta kesäkuun puoliväliin mennessä kaikkiaan yksitoista (Berliinistä 27.12., 22.2., 29.3., 22.5. ja 16.6., Bukarestista 31.12., 15.3., 4.5. ja 7.6. sekä Tokiosta 1.6.).¹¹⁴ Kun Nikita Hruštšev muistelmissaan lausui, että erityisesti Stavkaa lähellä olevat upseeripiirit kyllä tiesivät ennakkolta tulevasta hyökkäyksestä, vaikka se rivimiehille saattoi olla yllätys, hän ilmeisesti on aivan oikeassa.¹¹⁵

Ulkopolitiikassa Stalin uskoi vielä ns. Buharinin oppiin, jonka mukaan länsivallat ja Saksa ennen pitkää sopisivat erimielisyytensä ja kävisivät yhdessä maailman ainoan sosialistisen valtion kimppuun. Jos Ribbentrop-sopimukset Saksan kanssa 23.8. ja 30.9.1939 olivatkin rauhoittaneet tilannetta, latentti vastakohta oli jäänyt jäljelle. Ei edes Saksan joukkojen sitoutuminen keväällä Jugoslavian ja Kreikan operaatioihin rauhoittanut täysin Stalina. Kun esimerkiksi Churchill tunnetussa kirjeessään hänelle 21. huhtikuuta 1941 paljasti, mitä Isossa-Britanniasa tiedustelun kautta tiedettiin tulevasta ”Barbarossasta”, Stalin tulkitsi sen provokaatioksi, jolla Churchill vain yrityi usuttaa Neuvostoliiton ja Saksan sotaan keskenään.¹¹⁶ Niinpä Neuvostoliiton diplomaattinen liennytytys Saksan ja Suomenkin suuntaan oli toukokuussa 1941 silmiinpistävää, kuten laaja kirjallisuus osoittaa. Stalin nimenomaan kieltäytyi vielä 13.6. Timošenkon ja Žukovin yhdessä ehdottomasta rajajoukkojen panosta sotavalmiuteen, ja Tass dementoi sotahuhut vielä 14. kesäkuuta 1941.¹¹⁷ Sekään, että Lontoon-lähettiläs Maiski todella 21.6. lähetti Moskovaan Crippsiltä saamansa uusimmat Ison-Britannian ”Ultra”-tiedustelutiedot seuraavan päivän Barbarossa-hyökkäyksestä, ei herättänyt

Stalinia. Hän yksinkertaisesti kieltäytyi uskomasta, että Hitler olisi niin hullu, että veisi ehdoin tahdoin maansa kahden rintaman sotaan.¹¹⁸ Toisaalta Stalinin muutaman päivän depressio sodan kuitenkin alettua ei johtunut tiedusteluasioista, vaan alkuaikojen tavattomista tappioista esimerkiksi eteentyönnettyillä lentokentillä ja joukoissa.

Ulkopolitiikan historian kannalta Neuvostoliiton toukokuun 1941 hyökkäyssuunnitelman hyväksyminen on siis varsin epäuskottava.

Itävaltalainen Heinz Magenheimer (2000), joka viime aikoina on voimakkaimmin edustanut Neuvostoliiton toukokuun 1941 sotilaallisten hyökkäyssuunnitelmien reaalisuutta, perustaa sen pääasiallisesti sotajoukkojen määrää koskeviin laskelmiinsa. Meillä erityisesti eversti Sampo Ahto on tukeutunut Magenheimeriin Sotilasaikakauslehdessä ja muutenkin. Suunnitelmat yliarvioivat tämän mukaan ”kauhistuttavasti” Saksan voimia, ja siksi Neuvostoliiton länsirintamalleen sijoittamia voimiakin on entisestään kasvatettu. Erityisesti raskas tykistö oli kasvanut, panssarivoimien määrä oli suurentunut (16:sta 53 panssaridivisioonaan), samoin ilmavoimien (159 laivueesta 234 laivueeseen). Tärkein muutos kuitenkin oli, että entisen defensiivisen suunnitelman sijasta nyt ehdotetaan strategisen tason vastahyökkäystä, jossa Neuvostoliiton ylivoimaa käytettäisiin jo mobilisaatiovaiheessa hyväksi. Suunnitelma oli siis entisiin verrattuna paljon radikaalimpi.¹¹⁹ Magenheimer väittää Volgogonoviin vedoten, että Stalin olisi monogrammillaan vahvistanut 15.5.1941 paperin, mutta erityisesti Juri Solmymshkov ja Ivan Kusmin ovat olleet sillä kannalla. Neuvostoliiton neljän läntisen sotilaspiirin marssikäskyjen sanamuotojen Magenheimer toteaa noudattavan suunnitelman sanamuotoja.¹²⁰

Sotahistorioitsijoiden enemmistö näyttää silti olevan ehkäisyhyökkäysajatusta vastaan. Niinpä Jürgen Försterin mukaan (1991) Stalin ei 15.5.1941 ”yhtynyt sotilasjohdon ehdotukseen suorittaa ehkäisyhyökkäys keskitys-marssilla olevaa Wehrmachtia vastaan”.¹²¹

Koko tähänastisen keskustelun tuntien vielä neljä tutkijaa lisää vastustaa Bianka Pietrow-Ennkerin toimittamassa teoksessa *Präventivkrieg?* (2000) hyökkäysteoriaa. Näin ensinnäkin ajattelee Bernd Bonwetsch Bochumista.¹²² Venäläinen kenraalieversti ja sotahistorioitsija Juri Gorkov sanoo, että hyökkäyssuunnitelman 15.5.1941 ”Stalin määrätietoisesti torjui”.¹²³ Saksan sotahistoriallisen toimiston pitkäaikainen johtaja Manfred Messerschmidt tulee tulokseen, jonka mukaan ”Stalin on toukokuussa 1941 hylännyt suunnitelmat ehkäisyhyökkäyksestä”.¹²⁴ Konstantzin yliopiston professori Bianka Pietrow-Ennker huomauttaa teok-

sensa johdannossa, että hyökkäyssuunnitelmaa toukokuulta 1941 ”ei ole allekirjoittanut enempää Neuvostoliiton pääesikunta kuin Stalinkaan”.¹²⁴ – Ilmeisesti kaikilla edellä mainituilla viidellä tutkijalla lähinnä lähdekriittiset syyt ovat tärkeimpänä perusteena heidän negatiiviselle kannalleen.

Lisäksi on esitetty monia reaalisyitä, jotka tekevät kesän 1941 ehkäisyhyökkäyksen sotilaallisesti hyvin epätodennäköiseksi.

Puna-armeijan kutsunta-, varustus- ja koulutustilanne ei ollenkaan vastannut sen muodollista suuruutta. Juri J. Kiršin (1991) havaitsee, että maajoukoilta puuttui 16 %, ilmavoimilta 32 % ja merivoimilta 22 % sen koulutetusta väestä. Upseerien muutaman kuukauden koulutuksen vuoksi alokkaiden taistelukoulutuksella ei ollut tehoa; rajajoukkojen ajasta pääosa meni lisäksi varustusten kaivamiseen eteenyönnettyihin aseisiin. Oppivälineitä oli paikoin 10–20 % tarvittavista. Divisioonien 14 500 miehestä oli paikalla keskimäärin noin 10 000–12 000; autoista puuttui jopa 30–40 % eli suunnilleen 30 000 kuorma-autoa. Panssari-prikaatien uusi jakaminen jalkaväkeä tukeviin erillisiin panssaripataljoonisiin vei niiltä pääosan strategisesta vaikutuksesta, vaikka se kevensi jalkaväen taktista kuormaa. Varusmäärästä, joka muodollisesti oli 23 200 panssaria, oli sodan syttyessä taistelukunnossa 14 700 panssaria. Näin oli kaikilla sotilasaloilla.¹²⁶ Hoffmannin mukaan 1941 Neuvostoliitolle tilatuista 16 000 uudesta panssarista oli saatu 5 500. Vasta seuraavana vuonna olisi oltu jollain tavoin valmiita suursotaan.¹²⁷

Magenheimer myöntää jo edellä esitetyt Neuvostoliiton uudenaikaisen teknisen varustautumisen puutteet, jopa monilla aloilla paljon suuremmin numeroin kuin edelliset tutkijat. Keväällä 1941 palvelukseen kutsutut joukot olivat vielä harjoittamatta, niiden varushuolto kesken ja keskitys vasta meneillään. Kaukoidästä mukaan odotetut joukot olivat vasta junissa keväällä 1941. Koko mobilisoidun armeijan muonitus- ja huolto-olot olivat onnettomat, koska se 100–300 kilometrin päässä olevista kunnollisista kasarmeistaan työnnettiinkin improvisoituja linnoitustöitä (ns. Stalin-linjaa) parantamaan. Jouduttiin primitiivisiin kenttäoloihin lumen sulamisen tuoman suuren kosteuden keskelle. Lohduttaututtiin sillä, että olihan kesä vastassa. Peruskasarmit ja varuskunnat tulivat mobilisaation ”toisen aallon” (n. 50 %) käyttöön. Missä määrin saksalaisia – jotka kyllä saivat siirrot selville – niillä peloteltiin, on sen sijaan melko epävarmaa.

Marsalkka Zukov kertoo muistelmissaan huomauttaneensa heti virkaan tultuaan, että rajalinnoitukset oli rakennettu aivan liian lähelle rajaa. Muut kenraalit olivat kuitenkin vedonneet siihen, että politbyroo oli

määritellyt niiden paikat, mikä sai uuden yleisesikunnan päällikön heti vaikenemaan. Sama virhe oli tehty lentokenttien osalta, minkä Magenheimer tulkitsee hyökkäyksellisesti. Lentokentät olivat aivan liian lähellä vihollista ollakseen turvallisia. Se johti Barbarossan alkaessa Neuvostoliiton tavattomiin lentokonemenetyksiin nimenomaan ns. Läntisessä sotilaspiirissä keskirintamalla, jossa suurin osa kentille rauhanomaisesti sijoitettuja koneita heti sodan alussa tuhoutui.¹²⁸

Jos ajatellaan, voiko keskitysasioista päätellä Neuvostoliiton suuren hyökkäyssotasuunnitelman olemassaolon, syntyy siis epäilyksiä. Hitleriltä meni puoli vuotta valmiin Barbarossa-suunnitelman allekirjoituksesta sen toteutukseen. Asiakirjoja syntyi paljon. Samalla aikataululla Neuvostoliiton hyökkäys olisi päässyt vauhtiin vasta myöhäissyksyllä 1941, joka olisi ollut varsin epäedullinen aika – vasta kevät 1942 olisi ollut todennäköinen ajankohta.¹²⁹ Seuraavaan vuoteen mennessä varusteluteollisuuskkin olisi ehtinyt saada merkittäviä tuloksia. Toiseksi luulisi, jos todella ajateltiin strategista hyökkäystä, että sen toteutuksesta ja tulosten hyväksikäytöstä olisi tehty joitakin ennakkosuunnitelmia Saksan tapaan. Sellaisia ei ole mistään tavattu, ei sotilasviranomaisten enempää kuin siviiliviranomaisten takaa. Asiakirjojen totaalinen puute tekee koko teorian osaltaan varsin epäiltäväksi, koska kaikkien asiakirjojen onnistunut hävittäminen Suworowin väitteen mukaan ei nykyaikaisessa valtiossa ole uskottavaa. Ainakaan Saksassa se ei onnistunut.

Kun, niin kuin näkyi, Saksan joukkojen määrää ja aseistusta yliarvioitiin ja ilmeisesti niiden taitoakin, mihin tähänastisten menestysten takia kyllä oli syytä, miksi yleensä olisi käyty aktiivisesti suuria riskejä ottaen näin vahvan vihollisen kimppuun? Eikö pikemminkin ole ajateltava, että koko suunnitelma oli syntynyt puolustustilannetta varten, jossa silloin reagoitaisiin perinteisen 1936 vahvistetun doktriinin mukaisesti hyökkäämällä? Lähinnä heikkojen kuljetusolojen vuoksi ”ensimmäinen aalto” oli ajoissa vietävä lähelle rajaa.

Se, että toukokuun 1941 suunnitelmissa esimerkiksi Romania, Unkari ja Slovakia jätettiin kokonaan rauhaan tarpeettomina lisävihollisina, kuten Magenheimerin teoksen kansikartassa, viittaisi myös perimmäiseen puolustukselliseen ajatteluun, vaikka ”hyökkäys olikin paras puolustus” myös Saksan suuntaan. Olisi uskomatonta, että Saksan puolen varsinaiset öljykentät Romaniassa olisi jätetty kokonaan rauhaan ja tyydytty katkaisemaan vain öljyn kuljetusreitit pohjoisempaa, jos hyökkäyksen päätavoite oli, kuten Suworow ja Post katsovat, Saksan öljyhuollon ehkäisy.

Kokonaistilanne viittaa siis siihen, että tähdättiin vasta seuraavaan vuoteen 1942, jolloin Puna-armeijan koulutus, järjestely ja uusi varustus, joka vielä piti saada teollisuudelta, olisi laskelmien mukaan jotenkin valmiina. Neuvostoliiton varustelukysymyksiin syventynyt brittitutkija Mark Harrisson em. Präventivkrieg-teoksessa huomauttaa mm., ettei Stalinkaan ollut varustautunut muuta kuin lyhyeen voittoisaan offensiivisotaan. Muun muassa ammustarve riittäisi vain sellaiseen, ei ollenkaan kulutussotaan. Monet erikoisvarusteiden tehtaat olivat vaarallisen kaukana lännessä ja etelässä; teollisuuden ilmatorjunta oli lisäksi kautta linjan järjestämättä.¹³⁰

Sama tutkija on pohtinut, miksi Stalin keväällä 1941 yleensä antoi massoittaa armeijansa niin lähelle rajaa. Hän ajattelee, että ”offensiivisen näköisellä sijoittelulla Stalin toivoi voivansa pelottaa saksalaiset hyökkäämästä. Käytännössä tämä bluffi toimi huonosti. Se rauhoitti neuvostolaisia pelkoja ja edisti Stalinin itsetyytyväisyyttä, mutta saksalaisiin tarkastelijoihin se ei vaikuttanut.”¹³¹ Magenheimer myöntää, että vain harvoilla kaistoilla eteentyönnetty asemat autoivat offensiiviin siirtymistä. Lisäksi sotaan mahdollisen lähden ankara salaus divisioonaporttaaseen asti vei siihen, että yllättävä puolustustaistelukin oli käytännön portaassa kokonaan suunnittelematta.¹³² Joukkojen silmäänpistävä eteentyönnetty sijoittelu, jonka tärkein syy oli harvarataisen maan mobilisaatiovaikeudet, johti lopulta vain tavattomiin vankimääriin. Erich Marcksin ensimmäiseen Barbarossa-suunnitelmaan kuuluva ajatus, jonka mukaan Neuvostoliitto ”ei kylläkään tee meille sitä ystävänpalvelusta (Liebesdienst), että hyökkäisi”,¹³³ tapahtui tosin siellä täällä paikallisesti, mutta edisti odotetusti vain saksalaisten laajempia pyrkimyksiä ja vankimäärän kasvua.

Neuvostoliiton mahdollisuudet tehokkaaseen hyökkäykseen olisivat kaikesta päättäen valmistuneet vasta seuraavana vuonna 1942. Ulkopolitiittisesti olisi ehkä päästy siihen mennessä yhteistyöhön eikä vihollisuuteen Ison-Britannian kanssa. Puna-armeijan räikeät kutsunta-, varustelu- ja koulutuspuutteet olisivat sekä miehistön että upseeriston osalta parantuneet. Teollisuus olisi ehtinyt valmistaa mm. ne lukuisat autot, uudenaikaiset panssarit ja modernit lentokoneet, joilla voitto olisi voitu saavuttaa. Mikään määritelty ajoitus tai täsmällinen suunnitelma, joka olisi toiminnan aloittamisesta silloin jotenkin ennalta vahvistettu, ei silti osoita, että silloinkaan olisi oma-aloitteisesti lähdetty liikkeelle.¹³⁴ – Teoriaa Hitlerin oikeutetusta ehkäisysodasta ei siis nykylähtein voida pitää todistettuna. Hän yksinkertaisesti kävi katsomustensa takia luku-

määräisesti ylivoimaisen Neuvostoliiton kimppuun ilman että siihen vielä oli riittävästi aihetta, vaikka tuonti Neuvostoliitosta keväällä 1941 nousi ennätysmäiseksi ja vaikka hän itsekään ei ollut sotaan kunnolla varustautunut.

Ylimielinen hybrisi vei tuhoon, niin kuin antiikin murhenäytelmissä.

5. Suomen koalitionsota, rinnakkaissota vai erillissota?

Kirjallisen liittosopimuksen puuttumisen vuoksi on yleisesti myönnetty, että Suomi ei toisessa maailmansodassa ollut Saksan varsinainen liittolainen, vaan ainoastaan löyhä yhteistyöosakas eli koalitiokumppani (saksan Waffengefährte, englannin co-belligerent, suomen aseveli). Gerd R. Ueberschär on tehnyt asiasta erikoistutkimuksen, joka monilta puolilta todistelee tämän näkökohdan oikeutusta.¹³⁵ Ensinnäkin Hitlerin Barbarossa- valmisteluista Suomea ei edes informoitu ennen kuin aivan viime tingassa (Salzburgissa 25.5. ja Berliinissä 26.5.1941), saati että suomalaisia olisi otettu valmisteluihin mukaan, kuten todellisessa liittolaistapauksessa olisi tapahtunut. Minkäänlaista yhteisesikuntaa ei liioin muodostettu koordinoimaan ajoissa Saksan ja Suomen toimenpiteitä, mikä olisi suuresti tehostanut niitä. Vaikka Mannerheim lähetti kenraali Talvelan syksyllä 1940 useita kertoja Berliiniin yhteyksiä solmimaan, Saksan korkeat esikunnat eivät ottaneet häntä vielä vastaan. Vasta Heinrichsin Berliinin-matkalla 31. tammikuuta 1941 Halder vihjaisi mahdollisuuksista, mitä seuraavana kesänä voisi sattua. Se vaikutti kyllä heti Suomen johtoryhmän suhtautumiseen, mutta kun kaikki käytännön yksityiskohdat yhteistyön mahdollisista muodoista puuttuivat, suunnitelmat pysyivät maittain ratkaisevasti erillisinä.

Vasta Helsingin sotilasneuvotteluissa 3.–6.6. ja Kielin laivastoneuvotteluissa 6.6.1941 vedettiin joitakin yleispiirteisiä linjoja tulevalle sotilaalliselle koalitioyhteistyölle, mutta minkäänlaista saksalaisten toivomaa yhteissopimusta (Pakt) ei nytkään saatu aikaan. Poliittisesti Suomi oli aikoinaan torjunut liittymisen ns. kolmen vallan sopimukseen 27.9.1940, mutta yhtyi sentään epäroiden laajempaan Antikomintern-sopimukseen 25.11.1941. Harvoja korkeiden poliittisten tai sotilashenkilöiden käytännön vaatimia tapaamisia ei voida pitää osoituksina Saksan ja Suomen poliittisesta tai sotilaallisesta liitosta, toteaa Ueberschär.

Keväällä (18.4. ja 28.4.1941) Saksassa suunniteltiin, että Mannerheim saisi komentoonsa myös Saksan Suomessa olevat joukot – vastaavasti

kuin marsalkka Antonescu Romaniassa – mutta koska tämä olisi vienyt siihen, että hän olisi joutunut ottamaan vastaan käskyjä Saksan korkeimmalta sotilasjohdolta, hän kieltäytyi päättäväisesti. Hänen kanssaan oli pakko neuvotella joka asiasta tasaveroisella tasolla. Laivaston tai ilma-voimien puolellakaan Suomi ei suostunut Saksan välittömään johtoon. Ajatuksia Lapin saksalaisjoukkojen alistamisesta Mannerheimille liikkui Saksan sotilasjohdossa myöhemminkin (1941 lopussa ja 1942 alussa, jolloin AOK Lappland muodostettiin), ja kesäkuun lopussa 1944 siitä tehtiin jälleen julkinen tarjous Mannerheimille. Taas hän torjui sen. Yhdysupseerit, saksalaisten puolelta kenraali Erfurth, joka saapui Suomeen vasta 15.6.1941, siis Suomen mobilisaation jo alettua, joutuivat hoitamaan sotilaallisia suhteita.

Ueberschär myöntää, että Hitlerille puhe Euroopan yhteisestä ristirekstä bolševismia vastaan oli pelkkää kaunistelevaa propagandaa, joka oli taktinen yritys maailman silmissä säilyttää jonkinlainen hyväksyntä. Todellinen tausta oli maailmankatsomuksellinen ja rotuideologinen tuhoamissota sekä häikäilemätön ryöstösota, mikä jo ennen lähtöä tiedettiin, mutta josta piti julkisesti vaieta. – Näin ollen yhteistyöllä esimerkiksi Suomen kanssa ei ollut mitään ideologista yhteispohjaa. Suomen sota oli poliittinen normaalisota, mikä – lyhytaikaisista Suur-Suomi-ajatuksista huolimatta – näkyi esimerkiksi vallattujen alueiden kohtelussa. Ueberschär selostaa oikein Suomen pyrkimyksiä jo varhain esittää sotansa omana ”rinnakkaisotana” ja ”erillissotana”. Koko asevelisuhdetta on hänen mukaansa pidettävä ”löyhänä sotilaallisen yhteistyön muotona”, ei varsinaisena liittona. Tähän voi yhtyä. Sitä paitsi Suomen erillisrauha (välirauha) osoittaa, että liittoutuneidenkin puolella yleisesti myönnettiin sen käyneen erillissotaa.

Yhteenveto

Edellä kävi ilmi, että Hitlerin idänsota poliittisena normaalisotana on kyllä edelleen tunnettu ajatus, varsinkin Saksan korkeiden upseerien muistelmissa, mutta erityisesti Andreas Hillgruberin teoksen 1965 jälkeen on sen ohessa täytyntä myöntää sodan muunlaisetkin vivahdukset. Hitlerin voimakkaat rotuennakkoluulot veivät tietoiseen rotusotaan erityisesti juutalaisia ja ”juutalais-bolševistisiksi” väitettyjä venäläisiä (lähinnä sotavankeja) vastaan. Vuodesta 1942 alkaen molempia ryhmiä alkoi kuitenkin alkuajan täydeltä katastrofilta suojata Albert Speerin ko-

rostama työvoiman huutava tarve, joka esti jo alkaneiden tuhoamissuunnitelmien täystehoisen jatkamisen. Vastoin useiden asiantuntijoiden arviota, jonka mukaan sovinnolla Neuvostoliitosta saataisiin irti enemmän talousapua kuin sodalla, Hitler aloitti 1941 myös taloudellisen ryöstösodan (termi Rolf-Dieter Müller 1984) Venäjällä. Seuraavina vuosina sekin vei katastrofiin: ryöstösota ei kerta kaikkiaan kannattanut. Viime aikoina jotkut konservatiiviset tutkijapiirit (Walter Post 1995, Heinz Magenheimer 2000 ym.) ovat uudelleen yrittäneet lieventää Hitlerin hyökkäyksen oikeudenvastaista leimaa sillä, että se olisi ollut ns. ehkäisysoita, koska Stalin olisi suunnitellut hyökkäystä Saksaan vielä samana kesänä. Siinä ei ole otettu huomioon Stalinin johdonmukaisen varovaisen ulkopolitiikkaa, jonka johdosta hän ei suostunut uskomaan, että Hitler sotkisi itsensä aktiivisesti kahden rintaman sotaan, niin kuin tapahtui. Neuvostoliiton sotilaskeskitykset työnnettiin pelotellutarkoituksessa lähelle rajaa, mikä ei vinyt toivottuun tulokseen. Neuvostoliiton hyökkäävän sotilasdoktriinin (1936) mukaisesti jo saarroksen joutuvia osastoja kehoitettiin hyökkäämään, mikä vei alkuaikojen tavattomiin vankimääriin Saksan leireillä. Neuvostoliiton armeijan sekä koulutuksellinen että varustuksellinen keskeneräisyys 1941 on ilmiselvää. Aikaisintaan seuraavana vuonna se olisi ollut jotenkin taisteluvalmis. Tietyissä tallessa olevat aivan yleiset hyökkäyssuunnitelmat, toukokuun 15. päivän ”pohdinnat” mukaan luettuna, Stalin oli nimenomaan hylännyt. Todisteet ehkäisysoitasta kesällä 1941 eivät siis ole uskottavat. Hyökkääjä oli selvästi Hitler, loppukesästä 1940 sotilaallisesti suunnitellen, maaliskuusta 1941 rodullisesti ja toukokuusta 1941 taloudellisesti perustellen, vasta sodan edellä ehkäisysoitaa propagoiden. Hänellä ei ollut normaalisyyttä teolleen, joka koitui lopulta Saksan omaksi tuhoksi.

Lopuksi Suomen sodan luonteesta: koalitionsota, rinnakkaissota vai erillissoita? Saksalaisetkin myöntävät, ettei yhteistä sotasuunnitelmaa tai yhteisiä esikuntia ollut, ainoastaan viime tingan löyhä koalitio (Gerd R. Ueberschär 1982). Suomen erillisrauha 1944 osoittaa, että liittoutuneidenkin puolella yleisesti myönnettiin sen käyneen erillissoitaa.

Lähdeviitteet

¹ Heinrich Schwendemann, Die wirtschaftliche Zusammenarbeit zwischen den Deutschen Reich und den Sowjetunion von 1939 bis 1941. Akademie-Verlag, Berlin 1993.

- ² Schwendemann 1993 s. 33–35 nelivuotissuunnitelman varustelutarve, s. 64 sen luotosopimus 19.8.1939.
- ³ Georg Thomas, *Geschichte der deutschen Wehr- und Rüstungswirtschaft (1918–1945)* hrsg von Wolfgang Birkenfeld. Boppard 1966 s. 73 vajaukset.
- ⁴ Schwendemannin 1993 organisaatiokaavio s. 99.
- ⁵ Schwendemannin 1993 vastaavuustaulukko s. 139.
- ⁶ Schwendemann s. 151–156 alun perin vieni, uudet pyynnöt s. 164, uudet sopimukset s. 165–167, näin kulutus myöhemmin tasapainoon s. 167.
- ⁷ Talousintressejä valvottiin edelleen Baltiassa ja Bessarabiassa, mutta saksalaisväestö ”palautettiin” Saksaan, *ibidem* s. 170–176.
- ⁸ Ingeborg Fleischhauer, *Diplomatischer Widerstand gegen ”Unternehmen Barbarossa”*. Die Friedensbemühungen der Deutschen Botschaft Moskau 1939–1941. Berlin - Frankfurt am Main 1991.
- ⁹ Fleischhauer 1991 s. 33 painostus alkoi jo 5.9., Neuvostoliitto lupasi 16.9. ja liittyi 17.9. sotaan s. 35–39. – Neuvostoliitto halusi oikeastaan, että Varsova olisi sitä ennen sortunut, että se pääsisi miehittämään ”ei kenenkään maata”, mutta niin ei ehtinyt tapahtua. Jan T. Gross, *Die Sowjetisierung Ostpolens 1939–1941*. Teoksessa Berndt Wegner (Hrsg.), *Zwei Wege nach Moskau* 1991 s. 56–74.
- ¹⁰ Jukka Nevakivi, *Tuntematon talvisota (HY:n poliittisen historian laitos 1989)* s. 9–10.
- ¹¹ Fleischhauer 1991, ei sotilasliittoon, mutta kylläkin tehokkaaseen talousliittoon s. 54; uusien poliittisten rajojen määrittäminen s. 64; sopimusbanketti s. 79; muiden maiden pettymys s. 84–94.
- ¹² Seppo Myllyniemi, *Baltian kriisi 1938–1941* (Hki 1977); Seppo Myllyniemi, *Die Neuordnung der Baltischen Länder 1941–1944* (Hki 1973); Erwin Oberländer (Hrsgb.), *Hitler–Stalin-Pakt, jossa Kalervo Hovin artikkeli*. Frankfurt 1989.
- ¹³ Fleischhauer 1991 s. 89–90 venäläisten Katynin murhat sekä kollektivisoinnin karkotetut vastustajat, n. 500 000 henkeä; Puolan lähetystön väki Pietarin kautta 9.10. koitiin s. 84.
- ¹⁴ Vrt. Michail J. Semirjaga, *Die sowjetisch-deutschen Beziehungen 1938–1941 aus der Sicht Moskaus*. Teoksessa Ueberschär-Besymenski (Haag 1998) s. 77–89; myös Sergei Slutsch, *Die deutsch-sowjetischen Beziehungen in Polenfeldzug und die Fragen des Eintritts der UdSSR in den Zweiten Weltkrieg*. Teoksessa Bianka Pietrow-Ennker (Hrsgb.), *Präventivkrieg?* (2000) s. 95–112.
- ¹⁵ Jan T. Gross (Princeton), *Die Sowjetisierung Ostpolens 1939–1940*. Teoksessa *Zwei Wege nach Moskau* 1991 s. 56–74.
- ¹⁶ Fleischhauer 1991, *passim*.; Sigrid Wegner-Korfes, *Botschafter Friedrich Graf von der Schulenburg und die Vorbereitung von Barbarossa*. Teoksessa *Zwei Wege nach Moskau* 1991 s. 185–200.
- ¹⁷ Sigrid Wegner-Korfes 1991 s. 192–193.
- ¹⁸ Sigrid Wegner-Korfes 1991 s. 194.
- ¹⁹ Keskitetysti Manfred Zeidler, *Deutsch-sowjetische Wirtschaftsbeziehungen im Zeichen des Hitler–Stalin-Paktes*. Teoksessa *Zwei Wege nach Moskau* (1991) s. 93–110. – Yksityiskohtaiset tilastot tavaralajeittain Schwendemannin liitteissä. – Hyvä graafinen esitys Rolf-Dieter Müller, *DRuZW* 5/1 (1988) s. 499.
- ²⁰ Esimerkiksi Mauno Jokipii, *Jatkosodan synty* 1988 s. 5, 116, 119 ym.
- ²¹ Wegner-Korfes, m.t. s. 195 Schulenburg Halderille ja s. 198 Weizsäcker von Ribbentropille.
- ²² Wegner-Korfes, m.t. s. 199 Hitlerin valehtelu audienssissa Schulenburgille 28.4.1941.

- ²³ Jokipii, Jatkosodan synty 1988 s. 296–297 Schnurren käynti Rytin luona, s. 298 Schnurren haastattelu Bonnissa 1981.
- ²⁴ Joachim Hoffmann, Die Sowjetunion bis zum Vorabend des deutschen Angriffs. Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 4 (1983) s. 38–97. Vuosien 1920–1922 tilanne s. 41–43.
- ²⁵ Hoffmann, m.t. 1983 s. 44–48, jossa myös vahvuus 1933 ja 1937.
- ²⁶ Manfred Zeidler, Reichswehr und Rote Armee: Wege und Stationen einer ungewöhnlichen Zusammenarbeit 1920–1933. München 1993; Sally W. Stoecker, Forging Stalin's Army. Marshal Tukhachevsky and the Politics of Military Innovation (1998), yhteistyöstä s. 77–113.
- ²⁷ Hoffmann 1983 s. 47–49. – Tieto BT-panssarivaunun kumipyöräisestä, nopeasta A(utostrada)-tyypistä Viktor Suworow, Der Eisbrecher (1989) s. 35–36.
- ²⁸ Walter Post, Unternehmen Barbarossa. Deutsche und sowjetische Angriffspläne 1940/41 (Hamburg 1996), s. 41–47 venäläisen hyökkäysdoktriinin synty.
- ²⁹ Hoffmann 1983 s. 49 ja 61; Post 1996 s. 44–45, jossa myös teksti.
- ³⁰ Post 1996 s. 257; Heinz Magenheimer, Entscheidungskampf (2000) s. 74 noin 300 divisioonaa eli noin 5 miljoonaa miestä.
- ³¹ Robert Conquest, The Great Terror. London 1973; Bernd Bonwetsch (Bochum), Die Repression des Militärs und die Einsatzfähigkeit der Roten Armee im "Grossen Vaterländischen Krieg". Teoksessa Zwei Wege nach Moskau (1991) s. 389–403.
- ³² Hoffmann 1983 s. 55 venäläiset lausunnot terrorin vaikutuksista.
- ³³ Post 1996 s. 259.
- ³⁴ Anssi Vuorenmaa, Suomi sodassa (1983) s. 20–21.
- ³⁵ Matti Aarnio, Talvisodan ihme (1966) käsittelee teemaa laajasti Itä-Karjalan tunnetujen rautatieyhteyksien perusteella.
- ³⁶ Viktor Suworow, Der Eisbrecher (1989) s. 173–174.
- ³⁷ Post 1996 s. 296.
- ³⁸ Suworow 1989 s. 320–329.
- ³⁹ Suworow 1989 s. 341–349 "mustat" eli keskitysleiridivisioonat.
- ⁴⁰ Juri Gorkow, 22. Juni 1941: Verteidigung oder Angriff? Teoksessa Bianca Pietrow-Ennker, Präventivkrieg? (2000) s. 205.
- ⁴¹ Ernst Klink, Die militärische Konzeption des Krieges gegen die Sowjetunion. Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg (seuraavassa lyhennetään DRuZW) 4 s. 206–207.
- ⁴² Jürgen Förster, Hitlers Entscheiden für den Krieg gegen die Sowjetunion. DRuZW 4 s. 4–5 ja 14–15.
- ⁴³ Förster 1983, DRuZW 4 s. 16–18.
- ⁴⁴ Karl Hildebrand, Deutsche Aussenpolitik 1933–1945. Kalkyl oder Dogma? (1973); Joachim von Ribbentrop, Zwischen London und Moskau. Erinnerungen (Leoni am Starnberger See 1961); Mannermaablokin raukeamisesta myös Post (1995) s. 171–185.
- ⁴⁵ Carl Axel Gemzell, Raeder, Hitler und Skandinavien. Lund 1965; Michael Salewski, Die deutsche Seekriegsleitung 1935–1945. Frankfurt am Main 1970;.
- ⁴⁶ Post 1996, Corellin saatesanat s. 9.
- ⁴⁷ Carl Axel Gemzell, Raeder, Hitler und Skandinavien. Lund 1965; K. Dönitz, Die Schlacht in Atlantik in der deutschen Strategie. Teoksessa Andreas Hillgruber (Hrsg.), Probleme des Zweiten Weltkrieges. Köln–Berlin 1967.
- ⁴⁸ Andreas Hillgruber, Hitlers Strategie. Politik und Kriegführung 1940–1941 (Frankfurt

- am Main 1965) s. 208 ja 224; Jürgen Förster, DRuZW 4 (1983) s. 14, ”Englannin toivo on Venäjässä ja Ranskassa” (31.7.1940).
- ⁴⁹ Hillgruber, *Strategie* (1965), ”Weltblitzkrieg” s. 317–351; sama Hillgruber, *Deutschlands Rolle in der Vorgeschichte beiden Weltkriege* (1979, 3. p. 1986) s. 118.
- ⁵⁰ Heinz Guderian, *Sotilaan muistelmät* (1954); Erich von Manstein, *Verlorene Siege* (1955); Felix Steiner, *Die Freiwilligen* (1958); Franz Halder, *Kriegstagebuch 1–3* (1964); Paul Hausser, *Soldaten wie andere auch* (1966); Eberhard von Mackensen, *Vom Bug zum Kaukasus. III Pz AK* (1967) jne.
- ⁵¹ Upseerielämäkertoja Wolfgang Förster, Generaloberst Beck 1953; Walter Görlitz (Hrsg.), *Generalfeldmarschall Keitel. Verbrecher oder Offizier* (1961); Edward Wagner, *Briefe und Tagebuchaufzeichnungen des Generalquartiermeister des Heeres* (München 1963) ym.; Yleiskäsitys Hermann Graml, *Wehrmacht im Dritten Reich. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* (lyhennetään seuraavassa VHFZ) 1997 s. 365–384.
- ⁵² Eugen Kogon, *Der SS-Staat* (1946); Alexander Dallin, *German Rule in Russia 1941–1945* (1957); Hans Buchheim, Martin Brozat, Hans-Adolf Jacobsen, Helmut Krausnick, *Anatomie des SS-States I–II* (1965).
- ⁵³ Hillgruber, *Strategie* (1965) s. 526.
- ⁵⁴ Hillgruber, *Strategie* (1965) s. 519, alav. 13.
- ⁵⁵ Hitlerin antisemitismin taustaa ja upseeriston suhtautumista siihen Jürgen Förster DRuZW 4 (1983) s. 18–25 sekä Wolfram Wette, Juden, Bolschewisten, Slaven. Rassenideologische Russland-Feindbilder Hitlers und der Wehrmachtgeneräle. Teoksessa Bianka Petrow-Ennker, *Präventivkrieg?* (2000) s. 37–55.
- ⁵⁶ Rikolliset käskyt H. A. Jacobsen, *Kommissarbefehl und Massenexecution sowjetischer Kriegsgefangenen*. Teoksessa Buchheim (et al.), *Anatomie des SS-States Band II* (1965).
- ⁵⁷ Generalplan Ostista Helmut Heiber (red.), *Der Generalplan Ost*, VHFZ 1968; Mauno Jokipii, *Panttitaljoona* (1968) s. 146–147 ja Mauno Jokipii, *Hitlerin Saksan vapaaehtoisliikkeet* (2002) s. 34–35 ja 86–87. Koska toimenpiteet alkoivat Puolasta, puolalaistutkimus on erityisesti askarrellut niiden parissa, esimerkiksi Mechtild Rössler, Sabine Schleiermacher, *Generalplan Ost. Hauptlinien der Nationalsozialistischen Planungs- und Vernichtungspolitik* (Kokoomateos, jossa on artikkeleita myös asian eri vaiheista). Berlin 1993. Myös Michael Buddrus, *Totale Erziehung für den totalen Krieg. Hitlerjugend und nationalsozialistische Jugendpolitik* (München 2003), Teil 2 s. 808–813; Sensaatiomaisia kertomuksia hollantilaisten ja belgialaisten flaamien jo 1941 suunnitelluista väestönsirroista Itä-Puolaan (yht. 8 miljoonaa henkeä, eli puolet väestöstä) julkaisi aikoinaan Felix Kersten, *Himmlerin henkilääkärinä* (1947 s. 99–113), mutta poisti ne myöhemmästä saksalaisesta painoksesta. Hänen esittämänsä huhut olivat kuitenkin oikean suuntaisia; Myös Achim Besgen, *Der stille Befehl* (München 1960) s. 95–96 idän asuttamisesta.
- ⁵⁸ Christian Streit, *Keine Kameraden* (1978), passim.; Andreas Hillgruber, *Endlösung und Ostimperialismus*. VHFZ 217 (1973) s. 584–632.
- ⁵⁹ Bernhard R. Kroener, *Menschenwirtschaftung*. DRuZW 5/2 (1999).
- ⁶⁰ Alan S. Millward, *Die deutsche Kriegswirtschaft* (1966) työvoimatarpeesta; Rolf-Dieter Müller, *Albert Speer und die Rüstungspolitik im totalen Krieg*. DRuZW 5/2 (1999) s. 403–414; Albert Speerin muistelmät Diktaattorin työkaluna (suom. 1969) ja *Der Sklavenstaat* (1981); vastakritiikkiä Matthias Schmidt, *Albert Speer: Das Ende eines Mythos* (1982).

- ⁶¹ David Irving, Führer und Reichskanzler. Adolf Hitler 1933–1945. München–Berlin 1989.
- ⁶² Martin Broszat, Hitler und die Genesis der "Endlösung". VhFz 1977 s. 739–775; Martin Broszat, Holocaust und die Geschichtswissenschaft. VhFz 1979 s. 285–298.
- ⁶³ Christopher Browning, Eine Antwort auf Martin Broszats Thesen zur Genesis der "Endlösung". VhFz 1981 s. 97–109.
- ⁶⁴ Dieter Pohl, Die Holocaustforschung und Goldhagens Thesen. VhFz 1997 s. 1–48; Jan Erik Schultz, Zwangsarbeit und Vernichtung (2001) s. 402 leirien väki 1943; Kokonaistappiot Hilbergin mukaan, Kuparinen, Aleksandriasta Auschwitziin (1999) s. 293.
- ⁶⁵ Alexander Dallin, German Rule in Russia (1957) s. 282–284; Helmut Heiber, Der Generalplan Ost. VhFz 1958; Heinz Höhne, Der Orden unter den Totenkopf (1967) s. 290–293; SS käytti vankeja koti-Saksan pommitusvaurioiden korjaamiseen ja tehdastilojen louhimiseen vuoriin 1942–1945, vrt. alaviitteessä 60 mainittu kirjallisuus.
- ⁶⁶ ADAP, C4, Dok. 21/22; myös Bianka Pietrow, Stalinismus, Sicherheit, Offensive (Melsungen 1983) s. 49 ja Schwendemann (1993) s. 26–27.
- ⁶⁷ Schwendemann (1993) s. 63.
- ⁶⁸ Schwendemann (1993) s. 64–72.
- ⁶⁹ Nelivuotissuunnitelmasta esimerkiksi William L. Shirer, Kolmannen valtakunnan nousu ja tuho I (1962) s. 305–307; pääteos Jörg-Johannes Jäger, Die Wirtschaftliche Abhängigkeit des Dritten Reiches vom Ausland dargestellt am Beispiel der Stahlindustrie. Berlin 1969.
- ⁷⁰ Georg Thomas, Geschichte der deutschen Wehr- und Rüstungswirtschaft (1918–1943/1945). Schriften des Bundesarchivs 14. Bobbart am Rhein 1966, organisaatiokaavio s. 258 vieressä; Wi-Rü-Amtin alaosastot Eurooppaan kartoitettuna 15.7.1941 R.-D. Müller, DRuZW 5/1 (1988) s. 509.
- ⁷¹ Rolf-Dieter Müller, Von der Wirtschaftsallianz zum kolonialen Ausbeutungskrieg. DRuZW 4 (1983) suunnitelmat s. 126–128; Thomas 1966 s. 267 ja suunnitelman teksti s. 514–532.
- ⁷² Rolf-Dieter Müller, Das Unternehmen Barbarossa als Wirtschaftlicher Raubkrieg. Teoksessa Unternehmen Barbarossa (Hrsg. von Gerd Ueberschär und Wolfram Wette, 1984) s. 173–196.
- ⁷³ Rolf-Dieter Müller, m.t. DRuZW 4 s. 146–147 ohjeet maataloudesta 2.5.1941 ja kartta s. 149 (liitteenä).
- ⁷⁴ Teos Neuvostoliitto neuvostoliittolaisten asiantuntijain kuvaamana (Otava 1967) s. 101–102; Matias Riedel, Bergbau und Eisenhütteindustrie in der Ukraine 1941. VhFz 1973 s. 245–284.
- ⁷⁵ Riedel (1973) s. 254, 272, 284 Nikopol; myös Jokipii 2002 s. 204.
- ⁷⁶ Riedel (1973) s. 257 Mariupol, s. 265 mm. puutarhat, s. 271 Kruppin tuomat koneet, s. 281 evakuoinnin heikko onnistuminen.
- ⁷⁷ Riedel (1973) s. 265 vangit hiilikaivosten korjaukseen, s. 278 pakollinen hiilentuonti Saksasta; evakuoinnin suuri epäonnistuminen (80 %).
- ⁷⁸ Thomasin pessimistinen öljyennuste 1.10.1941 toteutui 1942. Thomas 1966 s. 268–270.
- ⁷⁹ Didrich Eichholz, Der Raubzug des fascistischen deutschen Imperialismus zu den Erdölquellen des Kaukasus. Jahrbuch für Geschichte 14. Berlin (Ost) 1976 s. 445–502.
- ⁸⁰ Berndt Wegner, Der Krieg gegen die Sowjetunion 1942–1943. DrUZW 6 (1990) s. 942–947; myös Jokipii 2002 s. 230.

- ⁸¹ Esimerkiksi Dietrich Eichholz, *Geschichte der deutschen Kriegswirtschaft I–II* (1969, 1985), passim.; myös Lew Besymenski, *Sonderakte Barbarossa...* – Erytistä huomiota on kiinnitetty Saksan yleissuunnitelmaan talousasioista, jota nimitetään nimellä Grüne Mappe. Siitä myös Rolf Dieter Müller, *DRuZW 4* (1983) s. 151–155 useita mainintoja.
- ⁸² Dietrich Eichholz m.t. 1969 ja 1985; Alan S. Millward, *Die deutsche Kriegswirtschaft 1939–1941*. Stuttgart 1966.
- ⁸³ Mauno Jokipii, *Jatkosodan synty* (1988) s. 298–301.
- ⁸⁴ PaaVo Talvela, *Sotilaan elämä*. Muistelmat 2 (1977) s. 133 Hitler Talvelalle tapaamisessa 18.3.1942.
- ⁸⁵ Wolfram Wette, *Die NS-Propagandathese von angeblichen Präventivkriegscharakter des Überfalls*. Teoksessa Ueberschär-Besymenski, *Der deutsche Angriff* (1998) s. 44: AA kehitti ”ristiretki”-teenin kesäkuun lopussa 1941 saadakseen muitakin mukaan. Göbbels 27.6.1941 ”yhteisrintamasta”.
- ⁸⁶ Post 1996 s. 13.
- ⁸⁷ Post 1996 s. 14–15; Joachim Hoffmann, *Die Angriffsvorbereitungen der Sowjetunion*. Teoksessa *Zwei Wege nach Moskau* (1991) s. 367–403; Joachim Hoffman, *Stalins Vernichtungskrieg* (1995), passim.
- ⁸⁸ Esimerkiksi Ueberschär, *Koalitionsführung im Zweiten Weltkrieg* (1982) ja Salewski, *Staatsräson und Waffenbrüderschaft* (1979) ym.
- ⁸⁹ Hillgruber 1965 s. 516–517 ja s. 530 alav. 62.
- ⁹⁰ Walter Görnitz (Hrsgb.), *Generalfeldmarschall Keitel – Verbrecher oder Offizier?* (Göttingen 1963.)
- ⁹¹ Kokoomateos *Der Historikerstreit*, 27 saksalaisen historioitsijan artikkeleita myötä ja vastaan (München 1987); suomeksi esimerkiksi Seppo Hentilä, *Jaettu Saksa, jaettu historia*. Kylmä historiasota 1945–1990. *Hist. Tutk.* 183 (1994) s. 269–279.
- ⁹² Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné et al., *Das Swartzbuch des Kommunismus. Unterdrückung, Verbrechen und Terror* (lisätty saksankielinen käännös ranskasta, München–Zürich 1998. Suomeksi *Kommunismen musta kirja* 2000). – Vastakritiikkiä Helmut Altrichter, ”Offene Grossbaustelle Russland”. *VHfZ* 1999/3 s. 321–361.
93. *Lehdistödebattia Wehrmachtin sotarikosnäyttelystä: Die Welt* 5.9.1999 ja 29.10.1999; *Der Spiegel* 4/1999 ja 45/1999, jossa Klaus Wiegrefe: ”Alles, Alles, Alles überprüfen”, 8.11.1999.
- ⁹⁴ Hannes Heer – Klaus Nauman, *Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht* (1995 alkaen useita painoksia); Rolf-Dieter Müller – Christian Gerlach, *Die deutsche Wirtschafts- und Vernichtungspolitik in Weissrussland 1941 bis 1944* (Hamburg 1999); Johannes Hürter, *Die Wehrmacht vor Leningrad 1941–1942*. *VHfZ* 2001/3 s. 377–440, tiedot s. 378 alav. 2 ja s. 405 alav. 121.
- ⁹⁵ Viktor Suworow, *Der Eisbrecher. Hitler in Stalins Kalkül*. Stuttgart 1989.
- ⁹⁶ Suworow 1989 s. 67.
- ⁹⁷ Suworow 1989, kartta s. 224.
- ⁹⁸ Suworow 1989 laskuvarjojoukot s. 129–139, lentävä panssari 138–139, purjelentokoneet s. 140–141, sisävesilaivastot s. 145–160.
- ⁹⁹ Suworow 1989 varmistusarmeijasta s. 161–181, vuoristoarmeijat tasankomailla s. 182–196, ensimmäisen portaan hyökkäystehtävä s. 197–200.
- ¹⁰⁰ Walter Post 1996, radanrakennuksesta Dokument 9 s. 366–375.
- ¹⁰¹ Suworow 1989, Churchillin vihollisuus s. 289–303, Sorgen petollisuus s. 304–319.

- Luettelo Berliinin agenteilta tulleista varoituksista 6.9.1940–16.6.1941 teoksessa Ueberschär-Besymenski (1998) lähdejulkaisuissa n:o 10 s. 199–212.
- ¹⁰² Suworow 1989 s. 402–405.
- ¹⁰³ Suworow 1989 s. 406–418.
- ¹⁰⁴ Suworow 1989 s. 422.
- ¹⁰⁵ Walter Post 1996, dokumentti 15 s. 397–400. Tärkeimmäksi hyökkäyssuunnaksi määritellään Itä-Preussi ja Varsova.
- ¹⁰⁶ Walter Post 1996, dokumentti 16 s. 401–407.
- ¹⁰⁷ Walter Post 1996, s. 268–274.
- ¹⁰⁸ Julkaisut venäjäksi E. J. Sjusin, Vojenno istoritseskij Žurnal 1992/2 s. 18–22 ja saksaksi Walter Post, dokument 17 s. 408–412; Postin kommentti s. 274. Julkaistu myös Ueberschär-Besymenski (Hrsg., 1998) n:o 4 s. 177–182.
- ¹⁰⁹ Stalinin kootut teokset, osa 14; Lew Besymenski, Rede Stalins am 5. Mai 1941. Julkaisussa Osteuropa 42/1992; Post 1996 käsittelee sitä s. 274–278. Asia lienee tullut parhaiten esille Stalinin maljapuheessa s. 276. Ueberschär-Besymenski (Hrsg., 1998) julkaisee puheesta Georgi Dimitrovin muistiinpanot, Asiakirja n:o 6, s. 184–185.
- ¹¹⁰ ”Erwägungen” on julkaistu eversti Valeri Danilovin toimesta Österreichische Militärische Zeitschrift 1991/1 s. 49–51 sekä Post 1996, dokumentti 18 s. 413–417 sekä kommentit s. 282–285. Asiakirja julkaistu myös Ueberschär-Besymenski (Hrsg., 1998) n:o 7 s. 186–193.
- ¹¹¹ Post 1996 s. 284; Magenheimer 2000 s. 76–77.
- ¹¹² Post 1996 s. 285.
- ¹¹³ Post 1996 s. 282–285 katsoo Stalinin hyväksyneen Erwägungenin ”tärkeimmät teetit”: Sen todisteena Postin alaviite 89 pitää Valeri Danilovin (Österreichische Militärische Zeitschrift 1993/1 s. 43–44) julkistamaa marsalkka Vasilevskin haastattelua vuodelta 1967, joka olisi säilynyt Venäjän presidentinkanslian arkistossa. – 26 vuoden väliaika tapauksista haastatteluun herättää kuitenkin kysymyksiä muistitiedon käytöstä ratkaisijana.
- ¹¹⁴ Post 1996 s. 280.
- ¹¹⁵ Post 1996 s. 16.
- ¹¹⁶ Israelilainen Gabriel Gorodetsky (m.t. 1991) s. 351 Ison-Bitannian kirjallista ilmoitusta Barbarossasta 21.4. yritettiin vielä vahvistaa Moskovan-lähettiläs Stafford Crippsin käynnillä Molotovin luona, sekin turhaan.
- ¹¹⁷ Tassin tiedonanto, joka kielsi sodan syttymisen mahdollisuuden vielä 14.6.1941, Gorodetsky 1991 s. 355; Ingeborg Fleischhauer, Diplomatisher Widerstand (1991) s. 334–343, Tassin teksti s. 336–337.
- ¹¹⁸ Ison-Bitannian ”Ultra”-tietojen yhdistelmä tulevasta Barbarossasta Crippsiltä Maiskil-le 21.6., Gorodetsky 1991 s. 358, jonka Stalin torjui poliitbyroossa samana päivänä: ”Väärät tiedot ulottuvat jo lähettilästasolle saakka”, hän sanoi.
- ¹¹⁹ Heinz Magenheimer, Entscheidungskampf 1941. Sowjetische Kriegsvorbereitungen, Aufmarsch, Zusammenstoss (Bielefeld, Osning Verlag 2000). Lyhyen diplomaattisen johdannon jälkeen II pääluokku kuvaa täyteläisesti Neuvostoliiton suurta varustautumista s. 48–137.
- ¹²⁰ Sotilaskäskyt eri suuntiin 22.6.1941: a) 3., 4. ja 10. armeija, b) muille sotilaspireille ja laivastolle, c) Koilliselle, läntiselle ja eteläiselle rintamille on julkaistu Ueberschär-Besymenski (1998) n:o 11–13 s. 213–216. Magenheimer 2000 s. 76–77 asettuu sille kannalle, että Stalin on vahvistanut suunnitelmat nimikirjaimillaan, tämä vedoten Dimitri Volgogonovin Stalin-elämäkertaan (saks. 1989) s. 473, mutta erityisesti Juri

- Solmyskovin ja Ivan Kusminin artikkeliin *Österreichische Militär Zeitschrift* 1995/1 s. 120–122, joka yhtyy Stalinin nimikirjain-asiaan.
- ¹²¹ Jürgen Förster, *Hitlers Wendung nach Osten. Die deutsche Kriegspolitik 1940–1941. Teoksessa Zwei Wege nach Moskau* (199) s. 125 Stalin ei yhtynyt sotilasjohdon estykseen ennakoivasta hyökkäyksestä 15.5.1941.
- ¹²² Berndt Bonwetsch, *Die Forschungskontroverse über die Kriegsvorbereitungen der Roten Armee 1941. Teoksessa Präventivkrieg?* (2000) s. 170–189. Vetoaa s. 180 Go-rodetskyyn, että Stalin oli 15.5.1941 ”heti hylännyt suunnitelman”. Samoin ajattelee venäläinen sotahistorikko Nikolai Ramanitschew s. 180.
- ¹²³ Juri Gorkov, 22. Juni 1941. *Verteidigung oder Angriff?* Teoksessa *Präventivkrieg?* (2000) s. 190–207; Stalinin ”päätäväinen hyökkäys” s. 198.
- ¹²⁴ Manfred Messerschmidt, *Zur Kontroverse um die deutsche Aussen- und Militärpolitik. Teoksessa Präventivkrieg?* (2000) s. 19–36, hylkäys s. 33.
- ¹²⁵ Bianka Pietrow-Ennker (Hg.), *Präventivkrieg?* (2000), teoksen johdanto s. 10 torjuu sekä Stalinin että Stavkan (pääesikunnan) allekirjoitukset toukokuussa 1941.
- ¹²⁶ Mark Harrison, ”Barbarossa.” *Die Sowjetische Antwort 1941. Teoksessa Zwei Wege nach Moskau* (1991) s. 443–463; lyhyt sota s. 447, sotateollisuus s. 450–452, maan sota-ajan talous s. 452–454, vasta 1942 keväällä sotatalous nousi nopeasti s. 454.
- ¹²⁷ Jürgen Förster, *Hitlers Wendung...* Teoksessa *Zwei Wege nach Moskau* (1991).
- ¹²⁸ G. K. Žukov, Marsalkka Žukovin muistelmat (Porvoo 1970) linnoitusten sijoitus s. 175; Lentokentistä Olof Groehler, *Geschichte des Luftkrieges* (Berlin, Ost 1975) s. 308; Magenheimer (2000) s. 108 lentokenttien sijainti ja Jokipii, *Jatkosodan synty* (1988) s. 603 lentokonetappiot.
- ¹²⁹ Venäläisetkin ovat katsoeet, että 1942 Venäjä olisi ollut valmis taisteluun; Förster *DRuZW* 4 (1983) s. 73 (kenraalimajuri Meandrov), samoin englantilainen Werth teoksissaan; samoin Bonnwetsch (2000) s. 174.
- ¹³⁰ Harrison, m.t. 1991 s. 447 vain lyhyeen voittoisaan taisteluun Neuvostoliiton kranaattimäärät olisivat 1941 riittäneet, ei kulutusotaan. Tehtaat vaarallisen lähellä rajaa. Niiden viemisestä itään oli puhuttu, ei järjestetty.
- ¹³¹ Harrison s. 447 bluffi ei vaikuttanut.
- ¹³² Magenheimer 2000 s. 126.
- ¹³³ Marcksin kuuluisa lausuma Ernst Klink, *DRuZW* 4 (1983) s. 227; Hillgruber 1965 s. 533; Förster (2000) s. 211.
- ¹³⁴ Förster (2000) s. 213–214.
- ¹³⁵ Ernst Klink, *Deutsch-finnische Waffenbrüderschaft 1941–1944. Wehrwissenschaftliche Rundschau* 1958, Heft 7; Gerd Ueberschär, *Koalitionskriegführung im Zweiten Weltkrieg. Probleme der deutsch-finnischen Waffenbrüderschaft in Kampf gegen die Sowjetunion. Teoksessa Militärgeschichte – Probleme – Thesen – Wege. Stuttgart* 1982 s. 355–382; Mauno Jokipii, *Suomen erillissotateesi eurooppalaisessa valaistuksessa. Teoksessa Jatkosodan synty* (1988) s. 625–628; Manfred Menger, *Deutschland und der finnische ”Sonderkrieg” gegen die Sowjetunion. Teoksessa Zwei Wege nach Moskau* (1991) s. 547–563.

Summary

THE CHARACTER OF HITLER'S WAR IN THE EAST

This article examines German concepts of the character of Hitler's war in the east. The idea that Hitler's eastern campaign was a normal political war is one that undoubtedly continues to remain familiar, especially in the memoirs of high-ranking German officers. However, particularly after the publication of Andreas Hillgruber's work in 1965, it has been necessary also to admit the different nuances of the war. Hitler's strong racial prejudices led to a consciously racial war, particularly against Jews and alleged 'Jewish-Bolshevik' Russians (mainly prisoners of war). However, from the beginning of 1942 both groups began to be preserved from the initial complete catastrophe by the crying need for labour emphasized by Albert Speer, who prevented the fully-effective continuation of the plans for their destruction which had already begun. Contrary to the judgement of several experts, according to whom more economic assistance could be extracted from the Soviet Union by agreement rather than by war, Hitler began in 1941 also a war of economic plunder in Russia (the term used by Rolf-Dieter Müller in 1984). In the years that followed this, too, led to a catastrophe: a war of plunder was definitely not profitable.

Recently some conservative scholars (Walter Post in 1995, Heinz Magenheimer in 2000 and others) have again tried to mitigate the illegal character of Hitler's invasion by claiming it to be a so-called preventive war because Stalin was already in the same summer planning an attack on Germany. This claim has failed to take account of Stalin's consistently cautious foreign policy, because of which he refused to believe that Hitler would entangle himself actively in a war on two fronts, as actually happened. The concentrations of Soviet troops were pushed close to the frontier in order to intimidate. This did not lead to the result hoped for. In accordance with the Soviet Union's aggressive military doctrine of 1936, even units which were already being surrounded

were urged to attack, which initially led to the immense numbers of prisoners of war in German camps. The unreadiness of the Soviet army in training and equipment in 1941 is evident. It would have been partially combat-ready in the following year at the earliest. The surviving known and quite general offensive plans, including the 'discussions' of 15 May, were expressly rejected by Stalin. Arguments for a preventive war in the summer of 1941 thus cannot be credible. The aggressor was clearly Hitler, planning militarily from the late summer of 1940, on racial grounds from March 1941 and on economic grounds from May 1941, but with propaganda about a preventive war only on the brink of the war. He had no normal reasons for his action which in the end led to Germany's own destruction.

Finally, what was the character of the war fought by Finland - a coalition war, a parallel war or a separate war? Even the Germans admit that there were no joint war plans or headquarters, and only at the last moment was there a loose coalition between Germany and Finland (Gerd R. Ueberschär in 1982). Finland's separate armistice in 1944 shows that even on the allied side it was generally admitted that Finland had waged a separate war.

SUOMALAISET TIEDUSTELUKOULUT 1941–1944

Vuonna 2004 tulee kuluneeksi 60 vuotta Neuvostoliiton ja Suomen välisen sodan eli – niin kuin Suomessa sanotaan – jatkosodan päättymisestä. Lukuisia tämän sodan piirteistä on kuitenkin edelleen tutkimatta. Yksi ”valkoinen aukko” on näiden kahden valtion käymä salainen sota 1941–1944. Tämä artikkeli pyrkii valaisemaan yhtä tämän salaisen sodan osaa.

Suomen armeija valloitti Petroskoin 1.10.1941 ja saavutti Syvärin koko pituudelta 23.10.1941. Suomen strateginen eteneminen päättyi Maaselän suunnalla 6.12.1941¹, jolloin armeija siirtyi sotamarsalkka C. G. Mannerheimin kuukautta aikaisemmin antaman käskyn mukaisesti puolustukseen. Näin Neuvostoliiton ja Suomen rintamalinja vakiintui ja oli käytännöllisesti katsoen paikallaan kesäkuuhun 1944 saakka. Suomalainen osapuoli tajusi vähitellen, että sodasta tulee pitkäaikainen.

Tehtäviensä ratkaisemiseksi Suomen sotilaspoliittinen johto tarvitsi jatkuvasti uusia tietoja puna-armeijasta ja sen suunnitelmista. Muuttunut sotilaspoliittinen ja operatiivinen tilanne ei kuitenkaan mahdollistanut perinteisten tiedonkeruumenetelmien käyttämistä täysimittaisesti. Neuvostolinjojen selustasta ei sotilastiedustelulla voitu saada tarvittavia tietoja, ja teknisen sekä laillisen tiedustelun mahdollisuudet olivat rajalliset. Neuvostojoukkojen Karjalan ja Leningradin Rintamien ryhmittymisen tiheys ja vastavakoilun tehokkuus vaikeuttivat suuresti asiamiesten lähettämistä neuvostoselustaan. Ennen sotaa harjoitettu asiamiestoiminta oli osoittautunut tehottomaksi, eikä Suomen asiamiestiedustelu ollut valmistautunut toimimaan uudessa tilanteessa.

*(s. 1950) historiatieteiden kandidaatti, Petroskoin yliopiston Pohjois-Euroopan historian ja kulttuurin tutkimuskeskuksen varajohtaja. Kirjoittaja on erityisesti perehtynyt tiedustelu- ja vakoilutoimintaan Itä-Karjalassa ja Suomessa 1918–1944.

Puutteiden poistamiseksi ja vihollistietojen hankkimiseksi riittävän ajoissa suomalaista asiamiestiedustelua uudistettiin. Sen sodanaikainen toiminta voidaankin ryhmitellä neljään osaan:

1. Päämajan Tiedustelujaoston tiedustelutoimiston asiamiestiedustelu; tähän kuuluivat sodan aikana asiamiesten valmennus tiedustelukouluissa ja siirtäminen puna-armeijan selustaan.

2. Alueellisten (eli Kajaanin ja Rovaniemen) tiedustelutoimistojen harjoittama asiamiestiedustelu. Nämä tiedustelutoimistot suorittivat mm. sotavankien ja yliloikkareiden kuulustelua ja valmensivat asiamiehiä ennen sotaa saatujen kokemusten pohjalta.

3. Baltian maihin kohdistunut asiamiestiedustelu, jota varten perustettiin ”Osasto V”.

4. Asiamiestiedustelu Suomessa olevia saksalaisia joukkoja vastaan, mihin ryhdyttiin sodan lopussa.

Asiamiestiedustelun johtamista ja koordinointia varten Päämajan Tiedusteluosastoon perustettiin erillinen, tiedustelupäällikölle alistettu salainen osasto (”Osasto S”).²

Suomen asiamiestiedustelua Luoteis-Venäjällä toteuttivat lähinnä kaksi ensiksi mainittua elintä, jotka siis vastasivat tiedustelukoulujen asiamiesvalmennuksesta ja asiamiesten kuljettamisesta neuvostoselustaan. Tehtävän toteuttamiseksi Suomen ja Saksan tiedustelut perustivat vuoden 1941 lopussa ja vuoden 1942 alussa Suomessa ja miehitetyn Karjalan alueella viisi tiedustelukoulua Petroskoihin, Rovaniemelle, Suomussalmelle ja Karhumäkeen.

Sodan alussa, salamasodan nopeata voittoa odotellessa Suomen sotilastiedustelu ei ollut perustanut tiedustelukouluja laajamittaista asiamiesvalmennusta varten. Myöhemmin, törmätessä vihollistietojen puutteellisuuteen havaittiin asiamiesten riittämättömyys. Tämä oli tärkeimpiä syitä perustaa tiedustelukouluja tiedustelijoitten, radistien ja kaukopartiomiesten valmentamiseksi. Koulujen perustamisessa suomalaiset joutuivat aloittamaan tosiasiallisesti nollasta. Törmättiin suuriin ongelmiin, mikä johtui ennen kaikkea siitä, että laajamittaisesta asiamiesvalmennuksesta puuttui kokemusta. Suomalaiset olivat tosin kesäkuussa 1941 auttaneet saksalaisia valmentamaan ja lähettämään Ernastiedusteluryhmän Viroon³, mutta kaikki oli nyt itse tehtävä alusta.

Tutustuakseen saksalaisten kokemuksiin Päämajan tiedustelupäällikkö, eversti Lars Melander lähti syksyllä 1941 Tallinnaan, missä toimi saksalainen tiedustelukoulu. Vuoden kuluttua Petroskoin tiedustelukoulun johtaja komennettiin samaa tarkoitusta varten Prahaan.⁴

Kokemuksen, pätevien opettajavoimien ja laajamittaisen asiamiesvalmennuksen menetelmien puutetta on pidettävä pääsyyinä tiedustelukoulujen ja asiamiestoiminnan liikkeellelähdön hitauteen, mikä myös vaikutti haitallisesti tuloksiin.

Seuraavassa lyhyesti eri tiedustelukoulut, joissa annettiin jonkinlaista valmennusta toimia rintamantakaisina asiamiehinä.

1. Suomen tiedustelun Petroskoin tiedustelukoulu oli kaikkein suurin. Se oli perustettu Petroskoissa vuoden 1941 marraskuussa, ja se sijaitti aluksi entisessä 5. varuskunnassa Anohinkadulla, 16 asunnon kakkeroksisessa puutalossa sekä puna-armeijan ilmavoimien entisessä lepokodissa (Gorkijkadun talon no. 33 vieressä).⁵

Huhti–toukokuussa 1942 Petroskoin tiedustelukoulu siirtyi metsätiekummin rakennukseen kaupungin lounaisosaan⁶ (Drevljankaan johtavan tien varrella vastapäätä nykyistä Gogolinkadun rautatiesiltaa).

Maaliskuussa 1943 tiedustelukoulu siirtyi Šotjärven rannalla oleviin Minolan, Ullelegan (Yläle) ja Kamennyj Navolokin (Kiviniemi) kyliin. Esikunta sijaitsi järven rannalla 3 km Ullelegan kylästä koilliseen, missä eräät opettajat myös asuivat.⁷ Marraskuussa 1943 koulu siirtyi Suomeen, missä se välillä keskeytyneenä toimi Ruokolahdella ja Savitaipaleella heinäkuuhun 1944.⁸

Koulussa toimi yli 10 opettajaa. Koulun johtoporras ja keskeiset opettajat olivat aikaisemmin palvelleet ns. ”Osasto Raskissa”, joka oli Tiedusteluosaston tilapäinen sotavankien kuulusteluosasto. Tässä sodan ensi päivinä perustetussa elimessä palvelivat mm. Boris Karppela (Karpov), Vladi Marmo (Forsblom), Igor Vahros (Vahromejev). Myöhemmin saapui mm. valkoemigrantti Peter Sokolov. Koulun johtajina toimivat Raski ja Yrjö Palko (Poljakov).⁹ Kaikki edellä mainitut olivat syntyneet Venäjällä ja siirtyneet sieltä ulkomaille vuoden 1917 jälkeen.

Tiedustelijoiden valmennus alkoi touko–kesäkuussa 1942, ja samanaikaisesti kurssilla opiskeli noin 20 asiamiestä.¹⁰ Petroskoin tiedustelukoulussa valmennettujen asiamiesten kokonaismäärä vaihtelee eri lähteissä 80:n¹¹ ja 300:n¹² välillä.

Saatujen asiamiestietojen siirtämiseksi Saksan sotilasjohdolle koulun oli komennettu saksalainen tiedustelumies.¹³

2. Suomen tiedustelun Rovaniemen tiedustelukoulu toimi yksikeroksisessa parakissa Silmaselän (Sialmojärven? – suom. huom.) rannalla, 36 km Rovaniemeltä pohjoiseen Petsamontien varrella.¹⁴

Koulussa palveli 12 henkilöä, pääosin suomalaisia, jotka hallitsivat venäjän kieltä vaihtelevasti. Koulun johtajaksi nimitettiin Rovaniemen tiedustelutoimiston päällikkö, kapteeni Paatsalo, jolla oli useita salanimiä: ”Railo”, ”Karra” sekä ”Raveldo”.¹⁵

Vuonna 1943 koulussa opiskeli 33 henkilöä. Koulutus alkoi joulukuussa 1941 ja jatkui epäsäännöllisesti. Kurssilaiset suorittivat usein erilaisia huoltotöitä, muun muassa polttopuiden hakkaamista ja pilkkomista, saunavihtojen sitomista, mistä syystä koulutusaika venyi kahdesta kahdeksaan kuukauteen joulukuusta 1941 elokuuhun 1942. Ensimmäiset asiamieskuljetukset suoritettiin kuitenkin maaliskuussa 1942.¹⁶

3. Suomen tiedustelun Suomussalmen tiedustelukoulu perustettiin Kajaanin tiedustelutoimiston alaisena vuodenvaihteessa 1941–1942. Koulu sijaitsi kolmessa pienessä parakissa Kiantajärven rannalla, 4 km Suomussalmelta Kajaaniin johtavan tien oikealla puolella. Yhteen parakkisiin oli sijoitettu toimisto, radioasema sekä koulun johto. Keittiö, ruokala ja varasto olivat toisessa parakissa, missä myös keittäjä ja siivoja asuivat. Kurssilaiset asuivat yhdessä huoneessa.¹⁷

Koulussa toimi yhdeksän henkilöä. Koulun johtajana oli luutnantti Valto Kalomaa.¹⁸ Kajaanin tiedustelutoimiston päälliköllä, majuri Paul Marttinalla oli kokonaisvastuu koulun toiminnasta.¹⁹ On todettava, että koulu jatkoi Suomen sotilastiedustelun 1920-luvun asiamiesvalintaperinteitä: heimokansojen edustajille eli suomalaisille ja karjalaisille annettiin etusija.

Koulussa opiskeli viisi kurssilaista, suomalaisten tietojen mukaan kuusi²⁰, joista neljä oli kotoisin Venäjän Karjalasta ja kolme oli kansallisuudeltaan karjalaisia (”Toivo Tomminen”, ”Heikki Salonen” ja ”Sulo Sergijeinen”).²¹ Kurssilaiset saapuivat kouluun eri aikoina. Ensimmäiset saapuivat joulukuun lopussa 1941. Tiedusteluvalmennus kesti kolme kuukautta huhtikuusta heinäkuuhun 1942.²² Suomussalmen tiedustelukoulussa ei ollut mitään kiinteää päiväjärjestystä, oppitunteja pidettiin epäsäännöllisesti ja vähänlaisesti eikä noudatettu lukujärjestystä. Kahden ensimmäisen kuukauden aikana oli vain kaksi päivittäistä teoriatuntia. Tämän lisäksi oli päivittäisiä hiihtoharjoituksia. Samaan aikaan kurssilaiset suorittivat erilaisia huoltotöitä, muun muassa polttopuiden tekoa, uunien lämmitystä ja veden kantamista.²³ Se pitkitti valmennusaikaa.

Suomussalmen tiedustelukoulu lähetti ainoan kaksihenkinen tiedusteluryhmänsä (”Artur Park” ja ”Toivo Tomminen”) lentokoneella puna-

armeijan selustaan 16.7.1942 vastaisena yönä. Lentokone laskeutui Sorokan (Belomorskin) lähellä olevalle Leberjärvelle ja nousi paluulennolle kymmenen minuutin kuluttua.²⁴ Asiamiehet pidätettiin 28.7.1942 ja teloitettiin, mihin koulun toiminta päättyikin. Kenraalimajuri Raimo Heiskanen katsoo, että ”tiedustelukoulun toiminta keskeytyi sopivien ehdokkaiden puutteessa”²⁵, mutta on vaikeaa olla samaa mieltä hänen kanssaan: suomalaisissa sotavankileireissä oli kymmeniätuhansia neuvostoliittolaisia sotavankeja, joten valinnan varaa oli riittävästi. Tiedustelukoulun sulkemisen syynä oli pikemminkin sen toiminnan tehottomuus.

4. Suomen sotapoliisin 2. osaston tiedustelukoulu Karhumäessä eli ”Karhumäen tiedustelukoulu” toimi entisen rautatieliäisten lastentarhan kaksikerroksisessa puutalossa joen rannalla. Vastarannalla sijaitsi entisen sanatorion kolmekerroksinen tiilirakennus.²⁶ Koulussa toimi kuusi henkilöä, kaikki suomalaisia, joista eräät olivat venäjän kielen taitoisia. Tiedustelukoulun johtajana oli aliluutnantti (vänr.?) Kauppinen, joka toimi samalla ”PE”-sotavankileirin johtajana sekä Karhumäen sotapoliisin apulaispäällikkönä.²⁷

Karhumäen tiedustelukoulu jatkoi kuten Suomussalmen tiedustelukoulu Suomen sotilastiedustelun 1920-luvun asiamiesvalintaperinteitä antamalla etusijan heimokansojen edustajille. Syyskuusta 1942 helmikuuhun 1943 koulussa valmennettiin 11 henkilöä, joista neljä oli syntyisin Karjalasta.²⁸

Karhumäen tiedustelukoulussa ei noudatettu mitään määrättyä päiväjärjestystä, ja oppitunteja pidettiin epäsäännöllisesti. Opiskelupäivän aikana oli vähänlaisesti tehtäviä. Niin kuin muissakin tiedustelukouluissa kurssilaiset suorittivat erilaisia taloustöitä: pilkottiin polttopuita, lämmitettiin uuneja, kannettiin vettä, mistä syystä tiedustelijoiden valmennus venyi neljäksi kuukaudeksi²⁹.

Selvänä erona muihin tiedustelukouluihin oli se, että kaikki kurssilaiset oli majoitettu PE-sotavankileiriin tavallisen tapaan; he saapuivat joka päivä tiedustelukouluun vartijoiden saattamina ikään kuin olisivat töihin menossa.³⁰

5. Rovaniemen tiedustelu- ja ”tuholaiskoulu” (Abwehrgruppe 214, myöhemmin Abwehrgruppe 164) oli perustettu helmikuussa 1943 Suomessa toimivan saksalaisen 20. Vuoristoarmeijan alaisena. Koulu sijaitsi 9 km Rovaniemeltä etelään, 200–300 m Ranualla johtavasta tiestä, ja sen kenttäpostinumero oli 08701.³¹

Koulussa valmennettiin pohjoisissa oloissa toimimaan kykeneviä tiedustelijoita, ”tuholaisia” [suomentajan huomautus: neuvostokirjallisuudessa nimitetään säännönmukaisesti suomalaisia kaukopartiosisesejä ”tuholaisiksi”] ja radisteja. Koulussa oli yhteensä 52 kurssilaista. Koulun kerättiin pääasiallisesti asiamiehiä, jotka olivat jo suorittaneet Vecakin ja Vihulan tiedustelu- ja asiamieskoulut Latviassa ja vastaavasti Virossa. Ensimmäisinä saapui 20.2.1943 yhdeksän kurssilaista, jotka jo olivat suorittaneet Vecakissa toimivan kaukopartiovalmennuskoulun.³²

Koulussa asiamiehet jaettiin viiteen ryhmään: Leningradin, Petroskoin, Kantalahden, Murmanskin sekä Arkangelin ryhmään. Tämä jaottelu tehtiin asiamiesvalmennuksen tehostamiseksi määrättyä rintamaosuutta ajatellen. Jokainen ryhmä koostui 4–8 asiamiehestä ja sitä valmennettiin itsenäisesti valmennusajan ollessa 1–3 kuukautta.

Talvisin kaikki kaukopartiolaiset harjoittelivat uutterasti hiihtämistä. Ennen lähtöä puna-armeijan selustaan asiamiehet joutuivat kokeilemaan taitojaan tiedustelemalla venäläisten etulinjojen asemia sekä vangin (”kielen”) sieppaamisessa. Tämän kokeen jälkeen heidät katsottiin kelpoisiksi ja luotettaviksi toimimaan puna-armeijan selustassa.³³

Asiamiesten kuljettaminen kohdealueelle suoritettiin nopeasti lentokoneilla Karjalan ja Leningradin Rintamien lähi- ja takaselustaan.³⁴

Edellä olevasta käy ilmi, että suurin taakka asiamiesten valmennuksesta ja kuljettamisesta lankesi Petroskoin ja Rovaniemen tiedustelukoulujen osalle. Suomussalmen ja Karhumäen tiedustelukoulut toimivat vain lyhyen ajan, eikä niiden osuus ollut merkittävä.

Tiedustelutehtävät

Tiedustelutehtävät antoi Päämajan Tiedusteluosasto. Kaikille tiedustelukouluille oli ominaista vain tiedustelu, harvemmin tuhotöiden suorittaminen. Tuhotöitä taas suorittivat sotilastiedustelun ”4.Tiedustelu- ja tuholaispataljoona” [eli Er.P 4] sekä Rovaniemen saksalaisen tiedustelutuholaiskoulun kurssilaiset (E.P.).

Asiamiehille annettiin muun muassa seuraavia päätehtäviä: tietojen keruu sotilas- ja sotateollisuuskohteista, rautatie-, maantie- ja vesiliikenteestä sekä puna-armeijan ja siviiliväestön mielialoista ja myös puna-armeijan johdon taktisten ja strategisten suunnitelmien paljastaminen.³⁵ Menestyksellistä valmistautumista varten koulun johtajat antoivat tehtävät asiamiehille kirjallisesti edellisenä päivänä ennen kuljetusta tehtäväalueelle.³⁶

Tehtävien suorittamista varten Suomen tiedustelu oli tavallisesti laskenut 12–14 vuorokautta, joissakin tapauksissa tehtävien suoritusajaksi oli jopa kuukausi. Lasketun suoritusajan kuluttua umpeen tiedustelijan piti palata takaisin, myös siinä tapauksessa että annetusta tehtävästä oli suoritettu vain 5 prosenttia tai ei mitään.³⁷

Joissakin tapauksissa tiedustelua suoritettiin puna-armeijan selustassa erikseen suoritettavan tuholaistoiminnan hyväksi. Vuosina 1941–1944 suomalaiset suorittivat yhdessä saksalaisten tiedusteluelinten kanssa Karjalan ja Leningradin Rintamien alueilla useita erillisiä operaatioita, esim. ”Kemal”, ”Karelia”, ”Rheumatism”, joiden tarkoituksena oli Muurmännin rautatien ja Muurmännin ja Arkangelin rautateitä yhdistävän Obozerskin radan katkaiseminen sekä Neuvostoliiton hallussa olevien Laatokan ja Suomenlahden rantakaistojen majakoiden tuhoaminen. Kaikki nämä operaatiot kuitenkin epäonnistuivat.³⁸

Huomattava erikoisuus oli se, ettei kenellekään suomalaisten tiedustelukoulujen asiamiehistä annettu puna-armeijan selustassa toimivien asiamiesten yhteystietoja.³⁹ Tämä viittaa siihen, ettei suomalaisella tiedustelulla ollut asiamiehiä Neuvostoliiton selusta-alueilla asuvien keskuudessa.

Suomalaisten tiedustelukoulujen kohdealueet

Petroskoin tiedustelukoulun kohteina olivat Sorokka, Sekehe, Pudož (Puutoinen) sekä Leningradin, Murmanskin ja Arkangelin läänit ja niiden kautta kulkevat rautatiet.⁴⁰

Rovaniemen tiedustelukoulu suoritti asiamiesten kuljetuksia Karjalais-suomalaisen neuvostotasavallan pohjoisosan ja Murmanskin läänin rintama-alueelle sekä harvemmin Arkangelin lääniin. Tärkeimmät pudotusalueet olivat Murmansk ja Kantalahti.⁴¹

Suomussalmen tiedustelukoulun edellytettiin kuljettavan asiamiehiä Karjalan Rintaman lähiselustaan Kirovin (Murmanskin) rautatien Kantalahden–Sekehen rataosuudelle sekä Arkangelin lääniin.⁴²

Karhumäen tiedustelukoulu kuljetti asiamiehiä Karhumäen suunnalle, 32. Armeijan kaistalle.⁴³ Se oli ainoa tiedustelukoulu, joka antoi kurssilaisille tehtäväksi soluttautua taistelevaan armeijaan sekä toimia kaksoisagentteina, mikä olisi edesauttanut tiedustelutietojen keräämistä. Neuvostovastavakoilu oletti myös täysin perustellusti, että Karhumäen tiedustelukoulu oli saanut tehtäväksi soluttautua neuvostotiedustelun ja -vastatiedustelun asiamiesverkkoihin.⁴⁴

Abwehrgruppe 214 harjoitti tuholaitiedustelutoimintaa Karjalan Rintaman ja Leningradin Rintaman joukko-osastoja vastaan.⁴⁵

Tiedustelukoulujen johtajat ja opettajat

Tiedustelukoulujen johtajat (R. Raski, Y. Palko, P. Marttina ja H. Paatsalo) olivat kokeneita tiedustelijoita, jotka olivat palvelleet Suomen ”erikoiselimissä” 1920-luvulta lähtien.

Opettajat olivat enimmäkseen suomalaisia, joista monet olivat venäjän kielen taitoisia. Joukossa oli Venäjällä syntyneitä, R. Raski, Y. Palko (Poljakov), I. Vahros (Vahromejev), V. Marmo (Forsblom). Karjalassa olivat syntyneet muiden muassa kapteeni B. Karpela (Karpov) ja Ivan Lozhkin.⁴⁶ Oli myös venäläisiä valkoemigrantteja, kuten P. Sokolov ja Zarubin.⁴⁷

Petroskoin tiedustelukoulussa oli opettajina myös sotavankeina olevia entisiä puna-armeijan upseereita: entinen puna-armeijan majuri ”Vladimirov” suoritti asiamiesten värväystä sotavankien keskuudessa. Vuonna 1943 hänet nimitettiin suomalaisen tiedustelukoulun venäläiseksi johtajaksi. Entinen puna-armeijan luutnantti ”Šulgin” toimi vangitsemisensa jälkeen Suomen armeijan propagandaosastolla yhdessä valkoemigrantti Sokolovin kanssa, ja hänet nimitettiin vuonna 1943 puna-armeijan taktiikan opettajaksi.⁴⁸

Entisiä puna-armeijan luutnantteja olivat ”Serdjukov”, joka opetti erikoiskurinpittoa, ”Landyšev”, joka piti luentoja ”Neuvostoliiton vastavaikoilun toimintamenetelmistä”, ”Tarantsev”, joka johti käytännön harjoituksia, ja ”Tšeremuhin”, joka oli tiedustelukurssien vanhimpana.⁴⁹

Kurssilaisten valinta

Kaikki Suomen sotilastiedustelun tiedustelukoulut rekrytoivat kurssilaisensa yksinomaan Suomen sotavankileireissä olevien neuvostosotavankien keskuudesta. Kurssilaisten hankkimisessa Suomen tiedustelu käytti yleensä hyväkseen sotavankien varsin tukalaa ja riippuvaista asemaa.⁵⁰ Niinpä ei voi yhtyä kenraali Raimo Heiskasen mielipiteeseen, jonka mukaan kurssilaiset oli valittu leireissä vapaaehtoisesti ilmoittautuneista,⁵¹ vaikka joitakin vapaaehtoisia lienee ollutkin. Opiskelu tiedustelukoulussa sekä tuleva kuljetus puna-armeijan selustaan lienee usein tar-

jonnut mahdollisuuden säilyä hengissä sodassa sekä myös mahdollisuuden palata isänmaahan kertomaan omalle sodanjohdolle vihollisen tiedustelukoulujen toiminnasta.

Tiedustelukouluissa olivat Neuvostoliiton kaikki alueet edustettuina, joskin useat kurssilaiset olivat kotoisin Karjalasta. Niinpä ”Smirnov” oli Petroskoista, ”Štšukin” ja ”Borodulin” Pudožin (Puutoisten) alueelta ja ”Saharov” Karhumäen alueelta.⁵²

Kurssilaisten kansallisuudella ei ollut merkitystä, eli suomalais-ugri-laista ”pärstäkerrointa” ei ollut. Petroskoin tiedustelukoulun ensimmäisellä kurssilla oli kahdeksan venäläistä, kaksi suomalaista, yksi juutalainen ja yksi osseetti.⁵³ Slaavilaisten kansojen edustajat olivat tiedustelukouluissa selvänä enemmistönä.⁵⁴

Kurssilaisten ikäjakautuma oli 19...40 vuotta (syntymävuosiltaan vastaavasti 1907...1925). Alussa valittiin lähinnä miehistön ja aliupseeriston edustajia.⁵⁵ Vuodesta 1943 lähtien ruvettiin rekrytoimaan myös vangittuja upseereja, joista useat olivat aiemmin joutuneet vaikeuksiin ns. ”Tuhatševskin jutussa”, ja etusija annettiin neuvostovaltaan katkeroituneille henkilöille.⁵⁶ Kaikki olivat terveitä, joukossa oli sekä neuvostopatriotteja että seikkailijoita, monet oli tuomittu rangaistukseen ja mukana oli myös todellisiin rikoksiin syyllistyneitä. Niinpä ”Kondratjev” poistettiin koulusta varkauden ja ”huliganismin” takia.⁵⁷ Neuvostoideologian vihollisia oli useita.

Kurssilaiset allekirjoittivat Suomen sotilastiedustelun kanssa yhteistyösopimuksen, jonka mukaan kurssilainen sitoutui tiedustelutoiminnassaan toimimaan Suomen valtion hyväksi Neuvostoliittoa vastaan sen täydelliseen hajoamiseen saakka, pitämään saamansa tiedot salassa ja olemaan yrittämättä paneutua Suomen tiedustelua koskeviin asioihin. Hän ei saanut paljastaa tietoja tiedustelupäällystöstä eikä etsiä yhteyksiä siviili- tai sotilashenkilöihin tai hankkia tietoja kollegojensa (todellisista) nimistä tai muista henkilötiedoista. ”Mikäli näitä ehtoja ei noudateta, on seurauksena kuolemantuomio.” Sopimuksen allekirjoituskohdasta oli laadittu kirjoituskoneella venäjäksi, ja se allekirjoitettiin salanimellä, esim. ”Žukov”, ja sulkuihin laitettiin asiamiehen oikea nimi.⁵⁸

Opetusohjelma

Kaikissa suomalaisissa tiedustelukouluissa valmennettiin kahdenlaisia asiamiehiä: tiedustelijoita sekä tiedustelija-radisteja, vaikka ryhmät opiskelivatkin yhdessä. Valmennusaika vaihteli kahdesta kahdeksaan kuukauteen.⁵⁹

Tunneilla opiskeltiin radiotekniikkaa ja salakirjoitusta, hävitystöitä, topografiaa, tiedustelumenetelmiä, jalkaväkitaktiikkaa ja ampumista, puna-armeijan organisaatiota ja aseistusta sekä NKVD:n elinten toimintatapoja. Teoriatunnit pidettiin luokahuoneissa ja käytännön harjoitukset maastossa.⁶⁰

Opiskelun aikana kurssilaiset olivat systemaattisen mielipidemuokauksen alaisina. Joka viikko pidettiin säännöllisesti Neuvostoliiton ja Saksan rintaman sotatilannekatsaus, ja myös Yhdysvaltain tilanne käsiteltiin. Luennot olivat luonteeltaan selvästi neuvostovastaisia. Puhuttiin paljon saksalaisten ja suomalaisten joukkojen menestyksistä, vakuutettiin saksalaisten joukkojen pikaisesta ja väistämättömästä voitosta ja Neuvostoliiton sortumisesta. Kurssilaiset saivat säännöllisesti sanomalehtiä, mm. venäjänkielistä ”fasistista” Severnoje slovo (Pohjolan sana) -sanomalehteä.⁶¹ Joitakin tämän lehden kirjoituksia luettiin ääneen. Kurssilaisille esitettiin Saksan ja Suomen armeijoiden ”voittamattomuutta” ylistäviä elokuvia.⁶² Tämän lisäksi julkaistiin vuonna 1942 erityisesti Petroskoin tiedustelukoulua varten Za novuju Rus’ (Uuden Venäjän puolesta) -nimistä aikakauslehteä.⁶³

Toiminta neuvostoselustassa

Asiamiehet kuljetettiin selustaan 2–3 miehen ryhminä, joilla oli varustuksenaan radiot, tarpeelliset asiakirjat ja peitetarinat eli tekaistut elämäntarinat. Kuljetusmenetelmät vaihtelivat tiedustelukoulun sijoituksen mukaan. Petroskoin tiedustelukoulun tiedustelijat kuljetettiin selustaan lentokonein, harvoin veneillä tai maitse,⁶⁴ Suomussalmen tiedustelukoulun osalta vain lentokonein⁶⁵. Rovaniemen tiedustelukoulu kuljetti asiamiehensä puna-armeijan selustaan maitse suomalaisen tiedustelijaryhmän saattamina.⁶⁶ Karhumäen tiedustelukoulun tiedustelijat kävelivät rintamalinjan läpi neuvostoselustaan tekeytyen suomalaisista sotavankileiristä paenneiksi.⁶⁷

Asiamiehet naamioitiin puna-armeijan sotilaisiksi tai aliupseereiksi. Tästä syystä yritettiin pitää huoli siitä, ettei tiedustelijoitten ulkonäkö eroaisi neuvostosotilaista; heidät puettiin puna-armeijan sotilaspukuihin arvomerkkeineen. Lisäksi heidät varustettiin ao. sotilaskategorian mukaisella aseistuksella, neuvostoliittolaista tai ulkomaista valmistetta olevilla kelloilla, kompassilla, neuvostorahalla sekä kuivamuonalla tehtävään varatuksi ajaksi. Ruokatavarat olivat yleensä suomalaista tai saksalaista valmistetta, mikä usein paljastikin asiamiehet.⁶⁸

Asiamiehet oli varustettu suurilla rahasummilla palkkioiden maksamiseksi Suomen hyväksi suoritettavaan vakoilutyöhön värvättäville neuvostokansalaisille sekä myös maksuksi ruoan ostoista ja majoituksesta.⁶⁹

Yhteydenpitoa varten Suomen tiedustelulla oli lähinnä kaksi menetelmää. Ensinnäkin asiamiehen määräaikainen paluu rintamalinjan läpi suomalaiseen joukko-osastoon hankittujen tiedustelutietojen kera. Tämän lisäksi käytettiin laajalti radioyhteyksiä. Jokainen asiamiespari sai käyttöönsä radiolähettimen, useimmiten neuvostovalmisteisen Severradion tunnussanoineen ja yhteysaikatauluineen.⁷⁰

Neuvostoliiton vastavakoilun taistelu suomalaisten asiamiehiä vastaan

Suomalaisten tiedustelukoulujen kohdealueen takia vastatoiminnan pääpaino oli Neuvostoliiton luoteisalueella. Toimintaan osallistuivat Karjalan, Leningradin ja Volhovin (Olhavan) Rintaman sotilaallinen vastavakoilu (vuodesta 1943 lähtien Puolustusasiain kansankomissariaatin ns. ”Smersš”-hallinto⁷¹) sekä Karjalais-suomalaisen neuvostotasavallan ja Leningradin, Murmanskin, Arkangelin ja Vologdan läänien NKVD:n (NKGB:n) vastavakoilu.

Eri lähteiden mukaan Suomen tiedusteluelimet lähettivät 1941–1944 puna-armeijan selustaan noin 500 asiamiestä, joista puolet oli neuvostokansalaisia.⁷² Kiitos neuvostovastavakoilun aktiivisen toiminnan suurin osa suomalaisen ja saksalaisen tiedustelun aikeista Neuvostoliiton luoteisosassa ehkäistiin: vihollisen tiedustelu ei onnistunut toteuttamaan yhtään vakavaa tuhotyötä puna-armeijan selustassa ja sinne lähetettyjen asiamiesten toiminta rajoittui tiedonkeruuseen tähystäen ja ”pimeässä”.

Alusta alkaen neuvostotiedustelu ryhtyi toimiin omien edustajiensa soluttamiseksi suomalaisiin tiedustelukouluihin. Maaliskuussa 1942 Karjalan rintaman NKVD:n Erikosisosasto onnistui saamaan oman tiedustelijansa, Stepan Dmitrjevits Gumenjukin Petroskoin tiedustelukouluun. Siellä hän toimi menestyksellisesti Suomen tiedustelun keskuudessa vuoden 1944 loppuun saakka ja palasi toukokuussa 1945 isänmaahansa. Hänen menestyksellisen toimintansa ansiosta Neuvostoliiton turvallisuuselimillä oli tiedot Petroskoin tiedustelukoulusta, sen toimihenkilöistä ja kurssilaisista, mikä edesauttoi monien suomalaisten pudottamien asiamiesten pidättämistä.⁷³

Soluttautuminen tiedustelukouluun ja suomalaisten asiamiesten pidätykset mahdollistivat sen, että Karjalan vastavakoilulla oli jo heinäkuuhun 1943 mennessä tietoja Petroskoin tiedustelukoulun 64 asiamiehestä: henkilötiedot, salanimet, pudotuspäivämäärät ja tehtäväkuvaukset. Saatiin myös tietoja koulun johtajista ja opettajista sekä suomalaisten asiamiestiedustelutavoista ja -menetelmistä.⁷⁴

Ensimmäiset suomalaisten tiedustelukoulujen asiamiehet pidätettiin Karjalassa kesä–heinäkuun vaihteessa 1942.⁷⁵ Elokuulta 1942 alkaen Karjalassa, Leningradin, Murmanskin, Arkangelin ja Vologdan läänissä suoritettavat pidätykset olivat luonteeltaan laajamittaisia, ja monet asiamiehet ilmoittautuivat katuvasina turvallisuusviranomaisille. Niinpä elo–syyskuun vaihteessa 1942 Petroskoin tiedustelukoulu kuljetti Arkangelin, Vologdan ja Leningradin lääneihin ja Sorokan kaupunkiin kaksitoista asiamiestä (eli kuusi paria), mutta yksikään niistä ei täyttänyt tehtävänsä. Miltei heti pudotuksen jälkeen seitsemän henkilöä ilmoittautui katuvasina NKVD:lle. Neljä asiamiestä pidätettiin syyskuun alussa 1942⁷⁶, ja ainoastaan yksi, ”Potapov”, pidätettiin vasta 8.1.1943 Moskovassa puna-armeijan säännöllisten kutsuntojen yhteydessä. Hänkään ei ollut täyttänyt suomalaisen tiedustelun antamaa tehtävää eikä hänellä ollut tarkoitustakaan sitä tehdä.⁷⁷

Suomalaiset tiedustelukoulut pudottivat asiamiehiään puna-armeijan selustaan sodan loppuun asti. Karjalais-suomalaisen neuvostotasavallan NKGB toteaa Neuvostoliiton NKGB:n 2. (vastavakoilu)hallinnolle 20.8.1945 osoittamassaan ”Selostuksessa vastavakoilutoiminnasta ja etsintätyöstä 1941–1945”, että Suuren Isänmaallisen Sodan aikana oli Karjalan Rintaman alueella puna-armeijan selustasta pidätetty 129 suomalaisten tiedustelukoulujen valmentamaa asiamiestä.⁷⁸

On todettava, että Karjalais-suomalaisen neuvostotasavallan NKGB:lla ei ollut korkeaa käsitystä suomalaisten tiedustelukoulujen toiminnasta. Edellä mainitussa selostuksessa todetaan, että ”riippumatta neuvostotasavankien käytön laajamittaisuudesta heidän suorittamansa työn tulokset selustassamme olivat vähäiset. Tämän asiamiesryhmän oikeusjutut osoittavat, että neuvostoselustaan saavuttuaan suurin osa tiedustelukouluissa valmennetuista ilmoittautui katuvasina ja luovutti muun muassa radiolähtettimensä, aseensa, koodinsa ja salakielensä.”⁷⁹

Tällä hetkellä ei ole mahdollista vahvistaa tai kumota Karjalan vastavakoilun johtopäätösten oikeellisuutta, mutta lienee selvää, että suomalaisissa tiedustelukouluissa oli valmennettu ja siirretty neuvostoselustaan huomattavasti suurempi määrä asiamiehiä kuin mitä saatiin pidäte-

tyiksi. Heidän etsintänsä jatkui vielä Suuren Isänmaallisen Sodan päätymisen jälkeen sekä Neuvostoliitossa että ulkomailla, ja etsinnöissä heidät lienee miltei kaikki saatu kiinni.

Neuvostoliittolaisten ja suomalaisten erikoispalvelujen salaisen sodan vaiheiden ja tulosten selvittäminen vaatii vielä paljon aikaa, mutta aikanaan se auttaa meitä ymmärtämään ja hahmottamaan paremmin Neuvostoliiton ja Suomen 1939–1940 ja 1941–1944 käymien sotien luonteen.

Suomentanut Carl-Fredrik Geust

Viitteet

- ¹ Seppälä, Helge, Itsenäisen Suomen puolustuspolitiikka ja strategia. Porvoo, Helsinki, WSOY, 1974, s. 222, 230.
- ² Heiskanen, Raimo, Saadun tiedon mukaan... Päämajan johtama tiedustelu 1939–1945. Helsinki, Otava, 1989, s. 181.
- ³ Ks. esim. Heiskanen, R., op. cit. s. 180–181; Suomen radiotiedustelu 1927–1944, s. 67–68; Koskimies, Tapio, Suomen sodanaikaisen tiedustelun salainen rahoitus ja sen käyttö. Sotahistoriallinen Aikakauskirja n:o 20, 2001, s. 184.
- ⁴ Heiskanen, R., op. cit. s.182.
- ⁵ UFSB RF po RK (Upvralenie Federalnoi Služby Bezopasnosti Rossiiskoi Federatsii po Respublike Karelia, Venäjän Federaation valtion turvallisuuspalvelun Karjalan tasavallan osasto), FLD. D. 25. T. 2. S. 378, S. 457; Hlabustov, O., Spetsnaz Suomi protiv Krasnoi Armii//Nezavisimoje vojennoje obozrenie. N:o 31. 2000. S. 5; Hlabustov, O., Finskie kommandos v sovetskom tylu//Novosti razvedki i kontrrazvedki. N:o 13–14. 2000. S.15; Jampolskij, B., Finnyi – «agressoryi ili osvoboditeli?». Iz istorii razvedyvatelno-diversionnoi dejatelnosti finskih spetslužb v gody vtoroj mirovoi vojny//Karelia N:o 40, 20.–22.06.1994.
- ⁶ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 457.
- ⁷ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 307–308.
- ⁸ Heiskanen, R., op. cit. s. 182. Rislakki, Jukka, Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa. Helsinki, Love Kirjat, 1982, s. 250.
- ⁹ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 1–3 – materialy ; TsGA RK F.287. Op.2. Ed. hr. 10. S. 91, 190, 194; Heiskanen, R., op. cit. s. 171, 181.
- ¹⁰ Heiskanen, R., op. cit. s. 182. Rislakki, J., op. cit. t. 1982, s. 250.
- ¹¹ Heiskanen, R., op. cit. s. 183.
- ¹² UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 1–4.
- ¹³ Heiskanen, R., op. cit. s. 190.
- ¹⁴ UFSB RF po RK, FLD. D. 32. S. 1; Hlabustov, O., Spetsnaz Suomi protiv Krasnoi Armii//Nezavisimoje vojennoje obozrenie. N:o 31. 2000. S. 5; Hlabustov, O., Finskie kommandos v sovetskom tylu//Novosti razvedki i kontrrazvedki. N:o 13–14. 2000. S. 15.
- ¹⁵ TsGA RK F.287. Op.2. Ed. hr. 10. S. 90, 195; UFSB RF po RK, FLD. D. 32. S. 1.

- ¹⁶ UFSB RF po RK, FLD. D. 32. S. 2–8.
- ¹⁷ UFSB RF po RK, FLD. D. 22. S. 32; Hlabustov, O., Spetsnaz Suomi protiv Krasnoi Armii//Nezavisimoje vojennoje obozrenie. N:o 31. 2000. S. 5; Hlabustov, O., Finskie kommandos v sovetском tylu//Novosti razvedki i kontrrazvedki. N:o 13–14. 2000. S. 15.
- ¹⁸ UFSB RF po RK, FLD. D. 22. S. 32.
- ¹⁹ TsGA RK F.287. Op.2. Ed. hr. 10. S. 71, 187.
- ²⁰ UFSB RF po RK, FLD. D. 22. S. 33, Heiskanen, R., op. cit. s. 183.
- ²¹ UFSB RF po RK, FLD. D. 22. S. 33.
- ²² UFSB RF po RK, FLD. D. 22. S. 61.
- ²³ UFSB RF po RK, FLD. D. 22. S. 34, 36.
- ²⁴ UFSB RF po RK, FLD. D. 22. S. 51, 33. *Osasto Rädyn lentomestari Toivo Parikan ohjaama HE-115 vei yöllä 15.–16.7.1942 asiamiehet Päljjärveltä Leberjärvelle noin 40 km Sorokasta länteen. Edellisenä yönä oli samalle järvelle viety Osasto Hartikaisen ilmavalvontapartiot 4 ja 5.* (ks. M. Peltonen: *Kaukopartioiden lentokuljetukset jatkosodassa ja Lapin sodan aikana, Sotahistoriallinen Aikakauskirja 14 (1995) s. 183 ja kartta s. 185.*) Elokuun alussa 1942 3./Er.P 4:n (Os. Martinan) partio 41/3 ja em. Os. Hartikaisen partiot kävivät vielä Leberjärvellä etsimässä ”A-miehiä”, mutta joutuivat vihollisväijytyksen kohteeksi. Suomalaiset partiot pääsivät kuitenkin irtautumaan, mutta menettivät varusteitaan. (ks. L. Saressalo: *Päämajan kaukopartiot jatkosodassa, Juva 1987, sivut 153 ja 170. Tämä kirja sisältää useita mainintoja nimettömien ”A-miesten” käytöstä ja kuljetuksista vihollisen selustaan.*) – *Kursiivihuomautus suomentajan lisäämä.*
- ²⁵ Heiskanen, R., op. cit. s. 183.
- ²⁶ UFSB RF po RK, FLD. D. 21. S. 2–6; Hlabustov, O., Spetsnaz Suomi protiv Krasnoi Armii//Nezavisimoje vojennoje obozrenie. N:o 31. 2000. S. 5; Jampolskij, B., Finnyi – «agressoryi ili osvoboditeli?». Iz istorii razvedyvatelno-diversionnoi dejatelnosti finskih spetslužb v gody vtoroj mirovoi vojny//Karelia N:o 40, 20.–22.06.1994; Hlabustov, O., Finskie kommandos v sovetском tylu//Novosti razvedki i kontrrazvedki. N:o 13–14. 2000. S. 15.
- ²⁷ UFSB RF po RK, FLD. D. 21. S. 4–5.
- ²⁸ UFSB RF po RK, FLD. D. 21. S. 8.
- ²⁹ UFSB RF po RK, FLD. D. 21. S. 5, 2.
- ³⁰ UFSB RF po RK, FLD. D. 21. S. 5, 2.
- ³¹ UFSB RF po RK, FLD. D. 29. T. 1. S. 199, 280; Tšiževskij, T. A., Na Murmanskom napravlennij//Dokumenty svidetelstrujot. Armeijskaja kontrrazvedka v gody vojny. SPB. ”Avrora-Dizain”. 1994. S. 121.
- ³² UFSB RF po RK, FLD. D. 29. T. 1. S. 199; Tšiževskij, T. A., Na Murmanskom napravlenni//Dokumenty svidetelstrujot. Armeijskaja kontrrazvedka v gody vojny. SPB. ”Avrora-Dizain”. 1994. S. 121.
- ³³ UFSB RF po RK, FLD. D. 29. T. 1. S. 199–200.
- ³⁴ UFSB RF po RK, FLD. D. 29. T. 1. S. 200.
- ³⁵ UFSB RF po RK, F. Sekretariat. Op.1. P. 120. S. 29.
- ³⁶ UFSB RF po RK, FLD. D. 22. S. 61; UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. – materialy.
- ³⁷ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 13.
- ³⁸ Rislakki, J., op. cit. s. 178–179.
- ³⁹ sm. naprimer, UFSB RF po RK, FLD. D. 32. S. 43.
- ⁴⁰ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 1–3 – materialy; Hlabustov, O., Finskie komman-

dos v sovetском tylu//Novosti razvedki i kontrrazvedki. N:o 13–14. 2000. S. 15. Heiskanen, R., op. cit. s. 182.

⁴¹ UFSB RF po RK, FLD. D. 32. S. 8; Hlabustov, O., Finskie kommandos v sovetском tylu//Novosti razvedki i kontrrazvedki. N:o 13–14. 2000. S. 15.

⁴² UFSB RF po RK, FLD. D. 22. S. 35; Hlabustov, O., Finskie kommandos v sovetском tylu//Novosti razvedki i kontrrazvedki. N:o 13–14. 2000. S. 15.

⁴³ UFSB RF po RK, FLD. D. 21. S. 54.

⁴⁴ UFSB RF po RK, FLD. D. 21. S. 5, 54.

⁴⁵ UFSB RF po RK, FLD. D. 32. S. 8; Tšizevskij, T. A., Na Murmanskom napravlenii// Dokumenty svidetelstrujot. Armeijskaja kontrrazvedka v gody vojny. S-PB. "Avrora-Dizain". 1994. S. 121.

⁴⁶ TsGA RK F. 287. Op.2. Ed. hr. 10. S. 91, 106, 190, 194; UFSB RF po RK, FLD. D. 22. S. 32; UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 458; UFSB RF po RK, FDTM. D. 8307. S. 26, D. 8309. S. 65; Vuoristo, Sakari, Sivulta sivulle II. Wienan Karjalaisen Liiton/Karjalan Sivistysseuran historia vv. 1906–1996. Vammalan Kirjapaino Oy, 1996, s. 23–30.

⁴⁷ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 3. S. 261–261; UFSB RF po RK, FLD. D. 22. S. 32.

⁴⁸ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 3. S. 261–262.

⁴⁹ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 319.

⁵⁰ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 9.

⁵¹ Heiskanen, R., op. cit. s. 181.

⁵² UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 4, 23, 78.

⁵³ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 3. S. 243.

⁵⁴ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 307.

⁵⁵ UFSB RF po RK, FLD. D. 21, 22, 25, 32 – materialy.

⁵⁶ sm. naprimer, UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 307–308.

⁵⁷ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 4.

⁵⁸ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 132, 282; UFSB RF po RK, FLD. D. 21. S. 2.

⁵⁹ UFSB RF po RK, FLD. D. 32. S. 5; Hlabustov, O., Spetsnaz Suomi protiv Krasnoi Armii//Nezavisimoje vojennoje obozrenie. N:o 31. 2000. S. 5; Jampolskij, B., Finnyi – «agressoryi ili osvoboditeli?». Iz istorii razvedyvatelno-diversionnoi dejatelnosti finskih spetslužb v gody vtoroj mirovoi vojny//Karelia N:o 40, 20.–22.06.1994; Hlabustov, O., Finskie kommandos v sovetском tylu//Novosti razvedki i kontrrazvedki. N:o 13–14. 2000. S. 15.

⁶⁰ sm. materialy UFSB RF po RK, FLD, D. 21, 22, 25. T. 1–3.

⁶¹ *Severnoje slovo julkaistiin vuosina 1941–1944 venäläisiä sotavankeja varten, eikä ollut mitään varsinaista "fasistilehteä"*. *Lehdellä oli vuonna 1944 myös rinnakkainen suomenkielinen nimike "Pohjolan sana"*. – *Suomentajan huomautus*.

⁶² UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 10–11.

⁶³ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 3. S. 264.

⁶⁴ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 1–3 – materialy.

⁶⁵ UFSB RF po RK, FLD. D. 22. S. 23, 35.

⁶⁶ UFSB RF po RK, FLD. D. 32. S. 6.

⁶⁷ UFSB RF po RK, FLD. D. 21. S. 2–8.

⁶⁸ UFSB RF po RK, FLD. D. 21, 22, 25. T. 1–3, 29. T. 1–2, 32 – materialy.

⁶⁹ UFSB RF po RK, FLD. D. 21, 22, 25. T. 1–3, 29. T. 1–2, 32 – materialy.

⁷⁰ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 13.

⁷¹ *Neuvostoliiton sisäasiain kansankomissariaatista (eli NKVD:stä) erotettiin 3.2.1941 valtion turvallisuuteen suoranaisesti liittyvät toiminnot ja perustettiin erillinen val-*

tionturvallisuuden kansankomissariaatti NKGB. Tämä organisaatiomuutos tehtiin sekä liittotasavallan että eri neuvostotasavaltojen tasolla (siis myös Karjalais-suomalaisessa neuvostotasavallassa). Vastavakoilusta vastasi NKGB:n 2. hallinto. Samalla lakkautettiin NKVD:n ns. erikoisosastot (OO), jotka olivat hoitaneet vastavakoilua kaikissa joukko-osastoissa. Näiden tilalle perustettiin puolustusasiain kansankomissariaatin NKO:n (ja vastaavasti sotalaivaston kansankomissariaatin NKVMF:n) alaiset vastavakoilosastot eri yksiköihin. Suuren Isänmaallisen Sodan sytyttyä 20.6.1941 liitettiin taas valtion turvallisuusfunktiot takaisin sisäasiain kansankomissariaattiin, NKVD:hen, ja NKGB lakkautettiin. 14.4.1943 perustettiin kuitenkin erillinen valtion turvallisuuden kansankomissariaatti NKGB uudellen. Muutama päivä myöhemmin, 19.4.1943 myös vastavakoilutoiminnan organisaatio muuttui: Puolustusasiain kansankomissariaattiin, NKO:hon, ja vastaavasti sotalaivaston kansankomissariaattiin, NKVMF:ään, perustettiin taas vastavakoilun päähallinto GUKR, joka sai pelottavan kutsumanimen Smerš ("Smert špionam" – "Kuolema vakoilijoille") ja jolla oli edustajia kaikissa rintamayksiköissä. Toukokuussa 1943 vahvistettiin NKGB:n organisaatio; 2. hallinnon tehtäväksi tuli vastavakoilu, ja uusi kansankomissariaatti vastasi näin ollen pääsääntöisesti selustan vastavakoilutoiminnasta. NKVD vastasi kuitenkin edelleen eräistä vastavakoilufunktioista, koska 15.5.1943 perustettiin myös NKVD:hen niin ikään "Smerš"-niminen vastavakoilosasto. – Ljubjanka-VTSK-KGB 1917–1960, Moskova 1997, sivut 28, 34 ja 40. Ilmeisesti sekavasta ja jatkuvasti muuttuneesta organisaatiosta johtui, että neuvostokirjallisuudessa käytetään usein yhteisnimeä "NKVD-NKGB" käsiteltäessä 1940-luvun valtion turvallisuustoimia. – Suomentajan huomautus.

⁷² Rislakki, J., op. cit. s. 249.

⁷³ TsGA RK F 287. Op.2. Ed. hr. 10. S. 20; UFSB RF po RK, FLD. 25. T. 4. S. 8–10; Leonov, I. J., Smirnov, N. T., V Stanje vraga. Na Murmanskom napravlenij//Dokumenty svidetelstvujot. Armeijskaja kontrazvedka v gody voiny. S-PB. "Avrora-Dizain". 1994. S. 180–210.

⁷⁴ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 2–10.

⁷⁵ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 375.

⁷⁶ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 78–133.

⁷⁷ UFSB RF po RK, FLD. D. 25. T. 2. S. 239–243.

⁷⁸ UFSB RF po RK, F. Sekretariat. Op.1. P.120. S. 28.

⁷⁹ UFSB RF po RK, F. Sekretariat. Op.1. P.120. S. 29–30.

Summary

THE FINNISH INTELLIGENCE SCHOOLS, 1941—1944

Blank spaces are to be found in research on the war between the Soviet Union and Finland in 1941-44, or the 'Continuation War' as it is called in Finland. This applies particularly in the sphere of the secret war. To elucidate this as a whole, the author has attempted to combine the results of research by Finns with information found in Russian archives.

When the Finnish army had advanced to Petrozavodsk and the River Svir and reached the Masel'ga isthmus towards Medvezh'egorsk at the beginning of December 1941, Finland went over to a strategic defence. A war of position began which lasted for two and a half years. The Finnish side gradually perceived that the war was going to last a long time. New information was needed about the Red Army and its plans. Intelligence from agents sent to the Soviet Union in the 1920s and 1930s showed itself to be useless. Great difficulties appeared in sending agents behind the Russian lines when in 1941 the fronts stabilized and the Russians started their own counter espionage activity.

In order to overcome the deficiencies and obtain current information about the enemy, the Finns remodelled their use of intelligence-gathering agents. Intelligence gathering by agents from the Intelligence Bureau of the Intelligence Department at General Headquarters formed an essential part of this and during the war included the training of agents at intelligence schools and the transfer of agents behind the rear of the Red Army. In addition the intelligence bureaux at Kajaani and Rovaniemi were available. These had customarily undertaken interrogations of prisoners of war and Russian deserters and had trained agents. The separate secret Detachment S was founded, which was subordinate to the Head of Intelligence. In preparing for the work lessons were sought from Tallinn and Prague, where the Germans had their own intelligence schools.

The heads of the intelligence schools and also many of the teachers were men experienced in the field of intelligence who had served in the Finnish 'special institutions' since the 1920s. Teachers were also enlisted from among prisoners of war including several Red Army officers. The body of instructors also included White émigrés.

The trainees were recruited from the prisoner of war camps. Initially the greater part of them were private soldiers and NCOs aged between nineteen and forty. No great attention was paid to their nationality because the majority trained were Slavs.

The biggest of the intelligence schools formed by the Finnish intelligence service was at Petrozavodsk, from where it was moved in 1943 to the neighbourhood of Sotjärvi and again from there in November 1943 to within the borders of Finland. The school had over ten instructors, of whom the majority had been born in Russia. About twenty agents were under instruction on the course at the same time. In total the number of agents trained varied between the eighty reported by the Finns and the 300 claimed in Russian sources.

The second long-lasting intelligence school was located on the north side of Rovaniemi. Twelve men served at the school under the direction of its head, Captain Harri Paatsalo, and in 1943 thirty-three men were under instruction there.

A small intelligence school functioned at Suomussalmi under the Kaajani intelligence bureau and its head, Major Pauli Martina. The school had nine staff and six men under instruction, four of whom came from White Sea Karelia.

The intelligence school at Medvezh'egorsk was clearly connected to the prisoner of war camp there, the commandant of which, in addition to his other duties, also directed this rather small school. The number trained rose to eleven, of whom four were of Karelian origin.

On the south side of Rovaniemi was located the Rovaniemi intelligence school, Abwehrgruppe 214, which was subordinate to the German 20th Mountain Army. The school had a total of fifty-two trainees, of whom some had completed an intelligence and agents' school in either occupied Estonia or Latvia before they came to Rovaniemi. It seems, on the basis of Russian source material, that the course was more systematic than that of the Finnish intelligence schools.

The Intelligence Department at General Headquarters determined the tasks for which those instructed at the intelligence schools were prepared. The agents received their assignments in written form from the

head of the school a day before their transportation to their area of operation. Twelve days were allowed for carrying out their assignment in the target area. The objectives were located about 200 km from the front line in the rear of the Russians, with the most distant objectives sited in Murmansk and Arkhangel'sk. The railways, particularly through traffic, were objects of particular attention.

Agents were transported to the rear in patrols of two to three men, most commonly by air, but sometimes also accompanied by a Finnish intelligence section (a long-range patrol).

A noteworthy point was that the agents from the Finnish intelligence schools were never given information about other agents working behind the Red Army's lines. The author considers this indicates that a Finnish network of agents had not been constructed behind enemy lines.

The Russians considered that they succeeded in the fight against the agents from the Finnish intelligence schools and the author regards as particularly successful the infiltration of a representative of the NKVD into the Petrozavodsk intelligence school where he worked undiscovered. On the basis of examination of the documents the Russians did not have a high opinion of the work of the Finnish intelligence schools.

VT-ASEMAN MENETTÄMINEN JA SIIHEN JOHTANEET TEKIJÄT KESÄLLÄ 1944

Pääaseman murruttua Valkeasaarella 10.6.1944 suomalaisjoukkojen puolustus jouduttiin vetämään ns. VT-linjalle, eli Vammelsuun–Taipaaleen puolustusasemaan, jota oli rakennettu suurin kustannuksin parisen vuotta, ja etenkin kevään 1944 aikana, mutta ei vielä ollut saatu lähes-tulkoonkaan valmiiksi. Siksi suomalaisten tyrmistys ja pettymys olivat ankaran kovat, kun VT-asemasta jouduttiin vetäytymään vain muutaman taistelupäivän jälkeen vihollisen Kuuterselässä tekemän läpimurron sekä sen moninaisten seurausten vuoksi. Näin asia on useimmissa historiateoksissa kerrottu jälkipolville.

Asiasta on myös toisenlainen, 1950-luvulta peräisin oleva, mutta eräisiin aivan viime aikoinakin julkaistuihin historiateoksiin asti yltänyt tulkinta. Sen mukaan Kuuterselän takaisin valtaamiseksi käynnistetty vastaisku epäonnistui ja jouduttiin keskeyttämään, koska sen oikeanpuolimmaisena ”portinpylväänä” ollut Ratsuväkiprikaati jätti asemansa Sahakylästä Suomenlahteen saakka.

Suomen sotahistorian eräästä erittäin merkittävästä vaiheesta on siten monenlaisia käsityksiä. Tapahtumista tulee kuluneeksi kuusikymmentä vuotta, mutta on kummallista, että syyllistämisen keihäät vieläkin len-televät, eikä tapahtuneesta ole päästy yhteisymmärrykseen.

Ilman että pyritäänkään hakemaan absoluuttista ja lopullista totuutta, seuraavassa on punnittu kirjallisuudessa esitettyjä käsityksiä, alkupe-räislähteitä ja uusimpia, myös silloisen vihollisen arkistoista saatuja tie-toja hyväksi käyttäen.

*) (s. 1948), valtiotieteen maisteri, toimii Kuuterselän–Sahakylän–Vammelsuun suurtaiselun käsikirjoittajana vireillä olevassa Suomen sodat 1939–45 -multimediaprojektissa.

Kuka puhuu totta?

Toimittuani vuosina 1994–1997 sotavainajien etsintätehtävissä useita kertoja VT-aseman alueilla ja kiinnostuttuani henkilökohtaisistakin syistä¹ VT-aseman eteläosien tapahtumista päätin perehtyä Ratsuväkiprikaatin siellä käymiin taistelutapahtumiin tarkemmin. Tutkin Sota-arkistossa säilytettävät sotapäiväkirjat ja taistelukertomukset sekä osallistuin useille veteraanien näille taistelupaikoille tekemille matkoille. Tällöin oli mahdollisuus keskustella tapahtumista niissä itse mukana olleiden kanssa, ja monelta sain nauhoitetuksi kertomuksen, johon sisältyi paljon painettuja historioita täydentäviä lisätietoja. Yleisvaikutelmakseni jäi Ratsuväkiprikaatin miesten terve ylpeys siitä, että vihollisen rintamahyökkäykset kyettiin VT-asemassa torjumaan kerta toisensa jälkeen ja olisi torjuttu vielä jatkossakin, ellei olisi tullut käskyä irtautua ja jättää asemat siitä syystä, että vihollinen oli muualta tehnyt läpimurron, pääsyt ratsuväen selustaan ja uhkasi motittaa linjassa taistelevat rykmentit.

Tätä taustaa vasten olin varsin yllättynyt ja ihmeissäni aivan toisenlaisista käsityksistä, joihin törmäsin parin seuraavan vuoden aikana.

Osallistuessani Savon Prikaatissa palvelleiden upseerien ja paikallisten maanpuolustusaktivistien retkelle Karjalan kannakselle kesällä 1999 ajoimme eräänä aamupäivänä Terijoelta Vammelsuun ja Uudenkirkon kautta Viipuriin. Jossakin Lempiälän kylän tienoilla eräs linja-auton keskiosassa istunut mikkililäinen evp-everstiluutnantti nousi puoliksi seisaalleen, viittoili kädellään vasemmalle ja huudahti: ”Täällä suomalainen ratsuväki juoksi kesällä 1944 pakoon niin, että punaiset housut vilkkuivat näreiden lomasta.” Olin kommentista yllättynyt ja ihmeissäni, mutta päätin antaa asian mennä saman tien toisesta korvasta ulos – varsinkin, kun kyseinen herra ei käsittääkseen edustanut kovinkaan kummoista sotahistorian asiantuntemusta. Mieleen asia jäi siitä huolimatta hautumaan.

Syksyllä 2002 lausuntoa varten valmisteltäväkseni tuli Sotamuseossa esitys, jossa puolustusvoimien rakennemuutosten vuoksi perustettavalle uudelle joukkoyksikölle, Hämeen Panssaripataljoonalle, esitettiin perinteitä viime sotiemme ajalta. Pataljoonan vuosipäiväksi esitettiin 14.6. Kuuterselän vastaiskun mukaisesti. Ensi ajatuksissa tuntui aika erikoiselta se, että perinnepäiväksi oli valittu tavoitteeseen johtamattoman ja Panssaridivisioonalle suuria tappioita aiheuttaneen taistelun päivä. Tämän kohdan perusteluina oli ehkä juuri siksi tunnetun ja lukuisia julkaisuja tehneen sotahistorioitsijaupseerin laatima muistio, jonka neljäs kohta ”Irtautuminen Kuuterselästä” kuului seuraavasti:

Tst.Os Puroman tappiot olivat kohoamassa siinä määrin, että kenraalimajuri Lagus esitti IV AK:n komentajalle vastahyökkäyksen keskeyttämistä. Varsinainen syy oli kuitenkin Vammeljärven eteläpuolella, Ratsuväkiprikaatin kaistalla, jonka puolustajat olivat jättäneet asemansa 14.–15.6. osittain luvatta, osittain paonomaisesti. Vasta 15.6. aamulla ratsuväen puolustus alkoi pitää. – Laguksen käskystä käynnistyi hallittu vetäytyminen Kuuterselästä kello 13 (JP 4) JP 2:n irtautuessa kello 15.10 viimeisenä. Tst.Os. Puroman joukot olivat olleet 15.6. aamupäivän loppun puolikaudessa Kuuterselän kyläparan ympärillä hetkellä, jolloin irtautumiskäsky joukoille saapui (alleviivaus kirjoittajan).²

Kahden tällaisen tapauksen jälkeen päätin selvittää, mistä tässä oli kysymys ja tehdä asialle jotakin. Otin yhteyden jo ennalta tuntemaani ja suuresti arvostamaani panssarieläjin historiantuntijaan.³ Selvitettyäni asian hän oli pahoillaan tapahtuneesta ja kertoi sekä perinneasiakirjan liitteessä että omissa teoksissaan käyttäneensä tässä asiassa lähteenä Wolf H. Halstin vuonna 1957 ilmestynyttä kirjaa *Ratkaisu 1944*⁴.

Asia alkoi vaikuttaa mielenkiintoiselta, mutta samalla myös tuoksahataa epäilyttävältä. Olihan Halsti itse toiminut läpimurtojen pääkohteeksi joutuneen 3. Divisioonan esikuntapäällikkönä VT-aseman taisteluiden aikana. Hänet tunnettiin omapäisenä ja itsekeskeisenä kirjoittajana, jonka sotahistoriateoksiin on jopa puolustusvoimien piirissä sovellettu poikkeuksellisen ankaraa lähdekritiikkiä.⁵

Tapahtumien kulku kesäkuussa 1944

Sen jälkeen kun Suomen marsalkka Mannerheim oli kenraaliluutnantti Airon kanssa neuvoteltuaan ja ylimpien rintamakomentajien kanssa puhelimitse keskusteltuaan vakuuttanut siitä, että vastahyökkäykseen tarvittavia voimia ei ollut käytettävissä riittävästi ennen joukkojen siirtoa Itä-Karjalasta Päämaja antoi lauantai-iltapäivällä 10.6.1944 käskyn Vammelsuun–Taipaleen aseman miehittämisestä ja ryhmittymisestä puolustukseen.

Alkutilanne

Länsi-Kannaksella rintamavastuuseen VT-asemassa määrättiin rannikolta alkaen kenraalimajuri Lars Melanderin komentama Ratsuväkiprikaa-

ti, kenraalimajuri Aaro Pajarin komentama 3. Divisioona ja kenraalimajuri A. E. Martolan komentama 2. Divisioona. Kaikki nämä kuuluivat kenraaliluutnantti Taavetti Laatikaisen komentamaan IV Armeijakuntaan. Joukkojen päätehtävänä oli ryhmittyä sitkeään puolustukseen ja torjua vihollisen hyökkäykset.

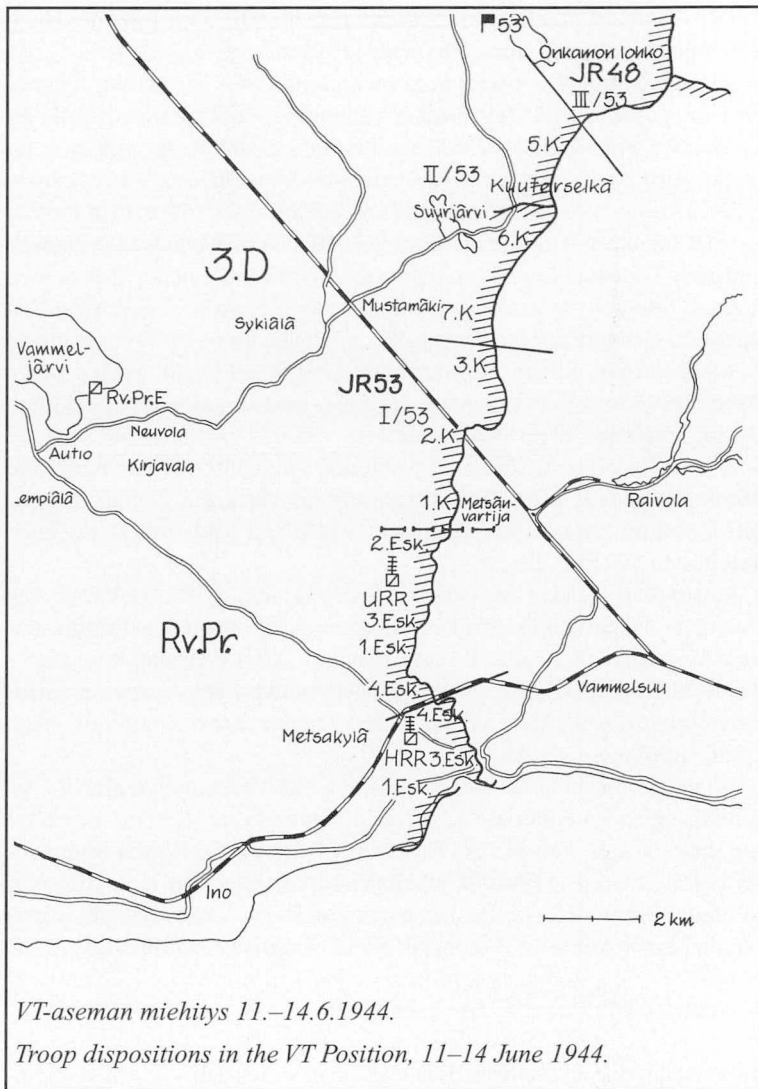
Huomionarvoista ja historiallisesti mielenkiintoista on, että puolustusaseman eteläisten osien miehittämiseen määrättiin joukot, jotka jo keväältävesta asti olivat olleet Päämajan reserveinä juuri samoja asemia rakentamassa ja valmistelemissa.

Koko VT-aseman pituus Vammelsuusta Taipaleeseen oli kaikkiaan 110 kilometriä. Suomenlahdesta päin siitä tuli Ratsuväkiprikaatin osuudeksi noin seitsemän kilometriä ja 3. Divisioonalle noin 30 kilometriä. Ratsuväkiprikaatin lohkolle aseman eteläpäässä oli siihenastisissa työvaiheissa panostettu enemmän, koska alueen kautta kuljivat sekä maantie että rautatie Koiviston kautta Viipuriin ja lisäksi myös suora maantieteyhteys Uudellekirkolle ja edelleen Viipuriin. Linnoitteita ja yhdyshautoja ei ollut saatu täysin valmiiksi, mutta ne tarjosivat kuitenkin vankan suojan puolustajille. Koilliseen päin linnoittamisen taso oli olennaisesti heikompi juuri Sahakylän sekä Kuuterselän välisillä metsä- ja suoalueilla, mutta parani taas Kivennavalla, jota suomalaisten puolella oli kaiken aikaa pidetty uhkasuuntana ja puolustuksen painopistealueena.

Ratsuväkiprikaatin tehtävät ja toiminta-alue

Ratsuväkiprikaatin komentaja antoi 10. 6. iltapäivällä suullisesti ja seuraavana aamuna kirjallisesti joukoilleen käskyn klo 24.00 mennessä miehittää VT-asema oikeana rajana karttasanat Suursuo, Hovimäki, Inonjoen suu ja rajanaapurina siellä Rannikkotykistörykmentti 2 (RTR 2). Prikaatin vasempana rajana olivat karttasanat Airikkala, Neuvola, Kiimasuo, Metsänvartija, Tervasmäki ja rajanaapurina siellä 3. Divisioona.⁶

Ratsuväkiprikaatin lohko jaettiin kahteen osaan siten, että vasemmalta sijoitettiin eversti Hans Olof von Essenin komentama Uudenmaan Rakuunarykmentti ja oikealle eversti Gustaf Ehrnroothin komentama Hämeen Ratsurykmentti. Se oli ryhmitetty siten, että rantakaistalla olivat luutnantti Voitto Niskasen johtama Ensimmäinen Eskadroona, 1./HRR, sekä luutnantti Ville Peuran 2./HRR ja niistä pohjoisemmaksi ratsumestari Martti Virkkusen 3./HRR sekä ratsumestari Lauri Putkosen

VT-aseman miehitys 11.–14.6.1944.

Troop dispositions in the VT Position, 11–14 June 1944.

4./HRR.⁷ Saumakohtana oli Koiviston rautatielinja, joka kuului URR:n puolelle. Siitä ylöspäin eskadroonien järjestys oli 4./URR päällikkönään ratsumestari Markus Palokangas, luutnantti Antti Haanpään 1./URR, luutnantti Verner Hippeläisen 3./URR ja luutnantti Viktor Janssonin 2./

URR.⁸ Viimeksi mainitun saumanaapurina oli I/JR 53:n 1. Komppania, jonka päällikkönä oli luutnantti Mauri Helle.⁹

Kenttätyövaiheiden aikaisen komentopaikkansa Ratsuväkiprikaatin komentaja päätti pitää toistaiseksi Vammeljärven kaakkoisrannalla sijaitsevassa kaksikerroksisessa hirsihuvilassa, vaikka se paikkana jäi melkoisesti sivuun prikaatin varsinaisesta vastuualueesta VT-asemassa. URR:n komentopaikka perustettiin maastoon noin 750 metriä luoteeseen Kannaksen Ammattikoulusta ja HRR:n komentopaikka Vammelsuussa VT-aseman betonikorsuun noin 500 metrin päähän ”rakkauden hautana” tunnetusta venäläisestä kappelista pohjoiseen. URR:n huollon käyttöön osoitettiin Uudellekirkolle johtavan tien osa Vammelsuusta Lempiälään asti. Ratsuväkiprikaatin huoltoportaat oli sijoitettu pääosin Neuvolan–Kirjavalan–Lempiälän alueille, joista on ajoneuvoilla yhteydet linjassa taisteleviin yksiköihin.¹⁰

Ratsuväkirykmenteillä oli tässä vaiheessa huomattavia vahvennuksia: kummallakin osia prikaatin panssarintorjuntayksiköstä, Tykkieskadronasta, samoin Pioneerikomppaniasta – HRR:llä lisäksi vielä Erillinen Pataljoona 20 (Er.P. 20).

Ratsuväkiprikaatiin organisesti kuuluva, majuri Jorma Vetren komentama Jääkäripataljoona 1 oli edellisenä myöhäisiltana alistettu suoraan IV Armeijakunnalle. Everstiluutnantti Tapio Peitsaran komennossa oleva Jääkäripataljoona 6 oli jo pitkään ollut erillään osana Ahvenanmaan puolustusta, mutta saanut uudessa tilanteessa määräyksen palata takaisin prikaatin yhteyteen.

Tykistön taistelujaotus määrättiin siten, että Vanhamyllyn alueille sijoitettavan Kevyt Patteristo 12:n 1. ja 3. Patteri toimivat rykmenttien tukipattereina ja 2. Patteri sekä Ratsastava Patteri koko Ratsuväkiprikaatin yhteispattereina. Tykistökomentajana toimi Kev.Psto 12:n komentaja majuri Aimo Mattila. Raskas patteristo 16 sai lisäksi päätehtävänsä ohella käskyn varautua toimintaan Ratsuväkiprikaatin lohkolle.

Kolmannen Divisioonan taisteluryhmitys

Taisteluhälytyksen saatuaan 3. Divisioonan siihen asti Viipurissa sijainnut esikunta oli siirtynyt lähemmäksi joukkojaan ja aloittanut toimintansa Uudellakirkolla Petäjaniemen kartanon alueella.

Käskey joukkojen puolustukseen ryhmittämistä varten annettiin Petäjaniemessä sunnuntaiamuna 11.6. klo 8.30. Sen mukaisesti divisioonan tuli miehittää pääosillaan VT-asema noin 30 kilometrin levyisellä loh-

Divisioonankomentaja, kenraalimajuri Aaro Pajari sekä hänen esikuntapäällikkönsä, everstiluutnantti Wolf H. Halsti kesällä 1944. (SA-Kuva)

The divisional commander Major-General Aaro Pajari with his chief of staff, Lieutenant-Colonel Wolf H. Halsti, in summer 1944.

kolla, jonka oikeana rajana oli Ratsuväkiprikaatin ja 3. D:n väliraja karttasanojen Airikkala, Neuvola, Kiimasuo, Metsänvartija, Tervasmäki mukaisesti ja vasempana rajana 3.D:n ja JR 6:n väliraja karttasanojen Härkäjoki, Ahijärven länsiranta, Suksisuo, Horho-ojan haara Väljämetsän itäpuolelta. Divisioonan lohko jaettiin kahtia Liikolanjärven kohdalta. Oikealle määrättiin Jalkaväkirykmentti 53 ja vasemmalle Jalkaväkirykmentti 11. Niiden oli samana päivänä klo 15:een mennessä määrä miehittää VT-asema. JR 53:n tykistöueksi muodostettiin Tykistöryhmä M komentajanaan everstiluutnantti Mäkiprosi ja JR 11:n tueksi Tykistöryhmä H majuri Arnold Hallonbladin johdolla.¹¹

IV Armeijakunnalta illalla saadun käskyn ja vihollisen oletettujen hyökkäyssuuntien mukaisesti 3. Divisioonassa puolustuksen painopiste oli vasemmalla Kivennavan alueella päätien suunnassa.

Divisioona piti sille määrättyä vastuualuetta kohtuuttoman laajana ja halusi kaventaa sitä. Pajarin esityksestä hänen divisioonansa vasen sauma 2. Divisioonan kuuluvan JR 6:n kanssa siirrettiin jo 11.6. klo

11.15 kulkemaan karttasanojen Härkäjoki–Saarijärvi–nimetön lampi–Kylmäojan mäki ”K”:n pohjoispuolella–p.99–Väljämetsä.¹²

Kenraalimajuri Aaro Pajarin komentaman 3. Divisioonan kavennettu puolustusalue Sahakylän ja Kivennavan välillä jaettiin kolmeen osaan. Äärimmäisenä oikealla oli Kuuterselän lohko, jota puolusti everstilutnantti Albert Ravilan komentama JR 53 tukenaan I/KTR 9:stä ja RsPsto 16:sta koostuva everstilutnantti Hankipohjan tykistöryhmä. Eversti Väinö Forsbergin komentama JR 48 (I ja II Pataljoonat sekä III/JR 53) vastasivat Onkamon lohkoista tukenaan majuri O. Koskisen I/KTR 16. Vasemmanpuoleisena Viipurin Kivennavan valtatie molemmin puolin oli Palokankaan alalohko, jonka pääjoukkona oli eversti Aksel Vuokon komentama JR 11 (– III P) tukenaan majuri Eero Nuolimaan Tykistöryhmä (III/KTR 16, II/KTR 8, RsPsto 18 ja RsPsto 14).¹³ Myöhemmässä vaiheessa I/KTR 16 liitettiin Tykistöryhmä Hankipohjaan, joka tuki Divisioonan oikean puolen ja Tykistöryhmä Nuolimaa vasemman puolen joukkoja.

Reserveinä 3.Divisioonalla olivat majuri V. Loimun Erillinen Pataljoona 13 Pitkälammen lounaispuolella ja majuri E. Heinon komentama I/JR 48 Kauko-Lempeelässä Suulajärven itäpuolella.

Sahakylän–Kuuterselän lohkoista vastannut Jalkaväkirykmentti 53:n komentaja everstilutnantti Albert Ravila ryhmitti joukkonsa siten, että oikeanpuolimmaisena URR:n saumasta Sahakylän koillispuolelle oli yleisesikuntamajuri Sakari Jahnukaisen komentama I Pataljoona ja siitä vasemmalle Mustalammelle asti majuri Aito Keravuoren II Pataljoona. Ravila siirsi komentopaikkansa lohkon vasemmalle sivustalle Onkamajärven länsipuolelle lähellä etulinjaa sijaitsevaan VT-aseman pallokorsuun.

Linjaan puolustukseen ryhmittyvät JR 53:n komppaniat olivat oikealta Metsänvartijalta lähtien Jahnukaisen pataljoonaan kuuluvat 1.K päälikkönään luutnantti Mauri Helle, luutnantti Erik Francken 2.K, luutnantti Arvo Siren 3.K Merisuohon asti ja siitä vasemmalle Keravuoren pataljoonasta luutnantti Martti Kailan 7.K, luutnantti Jaakko Piuholan 6.K ja kapteeni Veikko Haurun johtama 5.K.¹⁴ Raivolasta tulevan tien kohdalla olivat 6. Komppanian asemat, ja pataljoonan komentopaikka oli sijoitettu betonikorsuun kansakoulun mäellä Kuuterselässä. Jahnukaisen komentopaikka sijaitsi hiekkakuopassa Sahakylän luoteispuolella. Keravuorella oli puolustettavanaan VT-asemaa kuuden ja Jahnukaisella viiden kilometrin leveydeltä.

Ensimmäiset neuvostojoukot saapuivat VT-aseman edustalle Sahakylän kohdalla illalla 11.6. noin vuorokauden suunniteltua aikatauluun edellä. Samoihin aikoihin vihollinen eteni myös Raivolasta Kuuterselän suuntaan ja hyökkäsi HRR:n lohkolle Tyrisevän kohdalla. Illan aikana kaikki tiedusteluhyökkäykset onnistuttiin torjumaan.

Jalkaväkirykmentti 53:n lohkolle taistelutoiminta alkoi maanantaina 12.6. klo 2.15, kun vihollinen hyökkäsi ensimmäisen pataljoonan (I/JR 53) alueella noin kahden komppanian ja yhden panssarivaunun voimin pääradan itäpuolella Sahakylän asemia vastaan. Hyökkäys torjuttiin tykistön, kranaatinheittimistön ja jalkaväen tulella. Samanaikaisesti rykmentin muiden pataljoonien taisteluetuvariot vetäytyivät VT-asemaan. Noin joukkueen vahvuinen vihollisosasto asettui III/JR 53:n puolustusasemien eteen. Aamupäivän aikana vihollinen liikehti asemien edessä Raivolasta Kuuterselkään ja Sahakylään johtavilla teillä. Havaintoja tehtiin useista panssarivaunuista.

Kello 17 vihollinen suuntasi noin tunnin kestävän voimakkaan tykistötulen sekä ilmapommituksen Kuuterselän alueelle ja hyökkäsi noin pataljoonan voimin painopisteenä Raivolan–Alamaan tien suunta.

Ratsuväkikiprikaatin lohkoilla vihollinen teki aamukahdeksasta aina puoleenyöhön asti useita tiedusteluluontoisia hyökkäyksiä ja ampui niitä ennen suomalaisten aseisiin tulivalmisteluja. Kaikki hyökkäykset onnistuttiin päivän aikana torjumaan.

Kun suurhyökkäys oli tähän mennessä murtanut suomalaisten pääaseman ja vain kahdessa päivässä edennyt seuraavan puolustusaseman edustalle, Neuvostoliiton asevoimien ylin johtoesikunta ”Stavka” antoi Leningardin Rintaman komentajalle armeijakenraali Leonid Govoroville käskyn käyttää menestystä hyväkseen ja jatkaa hyökkäystä siten, että Viipuri tuli vallata 18.–20.6. mennessä.

Puna-armeijan tiedustelu oli selvittänyt suomalaisten ryhmykset sekä linnoituslaitteiden sijainnit ja valmiusasteet. Todettuaan, että puolustajan päävoimat oli koottu Kivennavan kautta Viipuriin johtavan tien suunnalle Govorov päätti siirtää painopisteen etelämmäksi rannikon kautta kulkevien tielinjojen suuntaan. Toiseksi painopisteeksi hän määräsi Kivennavan koillispuolisen alueen Siiranmäen kohdalla. Siellä hyökkäävän 23. Armeijan tuli murtaa VT-asema ja jatkaa hyökkäystä Kiviniemen suuntaan.

Kenraaliluutnantti Gusevin komentaman Neuvostoliiton 21. Armeijan

läpimurtokohdiksi määritettiin VT-aseman eteläpään osat Kuuterselän, Sahakylän ja Metsäkylän–Vammelsuon alueilla. Näihin suuntiin jo aiemmin kenraaliluutnantti M. S. Tihonovin johdolla kohdennetun 108. Jalkaväkiermeijäkunnan lisäksi määrättiin myös kenraalimajuri A. S. Grjaznovin komentama 110. Jalkaväkiermeijäkuunta sekä tykistön pääosat.

Suomalaisten toisen puolustusaseman murtamiseen tähtäävän hyökkäyksen oli määrä alkaa keskiviikkoamuna 14.6.1944. Joukkojen salattavaan uudelleenryhmittymiseen oli siten aikaa 13.6. vastainen yö, päivä sekä hyökkäyksen alkamista edeltävä yö.¹⁵

3. Divisioonan komentopaikka siirrettiin 13.6. aamuyöllä klo 5.00 mennessä Äimissuon eteläpuoliseen rotkomaastoon. Eversti Forsbergin komentama Jalkaväkirykmentti 48 otti klo 6.00 rintamavastuun Onkamon lohkolla ja sille alistettiin III/JR 53 sekä 25. Tykkikomppania. Jalkaväkirykmentti 53:n vasempana rajana oli tästä lähtien Liikolan lounainen tienhaara–Onkijärvi–Mustalampi–Sääskijärvi.

Hämeen Ratsurykmentin lohkolla vihollinen aloitti hyökkäykset klo 8.30 ja jatkoi niitä lähes puoleenyöhön saakka. Puolilta päivin alkoi voimakas, noin kolme tuntia kestävä tulivalmistelu ja lähes sadan koneen voimin tehty ilmapommitus Koiviston radan molemmille sivuille ja klo 15 sitä seurasi panssarivaunujen sekä maataistelukoneiden tukema jalkaväen hyökkäys, jonka painopiste oli ratsuväkirykmenttien saumakohdassa. Hyökkäykset torjuttiin. Tässä vaiheessa Jääkäripataljoona I palasi kokonaisuudessaan Ratsuväkiprikaatin yhteyteen ja sijoitettiin reserviksi Inon tien alueelle.

Neuvostojoukkojen pääosissa päivä kului kiireisissä hyökkäysvalmisteluissa. Tykistön ja ampumatarvikkeiden siirrot uusiin tuliasemiin johti 3. Läpimurtoarmeijäkuunta, jolla oli joukkojen nopeaa ohjaamista varten lukuisia upseeripartioita ja maastollisten esteiden selvittämiseksi käytössään 24 pioneeripataljoonaa. Niinpä kesäkuun 13. päivän päättyessä suomalaisten VT-aseman eteen Kuuterselän, Vanhasahan ja Metsäkylän vastaisille alueille oli keskitetty lähes 110 tykistö- ja kranaatinheitinpatteristoa, mikä merkitsi noin 250 putkea rintamakilometriä kohden.¹⁶

Vihollisen päähyökkäys keskiviikkona 14.6.

Vihollinen aloitti aamulla laajaa ja huolellisesti suunniteltua läpimurtohyökkäystä edeltäneen tulivalmistelun käyttäen tehokkaasti hyväkseen tykistöä ja ilmavoimia. Hyökkäys kohdistui samanaikaisesti IV Armei-

jakunnan alueilla Ratsuväkiprikaatin, 3.Divisioonan sekä myös 2.Divisioonan puolustuslohkoille. Viimeksi mainitussa painopisteenä olivat Saarenmaan ja Siiranmäen alueet.

Ratsuväkiprikaatin kaistalla tykistökeskitykset alkoivat keskiviikkona 14.6. klo 7.00 ja kestivät yhtäjaksoisesti puolitoista tuntia. Niiden päätyttyä jalkaväki aloitti hyökkäyksensä painopisteiden ollessa ratsuväkirykmenttien saumassa Koiviston radan kohdalla sekä rannikkokaistalla Vammelsuussa. Hyökkäys johtikin vihollisen paikalliseen läpimurtoon 4./URR:n alalohkolla Koiviston radan pohjoispuolella, mutta linjat palautettiin yksikön omin voimin klo 10.20 reservejä käyttämättä. Tilanteen uhanalaisuuden vuoksi Jääkäripataljoona 1:n päävoimat siirrettiin kuitenkin Uudenmaan Rakuunarykmentin taakse. Taistelut jatkuivat Ratsuväkiprikaatin lohkoilla kiivaina koko päivän, mutta vihollisen eteneminen omiin aseisiin onnistuttiin kerta toisensa jälkeen torjumaan.¹⁷

3. Divisioonan alueilla hyökkäysvalmistelut olivat tiedustelun ja joukkojen itse tekemien havaintojen mukaan kohdistuneet ensisijaisesti Kuuterselän harjanteeseen sekä toisaalta Sahakylän alueelle ja divisioonan oikeaan sivustaan, jossa rintamavastuussa oli majuri Sakari Jahnukaisen johtama Jalkaväkirykmentti 53:n I Pataljoona.

Jahnukaisen alalohkolla vihollistykistön tulivalmistelu alkoi klo 6.30 ja sen jälkeen hyökännyt vihollisen jalkaväki oli jo aamukahdeksalta onnistunut pääsemään aseisiin 1. Komppanian oikealla sivustalla IV ja III Joukkueiden kohdalla. Pataljoonan Jääkärijoukkue määrättiin vastaiskuun klo 8.10, mutta se joutui vetäytymään takaisin matkalla kokemansa kovan tykistökeskityksen vuoksi. Vastaisku tehtiin kapteeni Toivo Terhon esikunnasta ja huollosta kokoamin tilapäisvoimin. Vihollinen onnistuttiinkin karkottamaan muualta paitsi äärimmäisenä oikealla IV Joukkueen alueella olevasta Metsänvartijan tukikohdasta. Tästä hoitamatta jääneestä sisäänmurosta tuli samalla vaikea ongelma saumanaapurille, luutnantti Viktor Janssonin johtamalle 2./URR:lle, koska vihollinen ryhtyi saman tien työntämään panssarivaunuilla vahvistettuja jalkaväkijoukkojaan suomalaisten selustaan.

Viktor Janssonin kertoman mukaan hänen yksikkönsä taistelupäivän aikana tekemät havainnot viittasivat useiden vihollispataljoonien siirtymiseen läpimurtokohdasta heidän vasemman sivustansa ohitse selustaan. Erityisen vilkasta vihollisen toiminta oli loppuiltapäivän tuntien aikana.¹⁸

Tässä vaiheessa suomalaisten selustaan päässyt vihollinen ei kuitenkaan vielä ryhtynyt toimimaan aktiivisesti etelään päin, vaan suuntasi

joukkonsa murtokohdasta luoteeseen kohti Neuvolaa ja Sykiälää. Joukoilla oli mitä ilmeisimmin käsky yhdistää voimansa Kuuterselästä lävitse murtautumaan käskettyjen osastojen kanssa.

Kun I/JR 53:n kaikki reservit olivat taistelussa Metsänvartijan suunnalla, vihollinen pääsi jo aamulla murtautumaan linjojen lävitse myös Sahakylässä. Majuri Jahnukaisen pyydettyä apuvoimia määrättiin IV Armeijakunnan reservinä ollut Jääkäripataljoona 6 kello yhdeksän aikaan avuksi selvittämään tilanne. Yhdessä JR 53:n joukkojen kanssa se valtasi vastahyökkäyksillä Sahakylän alueet takaisin ja siirtyi sen jälkeen varmistamaan Mustamäen tietä.

Vaikka uhkaava tilanne oli pääosin onnistuttu selvittämään, vihollisen painostus jatkui ja jo puolenpäivän aikaan I/JR 53 aloitti vetäytymisen asemistaan: aluksi 3. Komppania ja pian sen jälkeen myös seuraavana oikealla oleva 2. Komppania. Kello 14.10 mennessä koko I/JR 53:n pääosat olivat vetäytymässä asemistaan.¹⁹ Syynä tähän oli Kuuterselässä II/JR 53:n kaistalla tapahtunut laaja läpimurto.

Tässä epäselvässä vaiheessa 3. Divisioonan Esikunta pyysi klo 13.05 IV Armeijakunnan Esikunnalta, että divisioonan oikea sauma siirrettäisiin pohjoisemmaksi ja että vastuu Sahakylän tapahtumista näin siirtyisi Ratsuväkiprikaatille, jolle myös I/JR 53 samalla alistettaisiin.²⁰ Armeijakunta ei suostunut esitykseen, vaan ilmoitti puoli tuntia myöhemmin, että 3.D:n komentaja on edelleenkin vastuussa Sahakylän suunnasta. Pajari ja hänen esikuntansa eivät kuitenkaan hellittäneet, koska klo 14:n jälkeen IV AK:n esikuntapäällikkö sitten ilmoitti puhelimitse, että Divisioonan oikea raja siirretään linjalle Kuuterselänjärvi–Merisuon koillislaita–Raivola, ja tämän linjan lounaispuolella olleet joukot alistettiin toistaiseksi kenraalimajuri Melanderille.²¹

Muuttuneiden komentosuhteiden johdosta Melander lähetti käskyn, että kaikki Sahakylän–Mustamäen alueella toimivat joukot alistetaan Jääkäripataljoona 6:n komentajalle, everstiluutnantti Tapio Peitsaralle. Tehtävänä oli selvittää nopeasti tilanne Sahakylässä ja varmistaa Mustamäen tie. Linjat VT-asemassa oli määrä miehittää uudelleen ja pitää.

Ennen kuin toimenpiteet ehtivät käynnistyä, Peitsara sai tiedon, jonka mukaan Mustamäestä lounaaseen sijaitsevalle Sotko-ojalle asti edenneet vihollisjoukot uhkaavat Uudenmaan Rakuunarykmentin huoltotietä. Hän päätteli, että vihollinen on päässyt laajaan läpimurtoon ja antoi majuri Jahnukaiselle käskyn siirtyä tielinjan suojaksi. Siten I/JR 53:n loputkin osat irtautuivat klo 16.33 ja vetäytyivät suuntaan 46.00. Neuvolan, Kirjavalan ja Lempiälän kyllien kautta pataljoona saapui klo 21

*Ratsuväkiprikaatin komentaja, kenraalimajuri Lars Melander komento-
paikallaan Vammeljärvellä ennen vihollisen yllätysiskua. (SA-kuva)*

*Major-General Lars Melander, commander of the Cavalry Brigade, at
his command post at Vammeljärvi before the enemy's surprise attack.*

mennessä Riesjärven pohjoispuolelle Putrolaan, missä asettui taloihin lepäämään.²²

Myös pohjoisempaan tilanne oli ollut alusta lähtien vakava. Aamuseitsemältä 14.6.1944 alkaneen voimakkaan tykistövalmistelun ja pommituksen jälkeen vihollinen hyökkäsi panssarivaunujen tukemalla jalkaväellä Kuuterselkään kaakosta johtavan tien suunnalta. Sen onnistui murtaa VT-asema ja työntää aluetta majuri Aito Keravuoren johdolla puolustavat II/JR 53:n joukot noin yhdeksän aikaan kyläaukean tukilinjalle. Niiden avuksi saapui reserveistä majuri E. Heinon komentama I/JR 48, mutta vihollisen ankaran painostuksen vuoksi joukkojen oli puolenpäivän jälkeen irrottauduttava asemistaan ja vetäydyttävä Kuuterselän kyläaukean pohjoispuolelle.

Asemien palauttamiseksi kenraalimajuri Pajari antoi 14.6. klo 17 everstilutnantti Ravilalle käskyn muodostaa taisteluosasto ja lyödä vihollinen vastaiskuilla takaisin. Siihen tarvittavat joukot olivat kuitenkin jo sitoutuneina taisteluihin, joten vastaiskusuunnitelmasta luovuttiin.

Vastahyökkäys Kuuterselässä

Kun muut reservit oli käytetty, IV Armeijakunnan komentaja määräsi Panssaridivisioonan vastaiskuun. Saarrostuhan vuoksi Ps.D:n komentaja kenraalimajuri Ruben Lagus päätti kuitenkin käyttää vastaiskuun vain vahvennettua Jääkäriprikaatia (pl. JP 5), jonka komentajana oli eversti Albert Puroma. Valmistelut käynnistettiin klo 16. Prikaatiin kuuluvien Jääkäripataljoonien vahvistuksina olivat Rynnäkkötykkipataljoona ja Raskas Patteristo 14. Johtosuhteet ovat kaksijakoiset, koska Pajari ja Lagus eivät päässeet yksimielisyyteen alistussuhteista.

Vastaiskujoukot ryhmittäytyivät Pamppalassa ja majuri Paavo Lammetmaan komentaman Jääkäripataljoona 2:n ollessa kärkejoukkona etenivät I/JR 48:n aseisiin, saivat taistelusketun viholliseen noin klo 17 ja työntyivät illan mittaan Onkijärven eteläpään tasalle. Pataljoonan tukena oli kaksi rynnäkkötykkiä. Vasemmalla sivulla hyökkäsi majuri Eero Leppäsen komentama Jääkäripataljoona 4 ja oikealla majuri Jouko Hynnisen komentama Jääkäripataljoona 3, joka taistelun edetessä siirtyi kärkejoukoksi ja päästi JP 2:n taakseen reserviksi. Tykistöryhmä Nuolimaa ampui klo 22:sta lähtien useita tulivalmisteluja, ja Jääkäriprikaatin hyökkäys käynnistyi vajaata tuntia myöhemmin.

Liikolasta Kuuterselkään johtavan tien suunnassa hyökkäsi majuri Erik Åkermanin komentama Rynnäkkötykkipataljoona, jonka kolmella kompaniialla oli käytössään parikymmentä saksalaisvalmisteista Stu-40-rynnäkkötykkiä. Kapteeni C.-B. Kvikantin johtama 1. Komppania avasi tien Kuuterselän kyläaukealle tuhoamalla lukuisia vihollisen tien varrelle varmistukseen jättämiä vaunuja. Taisteluissa syntyi omiakin tappioita, ja kapteeni T. Kumlinin johtama 3. Komppania jatkoi hyökkäyksen kärkenä. Kapteeni K. von Troilin johtama 2. Komppania oli samanaikaisesti varmistamassa oikeaa sivustaa Vammeljokilinjalalla, jonne vihollinen oli edennyt Mustamäestä Kanneljärvelle johtavaa tietä pitkin.

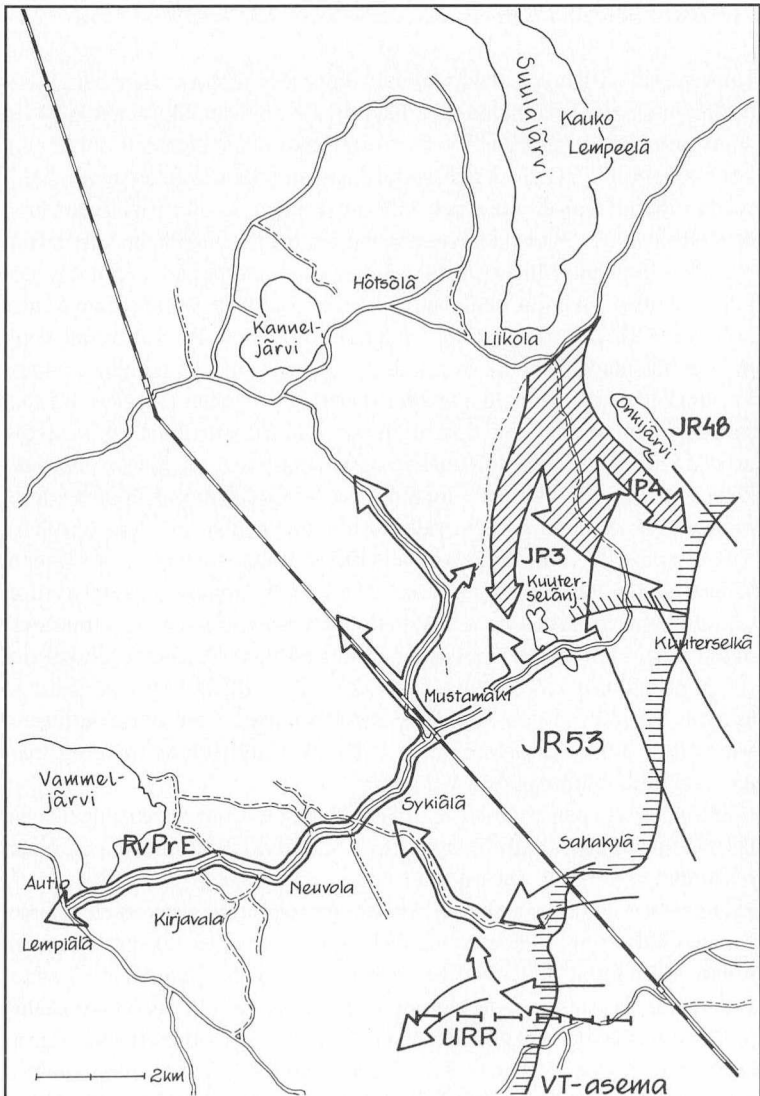
Kuuterselässä vihollinen työnnettiin kyläaukealle, jossa taistelut jatkuivat koko yön. Jääkäripataljoona 4 ja Jääkäripataljoona 3 pääsivät osillaan sulkuasemaan asti, mutta sitten niiden voimat ehtyivät. Eteenpäin pääsy ilman lisävoimia oli mahdotonta ja asemien pitäminenkin osoittautui vihollisen ankaran painostuksen ja vastahyökkäysten vuoksi vaikeaksi.

Kuuterselän harjanteen eteläpuolelta lounaaseen johtavan tienhaaran jouduttua puna-armeijan haltuun se käynnisti iltapäivän alkutunteina hyvin suunnitellut ja valmistellut ”syvän iskun” jatko-operaationsa. 1. Punalipun kunniamerkillä palkitusta panssariprikaatista sekä sitä tukemaan määrättyistä tulivoimaisista jalkaväen saatto-osastoista koottu liikkuva ryhmä työntyi tilannetta hyväksi käyttäen pian puolenpäivän jälkeen suomalaisten selustaan kohti Mustamäkeä tavoitteenaan Vammeljärven lounaispuolella sijaitseva Aution tienhaara, jossa tie Sykiälän ja Neuvolan kautta kulkevana yhtyi Vammelsuun–Uudenkirkon tiehen. Panssarivaunuja oli noin seitsemänkymmentä ja jokaisen kannella oli kymmenkunta automaattiassein – konepistoolein tai pikakiväärein – aseistettua sotilasta. Panssarivaunujen perässä tuli traktorien vetämiä panssaroituja perävaunuja täynnä jalkaväkeä. Osaston tehtävä oli suunniteltu huolellisesti ja sen tukena oli maataistelukoneita, joiden toimintaa johdettiin panssarikärjestä radion sekä valoammusten ja valokuovaluotien avulla.

Suomalaisille, jotka eivät lainkaan olleet osanneet varautua tällaiseen, yllätys oli täydellinen – varsinkin, kun 3. Divisioonasta kukaan ei ollut ymmärtänyt ilmoittaa panssariosaston läpimurrosta sen etenemissuunnassa olevia joukkojen huoltoalueita ja esikuntia. Panssarit ajoivat tielinjaa pitkin ampuen tykeillään ja konekivääreillään kohdalle sattuvia ajoneuvoja ja huoltokeskuksia. Vaunujen kansilla oli automaattiassein varustettua jalkaväkeä, joka yllätystä hyväksi käyttäen tulitti suomalaisien suojautumatonta elävää voimaa.

Mustamäessä panssarit pysähtyivät rautatien tasoristeyksen alueelle. Ne lähtivät uudelleen liikkeelle noin klo 17.30. Sykiälän tienhaarassa olleet heikennetyt ja ilman panssarintorjunta-aseita olleet JP 6:n jääkärit eivät kyenneet pysäyttämään vaunuja, mutta tuottivat tuhoa saattojalkaväelle. Ennen uudelleen liikkeelle lähtöään panssariosasto jakautui kahteen osaan, joista toinen kääntyi oikealle luoteeseen kohti Kanneljärveä johtavalle tielle ja eteni nopeasti Vammeljokilinjalle. Tällöin JR 53:n taistelua tukeva Tykistöryhmä Hankipohja joutui irtautumaan tuliasemistaan ja vetäytymään Kanneljärven ja Suulajärven väliselle kannakselle Hötsölän tiekolmion alueelle. Tilanne oli täälläkin muuttumassa uhkaavaksi, koska alueella ei ollut merkittäviä joukkoja ja johtosuhteet olivat epäselvät.

Aution tienristeykseen pyrkineet panssariosaston pääosat yllättivät Neuvolan mäellä Ratsuväkiprikaatin huoltoalueen, ajoivat useiden lastattavina olevien ajoneuvojen päälle, tuhosivat tien reunoille kerättyjä

Kuuterselän läpimurto, vastahyökkäys sekä neuvostojoukkojen eteneminen suomalaisten selustaan 14.6.1944.

The breakthrough at Kuuterselkä, the counter-attack and the advance of Soviet troops in the rear of the Finns on 14 June 1944.

laatikkopinoja ja ylitse ajamalla romuttivat JP6:n jääkäreiden aamulla siisteihin riveihin jättämät polkupyörät. Lamautettuaan ratsuväen huoltomuodostelmat ne ajoivat Uudenkirkon tien T-risteykseen, johon muutama vaunu jäi varmistamaan – suomalaisten torjunta-aseiden pelossa jatkuvasti edestakaisin liikkuen. Muut osat levittäytyivät alueelle eliminoimaan hajalle lyötyjä suomalaisia selustajoukkoja ja odottamaan radioteitse jatkokäsäkyä. Samanaikaisesti toinen liikkuva panssariosasto eteni samaa reittiä Neuvolaan, mutta kääntyi siitä etelään Kirjavalan kautta kohti Vanhamyllyä ja Ratsuväkiprikaatin selustaa.

Aution risteyksestä vain vajaan kilometrin päässä oleva Ratsuväkiprikaatin Esikunta yllätettiin täydellisesti noin klo 18.30, kun panssarit ajoivat sen pihaan. Esikunnan henkilöstö prikaatinkomentajaa myöten luuli aluksi panssarien olevan omia, mutta ampumisen alkaessa todellisuus paljastui. Asiakirjojen hävittämiseksi esikuntarakennus sytytettiin palamaan ja henkilöstö vetäytyi takaovista ja ikkunoista Vammeljärven koillispuolitse Uudenkirkon suuntaan. Ratsuväkiprikaatin kaikki yhteydet VT-asemassa taisteleviin joukkoihinsa katkesivat, ilman että tilanteesta ehdittiin ilmoittaa johdettaville portaille.

Ratsuväkiprikaatin puolustuslohkoilla hyökkäsivät puna-armeijan 108. Armeijakunnan joukot siten, että Koiviston radan eteläpuolella Hämeen Ratsurykmenttiä vastassa rintamassa pääjoukkona oli 46. Divisioonaan kuuluva JR 340 ja pohjoisempana URR:n lohkolle JR 314. Kaikki hyökkäykset oli päivän aikana torjuttu ja viholliselle aiheutettu raskaita tappioita, mutta tilannetta varjosti vihollisen selustaan pääsy Uudenmaan Rakuunarykmentin vasemman saumanaapurin I/JR 53:n lohkolta sekä Metsänvartijan että Sahakylän kohdilta. Rykmentin huoltoyhteydet Vammeljärven–Kirjavalan seudulle, sitä tukevan tykistön tuliasemat sekä komentopaikka olivat siten vakavasti uhattuina.

Ratsuväkirykmentit jatkoivat kuitenkin taistelua, mutta 14.6. alkuiltalasta niiden kaikki yhteydet Prikaatin esikuntaan katkesivat. Lähettien tuomien tietojen avulla selvisi, että panssarivaunujen tukemia neuvostojoukkoja oli jo Vammeljärvellä sekä Uudenkirkon–Vammelsuon tiellä. Tällöin URR:n komentaja, eversti H. O. von Essen käski Ratsuväkiprikaattia tukevan tykistön siirtymään taemmaksi ja antoi myöhemmin rykmentilleen käskyn irtautua VT-asemasta illan ja yön aikana porrastetusti yksikkö kerrallaan. Tietojen yleistilanteesta puuttuessa von Essen joutui rakentamaan tilannearvion saamiensa hajanaisten havaintojen varaan ja määräsi rykmentin vetäytymään seuraavalle maastollisesti sopivaksi katsomalleen puolustustasalle Riesjärvelle.

Illalla vihollinen teki URR:n aseisiin rintamassa useita hyökkäyksiä, jotka onnistuttiin lyömään takaisin, vaikka niiden torjumiseen ei enää saatu oman tykistön tukea. Irtautuminen sujui hallitusti, mutta taistelulähetin kaatumisen vuoksi irtautumiskäskeytettiin tavoittanut rykmentin äärimmäisenä oikealla olevaa 4. Eskadroonaa, joka pysyi asemissaan. Todettuaan iltayöllä vasemman sivustansa tyhjäksi, 4./URR muodosti sulkuaseman, jatkoi taistelua rintamassa läpi yön ja irtautui vasta aamuyöllä klo 4.20 sen jälkeen, kun Hämeen Ratsurykmentti oli oikealta ilmoittanut olevansa irtautumassa. Viimeinen Hämeen Ratsurykmentin osasto lähti VT-asemasta 15.6. aamulla klo 6.15 räjäytettyään ensin Vammelsuon maantiesillan.

Hämeen Ratsurykmentin vasemman sivustan ja 4./URR:n irtautuessa aamuyöllä 15.6. niiden tielle osui selustassa sekä jalkaisin että polkupyöriällä liikkuvia, noin komppanian vahvuisia vihollisosastoja. Suomalaisien saartaminen oli aloitettu yöllä, kun puna-armeijan 108. Armeijakunnan komentaja oli määrännyt ensimmäisenä portaana hyökkäävän 90. Divisioonan kääntymään läpimurtopaikastaan kohti Vanhasahaa VT-aseman eteläisten osien selustaan. Illalla 14.6. klo 23 alkanut hyökkäys pysähtyi kuitenkin aluksi suomalaisten kovaan torjuntatuleen Vanhasahan pohjoispuolella ja näin eteneminen kohti etelää viivästyi aamuyöllä²³. Tämän tiedon valossa näyttää siltä, että suomalaiset onnistuivat aivan viime hetkellä välttämään saarrosetuksi joutumisen VT-aseman eteläpäässä.

Tilanne Kuuterselässä aamulla 15.6.

Kenraalimajuri Laguksen johdolla 14.6. iltayöstä alkanut vastahyökkäys oli aamuun mennessä saavuttanut Kuuterselän kylän pohjoisreunan, mutta pysähtynyt vihollisen sitkeän vastarinnan vuoksi. Tappiot olivat nousseet erittäin suuriksi, ja taistelujohdon hallinnassa olleet lisävoimat olivat ehtyneet. Vihollinen sen sijaan syötti kaiken aikaa alueelle lisää joukkoja ja vahvensi puolustustaan kaivamalla panssarivaunujaan maahan.

Suomalaisten vastahyökkäys Kuuterselässä ei tullut neuvostojoukoille yllätyksenä. Sotavankitiedon vuoksi siihen oli ehditty varautua ja torjuntaa varten paikalle oli keskitetty merkittävät määrät lisäjoukkoja²⁴. Tästäkin syystä vastahyökkäyksen ja siihen kytkettyjen jatkotehtävien onnistumismahdollisuudet olivat suomalaisten lisäresurssit huomioon ottaen varsin heikot ja epärealistiset.

Repeämä 3. Divisioonan rintamassa oli 14.6. laajentunut 17 kilometrin levyiseksi ja ulottui tässä vaiheessa jo Kuuterselästä Sahakylän eteläpuolelle. Myöskään edellisen aamupäivän aikana syntyneitä sisäänmurtoa 3. Divisioonan oikeanpuoleisessa saumassa I/JR 53:n alueella ei ollut saatu hallintaan, vaikka ongelmakohta onnistuttiinkin siirättämään Ratsuväkiprikaatin hoidettavaksi.

Taistelua ei kuitenkaan käyty ainoastaan rintamalinjassa, vaan vihollinen oli päässyt vahvoihin voimin pureutumaan myös pitkälle suomalaisen selustaan. Mustamäestä Kanneljärvelle johtavan tien suunnassa se oli panssarivoimien tukemana lähes divisioonan (286.D) voimin edennyt pohjoiseen kohti Kanneljärveä ja Liikolaa, saavuttanut Vammeljoen, mutta saatuaan aamuyöllä 15.6. tiedon suomalaisten vastaiskusta Kuuterselässä keskeyttänyt etenemisensä ja asettunut jokilinjalte varmistukseen. Sieltä se oli varhain aamulla edennyt Kanneljärven kylän tasalle²⁵. Kuuterselästä Mustamäen, Sykiälän ja Neuvolan kautta Vammelsuon-Uudenkirkon tielle edennyt vihollisen panssariosasto oli päässyt Ratsuväkiprikaatin selustaan ja aiheuttanut sen irtautumisen VT-asemasta.

Tässä kriittisessä vaiheessa IV Armeijakunnan esikunta pyysi aamulla 15.6. klo 6.25 kenraalimajuri Aaro Pajarin kantaa vastahyökkäyksen jatkamiseen, jos hyökkäysjoukkoja vahvistettaisiin yhdellä lisäpataljoonalla. Pajari ei kuitenkaan katsonut hyökkäyksellä eikä siihen liittyvällä jatkotehtävällä (vyöryttämällä) palauttaa VT-asema haltuun Sahakylää myöten) olevan menestymisen mahdollisuutta, koska vihollinen olisi hänen mielestään tullut ensiksi karkottaa selustaa uhkaavilta Kanneljärven alueilta.²⁶

Kenraalimajuri Lagus esittikin aamuseitsemältä IV AK:n komentajalle hyökkäyksen keskeyttämistä ja ryhmittymistä puolustukseen saavutelle tasalle. Tähän suostuttiin, ja klo 9.50 Panssaridivisioonan osien käskettiin irtautua Kuuterselästä. Arvokasta yhtymää ei haluttu jättää alueelle, jossa vaara sen joutumisesta umpikujaan tai vihollisen saartamaksi oli ilmeinen.

IV Armeijakunnan käskyllä oikean siiven puolustuksen järjestelystä käskettiin iltapäivällä uusi ryhmitys. Vasempaan naapurina oli edelleenkin VT-asemassa sitkeästi pysynyt III Armeijakunta. Suulajärven eteläpään ja Onkijärven väliseltä kannakselta lähtien koko Länsi-Kannaksen puolustus jouduttiin improvisoimaan.²⁷

Kuuterselän–Sahakylän–Metsäkylän puolustuksesta VT-asemassa vastanneet joukot olivat tuossa vaiheessa pahoja tappioita kärsineinä ja osittain sekaisin viivyttyä viivyttyä vihollisen etenemistä kohti Viipuria.

IV AK:n komentaja

Antoi: kapt. Laesvuori
 Otti: majuri Lauhiala klo 8,25.

Pyydettyä lausuntona esitän seuraavaa:

Koska mieles tni koko Kannaksen rintaman esilymiselle on tällä hetkellä ratkaisevinta tapahtumat ja tilanteen kehitys Saualjärven ja mereen välillä ja koska vihollinen jo on päässyt osaksi 3.D:n etä oon itäpuolella olevien joukkojen yhteyttä ja sivustoja uhkaavaan läpimurtoon Kanneljärven suunnas ²² / katso esimmäiseksi esitettyllä vastahyökkäysvalmiuteholla olevan monestymään mahdollisuutta ja varsinan hyökkäyksen jatkamisella loppaan osakka Kauterselän suunnalla.

Liikantä olisi Kauterselän suunnassa hyökkäyksen joukkojen pääosa irroitettava selvittämällä tilannetta Kanneljärven alueella ja mikäli mahdollista saamaan tällä alue jälle onien joukkojen haltuun. Tila- pääosasti on ajateltavissa pienemmillä voimilla puolustantua Liikolan eteläpuolel a Kauterselän suuntaan, mutta pitämällä puolustusta heikoilla voimilla ja ilman varustettuja osamia ei voitane ajatella siellä enempää kuin Onkijärven - Liikolan väliselläkään panssarin toiminnalle edullista la kannaksella.

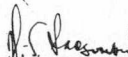
Mikäli ei löydy edellytyksiä palauttaa tilannetta Saualjärven ja mereen välillä osalleen tai saada sitä muuten tyydyttävään kuntoon, olisi mielestäni jo rähdyttiviä harkitsemaan Saualjärven itäpuolella olevien voimien ja kaluston järjestykseksi ja tai telakuntoisena vetämistä taakse. Tällä oikelläpitiä olisi ensinkään Kanneljärven pohjois- itäpuolelta. Monisteyksimästä voitava pitä viimeiseen osakka khaissellano osaki ainakin tehokkaasti osalta Saualjärven ja Onkijärven välillä kannas.

Kanraalimajuri merk. A.O. Pajari.

Annettu pöytäkirjassa
 puhelimitse evälaun.
 Kautsalalle klo 8,45.

Varmentaa:

Kapteeni

H.-S. Laesvuori.

Wolf H. Halstin tulkintoja

Kirjassaan Ratkaisu 1944 Wolf H. Halsti kuvailee puna-armeijan panssariosaston tunkeutumista Kuuterselästä Mustamäen ja Sykiälän kautta Vammeljärvelle seuraavasti:

*"Kello 17 heidän hyökkäysvaununsa ajoivat Mustamäen asemalle. Tällöin tapahtui varmasti jonkinlainen hälytys, mutta sen vaikutus jäi vain paikalliseksi, sillä sitä ei kuullut Ratsuväkiprikaatin esikunta, joka oli sijoittunut Vammeljärven eteläpuolelle, vielä vähemmän 3.Divisioonan esikunta, jonka yhteydet aamusta saakka olivat olleet poikki ja joka sitä paitsi ei enää ollut vastuussa tuosta suunnasta Sahakylää puolustavan pataljoonan tultua alistetuksi Ratsuväkiprikaatille.... Tapahtui sellainen uskomaton asia, että venäläisten hyökkäyskärki tuossa suunnassa sai edetä tuntikausia kenenkään tietämättä siitä mitään. Senkin jälkeen siitä saapui ainoastaan perin vajavaisia ja ristiriitaisia tietoja, kunnes kohtalokas totuus vihdoinkin kävi dramaattisella tavalla ilmi puolustajalle."*²⁸

Halstin suhtautuminen hänen oman divisioonansa lohkolta koko rintaman selustaan päässeen vihollisen panssariosaston aiheuttamiin tapahtumiin on uskomattoman välinpitämätön ja seurauksia muiden syyksi langettava. Oman esikuntansa tietämättömyyden tapahtuneesta Halsti niin ikään kiittää pelkästään sillä, etteivät viestiyhteydet toimineet. Jalkaväkirykmentti 53:n I Pataljoonan alueella tapahtuneen läpimurron hän ei katso kuuluvan 3.Divisioonan vastuulle lainkaan, vaikka läpimurto oli alkanut jo aamusta ja 3. Divisioona sai vasta kello 14 monivaiheisen kiukuttelun jälkeen sysätyksi epäselvässä tilassa olevan ongelmapataljoonan kaikkine läpimurtokohtineen saumanaapurina toimineen Ratsuväkiprikaatin vastuulle.

Suomessa on totuttu siihen, että jokainen vastaa tekemisistään siten kuin vastuunjaosta on ennalta sovittu. Sotakorkeakoulun harjoituksessa komentajan tai esikuntapäällikön tehtävissä toimiva upseeri, joka suurtaistelun aikana yksipuolisesti siirtää oman ongelmakohtansa naapurin hoidettavaksi tai jättää tiedottamasta oman vastuualueensa kautta selustaan ulottuvasta läpimurrosta naapurijoukoille, saa vuorenvarmasti arvonsaan hylätystä suorituksesta.²⁹

Kolmannen divisioonan esikunnan tietämättömyyttä kokonaistilanteesta ja pitkiä tiedonkulun katkoja Halsti selittää sillä, että *"viestiyhteydet eivät toimineet niin kuin oli ennalta arvattukin"*³⁰. Eihän tämä mikään ihme ole. Päämaja oli kevättalvella halunnut, että 3. Divisioona

asettuu VT-aseman alueelle reserviksi taisteluryhmyksessä, mutta Pajari ei ”tarpeeksi korvessa olleena” tähän suostunut, vaan perusti komentopaikkansa Viipuriin.³¹ Kun divisioonan komentopaikka oli vasta taisteluhälytyksen jälkeen 11.6. siirretty Viipurista Uudellekirkolle Petäjaniemen kartanoon ja sieltä 13.6. aamuyöllä Äimissuon eteläpuolelle – lähelle divisioonan lohkon vasenta reunaa, oli odotettavissakin, etteivät kiireessä vedetyt johdinyhteydet voisi toimia samalla tavoin kuin jos divisioonan komentopaikka olisi ennen tositalannetta toiminut samalla alueella kuin joukot ja kiinteässä yhteydessä niihin. Komentopaikan sijoitus Äimissuon alueelle puolustuslohkon vasempaan sivustaan oli sekin outo ja antaa viitteitä siitä, että vihollishyökkäyksen painopistettä kuitenkin kaiken aikaa odotettiin Kivennavan suunnalta, eikä Sahakylän oikealle sivustalle annettu yhtä suurta painoarvoa.

Mustamäestä Kanneljärven suuntaan – siis Kuuterselän vastaiskujoukkojen selustaan – illalla 14.6. edenneiden neuvostojoukkojen merkityksen tapahtumille Halsti kuittaa sanomalla, että ”*kysymyksessä oli Mustamäestä Kanneljärveä kohti etenevä etujoukko*” ja että ”*onneksi nämä liikkeet eivät saaneet suurempaa laajuutta*”.³² Kyseessä olivat Puna-armeijan 286. Divisioonan pääosat, kolmesta rykmentistä koostuva taisteluosasto³³, joten sen vahvuuden, sijainnin ja tehtävän vaikutukset tilanteeseen Kuuterselässä eivät voineet olla vähämerkityksiset. Lisäksi vielä yksi pataljoona oli samanaikaisesti etenemässä rautatielinjaa pitkin Mustamäestä Kanneljärven suuntaan. Pajarin IV Armeijakunnan komentajalle 15.6. klo 6.45 antaman puhelinilmoituksen mukaan juuri Kanneljärven suunnalla olevan uhkan vuoksi Kuuterselän vastahyökkäyksen jatkamiselle ei ollut edellytyksiä. Tämän seikan Halsti tuntuu omissa historiikirjoissaan määrätietoisesti unohtaneen.

Uudenmaan Rakuunarykmentistä ja samalla tietoisien vääjäämättömästi myös sen komentajasta, Mannerheim-ristin ritari, eversti Hans Olof von Essenistä Wolf. H. Halsti kirjoittaa kirjassaan seuraavasti:

”Sen sijaan Sahakylän eteläpuolella asemassa ollut ratsuväkirykmentti hädissään paineli aina Halolanjärvelle saakka, siis pois koko taistelukentältä.”³⁴

”*Kesäkuun 15. päivänä Uudenmaan Rakuunarykmentti oli siellä, minne se oli mennytkin, Halolanjärven maastossa vailla käskyjä ja tietoa tilanteesta.*”³⁵

Tapa, jolla sotatapahtumia 1950-luvulla puitiin julkisesti kirjallisuudessa kahden Mannerheim-ristin ritarin välillä ilman arkistolähteisiin ja vihollistietoihin perustuvaa tutkimusta, on vastenmielinen, eikä ansaitse jälkipolvien arvostusta.

Johtopäätöksiä

Kuuterselän–Sahakylän–Vammelsuun taistelut johtivat kalliin ja hyvänä pidetyn VT-aseman menettämiseen vain muutaman päivän taistelujen jälkeen. Mahdollisuudet puna-armeijan suurhyökkäyksen torjumiseen ja Suomen kohtalon vakauttamiseen vähenivät olennaisesti.

Syitä ja tekijöitä tapahtuneeseen on riittämiin. VT-aseman murtuneet osat olivat keskeneräisiä ja puutteellisesti varustettuja, koska vihollinen kykeni kiertämään suomalaisten painopistesuunnat ja iskemään heikoiksi havaitsemiinsa kohtiin. VT-asemasta myös puuttui syvyys, jossa etulinjan lävitse päässeen vihollisen iskuvoimaa olisi voitu kuluttaa. Vaikka rintamaohjauksia kyettiin VT-aseman useimmissa osissa torjumaan varsin hyvin, kohtalokkaaksi muodostui vahvojen vihollisosastojen ennalta suunniteltu murtautuminen suomalaisten selustaan ja linjassa taistelevien joukkojen toimintaedellytysten heikentäminen niiden tykistötuen ja huoltoteiden uhkaamisella. Selustakoukkauksia ja saarrostaamista harrastaneitten suomalaisten varautumattomuus itse tähän oli käsittämättömän heikolla tasolla, etenkin kun sama Liikkuva panssariryhmä oli yrittänyt tehtävää jo aamulla 12.6., mutta tullut tuolloin torjutuksi.

Mikäli 3. Divisioonan joukoista ja alueilta joku olisi ymmärtänyt ilmoittaa kohti selustaa määrätietoisesti etenevästä vihollisen panssariosastosta ja sen suunnasta, tilanteeseen olisi osattu varautua, täydellistä johtamiskatkoa ei olisi tullut ja tapahtumat olisivat todennäköisesti sujuneet toisella tavoin. Kysymys ei ole voinut olla viestiyhteyksien täydellisestä puuttumisesta, koska alueella oli runsaasti joukkoja, huoltoa ja tykistöä, joilla täytyi olla mahdollisuuksia tiedon eteenpäin viemiseen.

VT-aseman menettämiseen johtaneisiin tilanteisiin sisältyy myös so-
taväsymystä, veltostumista, huonoja johto- ja henkilösuhteita, vastuunpakoilua, heikkoa tiedonkulkua ja välinpitämättömyyttä naapurijoukoista. Nämä johtivat omituisiin vastuualueiden hylkimisiin ja uudelleenjakoihin sellaisina hetkinä, jolloin tilanne oli hallitsematon tai epäselvä. Tietämättömyys, myöhemmin virheellisiksi tai liioitelluiksi osoittautuneet johtopäätökset ja todellisuutta huolestuttavammat uhkakuvitelmat ovat hämmentäneet sotkua vielä entisestään. Kun sattuma toi vielä peliin täysin odottamattomia käännteitä, tilanteenhallinnan menetys oli lähellä.

Ratsuväkiprikaatin esikunnan sijainti Vammeljärvellä, suoraan idästä tulevien tielinjojen varressa, oli kohtalokas, eikä ehkä linjassa taistele-

vien joukkojen johtamistakaan ajatellen kovin tarkoituksenmukainen. Se antoi viholliselle mahdollisuuden katkaista komentotie suoralla maaskulla kesken ratkaisutaistelun, joten tässä asiassa ratsuväellä olisi aikanaan ollut aihetta itsetutkiskeluun. Ehkäpä asemasodan mukavuudenhaluun tottuminen pitkitti komentopaikkojen siirtämistä kalustetuista huoneista maastoon niin 3. Divisioonassa kuin Ratsuväkiprikaatissakin.

Sen jälkeen kun Prikaatin esikuntaa ei enää ollut taistelua johtamassa, ratsuväkirykmenttien komentajat tekivät kumpikin itsenäiset päätöksensä irtautumisesta arvelen joukkojensa joutuvan muuten saarrosteuiksi ja tuhotuiksi. Vaihtoehdot olivat siten tasan – jäädä tai lähteä. Voidaan kuvitella, miten sotahistoriankirjoitus nyt kohtelisi everstejä Hans Olof von Essen ja Gustaf Ehrnrooth, mikäli näiden rykmentit olisi saarostettu VT-asemaan ja tuhatta pesäkkeisiinsä ja korsuihinsa pala palalta samalla tavoin kuin suomalaiset tuhosivat vastustajansa Pitkärannassa ja Raatteessa vuonna 1940.

Kummankin ratsuväkirykmentin VT-asemasta irtautuminen sujui komentajien antamien käskyjen mukaisesti, porrastetusti ja hallitusti. Sanoontaa ”irtautuivat osin luvatta ” ei mielestäni voida mitenkään käyttää näistä tilanteista – etenkin, kun irtautumisluvan antavaa ylempää esikuntaa ei enää ollut ja muutkin yhteydet ylöspäin samoin kuin myös tiedonsaanti yleisilanteesta olivat täysin poikki.

Jos ei tarkoiteta yksittäisiä karkureita, joita Ratsuväkiprikaatissa tilastoitiin koko kesäkuun 1944 aikana kaikkiaan 75³⁶, VT-asemasta vetäytymisestä ei voida Rv.Pr:n osalta käyttää myöskään ilmaisua ”osittain paonomaisesti”. Eskadroonat vetäytyivät johdetusti jalan, mukanaan mieskohtaiset aseet, ampumatarvikkeet ja lisäksi vielä haavoittuneet. Jälkipartiot viivyttivät vihollista tuli-iskuun ja mm. siltoja räjäyttäen – HRR:n etelälohkoilla 15.6. aamukuuteen asti.

Kuuterselän–Sahakylän–Vammelsuun tapahtumat kesäkuussa 1944 muodostavat hyvän esimerkin taisteluryppästä, johon liittyy niin monia erikoisia komento- ja johtosuhteita, epätasaisia lähtöasetelmia, yhtäkkisiä tilannevaihteluja, sattumia ja väärinkäsityksiä, ettei syyllisten nimeäminen ole helppoa tai yksiselitteistä.

I/JR 53:n toimintaa on arvosteltu jyrkästikin, mutta tällöinkin tulisi aina ottaa huomioon myös VT-aseman kunto ja valmiustila sen loholla.

Kenraalimajuri Lars Melanderia on pidetty syntipukkina tapahtuneelle, koska Päämaja IV AK:n esityksestä siirsi hänet syrjään Rv.Pr:n komentajantehtävistä. Melander kylläkin siirrettiin tilapäisesti sivuun, mutta oman käsitykseni mukaan tämä johtui kuitenkin paljolti siitä, että

hänen ainoa poikansa, I./URR:ssä palveleva korpraali Bjarne Melander katosi VT-asemasta irtautumista seuranneessa taisteluvaiheessa Järmilässä 15.6., ja Päämaja katsoi poikansa kohtaloa epätietoisena murehtivan isän olevan kahden peräkkäisen järkytysvaiheen vuoksi vaarallisen lähellä inhimillistä kestopajaa. Siinä tilanteessa hänet vapautettiin monen tuhannen sotilaan johtamisvastuusta, mutta palautettiin syksyllä takaisin samaan tehtävään, kun kenraaliluutnantti Harald Öhquistin tekemä selvitys oli lisäksi vielä vahvistanut, ettei Melander olisi voinut toimia esikuntansa yllätetyksi joutumistilanteessa toisin.

Vasta viime aikoina on selvinnyt, että Bjarne Melander oli joutunut vangiksi ja nähty Tserepovitsin vankileirillä, josta hänet oli tärkeänä sotavankina siirretty tuntemattomaan paikkaan.³⁷ Tähän katoavat kaikki jäljet. Kun tiedetään, että puna-armeijassa oli käsky pyrkiä poimimaan erilleen sukulais- ja henkilösuhteittensa kannalta tärkeät sotavangit heidän erityisasemansa mahdollista hyväksikäyttöä varten ja muistetaan, että Melander oli aikaisemmin sodan kestäessä toiminut Päämajan tiedustelupäällikkönä, on hänen sivuun siirtämisensä saattanut johtua myös tähän liittyvistä varojärjestelyistä.

Jääkäriprikaatin vastaisku Kuuterselässä oli urhea ja hieno suoritus. Se tulee säilymään yhtenäenä Suomen sotahistorian kovimmista taisteluista... siitäkin huolimatta, että se ei johtanut toivottuun tavoitteeseen ja tappiot nousivat erittäin ankariksi. Taistelun merkitystä kuvannee myös se, että moni suomalainen sotilas palkittiin Mannerheim-ristillä ansioistaan tällä taistelukentällä.

Kuuterselän vastaiskun keskeyttäminen aamulla 15.6.1944 oli kaikesta päätellen järkevä ja perusteltu ratkaisu, mutta se ei voinut johtua pelkästään ratsuväkirykmenttien irtautumisesta, vaan koko VT-aseman eteläpuoliskolla hallitsemattomaksi ryöstäytyneestä yleistilanteesta, joka 3. Divisioonan lohkoilta alkaneiden läpimurtojen kautta oli asteittain johtanut koko puolustuksen romahtamisen Onkijärveltä Suomenlahteen asti.

Lopuksi

Edellä ei ole haluttu repiä auki vanhoja sodanjälkeisiä haavoja eikä haakea jälkikäteen kenellekään kunniaa – kohtuullisuutta ja oikeudenmukaisuutta kylläkin. Kohtuullista ja oikeudenmukaista olisi päästä Ratsuväkriprikaatin syyllistämisestä – ainakin niissä asioissa, jotka kuuluivat

3. Divisioonan vastuulle taistelun alkaessa.

Kiihaston tosiasia nimittäin on, että VT-aseman menettämiseen johtanut tapahtumaketju sai alkunsa hallitsemattomiksi kehittyneistä vihollisen läpimurroista, jotka kaikki syntyivät 3. Divisioonan vastuualueilla kenraalimajuri Aaro Pajarin ollessa divisioonan komentajana ja eversti-luutnantti Wolf. H. Halstin divisioonan esikuntapäällikkönä.

Sen seikan selvittäminen, kuka tai ketkä olivat viime kädessä syyllisiä VT-aseman menettämiseen ja kaikkeen sen yhteydessä tapahtuneeseen, on nykyisin enää toisarvoinen sivuseikka. Tärkeämpää on virheel-lisin ja historiallisesti kestävämmän perustein syyllistettyjen veteraanien vapauttaminen heidän kansalais- ja sotilaskunniaansa kohdistuneista epäilyistä.

Viitteet

- ¹ Isäni Markus Palokangas toimi URR:n 4. Eskadroonan päällikkönä ja oli kuolemaan-sa asti ylpeä yksikkönsä taisteluista VT-asemassa.
- ² Ps.Pr:n esitys Hämeen Panssaripataljoonan perinteiksi 14.10.2002, Sotamuseon vir-ka-arkisto.
- ³ Puhelinkeskustelu evl Erkki Käkelän kanssa joulukuussa 2002.
- ⁴ Ikävintä on, että Halstin tulkinnoista lähtöisin olevat perusteettomat käsitykset esiin-tyvät myös eräissä uusimmista joukko-osastohistorioista, mm. T. Olavi Lehden ja Esko Pihkon kirjassa Jääkärit eteen, s. 211.
- ⁵ Ev Jyri Paulaharjun kertoman mukaan Halstin kirjoja kehoitettiin 1960-luvulla välttä-mään Sotakorkeakoulun diplomitöiden lähteinä.
- ⁶ Rv.Pr:n käsky puolustuksesta VT-asemassa, N:o 1236/Op./151.b.sal. 11.6.1944, SArk Pk 1258/5.
- ⁷ HRR:n ryhmitys Vammelsuussa 10.–12.6.44, peitepiirros, SArk Pk 1258/5.
- ⁸ Pohjanpää, Heikki: Suomen ratsuväen historia, II osa s. 344.
- ⁹ Lappalainen, Niilo: Kuuterselkäkin murtui, s. 39.
- ¹⁰ Rv.Pr:n käsky puolustuksesta VT-asemassa, N:o 1236/Op./151.b.sal. 11.6.1944, SArk Pk 1258/5.
- ¹¹ 3.D:n käsky joukkojen ryhmittämistä varten, 11.6.1944 klo 8.30, Spk 5339, SArk T 11188.
- ¹² 3.D:n spk:n liite n:o 4, N:o 1062/III/8 c/sal, SArk T 11188.
- ¹³ 3.D:n käsky 12.6.1944 klo 23.45, N:o 1154/III/2 a sal., SArk T 11188.
- ¹⁴ Lappalainen, s. 36–37.
- ¹⁵ Leninin kunniamerkillä palkitun Leningradin sotilaspriirin historia, evl Yrjo Peltolan suomennos.
- ¹⁶ Leninin kunniamerkillä palkitun Leningradin sotilaspriirin historia, evl Yrjo Peltolan suomennos.
- ¹⁷ Rv.Pr:n taistelukertomus ajalta 9.6.–19.6.1944, SArk T 26058.

- ¹⁸ Majuri Viktor Janssonin puhelinhaastattelu 26.9.2003.
- ¹⁹ I/JR 35:n spk, N:o 5042, SArk 11163.
- ²⁰ Kenrm A. O. Pajarin esitys, puhelinsanoma IV AK:n komentajalle 14.6.1944 klo 13.05, liite n:o 50/3.D:n spk, SArk T 11188.
- ²¹ IV AK:n Op. Os:n sotapäiväkirja 12.5.–17.6.1944, SArk T 4379.
- ²² I/JR 35:n spk, N:o 5042, SArk 11163.
- ²³ Professori Juri Kilinin neuvostoarkistoihin perustuva tieto (kirjoittajalla).
- ²⁴ Professori Juri Kilinin neuvostoarkistoihin perustuva ilmoitus tekijälle.
- ²⁵ Professori Juri Kilinin neuvostoarkistoihin perustuva ilmoitus tekijälle.
- ²⁶ Kenrm A. O. Pajarin lausunto IV AK:n komentajalle 15.6.1944 klo 8.25 (kirjallises-ti), SArk T 11188.
- ²⁷ IV AK:n käsky oikean siiven puolustuksen järjestelyistä, Spk 5339, liiten:o 63, SArk T 11188.
- ²⁸ Halsti: Ratkaisu 1944, Keuruu 1957, sivut 233 ja 224.
- ²⁹ Everstilutnantti Arto Kotron haastattelu keväällä 2003.
- ³⁰ Halsti, s. 221.
- ³¹ Lappalainen, s. 29–30.
- ³² Halsti, s. 236.
- ³³ Professori Juri Kilinin neuvostoarkistoihin perustuva ilmoitus tekijälle.
- ³⁴ Halsti, s. 234.
- ³⁵ Halsti, s. 236.
- ³⁶ Palokangas, Markku: Aseistus ja varustus Rv.Pr:n taisteluissa Karjalan kannaksella kesällä 1944, Ratsuväen vuosikirja N:o 1, 1995, s. 68.
- ³⁷ Alava–Frolov–Nikkilä: Rukiver, s. 394.

Summary

THE BREACH OF THE VT DEFENCE POSITION ON THE KARELIAN ISTHMUS IN JUNE 1944 AND ITS CONTRIBUTORY FACTORS

The great offensive started by the Red Army on the Karelian Isthmus on 10 June 1944 led to the breach of the Finns' main position and the withdrawal of the troops to a position further back, to as yet unfinished field fortifications, which extended across the isthmus from Vammelsuu to Taipale. The VT Position got its abbreviation from the initial letters of these end points.

In accordance with the urgent order issued by General Headquarters on 11 June, the Cavalry Brigade occupied the VT Position from its start on the Gulf of Finland, with 3 Division to the Brigade's north as far as Kivennapa. Both formations had been in those areas during the spring as GHQ reserves with the task of preparing the VT Position. After the great offensive came to the Finns as a surprise, it so happened that the troops had to fight in the positions which they themselves had been preparing but which were still in many respects unfinished.

When Soviet troops under the command of General Leonid Govorov reached the VT Position they first tried to break the Finnish defence as they advanced but were repulsed. After this Govorov decided to change his tactics. Intelligence showed him that the Finns' defence was at its strongest just at Kivennapa on the line of the road leading to Viipuri and he moved the centre of his attack southwards towards Kuuterselkä, Sahakylä and Vammelsuu, from which there were both road and rail links to Viipuri, but via Uusikirkko and Koivisto. By aiming at a breakthrough, and by dividing his follow-up attack into two directions, he considered that he could surround the withdrawing Finnish troops and prevent them from concentrating on a third defensive position level with Viipuri.

The main attack on the VT Position began in the morning of 14 June and led the same day to a breakthrough in the area of 3 Division, commanded by Major-General Aaro Pajari, both at Sahakylä and Kuuterselkä. From the points where they had broken through the Russians sent two strong armoured detachments, with their accompanying infantry, deep into the rear of the Finns. The advance of these detachments was supported by ground attack aircraft. In the rear of the Finns these detachments were able to surprise completely the Cavalry Brigade's supply areas and command post, at which point Major-General Lars Melander's communications with the cavalry regiments fighting in the line were cut.

When the tanks and enemy infantry units moving in the rear threatened the artillery supporting the Brigade, it had to withdraw from its firing positions. The Uusimaa Dragoon Regiment and the Häme Cavalry Regiment then remained without fire support and were on the point of being surrounded by the enemy. Their commanders therefore issued orders to their troops during the evening of 14 June and the early morning of 15 June to withdraw. The VT Position was thus left open at its southern end for about 17 km from the north of Kuuterselkä to the Gulf of Finland.

At the same time a counterattack was in progress at Kuuterselkä in which troops from 3 Division as well as the bulk of the Armoured Division, commanded by Major-General Ruben Lagus, took part. The operation's aim was to defeat the enemy, recapture the VT Position at Kuuterselkä and roll it up through Sahakylä to the area of Vanhasaha as far as the left flank of the Uusimaa Dragoon Regiment.

In the late evening and during the night the attack succeeded in pushing back the Soviet troops and recapturing parts of the VT Position but because of the Russians' strong resistance the attack was stopped during the early morning on the edge of Kuuterselkä village. Continuation of the attack was abandoned in the morning because strong enemy forces had penetrated to the west of the Finnish troops at Kannelijärvi and towards the tracks leading to Liikola. Because some of the armoured troops were defending this sector, sufficient forces could not be assembled to continue the counterattack.

The information received at the same time about the withdrawal of the Cavalry Brigade made it impossible to close the entire breakthrough area of several kilometers in 3 Division's sector and to secure the defence of the VT Position.

Different ideas have been put forward in postwar Finland about the decisive reasons for the breach of the VT Position. In his books in the 1950s, Colonel Wolf H. Halsti, the wartime chief of staff of 3 Division, has accused the Cavalry Brigade for what happened, although the enemy's penetration into its rear took place through breaches in the defensive areas of 3 Division, and the neighbouring troops were in no way even warned of what had occurred. The operations of 3 Division on the critical day of fighting also included some very questionable actions, for example the attempt to transfer some of its own troops to neighbouring commanders at a time when there was no control over those troops and the situation was completely unclear. In addition the move of 3 Division's headquarters from Viipuri nearer to the troops only after the warning of battle, and the resulting weaknesses in the command and signal systems, do not form a very fair basis for the criticism of others.

With hindsight it can clearly be claimed that the loss of the VT Position was already influenced beforehand by the misjudgements of Lieutenant-General Taavetti Laatikainen, the commander of IV Corps, and by the unrealistically optimistic idea of the Soviet Union's intentions on the Finnish front which prevailed right up to General Headquarters.

Information obtained recently from Soviet archives about the strength and operational capability of the troops who penetrated into the rear of the Finns also shows very clearly that the available forces could not have recaptured the entire part of the VT Position left open by 3 Division, even if the cavalry regiments had held their positions and been able to fight without artillery support even when surrounded. On the contrary, the possibility of the complete destruction of two Finnish regiments, which never once took place during the Finnish wars of 1939-1945, came close in this case. Such an occurrence could scarcely have escaped the condemnation of history.

DAK PEK – ALKUPERÄISKANSAN LEIRITUKIKOHTA VIETNAMIN SODASSA

Vietnamin sodan historiassa Yhdysvaltain erikoisjoukkojen (U.S. Army Special Forces) yhteistyö paikallisten vuoristolaisheimojen kanssa on mielenkiintoinen ja kiistelty aihepiiri. Kyse oli alkuperäiskansojen aseistamisesta omien päämäärien hyväksi. Suomessa erikoisjoukkojen eli vihreiden barettien maine perustuu lähinnä Lauri Törnin, alias Larry Thornen, mainetekoihin Vietnamissa. Erikoisjoukkojen kapteeni Larry Thorne katosi vuonna 1965 ollessaan valvomassa salaista SOG:n operaatiota Laosiin. Thorne toimi Etelä-Vietnamissa muissakin tehtävissä: vuonna 1963 Thornen komentama A-leiri aiheutti suuria ongelmia paikalliselle Vietkongille¹. Näin ollen ainakin yhdellä suomalaisella on ollut oma merkityksensä A-leirien kehityksessä.

Yhdysvaltain erikoisjoukkojen A-erillisosastojen perustamat niin sanotut A-leirit olivat erikoissodankäynnin ylivoimaisesti tärkein osa-alue Vietnamissa. A-leirit kuuluivat vuonna 1962 perustettuun CIDG-ohjelmaan (Civilian Irregular Defense Program), jonka tarkoituksena oli ehkäistä kommunististen voimien vaikutus syrjäseuduilla. CIDG-ohjelma aseisti ja koulutti pääosin Etelä-Vietnamin etnisistä ja uskonnollisista vähemmistöistä muodostettuja puolisolitaallisia joukkoja. Tärkeimpiä ryhmiä olivat Etelä-Vietnamin keskusylängöllä asuvat vuoristolaisheimot. A-leirien 1960-luvun historia on osa Etelä-Vietnamin keskusylängön ja sen asukkaiden historiaa. Erikoisjoukkojen CIDG-ohjelman toiminta-aikaa olivat vuodet 1962–1971. Ohjelmaan kuuluivat MIKE- ja

*(s. 1971) filosofian maisteri, toimii historianopettajana. Artikkelin pohjaa kirjoittajan Helsingin yliopistoon tekemään yleisen historian pro gradu -tutkielmaan. Kirjoittajan artikkeleita on julkaistu aiemmin mm. Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirjassa vuonna 2001.

MGF-joukot, Creek-letter-projektit (Delta, Gamma, Omega, Sigma) sekä A-leirit.

A-leirejä tutkimalla selviää myös, miten Etelä-Vietnam kukistui vuoden 1975 keväällä. A-leirien sijoittuminen kriittisten raja-alueiden ja solutusreittien varrelle oli tärkeä osa Etelä-Vietnamin puolustusta. En ota kantaa, oliko erikoisjoukkojen toiminta moraalisesti oikein. Myös erikoisjoukkojen vihollinen pyrki saamaan vuoristolaisheimot puolelleen.

Tässä artikkelissa käsiteltävä A-leiri Dak Pek perustettiin vuonna 1962. Koostumukseltaan Dak Pek ei poikennut muista A-leireistä. Dak Pekin leirissä oli 12-henkinen amerikkalainen A-erillisosasto ja sen etelävietnamilainen sisarorganisaatio LLDB. Leirin selkärangan muodostivat vuoristolaisista kootut 3–5 iskujoukkokomppaniaa. ”Näkymättömän” ryhmän leirissä muodosti FULRO, joka oli maanalainen vuoristolaisien vastarintajärjestö. Sen tavoitteena oli vuoristolaisien aseman parantaminen.

Artikkelin tarkoituksena on kuvailla A-leiri Dak Pekkiä ja sen roolia keskusylängön puolustamisessa; vuoden 1970 huhtikuussa A-leiri Dak Pek joutui Pohjois-Vietnamin armeijan ja Vietkongin hyökkäyksen kohteeksi. Dak Pekin puolustus kesti, mutta samalla se (surullisesti) osoitti, mikä merkitys A-leireillä oli MACV:lle eli Yhdysvaltain Vietnamin sodanjohdolle. Jotta Dak Pekin ja muiden A-leirien omalaatuisuus tulisi ymmärrettäväksi, käsitellään artikkelissa myös vuoristolaisia ja Etelä-Vietnamin keskusylängön strategista merkitystä.²

Montagnards, Moi, Dega, vuorten pojat

Ulkomaisessa kirjallisuudessa samoin kuin myös aikalaiskuvauksissa Vietnamin keskusylängön vuoristolaisheimoista on käytetty monia nimityksiä. Etniset vietnamilaiset käyttivät heistä halveksuvaa nimitystä *Moi*, joka voidaan suomentaa villiksi.³ Ranskalaiset siirtomaaisännät käyttivät samaa *Moi*-nimitystä aina 1940-luvulle asti, kunnes heimoja alettiin kutsua nimellä *Montagnards* eli vuoristolaiset.⁴ Samaa termiä käytetään monissa suomenkielisissä teoksissa, kun puhutaan Vietnamin vuoristoisella keskusylängöllä asuvista ei-vietnamilaisista asukkaista.⁵ Tietyt omaa kansallista omalaatuisuuttaan korostavat vuoristolaiset alkoivat toisen maailmansodan jälkeen käyttää itsestään nimitystä *Dega*, joka tarkoittaa vuorten poikia. Vuoristolaiset muodostivat 1960-luvulla

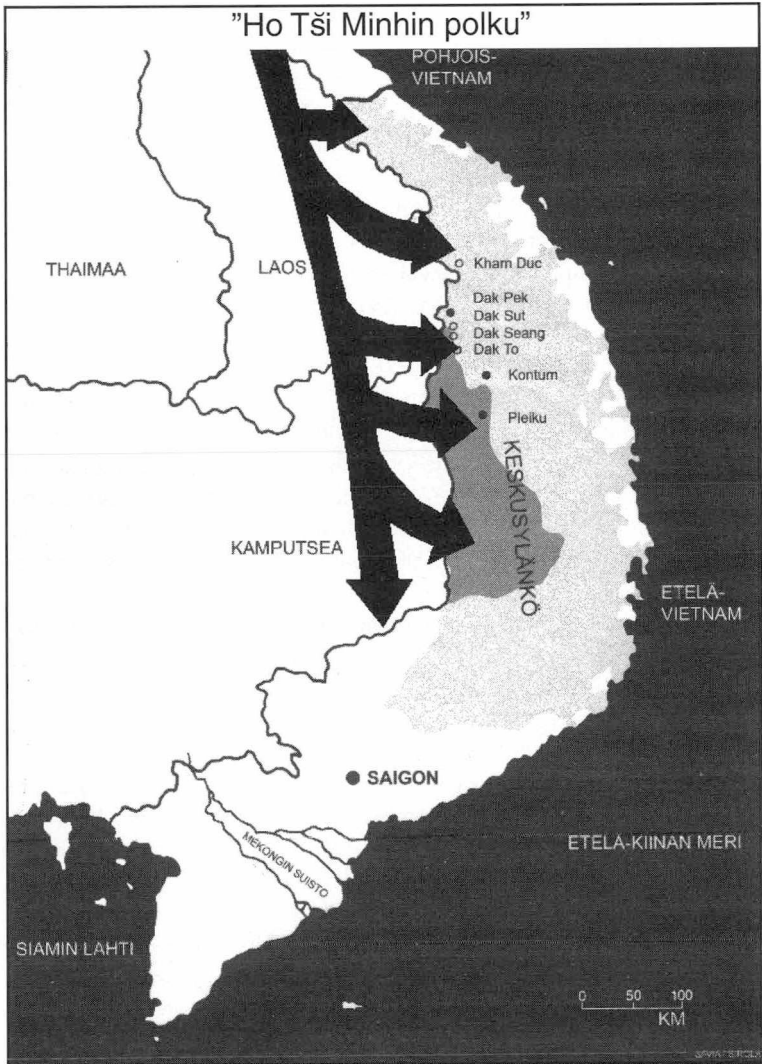
15 prosenttia koko Etelä-Vietnamin väestöstä ja asuttivat 2/3 koko maan alueesta.⁶

Amerikkalaiset kutsuvat vuoristolaisia nimellä *Yards* tai *Montagnards*. Antropologi G. C. Hickey käyttää heistä nimitystä Highlanders⁷ eli ylänkömaalaiset. Hanoin virallinen nimitys heistä on tällä hetkellä hyvin ympäröity. Hanoin mukaan he ovat etnisiä vähemmistöjä. Neutraalein nimitys on ranskalaisen tutkijan, Condomidaksen käyttämä proto-vietnamilaiset⁸. Itse käytän termiä vuoristolaiset. Vuoristolaisten kiellet jakaantuvat kahteen suureen kieliryhmään: malaijipolynesianlaiseen ja mon-khmeriin.⁹ Fyysisesti vuoristolaiset muistuttavat kamputsealaisia ja indonesialaisia. Oikeutetusti voidaan sanoa, että he ovat asuinalueensa alkuperäisasukkaita.

Poliittisesti vuoristolaisten asemaa voi verrata kurdeihin tai palestiinalaisiin, kansoihin, joiden kohtalona on ollut jäädä valtiottomiksi kansakunniksi. Vuoristolaisten poliittinen tietoisuus, niin sanottu etnonationalismi, heräsi vasta 1950- ja 1960-luvulla. Silloin vaatimukset tasa-arvoisesta kohtelusta ja autonomisesta valtiosta saivat ilmaisukanavat Bajarak- ja FULRO -liikkeistä.¹⁰ Vasta tuolloin syntyi konkreettisesti vuoristolaisia yhdistävä identiteetti.

On yllättävää, kuinka nuorta vietnamilaisten asuminen Vietnamin valtion eteläosissa tai vuoristoisella keskusylängöllä on. Heidän alkukotinsa sijaitsi nykyisen Vietnamin pohjoisosissa, Punaisenjoen suistoalueella. Sieltä he aloittivat levittäytymisen kohti etelää ja hedelmällisempiä seutuja. Vuosisatojen kuluessa vietnamilaiset katkaisivat yhteytensä Kiinaan ja itsenäistyivät 1000-luvulla. 1400-luvulla he kukistivat Champan maineikkaan kuningaskunnan, minkä jälkeen mielenkiinto kohdistui yhä etelämpään, Mekongjoen suistoalueelle. Vuoteen 1759 mennessä koko Mekongjoen suistoalue aina Ca Maun niemimaata myöten oli vietnamilaisten hallussa.¹¹ Vietnamin keskusylänkö säilyi kuitenkin mystisenä ja pelottavana aina 1950-luvulle asti. Vasta silloin vietnamilaiset alkoivat asuttaa näitä vuoristoisia seutuja.

Vuoristolaisten elämä oli kylä-, suku- ja perhekeskeistä. Elämänpiiri rajoittui oman kylän tai kyläryhmän alueelle. Viereisen laakson murre saattoi olla jo vierasta. Malaiji-polynesianlaiseen kieliryhmään kuuluneissa suvuissa tärkeimmät päätökset teki suvun vanhin naispuolinen jäsen, ja suvun esi-isät johdettiin naisten puolelta. Karjaa kasvatettiin yhtä paljon uhritaroituksiin kuin syötäväksikin. Vuoristolaisille enteet, uhrat ja ennustukset olivat hyvin tärkeitä: kaikkeen mihin ryhdyttiin oli otettava esi-isien ja henkien mielipide selville. Riisiviinin reipas rituaa-

Vietnamin ja naapurimaiden kartta, josta ilmenee mm. Dak Pekin sijainti sekä Vietkongin keskeisen huoltoyhteyden "Ho Tši Minhin polku" kulkureitti.

Map of Vietnam and neighbouring countries, showing the location of Dak Pek and the course of the 'Ho Chi Minh Trail', the main supply route of the Vietcong.

lijuominen oli hyvin tärkeä osa seremonioita, samoin kuin gongorumpujen rytmikäs soitto. Elantonsa vuoristolaiset hankkivat aikaisemmin kaskiviljelystä, metsästyksestä ja keräilystä. Runollisesti sanottuna he elivät sopusoinnussa sekä luonnon että sitä ympäröivän henkimaailman keskellä, vailla ulkomaailman vaikutuksia. Nykyään heitä uhkaavat kaikki kehitysmaihin ja niiden väestöön liittyvät ongelmat. Idyllin viimeisetkin rippeet hävisivät Vietnamin sodan aikana 1960- ja 1970-luvulla, jolloin sodan molemmat osapuolet pyrkivät käyttämään vuoristolaisia omien päämääriensä saavuttamiseksi.

Keskusylängön strateginen merkitys

Keskusylängön strategisen merkityksen huomasivat jo 1880-luvulla ranskalaiset sotilastutkimusmatkailijat, jotka ryhtyivät tutkimaan keskusylängöä ja siellä asuvia villejä.¹² Noin neljä vuosikymmentä myöhemmin, vuonna 1923, valmistui everstilutnantti Ardant Du Picqin salainen tutkimus, jossa hän painotti keskusylängön kahdenlaista merkitystä: 1) ulkoisen hyökkäyksen sattuessa vuoristolaisista voitaisiin koota sissijoukkoja tai 2) kapinan syttyessä tiheästi asutuilla seuduilla keskusylängö asukkaineen tarjoaisi ranskalaisille turvaa ja taistelujoukkoja. Edellä mainittu olisi mahdollista, mikäli siirtomaahallinto pystyisi hankkimaan vuoristolaisten tuen.¹³

Keskusylängöllä ja vuoristolaisilla voidaan näin ollen sanoa olleen kahdenlainen strateginen merkitys: keskusylängön puolustaminen ulkoista uhkaa vastaan olisi välttämätöntä, mikäli haluttiin turvata väkirikkaat Mekongjoen suistoalue ja rannikkoseudut. Toiseksi vuoristolaiset toimisivat luonnollisena vastavoimana etnisten vietnamilaisten kapinayrityksiä vastaan. Tämä oli ranskalaisten hajota ja hallitse -politiikkaa.

Toisen maailmansodan aikana Japani miehitti Vietnamin vuonna 1941, mutta antoi ranskalaisten muodollisesti hallita aina maaliskuuhun 1945 asti. Tuolloin japanilaiset riisuivat ranskalaiset aseista. Tutkimukseni kannalta ajanjakson mielenkiintoisimmat tapahtumat, jotka tosin jäivät suunnitelmien tasolle, yritti toteuttaa amerikkalainen George Devereux.¹⁴ Toisen maailmansodan aikana Devereux palveli OSS:n Kaukoidän toimistossa (Far East Bureau of the Office of Strategic Service)¹⁵. Hänen suunnitelmaansa oli pudottaa laskuvarjoilla noin 20 hengen agenttiryhmä keskusylängölle lähelle Kontumia ja muodostaa noin 20 000 soturin vahvuinen sissiarmeija japanilaisia vastaan. Sissijoukot

keräisivät tiedustelutietoja, sitoisivat vihollisjoukkoja ja kokoisivat ”ranskalaispatriotteja sekä japanilaisvallan vastustajia” yhteen. Suunnitelman työnimenä oli ”Special Military Plan for Indochina”.¹⁶

Suunnitelman toteuttamista vaivasivat kuitenkin jatkuvat viivästykset ja se peruttiinkin vuoden 1943 lopulla. Syynä saattoi olla ranskalaisten mustasukkaisuus amerikkalaisten johtamassa operaatiossa. Vaikka suunnitelmaa sissiarmeijan muodostamisesta ei toteutettukaan, Salemin väittää, että juuri Devereuxin luoman mallin pohjalta amerikkalaiset olisivat myöhemmin 1960-luvulla kehittäneet omaa ohjelmaansa vuoristolaisten parissa. Se ei pidä paikkaansa, koska myöhemmin CIA:n ja erikoisjoukkojen vuoristolaisohjelman toteuttajilla ei ollut tietoa Devereuxin toteutumattomista suunnitelmista.¹⁷

Toisen maailmansodan jälkeen Ranska joutui 1946–1954 taistelemaan Ho Tši Minhin johtamaa Vietminh-liikettä vastaan yrittäessään pitää kiinni siirtomaanomistuksistaan Indokiinassa. Indokiinan sodan aikana ranskalainen eversti Triquier johti vuoristolaisista koottuja ”Maquis-joukkoja”¹⁸. Näitä sissejä johtivat erikoiskoulutetut upseerit ja sotilaat, jotka omaksuivat vuoristolaisten elämäntavan ja ottivat oppia Vietminhin kaaderien tavoista käsitellä vuoristolaisia¹⁹. Vietminh kiinnitti erityistä huomiota siihen, että sen kaaderit osasivat paikallisia vuoristolaiskieliä, kunnioittivat perinnäistapoja ja ennen kaikkea lupasivat oman autonomisen alueen vuoristolaisille. Samalla Vietminh myös muistutti ranskalaishallinnon epäkohdista, kuten työvelvollisuudesta ja verotuksesta.²⁰

On epävarmaa, kuinka paljon myöhemmät CIA:n ja erikoisjoukkojen puolisolitaalliset ohjelmat vuoristolaisten parissa saivat vaikutteita niin Vietminhin kuin Maquis-sissienkin toimista Indokiinan sodan aikana. Yhtäläisyytenä kuitenkin kaikilla oli paikallisen kulttuurin, tapojen ja kielen merkityksen ymmärtäminen. Tämä ei suinkaan ollut pyyteetöntä vieraan kulttuurin omaksumista.

Vuonna 1954 solmittiin Geneven rauhansopimus²¹, ja jo viiden vuoden kuluttua sopimuksesta, vuonna 1959, amerikkalaiset huomasivat käytännössä keskusylängön strategisen merkityksen. Vuonna 1959 alkoi ns. Ho Tši Minhin polku soluttaa sissejä ja varusteita etelään keskusylängön kautta. Noin kuuden vuoden kuluttua Ho Tši Minhin polun avaamisesta ja aseellisen sissitoiminnan aloittamisesta etelässä Hanoi päätti vallata Etelä-Vietnamin. Vuonna 1965 kenraali Giapin strategiana oli halkaista Etelä-Vietnamin keskusylängö kahtia ja sen jälkeen vallata koko Vietnam. Hyökkäykseen lähdettiin Kamputsean turvapaikoista, ja tarkoituksena oli edetä rannikolle asti. Hyökkäys kuitenkin pysäh-

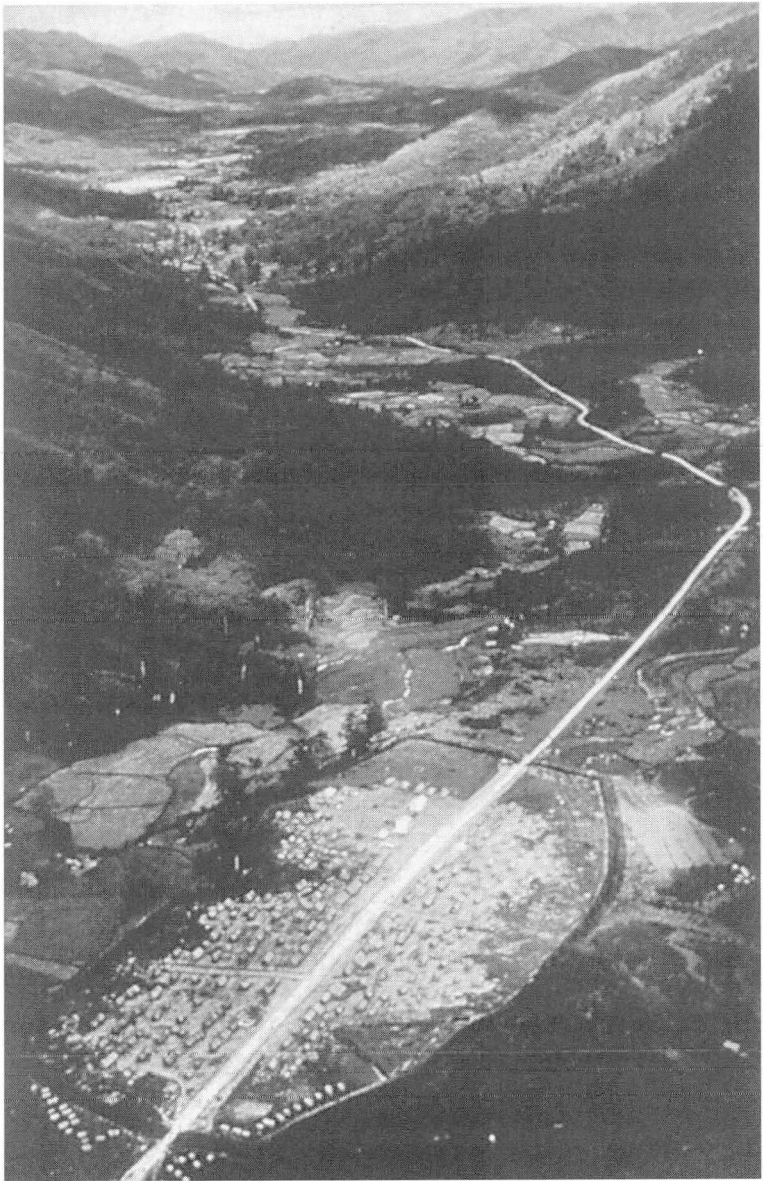
tyi Ia Drangin laaksossa, missä Yhdysvaltain 1. ilmaratsuväkidivisioonan pataljoonat pysäyttivät Pohjois-Vietnamin armeijan etenemisen.²²

Noin kymmenen vuoden kuluttua, vuonna 1975, Pohjois-Vietnamin armeija yritti jälleen samalla strategialla Etelä-Vietnamin valtausta. Maaliskuussa 1975 kolme Pohjois-Vietnamin armeijan divisioonaa hyökkäsi Darlacin maakunnan pääkaupunkiin Ban Me Thuotiin. Jo neljän päivän kuluttua hyökkäyksen alkamisesta Etelä-Vietnamin presidentti Thieu päätti kohtalokkaasti vetää joukkonsa pois keskusylängöltä rannikolle. Vetäytyminen muuttui hallitsemattomaksi joukkopaoksi. Maaliskuun loppuun mennessä Pohjois-Vietnamin armeijan 320. Divisioona saavutti Tuy Hoan Etelä-Kiinan meren rannikolla, jolloin Etelä-Vietnam oli halkaistu kahtia. Tästä ei kulunut kuin kuukausi, kun huhtikuun viimeisenä päivänä 1975 Saigon kukistui ja Vietnamin sota päättyi Hanoiin voittoon.²³ Vuosien 1965 ja 1975 sotatapahtumat todistavat jälkikäteen, kuinka tärkeää keskusylängön puolustaminen oli. Rannikkoseutuja ja Mekongjoen suistoaluetta ei voinut hallita, mikäli keskusylänköä ei pystytty kontrolloimaan.

Yhdysvaltain armeijan erikoisjoukkojen virallinen historia kertoo, kuinka vuonna 1961 tehty tutkimus ymmärsi keskusylängön ja vuoristolaisten strategisen merkityksen. Tutkimus selvitti, ettei Etelä-Vietnamin armeija pystynyt ehkäisemään solutustoimintaa rajojen yli ja Vietkong saattoi hyvinkin pian saada koko keskusylängön haltuunsa. Myöskään Saigonin hallitus ei ollut pystynyt käyttämään hyväkseen keskusylängön ja sen väestön muodostamaa puskurivyöhykettä, joka olisi estänyt kommunistien levittäytymisen ja toiminnan. Kommunistit puolestaan jatkoivat keskusylängön ja vuoristolaisten (hyväksi)käyttämistä pyrkiessään kumoamaan Saigonin hallituksen. Vuonna 1961 oli todellinen vaara, että kumoukselliset käyttäisivät keskusylänköä ponnahduslautana asuttujen seutujen valtaamisessa.²⁴ Amerikkalaiset siis ainakin periaatteessa tajusivat, kuinka tärkeää oli pitää keskusylänkö ja vuoristolaiset kommunistien ulottumattomissa. Vastaus Vietkongin uhkaan löytyi niin sanotusta vastakumouksellisesta sodankäynnistä, jonka välineinä olivat CIA, erikoisjoukot, vuoristolaissoturit ja A-leirit kuten Dak Pek.

Rajavanlvontaa solutusreiteillä

Dak Pekin A-leiri sijaitsi keskusylängöllä Kontumin maakunnan pohjoisosassa, Dak Sutin piirissä. Se oli sijoitettu lähelle Laosin, Kamput-

*Dak Pokon laakso ja Dak Pekiä halkova tie.
The Dak Poko valley and the road through Dak Pek.*

sean ja Etelä-Vietnamin niin sanottua *kolmen rajan aluetta*. Laosin rajalle oli matkaa noin 11–15 kilometriä. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että leiri oli keskellä Ho Tši Minhin solutusreitillä. Sotilaallisesti Dak Pek kuului Toiseen Armeijakuntaan ja sitä kontrolloivat kaksi erillisosastoa: B-erillisosasto Kontumista ja C-erillisosasto Pleikusta.²⁵

Dak Pek oli yksi Etelä-Vietnamin syrjäisimmistä leireistä ja muistutti hieman Dien Bien Phuta²⁶. Erona oli se, että sen kukkulat olivat lähempänä toisiaan, mikä mahdollisti erinomaisen keskinäisen tulituen. Toisin kuin useimmat A-leirit, jotka olivat yleensä neli- tai kolmikulmaisia tai tähden muotoisia, Dak Pek poikkesi niistä, koska se muodostui 8–11 kukkulasta, joilla jokaisella oli oma turva-alueensa.²⁷

Leiri kukkuloineen sijaitsi Dak Poko -joen laaksossa, lähellä jokea ja ranskalaisten hylkäämää tietä. Leiriä ympäröivät viidakkokasvillisuuden peittämät vuoret, joista vihollinen saattoi helposti ampua raketti- ja tykistökeskityksiään. Vuosien kuluessa Dak Pekin leiriä parannettiin ja vahvistettiin jatkuvasti ja siitä tuli erittäin raskaasti linnoitettu mallileiri, jota näytettiin arvovaltaisille vieraille.²⁸

Miehitys Dak Pekin leirissä oli mielenkiintoinen. Keskimäärin siellä oli 12 amerikkalaista erikoisjoukkojen sotilasta, 12 Etelä-Vietnamin erikoisjoukkojen eli LLDB:n sotilasta sekä viisi vuoristolaisista koostuvaa 132 miehen vahvuista iskujoukkokomppaniaa. Ympäristössä asusti eri lähteiden mukaan 3 000–8 000 jeh-vuoristolaista²⁹. Leirissä asuivat myös iskujoukkosotilaiden perheet. Seikka, että näin suuressa leirissä oli vain 12 amerikkalaista, ei ole mitenkään vähäpätöinen. Vaikka leirin huolto vaati amerikkalaista henkilöstöä, henkilöstöresurssit olivat minimaalisia verrattuna tavanomaisiin maataistelujoukkoihin.

Dak Pek muodosti 1960-luvulla yhdessä sisarleiriensä (Kham Duk, Dak Sut, Dak Seang ja Dak To) kanssa pohjois-eteläsuuntaisen puolustusasemien ketjun Kontumin maakunnassa. Linjan tarkoituksena oli estää ja häiritä vihollisen solutusta rajoilta keskusylängölle ja katkaista sen henkilö- ja huoltoreitit edelleen keskusylängöltä rannikkoseudulle.³⁰ Varsinkin Laosin vastaisella rajaosuudella Dak Pek oli ainoa pysyvä puolustusasema, joka pystyi edes hieman ehkäisemään rajantakaisia hyökkäyksiä ja solutusta.³¹ Nämä A-leirit toimivat omilla taktisilla operaatioalueillaan ja pyrkivät ”tarjoamaan turvallisuutta paikalliselle väestölle”.

Vuosien 1965, 1972 ja 1975 suuret vihollishyökkäykset, joiden tarkoituksena oli katkaista Etelä-Vietnam kahtia juuri Kontumin maakunnan läheisyydestä, todistavat alueen strategisen merkityksen. Vuonna 1975

kommunistit viimein lopullisesti onnistuivat ja seurauksena oli Saigonin armeijan ja hallituksen luhistuminen.

Vuoden 1965 jälkeen saapui Dak Pekin lähelle amerikkalainen 4. Jalkaväkidivisioona, joka helpotti Dak Pekin erikoisjoukkoja. Alue Dak Pekin ympärillä oli sotilaallisesti tukala ja rauhoittui vasta kun Yhdysvaltain armeijan 4. Jalkaväkidivisioona saapui paikalle. Sen jalkaväkiyksiköt aloittivat pyyhkäisyoperaationsa ja sijoittivat koko Dak Pokon laaksoa suojaavan tykistöyksikkönsä erään kukkulan huipulle.³² On syytä muistaa, että vuodesta 1965 lähtien erikoisjoukkojen A-leirit eivät enää olleet tekemisissä pelkästään pienien ja kevyesti aseistettujen Vietkongin sissien kanssa, vaan vastassa saattoi usein olla Pohjois-Vietnamin armeijan hyvin koulutettuja ja raskaasti aseistettuja pataljoonia, jotka halutessaan saattoivat tuhota syrjäisen A-leirin helposti.

Pyyhkäisyoperaatiot ja Dak Pekin leiristä muutama kilometri etelään sijainnut tykistöasema siirsivät suuren osan vihollisen aiheuttamasta taakasta pois erikoisjoukkojen harteilta. 4. Divisioonan läsnäolo merkitsi, että erikoisjoukot saattoivat keskittyä vuoristolaisiin, kun kaikki aika ei kulunut olemassaolon kamppailuun Vietkongia ja sitä pelottavampaa Pohjois-Vietnamin armeijaa vastaan. Kuitenkin 4. Jalkaväkidivisioona joutui vetäytymään alueelta syys-lokakuussa 1969 osana amerikkalaisten joukkojen vähennystä. 4. Divisioonan lähteminen merkitsi sitä, että Pohjois-Vietnamin armeija palasi Dak Pekin operaatioalueelle ja tilan-ne paheni jälleen.³³

Dak Pekin perustaminen

Dak Pek oli yksi vanhimmista ja pitkäikäisimmistä A-leireistä. Sen perusti erikoisjoukkojen erillisosasto A-13 syksyllä 1962, komentajanaan kapteeni George Gaspard. Hänet määrättiin perustamaan joukkueleiri (Team Base) Kontumin maakunnan pohjoisosiin. Leirin, josta myöhemmin tuli A-leiri A-242, tarkoituksena oli estää solutus naapurimaasta Laosista ja lopettaa aseellisten Vietkongin propagandajoukkueiden häirintä, mikä oli pakottanut osan jeh-heimolaisista muuttamaan pois kotikylistään.³⁴ On myös mahdollista, että ennen A-13:a jokin muu kuusi-henkinen erikoisjoukkojen ryhmä olisi alustavasti perustanut leirin jo saman vuoden huhtikuussa.³⁵

Vuonna 1962 valtatie 14 päättyi pieneen kylään nimeltä Dak Pek. Se oli ollut tien päätepisteinä vuonna 1954, kun pieni ranskalaisryhmä piti

sitä tukikohtanaan. Sen ympärille oli levittäytynyt jeh-heimo, joka hankki elinkeinonsa kaskiviljelystä. Paikkana Dak Pek oli syrjässä. Sen pohjoispuolella oli Quang Tin maakunta.³⁶

Dak Pek ei ollut Gaspardin ensimmäinen valinta, mutta viikon kuluttua alueelle saapumisensa jälkeen hän asetti A-erillisosastonsa juuri sinne. Siirryttyään Dak Pekiin hän toi mukanaan sedang-heimolaisia, jotka eivät olleet alueen asukkaita. Yhdessä sedang-heimolaisten kanssa erillisosasto paransikin alueen turvallisuutta muun muassa tiedusteluretkillä, joiden toimintasäde saattoi olla jopa 23 kilometriä.³⁷

Ongelmana oli se, etteivät sedangit tunteneet aluettaan, saati sen asukkaita. Miten he saattoivat saada selville mitä raja-alueilla, jeh-heimon asuinpaikoilla tapahtui? Pian kävi ilmi, etteivät he saaneetkaan selville. Kun Gaspard perusti koulutustukikohtaan³⁸ siitä tuli kuin magneetti, joka veti puoleensa paikallisia kyläläisiä raja-alueelta. Kyläläiset ajoivat koulutustukikohtaan Vietkongin aseellisten propagandayksiköiden kasvanut toiminta. Kaiken huipuksi Etelä-Vietnamin armeijan 22. Divisioonan 42. Rykmentti pyyhkäisi loppuvuodesta alueen yli ja pakotti kaikki siirtymään itään, Dak Pekiin. Tämä tarkoitti, että paikallinen väestö oli turvassa. Mutta sen sijaan A-erillisosasto ei enää voinut saada informaatiota paikallisilta kyläläisiltä, koska muutaman kuukauden kuluessa raja-alueella ei asunut ketään, sillä kaikki olivat muuttaneet Dak Pekiin. Tilanne alkoi muistuttaa strategisia kyliä, mutta nyt se voima, joka Laytonin toiminnassa oli vahvasti esillä, oli tuhattu, nimittäin paikallisen väestön käyttäminen ”silminä ja korvina” tarkkailemassa vihollisen kumouksellista toimintaa.³⁹

Dak Pek ei onnistunut pitämään paikallisia jehejä omissa kylissään puolustamassa itseään. Siitä tuli alusta lähtien staattinen Yhdysvaltain sotilaallisen läsnäolon manifestaatio. Vaikka kyläläisten täytyi muuttaa Dak Pekin leirin läheisyyteen, se oli läpi koko sodan ainoa amerikkalainen sotilasprojekti jehien asuinmailla, joka pyrki käymään vastakumouksellista sotaa Vietkongia vastaan ainoalla oikealla tavalla: olemalla ja työskentelemällä heidän parissaan. Kuitenkaan se ei siinä onnistunut riittävän hyvin.

Dak Pekin A-leiri ja jehit

Dak Pekin alueella asui lähes yksinomaan mon-khmer-kieliryhmään kuuluvia jeh-vuoristolaisia. Vietnamin puolella he asuivat kolmessa

maakunnassa: Kontumin pohjoisosissa, läntisessä Quang Tinissä ja Quang Namin maakunnan eteläosissa. Osa jeheistä asui Laosin puolella. Kun puhutaan vuoristolaisista, on muistettava, etteivät poliittiset rajat merkinneet heille mitään.⁴⁰

Jeh-heimon strateginen merkitys piili sen asuinpaikassa, Laosin ja Kamputsean rajamaiden vaikeakulkuisissa viidakko- ja vuoristoseuduissa.⁴¹ Tätä tärkeää solutusreittiä Laosin kautta Kontumin maakuntaan pystyttäisiin ainakin periaatteessa kontrolloimaan, mikäli sen asukkaat, jehit, saataisiin suhtautumaan positiivisesti amerikkalaisiin ja Saigonin hallituksen edustajiin. Erikoisjoukkojen kannalta jehit tarjosivat hyvää sotilasainesta, koska he tunsivat erinomaisesti vuoristo- ja viidakkoalueensa, jolla asuivat.

1960-luvulla jeh-heimon kokoa ei tarkasti tiedetty. Arviot vaihtelivat 7 000:n ja 18 000:n välillä. Samoihin aikoihin jehien parissa työskennellyt lähetystyöntekijä arvioi heidän lukumääräkseen noin 15 000. Yleisesti uskotaan, että mon-khmer-ryhmä on kotoisin Mekongjoen yläjuoksulta. Sieltä he muuttivat Indokiinaan, ja jehit ovat näiden muinaisten muuttajien jälkeläisiä, sukua sedang-, katu-, bahnar- ja mngong-heimoille.⁴²

Jeh-heimon historiasta tiedettiin 1960-luvulla hyvin vähän. Vähäiset tiedot heijastelivat sitä, kuinka muut, voimakkaammat vuoristolaisryhmät tai vietnamilaiset olivat työntäneet heitä yhä syvemmälle vuoristoon. Eräässä historian vaiheessa jehejä sorti läheinen sedang-heimo niin voimakkaasti, että jeh-heimo oli lähellä katoamista omana yksilöllisenä ryhmänään. Paetessaan 1800-luvulla sedangien vainoja jehit joutuivat vetäytymään niin kauas kukkuloille, ettei karu maaperä pystynyt antamaan riittävää satoa koko ryhmälle. Muutamissa tapauksissa kyläorganisaatio hajosi, ja 1850-luvulta lähtien eräät jehit hylkäsivät pitkät talonsa ja muuttivat eristettyihin majoihin.⁴³

Ranskalaiset saapuivat jehien asuinalueille vuonna 1927. Jehit vastustivat epätoivoisesti ranskalaisia, sillä he luulivat näiden olevan sotaisten sedangien liittolaisia. Ranskalaisilta kesti useita vuosia rauhoittaa alue, ja muutama paremmin organisoitunut kylä vastusti ranskalaisia aina vuoteen 1935 asti.⁴⁴ Ranskalaisten isännöimän hallinnon aikana jehit alkoivat kohentaa olojaan. He rakensivat jälleen pitkiä talojaan, tuottivat esineitä kauppatavaroiksi ja viljelivät peltojaan.⁴⁵

Monet jehit työskentelivät kotiseutunsa läpi kulkevan ranskalaisten valtatie 14:n rakennustöissä. Alussa jehit hyväksyivät korvaukseksi työstään vain huopia ja suolaa, mutta vuonna 1940 muutamat heistä pysyivät palkkansa paperirahana. Siten he olivat yksi ensimmäisistä

vuoristolaisryhmistä jotka käyttivät paperirahaa. Vaikka he vielä pitivät vaihtokauppaa parempana, he hyväksyivät paperirahan kaupankäynnissä vietnamilaisten kanssa.⁴⁶

Yleisesti ottaen Ranskan hallinnoima aika, noin vuodet 1930–1954, ei ollut jeheille historian synkimpiä. Ranskalaiset olivat antaneet heille paljon itsenäistä päätäntävaltaa niin hallinto- kuin oikeusasioissa. Monet jehit palvelivat myös Ranskan siirtomaajoukoissa Indokiinan sodassa.

Vuoden 1954 jälkeen Ranskan hallinto lakkasi Indokiinassa ja keskusylänköä ja sen asukkaita alettiin integroida vastaperustettuun Etelä-Vietnamin tasavaltaan. Näyttää kuitenkin siltä, ettei jehien asuinpaikan syrjäisyys mainittavammin houkutellut vietnamilaisia uudisasukkaita jehien asuinmaille ja jehien elämä säilyi suhteellisen muuttumattomana aina 1960-luvun alkuun asti. Vasta 1960-luvulla sotatoimet Kontumin maakunnassa ja sen ympäristössä muuttivat jehien elämän lopullisesti.

Ennen Dak Pekin erikoisjoukkojen leirin perustamista jeheillä oli ollut jo kontakteja amerikkalaisiin. Vuosina 1956–1959 Kristittyjen ja lähetystyöntekijöiden liitto (Christian and Missionary Alliance) oli yrittänyt kääntää jehejä kristinuskoon siinä kuitenkaan onnistumatta. Epäonnistumisen syynä olivat vaikeus päästä vuoristoalueelle ja jehien muutosvastarinta. Vuodesta 1961 lähtien lisääntyneet sotilasoperaatiot estivät lähetystyöntekijöiden saapumisen alueelle, koska alueesta oli tullut varsin turvaton.⁴⁷

Samoihin aikoihin Vietnamissa toimi myös amerikkalainen ”Summer Institute of Linguistic” eli SIL. Sen universaalina tavoitteena oli ja on yhä kääntää raamattu maailman kaikille kielille. Vuoteen 1963 mennessä SIL tutki Etelä-Vietnamissa kuuttatoista kieltä mukaan luettuna jeh. Siitä, onnistuivatko SIL:n tutkijat työssään paremmin kuin lähetyssaarnaajat, en ole löytänyt tietoa.⁴⁸

Jos haluaa löytää jeh-heimon historiasta jonkin ratkaisevan ajankohdan, se sijoittuu vuoden 1960 lokakuuhun, jolloin Vietkong aloitti kumouksellisen toimintansa Kontumin maakunnassa. Silloin hyökkäsivät sen yhteensä noin tuhannen sissin vahvuiset, aseelliset propagandajoukkueet Laosin vastaisella rajalla olevia etelävietnamilaisia vartioasemia vastaan. Samalla ne levittivät kommunistista propagandaa Kontumin maakunnan vuoristolaiskylissä, jolloin jehit samoin kuin sedangit ja halangit tempaistiin mukaan kansainväliseen sodankäyntiin.⁴⁹

Dak Pekin perustaminen, joko huhtikuussa tai elokuussa 1962, oli amerikkalaisten keino vastata Vietkongin kasvavaan paineeseen Kontu-

missa. Tästä eteenpäin jehit olivat keskellä taistelevia osapuolia, jotka kaikki pyrkivät hyötymään heistä tavalla tai toisella. Jo hyvin varhaisessa vaiheessa Vietkongin terrori ja propaganda, Etelä-Vietnamin armeijan sotilasoperaatiot sekä Etelä-Vietnamin ilmavoimien pommitukset pakottivat jehit muuttamaan raja-alueilta erilaisten sotilasleirien, kuten Dak Pek, läheisyyteen pakolaisiksi.⁵⁰

Dak Pekistä tuli siis pakolaismagneetti, jonka ympärille muutti sotaa pakenevia vuoristolaisia. Leiriä perustettaessa Dak Pekin ympärillä sanotaan asuneen jo arviolta 600 pakolaista.⁵¹ Myöhemmin leirin ympärille muodostui (mikäli niitä ei jo aikaisemmin ollut) 15 jeh-kylää, joissa asui eri arvioiden mukaan 3 500–4 000 vuoristolaista. Kylät sijaitsivat kolmen kilometrin säteellä A-leiristä.⁵²

Vaikka Dak Pekistä voi puhua eräänlaisena pakolaisten kokoontumispaikkana, olivat kaikki sen ympärillä olevat vuoristolaiskylät ”perinteisiä vuoristolaiskylää” pitkine taloineen ja kaskipeltoineen, erona vain se, että kylät olivat vallitettuja ja niihin oli rakennettu kenttälinnoitettuja asemia.⁵³ Missään arkistolähteessä tai kahdessa käytössäni olevassa kirjassa ei mainita, että vuoristolaiskylät olisivat olleet varsinaisia pakolaisleirejä, joissa vuoristolaiset asuivat joko hökkeleissä tai teltoissa. Bendellin mukaan 1960-luvun loppupuolella jehejä asui Dak Pokon laaksossa noin 8 000 ja loput asuivat etelämpänä Dak Tossa tai Kontumin kaupungin lähellä.⁵⁴

Jehit kuten kaikki muutkin vuoristolaisheimot jakaantuivat 1960-luvulla kolmeen ryhmään: he olivat joko puolueettomia, amerikkalaismyönteisiä tai kommunisteja. Yhteistä heille kaikille kuitenkin oli syvä epäluulo vietnamilaisia kohtaan. Syyt siihen, kenen puolella yksittäiset vuoristolaiset tai kokonaiset kylät olivat, vaihtelivat. Ideologiset syyt kuten kommunismi eivät sinällään merkinneet jeheille mitään. Luulen, että puhtaasti käytännön seikat saivat jehin tunnustamaan jompaakumpaa puolta tai tarpeen tullen pysymään puolueettomana, mikä Vietnamin sodassa oli lähes mahdotonta.

Käytännön seikkoja olivat esimerkiksi Vietkongin harjoittama uhkailu, propaganda ja suoranainen terrori. Yleisesti jehit antoivat varmasti-kin sympatiansa sille puolelle, joka näytti olevan voitolla. Toisin sanoen, voitolla oli se, joka oli puhtaasti sotilaallisesti voimakkaampi. Monet Vietkongin paikallississeistä saattoivat olla suoranaisesti kaapatuja tai pakotettuja liittymään sissiliikkeen riveihin.⁵⁵ Vaikka kommunismi ideologiana oli vieras, saattoivat kommunistit vedota Saigonin hallituksen sortopolitiikkaan ja siihen, kuinka kommunistit sodan voitettuaan

loisivat autonomisen vuoristolaisalueen ja parantaisivat heidän elinolojaan.⁵⁶

Erikoisjoukkojen lähestymistapa lähteitten perusteella oli pehmeämpää, vaikka tavoite, vuoristolaisten luottamuksen saavuttaminen, oli sama. Mikäli jehit eivät olleet ”Hard Core” Vietkongreja, eivät amerikkalaiset turvautuneet väkivaltaan. Vuoristolaisten luottamus ja mahdollinen aseellinen toiminta Vietkongia vastaan pyrittiin ensisijaisesti luomaan *toiminnalla siviiliväestöä kohden*. Tämä erikoissodankäynnin määritelmä tarkoitti käytännössä erilaisia jehien arkipäivää helpottavia projekteja ja toimintoja. Tällaisia toimintoja olivat muun muassa kaksi kertaa kuukaudessa vuoristolaiskylissä vierailleet lääkintäpartiot (Med Patrol) ja A-leirissä ollut sairastuvainos.⁵⁷

Erikoisjoukkojen sotilaiden toiminnassa, ainakin teoriassa, kiinnitettiin paljon huomiota ei-sotilaalliseen toimintaan. Erikoisjoukkojen oli määrä parantaa ja helpottaa jehien elämää. Kun erilaiset projektit kuten koulu-, terveydenhoito-, tie- tai maatalousohjelmat tulisivat menestyksellisesti auttamaan jehejä, ei kommunisteilla olisi enää asiaa vuoristolaiskylisiin. Projektit kääntäisivät jehit psykologisesti pois Vietkongin vaikutuspiiristä. Arkistolähteissä kerrotaan kuitenkin huomiota herättävän vähän juuri tästä erikoissodankäynnin muodosta, eli toiminnasta siviiliväestöä kohtaan. Lähes ainoana mainintana ovat edellä esitetyt lääkintäpartiot.

A-leiri värväsi jehejä koko 1960-luvun. On yksinkertainen tosiasia, että kannattaa värvätä paikallisia miehiä, jotka tuntevat kotiseutunsa ja ovat halukkaampia puolustamaan sitä kuin muualta tulleet. Samalla tässä yhteydessä on aiheellista mainita, että A-leirin ympärillä olevissa kylissä toimi aina 1970-luvulle asti miliisityypisiä yksiköjä turvaamassa kotejaan. Aseistuksena heillä oli vanhoja kiväärejä sekä karbiineja. Kylämiliisit eivät tehneet hyökkäysluonteisia partioetkiä. He vain pyrkivät turvaamaan kyläänsä ja ainakin periaatteessa heitä pyrittiin käyttämään tiedustelutiedon lähteinä⁵⁸. Kylissä ulkonaliikkumiskielto alkoi heti auringon laskeuduttua, ja silloin paikalliset asukkaat tiesivät pysyvä linnoitetuissa kylissään.⁵⁹

Se, että Dak Pekin A-leirin ympärillä olevat vuoristolaiskylät olivat kevyesti linnoitettuja (maavalleja, punjikeppejä jne.) ja että niissä toimi kylämiliisijyksiköjä, muistuttaa erikoisjoukkojen toimintaa vuonna 1962, jolloin CIA ja erikoisjoukot yhdessä perustivat niin sanottuja aluekehittämiskeskustoja⁶⁰. Sodan edetessä ja erikoisjoukkojen aluekehittämiskeskusten muututtua niin sanotuiksi A-leireiksi jäivät kylämiliisit

puolisotilaallisina yksikköinä lähes täysin pois. Siksi onkin hieman yllättävää, että Dak Pekin vuoristolaiskylissä niitä oli.

Lähdeaineiston perusteella on vaikeata vastata kysymykseen, miten A-leiri Dak Pek, A-242, vaikutti jeh-heimon elämään. Arkistolähteet eivät juuri kerro leirin ympärillä olevista vuoristolaisista, ja kirjat, jotka käsittelevät Dak Pekkiä, ovat erittäin värittyneitä. Bendell näkee erikoisjoukot vuoristolaisten pelastajina, ainoana ryhmänä, joka välitti jehien hyvinvoinnista ja esti vietnamilaisten harjoittaman hyväksikäytön.⁶¹ Näin ollen arvion tästä asiasta ovat lähinnä vain päätelmiä ja perustuvat niukkaan materiaaliin. Olen kuitenkin pyrkinyt tekemään mahdollisimman oikeita päätelmiä suppeasta materiaalista huolimatta.

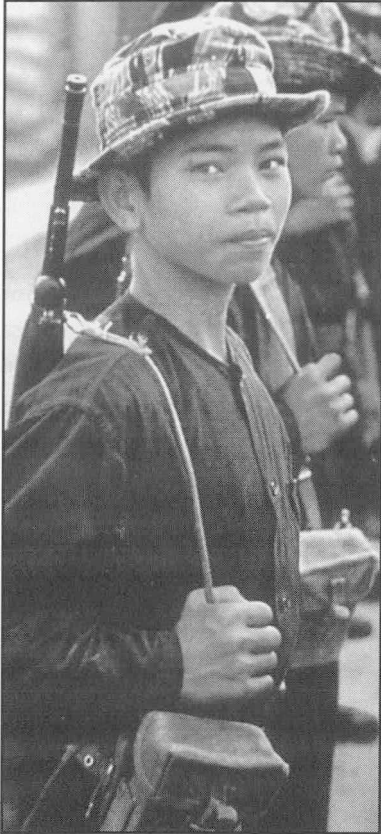
Jehit varmasti hyötyivät erityisesti A-leirin terveydenhoitopalveluista, kuten lääkingintäpartioista ja sairastuvainotosta. Samoin he hyötyivät, jos asian näkee positiivisena, erikoisjoukkojen tarjoamasta sotilaallisesta koulutuksesta, jota he saivat värväytyttyään A-leirin iskujoukkoihin.

Toisaalta A-leiri Dak Pek oli osa amerikkalaista sodankäyntiä ja tässä sodankäynnissä jehien asuinmaat olivat sissiopeeraatioiden taistelulentäni. Monesti, kuten huhtikuun 1970 hyökkäyksessä kun Pohjois-Vietnamin armeija ja Vietkong yrittivät tuhota leirin, he myös tuhosivat ympärillä olevat vuoristolaiskylät⁶². A-leirillä ei usein ollut voimavaroja puolustaa omien valliansa ulkopuolisia kyliä.⁶³ Tällä tavoin vuoristolaiskylät olivat välillisesti A-leirin uhreja.

Mitä A-leiri Dak Pek sitten merkitsi jeheille? On todennäköistä, että sota yksinkertaisesti nielaisi heidät. Ilman A-leiriäkin sodan osapuolet olisivat taistelleet tässä strategisesti tärkeässä paikassa. Eri asia on, kuinka hyvin erikoisjoukkojen sotilaat kulloinkin pystyivät paneutumaan jehien kanssa elämiseen, mikä oli yksi vastakumouksellisen sodankäynnin tärkeimmistä puolista. Näyttää siltä, että leirillä ja sen 12-henkisellä erikoisjoukkojen A-erillisosastolla oli tarpeeksi tekemistä itsensä puolustamisessa: aika, voimavarat ja kyvyt eivät riittäneet vuoristolaisten turvaamiseen, puhumattakaan heidän kanssaan elämiseen.

Dak Pek – Kontumin Dien Bien Phu: A-242:n puolustusjärjestelmä

Dak Pekin A-leiri muodostui 8–9 kukkulasta, joista jokainen muodosti oman puolustusasemansa. Jokaista puolustusasemaa ympäröi taisteluhautajärjestelmä ampumahautoineen ja tulipesäkkeineen. Hyvä soratiejärjestelmä yhdisti puolustusasemat toisiinsa. Puolustusjärjestelmä sisälsi yh-

Kameraan katsoo leiriin värvätty vuoristolaissoturi. Syitä värväytymiselle oli monia: seikkailunhalu, palkka tai silkka halu taistella Vietkongia ja vietnamilaisia vastaan.

An enlisted soldier from the mountains looks into the camera at the camp. There were many reasons for enlistment: the desire for adventure, the pay, or purely the desire to fight against the Vietcong and the Vietnamese.

deksän hajasijoitettua kranaatinheitinasemaa. Itse leirin korkeus oli noin 700 metriä ja sitä ympäröivät vuorenhuiput olivat alueella, jonka halkaisija oli yli 10 km ja jonka korkeus vaihteli 1 100 metristä 1 500 metriin.⁶⁴

Leiri sijaitsi Dak Poko -joen muodostamassa laaksossa. Leiriä ympäröivä maasto muodostui tiheän viidakkokasvillisuuden peittämistä vuorista. Kuitenkin itse laakso, jossa leiri kohosi, oli verraten tasainen, joskin kumpuileva. Erikoista Dak Pekissä oli, että sen halkoi valtatie 14 ja kiitotie. Kukkuloilla sijaitsevista linnoituksista seitsemän sijaitsi kiitotien länsipuolella ja kaksi itäpuolella.⁶⁵

Vuoteen 1966 mennessä leirin puolustuksellinen omaleimaisuus oli jo saavutettu ja sen vahvuus oli huipussaan. Leirissä tehtiin koko ajan muutostöitä: korjattiin asemia, rakennettiin parempia bunkkereita, uu-

delleensijoitettiin tykki-, kranaatinheitin- ja sinkoasemia. Leirin puolustusjärjestelmästä tulikin lähes murtumaton kahta heikkoutta lukuun ottamatta: ympärillä olevilta vuorilta vihollinen saattoi helposti tulittaa raskaalla kalustolla leiriä, ja Vietkongilla oli soluttautujia leirissä.

Leirin vahvuus oli vuonna 1966 seuraavanlainen: 12 erikoisjoukkojen sotilasta, 13 LLDB:tä ja 736 iskujoukkojen sotilasta, jotka oli jaettu viiteen komppaniaan ja yhteen tiedustelujoukkueeseen. Leiriä komensi LLDB:n vietnamilainen kapteeni ja häntä avusti erikoisjoukkojen kapteeni. Leirissä oli majoittuneina myös noin 1 500 leiriläisten perheenjäsentä, jotka asuivat leirin yhdeksässä asemassa.⁶⁶ Kaikilla leirissä asuvilla oli tehtävänsä leirin puolustuksessa.

Myöhemmin leirin miehitystä täydensivät poliittisen sodankäynnin joukkue, toinen tiedustelujoukkue, tykistöryhmä sekä panssarintorjuntaan erikoistunut panssarintorjuntaosasto.⁶⁷ Perheenjäsenien majoittumisella leiriin oli erittäin voimakas psykologinen vaikutus vuoristolais-sotilaiden moraaliiin: he olivat A-leirissä puolustamassa myös omia perheitään. Tarpeen tullen leiriä avustivat erilaiset pienet sotilasyksiköt kuten Nungien 35 miehen vahvuinen huoltojoukkue (Service Platoon)⁶⁸ ja Plei Mrongin Mike-joukot.⁶⁹

Leirissä sijaitsi myös SOG:n eli Erikoisoperaatioiden ryhmän puolivakinainen ”Launch Site”. Heillä oli kiitoradan reunalla omat asumuksensa ja he huolehtivat itse omasta turvallisuudestaan. Täältä SOG:n tiedustelupartiot suorittivat erittäin salaisia tiedustelutehtäviä rajan yli Laosiin.⁷⁰

Vuonna 1970 leiriin majoittui myös 12 erikoisjoukkojen sotilain lisäksi kaksi ”vihreää baretia”, jotka todellisuudessa työskentelivät ASA:lle eli Army Security Agencylle. Heillä oli oma bunkkeri täynnä radiolaitteita, joiden avulla he pystyivät paikantamaan Pohjois-Vietnamin armeijan ja Vietkongin radiolähetykset. Apunaan ASA:n miehet käyttivät alueen ympärillä jatkuvasti lentäviä Mohawk-potkurikoneita. Näissä koneissa olevat herkät elektroniset laitteet vastaanottivat signaaleja, jotka paikallistivat vihollisen radiolähetykset. Maa- ja ilmaradiosuuntimien laskutulokset yhdistettiin ja selvitettiin vihollisyksikköjen sijainnit. Radiosignaalin vahvuus kertoi, millaisesta radiosta oli kysymys ja siitä voitiin päätellä, minkä kokoinen yksikkö sitä käytti.⁷¹

Periaatteessa myös ympärillä olevien kylien asukkaat olivat osa puolustusjärjestelmää. Tarvittaessa heiltä saatiin tiedustelutietoja vihollisista ja mahdollisista vihollishyökkäyksistä. Tarvittaessa noin 15 vuoristolaiskylässä asuvat 8 000 jeh-heimolaista toimisivat varoitusjärjestelmänä hyökkäyksen uhatessa.

Leirin puolustuksessa valmistauduttiin kahdenlaisiin vihollishyökkykäysiin. Ennakoarvioissa ei ollut kyse kontakteista paikallisen Vietkongin kanssa, vaan niissä varauduttiin isomman vihollisvoiman (kaksi pataljoonaa tai enemmän) torjumiseen. Ensimmäisessä vaihtoehdossa vihollinen yrittää huonon sään turvin vallata leirin ja aiheuttaa mahdollisimman paljon tuhoa. Toisessa tapauksessa vihollinen aloittaa hyökkäyksen Dak Pekiä vastaan ja yrittää saada apuun tulevat joukot väijytetyiksi. Jälkimmäistä vaihtoehtoa pidettiin hyvin todennäköisenä, koska sekä ilmareitit että maalähestymistiet olivat rajallisia ja kulkivat erinomaisten väijytyspaikkojen ja ilmatorjunta-asemien kautta.⁷² Ymmärtääkseni Vietkong ja Pohjois-Vietnamin armeija pyrkivät joko suoranaisesti tuhoamaan muitakin A-leirejä yllätystä ja huonoa säätä hyväksi käyttäen tai sissisodan periaatteiden mukaisesti eräänlaisella valehyökkäyksellä ”klassisesti” väijyttämällä apuun tulevat joukot.

Puolustuksen tärkeimmät asemat sijaitsivat leirin 8–11 kukkulalla. Puolustusjärjestelmään kuuluvien kukkuloiden määrä vaihteli eri ajan-kohtina. Kukkulat oli numeroitu ja jokainen niistä pystyi antamaan tulitukea kaikille muille kukkuloille.⁷³ Toisin sanoen, jos vihollinen pystyi puhkaisemaan piikkilankaesteet, panssariansat, punjikepit tai muut polkuansat, jotka ympäröivät kukkuloita, tämän jälkeen muilta kukkuloilta pystyttiin ampumaan vihollisen selkään käsiaseilla, suorasuuntaustykeillä, singoilla ja jopa liekinheittimillä. Tätä ennen vihollisen oli kuitenkin pystyttävä etenemään noin kilometri avoimessa maastossa.⁷⁴

Leirin tärkein kukkula oli kukkula 3, eli ”The American Hill”. Siellä sijaitsivat komentopaikka, ammusuojat, ensiapupiste ja erikoisjoukkojen majoitustilat. Ne kaikki sijaitsivat maan alla. Sieltä oli viestiyhteydet kaikille muille kukkuloille. Ymmärrettävästi amerikkalaiskukkulalla oli paras puolustus.⁷⁵ Muilla kukkuloilla olivat LLDB:n erillisosasto ja iskujoukkokomppaniat. Jokaista kukkulaa ympäröi myös vahvistettujen puolustusasemien piiri, joissa asuivat iskujoukkosotilaiden perheet. Perheenjäseniä oli vuonna 1970 noin 700.⁷⁶

Vuonna 1970 Dak Pekin aseistus koostui kahdesta 105 mm:n haupitsista, kolmesta 106 mm:n singosta, kahdesta 4,2 tuuman kranaatinheittimestä, yhdestätoista 81 mm:n kranaatinheittimestä, yhdeksästätoista 60 mm:n kranaatinheittimestä ja kahdestakymmenestäkolmesta M-60-konekivääristä. Lisäksi jokaista joukkuetta kohden oli yksi kranaattikivääri ja jokainen iskujoukkokomppanian sotilas oli tuolloin aseistettu M-16-kiväärillä.⁷⁷

Kirjassaan *Assault on Dak Pek* Leigh Wade väittää, että raskaimpaan

kalustoon kuuluneet haupitsit, kranaatinheittimet ja singot olisi hankittu epävirallisia kanavia pitkin. Tämä saattaakin olla mahdollista, koska erikoisjoukkojen huollosta vastaava organisaatio (CISO) toimi hyvin epäkonventionaalisesti, samoin kuin erikoisjoukkojen sotilaatkin. Leirin aseistusta täydensivät helikopterin ”raketinheitin”, jota käytettiin epäsuoraan tulitukseen, ja improvisoitu kyynelkaasukranaatinheitin. Se pystyi tarvittaessa heittämään kymmenen CS-kyynelkaasukranaattia kukkuloiden alarinteille.⁷⁸

Hätätilassa Dak Pekillä oli käytettävissään Kontumin ja Pleikun Mike-joukot. Jokaisella neljällä erikoisjoukkojen C-osastolla Etelä-Vietnamissa oli oma Mike-yksikkönsä, samoin kuin jokaisella B-erillisosastollakin. Nämä Mike-joukot toimivat reserviyksikköinä, tärkeimpänä tehtävänään pelastaa uhattuja A-leirejä. Näissä yksiköissä olevat taistelijat olivat pääsääntöisesti vuoristolaisia ja laskuvarjojääkärikoulutuksen saaneita.

Dak Pek piiritettynä – ilmatulituen ja huollon merkitys

Lujasta puolustuksestaan huolimatta Dak Pek oli hyökkäyksen kohteeksi jouduttuaan lähes täysin riippuvainen ilmaitse tulevasta huollosta ja tulituesta. Etäisyydet ja vaikeakulkuinen maasto yhdistettyinä vihollisen suorittamiin väijytyksiin eivät yksinkertaisesti suosineet maakuljetuksia. Noin 90 prosenttia kaikista A-leireistä oli riippuvaisia ilmahuollosta. Dak Pek ei tässä suhteessa ollut mikään poikkeus. Vaikka sen oma puolustus vaikutti lähes murtumattomalta, se oli yllätettynä ilmatulituen ja huollon varassa. Tämän todistaa vihollisen 12. huhtikuuta 1970 aloittama hyökkäys, joka ensimmäisten kiivaiden taistelupäivien jälkeen muuttui aina toukokuun 9. päivään asti jatkuneeksi piiritykseksi.

Vihollisen onnistui silloin leirissä olleiden soluttautujien avulla tunkeutua salaa leirin alueelle ja vallata lähes puolet sen alueesta. Pohjois-Vietnamin armeijan noin 30-henkinen pioneeriyksikkö pystyi tunkeutumaan amerikkalaiskukkulalle ja tuhoamaan sen viestikeskuksen ja taktisen operaatiokeskuksen. Kaiken huipuksi vihollinen onnistui myös valtaamaan CIDG-komppanian 203:n kukkulan, jota se piti hallussaan iltapäivään 14. huhtikuuta asti, jolloin leirin puolustajien onnistui ajaa vihollinen pois leiristä ja taistelut muuttuivat 25 päivää kestäneeksi piiritykseksi.⁷⁹

Dak Pekin leiriin heti saapuneella C-119 Stinger -tulitukilentokoneella (Stinger gunship) oli suuri merkitys taistelun lopputulokseen. Koska

Dak Pekin leiri oli lähes täysin riippuvainen ilmahuollosta. Kuvassa osa A-leiriä ja sen lentokenttä.

The Dak Pek Camp was almost completely dependent on air supply. The picture shows the A-Camp and its airfield.

se oli ollut läheisen Dak Seangin A-leirin yläpuolella taistelujen alettua, sen onnistui saapua Dak Pekin avuksi muutamassa minuutissa. Pian tämän jälkeen leirin avuksi saapui muun muassa Cobra-tulitukihelikoptereita ja muita helikoptereita.⁸⁰ Cobrat pysyivät leirin turvana siihen asti, kunnes amerikkalaisten ensimmäiset Sky Raider potkurikoneet ja hävittäjä-pommittajat saapuivat avuksi.⁸¹ Sodan tässä vaiheessa yleisimpiä amerikkalaisia hävittäjäpommittajia olivat F-4 Phantomit, joita pystytettiin käyttämään eri tehtäviin. Niiden aseistus ja kyky kuljettaa erilaisia pommikuormia oli hyvin monipuolinen, ja tästä syystä maasta ohjatut ilmaiskut olivat tehokkaita. Dak Pekissä Phantomien kohteet sijaitsivat leirin puolustuslinjan sisäpuolella, jolloin kymmenien metrien hajonta saattoi olla kohtalokas leirin puolustajille, kun vihollinen oli jo päässyt leiriin.

Öisin leirin turvana oli Stinger-tulitukilentokone, joka ampui valoraletteja leirin yläpuolelle, jolloin niiden valo antoi hieman turvallisuuden tuntua leirin puolustajille.⁸² Pimeitä öitä varten jokaisella kukkulalla oli myös niin sanottuja tulinuolia, jotka voitiin tarvittaessa sytyttää tuleen ja ohjata radiolla haluttu ilmatulituki nuolen osoittamaan suuntaan.⁸³

Kaiken kaikkiaan hyökkäyksen ja sitä seuranneen piirityksen aikana leirin turvaamiseen otti osaa tulitukilentokoneita ja -helikoptereita sekä hävittäjä-pommittajia Udornista Thaimaasta, B-52-pommittajia, joiden pommituslentoja kutsuttiin nimeltä Arclights, FAC- eli tulenjohtolentokoneita, joiden tarkoituksena oli johtaa tulta ilmasta, ja ns. Combat Sky Spots -taistelukoneita.⁸⁴

Yhdysvaltain ilmavoimat käyttivät Vietnamin sodan aikana samanlaisia tulitukilentokoneita, jotka osallistuivat Dak Pekin puolustamiseen, enimäkseen Pohjois-Vietnamin armeijan ja Vietkongin huoltoreittien tuhoamiseen. Ne pystyivät myös antamaan omille joukoille lähi-ilmatulitukea (Close Air Support), ja tätä tukea Dak Pekissä käytettiin ilmiselvän onnistuneesti hyväksi. Tulitukilentokoneita olivat AC-47, AC-119 ja AC-130, jotka olivat muunnettuja lentokoneita; tulitukihelikopteriksi oli muunnettu AH-1G Cobra -taisteluhelikopteri.⁸⁵ Seuraavan ilmatulivoiman yksityiskohtaisen esittelyn tarkoituksena on osoittaa, kuinka teknistä ja tulivoimaista sotateknologiaa MACV käytti A-leirien puolustamiseen.

AC-47, lempinimeltään ”Spooky” tai ”Puff, the Magic Dragon”, oli toisen maailmansodan aikainen paranneltu C-47-potkurikone, joka oli varustettu neljällä tietokoneohjatulla elektronisella Gatling-konekiväärillä. Gatling-konekiväärien (7,62 mm) tulinopeus oli noin 8 000 laukausta minuutissa joka neljännen luodin ollessa valokuova. Tulittaessaan tietokone lukitsi jokaisen aseensa kohteeseen samalla kun lentokone jat-

koi lentämistä. AC-47:n pelottavuudesta ja tehosta kertoo, että se pystyi peittämään ”amerikkalaisen jalkapallokentän kokoisen alueen jokaisen neliöjalan luodeillaan, minuuttia lyhyemmässä ajassa”.⁸⁶ AC-119, eli Stinger-tulitukilentokone, oli vanha C-119-rahtikone (Flying Boxcar), joka oli muunnettu antamaan tulitukea maajoukoille. Se oli myös aseistettu Gatling-konekivääreillä ja lisäksi siinä oli Boforsin 40 mm:n kanuuna ”sivuoveen asennettuna”, mikä sai sen muistuttamaan hieman ampiaista.⁸⁷ AC-130 oli puolestaan muunnettu C-130 Hercules. Samoin sen Gatling-konekiväärien lisäksi sillä oli myös 40 mm:n Boforsin tykki ja 20 mm:n Vulcan Gatling -tykki.⁸⁸

B-52-pommittajat kuuluivat Strategisten ilmavoimien (Strategic Air Command) alaisuuteen. Koska B-52:n potentiaalinen tuhovoima lähentelee taktisia ydinaseita, niiden käyttö oli rajattu epäiltyihin kommunistitukikohtiin suhteellisen asumattomille seuduille. Jokainen kahdeksanmoottorinen lentokone pystyi kantamaan yli 20 000 kilon pommikuorman. Kuiden B-52:n muodostelma pystyi pyyhkäisemään pois melkein kaiken laattikosta, joka oli noin kilometrin leveä ja 3 kilometriä pitkä. Pommitus tapahtui 10 000 metrin korkeudesta.⁸⁹ Dak Pekin turvaksi saapui myös B-52-pommittajia. Huhti–toukokuussa ne tekivät 21 pommituslentoa Dak Pekin leirin suojaamiseksi.⁹⁰ Hyvin usein niiden kutsuminen saattoi olla puolustuksen viimeinen keino tuhota hyökkääjä, kuten Dak Pekissä tapahtui saman vuoden 1970 syksyllä, jolloin erikoisjoukkojen sotilaiden täytyi ohjata B-52-isku oman leirinsä pohjoisosaan.⁹¹

AH-1G Cobra oli hyvin tehokas Yhdysvaltojen armeijan käyttämä taisteluhelikopteri. Sen aseistuksena oli raketteja, minitykkejä ja erikoisvalmistettu kranaatinheitin, joiden avulla se pystyi antamaan tarkkaa ilmatulitukea jalkaväkiyksiköille.⁹²

Combat Sky Spot oli amerikkalaisten tekninen innovaatio, joka mahdollisti Vietnamin ilmailussa myös öisin ja huononkin sään aikana. Kun esimerkiksi A-leiristä annettiin radiolla kohteen kahdeksannumeroiset koordinaatit erikoisjoukkojen ja ilmavoimien yhteysupseerille, hän ilmoitti tiedon edelleen eteenpäin asiaankuuluvaan paikkaan, missä koordinaatit syötettiin tietokoneeseen. Tietokone kontrolloi tämän jälkeen pommittajan kurssia ja pommituskohdetta.⁹³

Vaikka tilanne oli leiriläisten kannalta vakava hyökkäyksen alkuvaiheessa, samalla tarjoutui ilmavoimille ja kenraaleille tilaisuus käyttää ylivoimaista tulivoimaansa. Koko Vietnamin sodan aikana yksi amerikkalaisten päästrategioista oli käyttää maajoukkoja ja erityisesti A-leirejä syötteinä, joihin vihollinen keskittäisi joukkonsa: silloin taas amerikk-

kalaiset voisivat iskeä niihin tulivoimallaan.⁹⁴ Tätä tulivoimaa edustivat Dak Pekin puolustukseen osallistuneet tulitukilentokoneet/helikopterit, hävittäjäpommittajat, B-52-pommittajat ja Sky Spot -koneet.

Se, että A-leirit toimivat Yhdysvaltain Vietnamin sodanjohdolle syöteinä, oli lausumaton totuus. Menestyksekkäällä toiminnallaan tai usein jopa pelkällä läsnäolollaan A-leirit tuottivat viholliselle niin paljon ongelmia, että sen oli pyrittävä tuhoamaan A-leirejä. Silloin muuten niin vaikeasti tavoitettava vihollinen oli koottu yhteen paikkaan, ja se voitiin tuhota ilmasta käsin.⁹⁵ Huhtikuu 1970 Dak Pekissä oli tästä syöttinä olosta hyvä esimerkki.

Tappiotilastoja huhti–toukokuulta tarkasteltaessa huomataan, että Dak Pekin kokonaistappiot (apujoukot mukaan lukien) oli seuraavanlainen: kaatuneita 38, haavoittuneita 130 ja kadonneita 7. Vihollisen arvioidut kokonaistappiot olivat vastaavasti: kaatuneita 420 (haavoittuneita ja vankeja 0). Merkillepantavaa on, että huhti–toukokuussa ei kuollut ainuttakaan amerikkalaista, vaan kaikki kaatuneet olivat iskujoukkokomppanioiden vuoristolaisia, samoin kuin suurin osa haavoittuneistakin.⁹⁶ Edellä mainituista luvuista laskettu ”killratio”, suomeksi tapposuhte⁹⁷, oli 38/420 eli noin 1/11. Tapposuhte 1/11 merkitsi, että jokaista omalta puolelta kaatunutta sotilasta kohden vihollinen menetti 11 kaatunutta. Amerikkalaisten ja vihollisen tapposuhte on 0/420, eli Dak Pekissä pystyttiin eliminoimaan 420 vihollista ilman ainuttakaan amerikkalaismenetystä!

Haastattelemani erikoisjoukkojen kapteeni Redman on sitä mieltä, ettei vuoristolaisten tappioita koskaan johtotasolla mietitty. ”*He olivat vain vuoristolaisia. Kenraalit eivät oikein välittäneet, kuoliko vuoristolaisia vai mitä heille tapahtui. Samoin etelävietnamilaisten tappioista ei välitetty. Nämä tappiot eivät merkinneet mitään. A-leireissä käydyt taistelut olivat hyviä vaihtokauppoja.*”⁹⁸

Yhteenvetona huhti–toukokuun 1970 Pohjois-Vietnamin armeijan hyökkäyksestä voi sanoa, että hyökkäyksen sattuessa leiri oli täysin ilmatulituen ja huollon varassa. Se, että Dak Pek ja useimmat muut A-leirit olivat riippuvaisia ilmatulituesta ja huollosta, tekee A-leireistä sotahistorian ensimmäisiä sotilasinstallaatioita, operaatioita, projekteja, jotka olivat lähes täysin riippuvaisia ilmasta tulleesta tuesta.

Samalla tapposuhteet 1/11 ja 0/420 merkitsevät, että Dak Pekin puolustus ”onnistui”. Toisin sanoen, vihollinen tarttui syöttiin ja sai kokea amerikkalaisten tulivoiman ja teknisyuden. Puolustuksen lujuudesta huolimatta tosiseikka, että sapperien onnistui vallata yksi kukkula ja tunkeutua tämän lisäksi amerikkalaiskukkulalle, merkitsi, että leirissä

oli todennäköisesti Vietkongin soluttautujia. Näennäisesti murtumattomassa leirissä oli sisäiset heikkoutensa.

Johtopäätökset

Dak Pekin A-leiri perustettiin vuonna 1962 Kontumin maakuntaan jehheimon asuinalueille. Muutamien vuosien kuluessa Dak Pek muodosti yhdessä neljän sisarleirinsä kanssa puolustusasemien ketjun, jonka tarkoituksena oli katkaista vihollisen henkilö- ja huoltoreitit naapurimaista Etelä-Vietnamiin. Tämän niin sanotun rajavalvontatehtävän lisäksi Dak Pek pyrki huolehtimaan jehheimon turvallisuudesta. Nämä kaksi tehtävää säilyivät leirin koko toiminta-ajan, vuoteen 1970 asti.

A-leirin merkitystä jehien elämään on vaikeaa arvioida. Dak Pekin alue ja jeh-heimo olisivat olleet kiistan kohteena ilman A-leiriäkin. A-leiri oli vain yksi amerikkalaisten sodankäyntimuodoista vastakohtana tavanomaiselle sodankäynnille. A-leiristä jehit hyötyivät lähinnä kahdella tapaa: A-erillisosaston lääkintämies ylläpiti sairastuvuutta leirissä ja suoritti lääkintäpartiointia lähikyliin. Toiseksi, (jos tämän näkee positiivisena asiana) jehille tarjoutui tilaisuus värväytyä A-leiriin iskujoukkosotilaisiksi ja ansaita elantonsa koko perheelle. Toisaalta kiihtyneet sotatoimet pakottivat hieman kauempana asuvat jehit muuttamaan A-leirin läheisyyteen. Nämä turvallisuuden vuoksi Dak Pekiin hakeutuneet jehit majoittuivat ympärillä oleviin kyliin. Mutta suojautuakseen vihollisen kostohyökkäyksiltä ja kranaattikeskityksiltä niihin oli täytynyt rakentaa aitoja ja suojabunkkereita: täälläkin turvallisuus oli suhteellista.

Se, että jehien täytyi muuttaa Dak Pekin leirin ympärille, osoitti, ettei Dak Pek onnistunut jehien turvallisuuden takaamisessa. Jos Dak Pek olisi siinä onnistunut, ei jehien olisi tarvinnut muuttaa A-leirin läheisyyteen. Ideaalitulanteessa A-leirin toiminta olisi ollut niin tehokasta, ettei vihollisella olisi ollut mitään mahdollisuuksia toimia jehien asuinmaille ja jehit olisivat saaneet asua omissa kylissään. Ideaalitulanteella viitataan A-leirien alkuperäiseen toimintamalliin eli niin sanottuun aluekehittämiseen. Nyt monille perheille ei jäänyt muuta mahdollisuutta kuin muuttaa A-leiri Dak Pekin läheisyyteen. Siellä jehit olivat taas keskellä sotivia osapuolia, puun ja kuoren välissä.

Mikä sitten oli A-leiri Dak Pekin merkitys MACV:lle? Epävirallinen totuus on, että useimmat A-leirit (kuten Dak Pek) olivat syöttejä. Esimerkiksi Dak Pek joutui vuoden 1970 huhti–toukokuussa vihollisen an-

karan hyökkäyksen kohteeksi. Vaikka tilanne leirin puolustajien kannalta oli kriittinen, MACV:lle tarjoutui mahdollisuus käyttää tulivoimaansa. Leirin ollessa vihollisen hyökkäyksen kohteena pystyivät amerikkalaiset hävittäjä-pommittajat, B-52-pommittajat ja helikopterit tuhoamaan yhteen paikkaan keskitetyn vihollisen.

MACV:n maataistelujoukkojen strategiana Vietnamissa oli tunnettu ”etsi ja tuhoa” -konsepti. Sen tavoitteena oli vihollisen löytäminen ja tuhoaminen tulivoimalla. Tätä ilmensivät edellisessä kappaleessa mainitut sotakoneet. Käytännössä vihollisen löytäminen oli hyvin vaikeaa: vihollinen operoi pieninä ryhminä, käytti mestarillisesti hyväkseen maastoa ja sekoittui tavalliseen väestöön. Ongelmana oli, ettei suuria vihollisyksiköjä pystytty löytämään ja vihollinen pysyi tulivoiman tavoittamattomissa. Näin ollen amerikkalaisten etsi ja tuhoa -strategia jäi puolinaiseksi. Jos yksittäinen A-leiri joutui muutamien vihollispataljoonien hyökkäyksen kohteeksi, se ei ollut MACV:lle varsinainen katastrofi. Syötti eli A-leiri oli houkutellut vihollisen esiin ja tämän jälkeen se pystyttiin tuhoamaan. Näin MACV sovelsi etsi ja tuhoa -strategiaansa A-leireihin.

Lähdeviitteet

¹ Sarjanen 1997, s. 160–172; Plaster 1997, s. 29–45.

² Tutkimuksen aineisto muodostuu arkistolähteistä, painetuista lähteistä, kirjallisuudesta, aikakausjulkaisuista, haastattelusta, sähköpostikirjeenvaihdosta sekä Vietnamin sotaa käsittelevästä CD-romista. Pääosa arkistolähteistä on Yhdysvaltain kansallisarkisto II:n (National Archives II, NARA II.) Det A-242:ta koskevista kokoelmista. Lähes kaikki Dak Pekin koskeva materiaali on saatavilla, sillä kaiken A-leirejä koskevan materiaalin pitäisi olla tutkijoille avointa. After Action Reports -dokumentit ja Monthly Operational Summaries ovat A-leirin erikoisjoukkojen komentajan ylemmille esikunnille kirjoittamia asiakirjoja. Esimerkiksi AAR-Siege Camp Dak Pek toukokuulta 1970 käsittelee huhti–toukokuussa tapahtunutta A-leirin piiritystä. Monthly Operational Summaries -dokumentit käsittelevät kuukauden aikana leirin taktisella operaatioalueella tapahtuneita asioita. MOPSUM:sta käy ilmi esimerkiksi, kuinka monta partiota leirin iskujoukot ovat tehneet, mihin partiioon A-leiri on osallistunut, mikä on vihollistilanne ja millainen on erikoisjoukkojen suhde sen sisarorganisaatioon. Painetuista lähteistä Yhdysvaltain armeijan käsikirjat (*The Montagnards of South Vietnam, 1964; Minority Groups in the Republic of Vietnam, 1966*) antavat tietoa siitä, miten erikoisjoukkojen sotilaita neuvottiin kouluttamaan vuoristolaisheimoja. Yhdysvaltain armeijan laatimat käsikirjat käsittelevät kymmenien eri heimojen historiaa, tapoja ja kulttuuria sekä keinoja kouluttaa puolisolitaallisia joukkoja. Antropologi Hickeyn etnohistorialliset teokset *Free in the Forest* ja *Sons of the Mountains* ovat aihepiiriin tutkimisen kannalta ensiarvoisen tärkeitä, etenkin *Free in the Forest*, joka tarkastelee vuoristolaisten historiaa toisen maailmansodan jälkeen. Hickey oli 1960-

luvulla aktiivisesti tekemässä erilaisia antropologis-sosiologisia tutkimuksia Etelä-Vietnamissa. Hän tuomitsi tutkimuksissaan ja myöhemmissä kirjoissaan jyrkästi Yhdysvaltojen ja Saigonin hallituksen harjoittamat toimet. Tutkimusaiheen luonteen vuoksi olen käyttänyt lähteenäni sekä haastatteluja että suhteellisen laajaa sähköpostikirjeenvaihtoa. Artikkelissani olen käyttänyt lähteenäni Sedgwick Tourisonin erästä sähköpostia. Tourison on laajasti erikoissodankäyntiin, erikoisjoukkoihin ja CIA:n toimintoihin perehtynyt henkilö. Hän on kirjoittanut aiheesta kirjoja ja kävi ystävällisesti kanssani sähköpostikirjeenvaihtoa, joka auttoi tutkimukseni pulmissa. Hänen tietonsa perustuvat muun muassa omiin kokemuksiin Etelä-Vietnamissa 1960-luvulla ja eversti Laytonin ja G. Gaspardin haastatteluihin. Eversti Layton oli erikoisjoukkojen upseeri, jolle CIA:n silloinen aluepäällikkö Bill Colby antoi vuonna 1961 tehtäväksi aseistaa ja kouluttaa keskusylängön vuoristolaisista vastavoima Vietkongin terroritoiminnalle. Laytonin vuoden 1961 lopulla perustama niin sanottu kyläpuolustusohjelma oli erikoisjoukkojen ensimmäinen paikallisia vuoristolaisheimoja aseistamiseksi ohjelma. Sen tavoitteena oli estää Vietkongin vaikutus keskusylängöllä. Vuonna 1962 G. Gaspardin johtama erikoisjoukkojen erillisosasto (A-242) perusti eversti Laytonin alaisuudessa joukkuetukikohdan syrjäiseen kolkkaan nimeltä Dak Pek. Tästä G. Gaspardin perustamasta tukikohdasta muodostui A-leiri Dak Pek. Koska tutkimusaineistoni on lähes täysin amerikkalaista, olen pyrkinyt varovaisuuteen aineistoa tutkiessani. Vaikka materiaali on amerikkalaisten kirjoittamaa, ei se aina ole kritiikittöntä ja suoranaiset totuuden vääristelyt huomaa helposti. Myönnetyksenä lähdemateriaalille käytän kuitenkin Vietkongista ja Pohjois-Vietnamin armeijasta yleisnimitystä vihollinen.

³ Condominas 1994, s. 3.

⁴ Salemink 1991, s. 224.

⁵ Keskusylängöllä tarkoitan vain entisen Etelä-Vietnamin eli Vietnamin tasavallan (1955–1975) maa-alueen vuoristoseutuja. Keskusylängön kolme tärkeintä vuoristolaismaakuntaa olivat Darlac, Pleiku ja Kontum.

⁶ National Geographic, April 1968, s. 447.

⁷ Hickey 1982a; Hickey 1982b.

⁸ Gould 1972, s. 142.

⁹ Hickey 1993, johdanto s. xxi. Merkittävimmät malaijipolynesialaiseen kieliryhmään kuuluvat heimot ovat roglai, chru, rhade ja jari. Mon-khmer-ryhmän merkittävimmät heimot ovat stieng, mnong, bahnar, rengao, halang, sedang, jeh, katu, pacoh ja bru.

¹⁰ Bajaraka-liike syntyi vuonna 1958 protestina Etelä-Vietnamin hallituksen maankäytöpolitiikkaa ja suoranaista syrjintää vastaan. Bajaraka näki suurimpana epäkohtana koko maankehittämissohjelman, jonka alaisuudessa ensimmäistä kertaa historiassa etnisia vietnamilaisia asutettiin laajamittaisesti vuoristolaisien asuinalueille. FULRO oli astetta militantimpi ryhmittymä, ja se perustettiin vuonna 1964. FULRO jatkoi toimintaansa aina vuoteen 1992 asti.

¹¹ Duiker 1989, s. 106.

¹² Salemink 1991, s. 256.

¹³ Salemink 1991, s. 257.

¹⁴ Salemink 1991, s. 269. Devereux oli syntyperältään unkarilainen ja opiskeli 1930-luvulla Ranskassa etnologiaa, ennen kuin muutti Yhdysvaltoihin. Ennen toista maailmansotaa Devereux ehti suorittaa etnologisia kentätutkimuksia sedang-heimon parissa lähellä Kontumia.

¹⁵ OSS (Office of Strategic Service) oli myöhemmin perustettujen CIA:n ja Yhdysval-

tain armeijan erikoisjoukkojen edeltäjä. Bank 1987, s. 146, 184.

¹⁶ Spector 1983, s. 25–26.

¹⁷ Spector 1983, s. 27. Tourison sähköposti 29.9.1997.

¹⁸ Virallinen nimitys: Groupements de Commandos Mixtes Aeroportes.

¹⁹ Saleminck 199, s. 271–272.

²⁰ Administration and Political Warfare: The Special Case of the Central Vietnamese Highlands by A. Joiner. p.8. Folder: 20. BOX 1197. MSU-Vietnam Project Records.

²¹ Vuoden 1954 Geneven rauhansopimuksen jälkeen Ranska luopui siirtomaanomistuksesta ja USA:sta tuli vuonna 1955 perustetun Etelä-Vietnamin tasavallan poliittinen ja taloudellinen tukija.

²² Summers Jr 1985, s. 115; Moore; Galloway 1993, s. 48–59. Sisältää kuvauksen PAVN:n suunnitelmista katkaista Etelä-Vietnam.

²³ Summers Jr 1985, s. 115.

²⁴ Kelly 1973, s. 19.

²⁵ Wade 1998, s. 42, 45; Special Forces Camp Dak Pek (YB 950 684) 4 May 1964. Folder: Camp Dak Pek Defense Plan. BOX II. NARA II.

²⁶ Dien Bien Phu oli ranskalaisten siirtomaajoukkojen suurlinnake, jonka antautuminen keväällä 1954 merkitsi Ranskan siirtomaahallinnon loppua Indokiinassa. Dien Bien Phun linnake muodostui usealle eri kukkulalle rakennetuista tukikohdista, joita korkeammat vuoret ympäröivät. Linnakkeen eräänä ongelmana oli keskinäisen tulituen puute, joka johtui tukikohtien suurista etäisyyksistä toisistaan ja puutteellisesta aseistuksesta.

²⁷ Special Forces Camp Dak Pek Target Analysis. Folder: Target Folder Dak Pek. BOX I. NARA II.

²⁸ Wade 1998, s. 45–46.

²⁹ Dak Pek CIDG Camp (u). 10 Jul 1970. Folder: 2–05 Disposition & Dak Pek CIDG Camp July 1970. BOX II. NARA II; National Geographic April 1968, s. 450.

³⁰ Evaluation of Dak Pek's Effectiveness. Year? Folder: Camp Dak Pek Defense Plan. Box II. Nara II; Dak Pek CIDG Camp (u). 10 Jul 1970. Folder: 2–05 Disposition & Dak Pek CIDG Camp July 1970. BOX II. NARA II.

³¹ Evaluation of Dak Pek's Effectiveness. Year? Folder: Camp Dak Pek Defense Plan. BOX II. NARA II.

³² Wade 1998, s. 47–48.

³³ Wade 1998, s. 47–48.

³⁴ Tourison sähköposti 29.9.1997. Vuonna 1932 ranskalaiset perustivat sinne 400-paikaisen vankilan vietnamilaisille poliittisille vangeille. Hickey 1993, s. 192.

³⁵ Historical Summary 15 November 1967. Folder: Historical Summary Camp Dak Pek (A-242). Box I. Nara II. Erikoisjoukkojen ammatitermein leirin tehtävänä oli rajanvalvonta (Border Surveillance).

³⁶ Tourison sähköposti 29.9.1997.

³⁷ Tourison sähköposti 29.9.1997; Civilian Irregular Defense Groups (CIDG) Project Out line Dak Pek. 1962 (?). Folder: Camp Dak Pek Defense Plan. Box II. Nara II. Ennen A-13:a paikallisia asukkaita oli jo pienimuotoisesti aseistettu, koska siellä jo toimi vaatimaton 25 miehen kodinturvajoukko.

³⁸ Tourison puhuu Dak Pekin leiristä vuonna 1962 nimityksillä ”Team Base” tai ”Training Base”. Tourison sähköposti 29.9.1997.

³⁹ Tourison sähköposti 29.9.1997.

⁴⁰ Mole 1970, s. 244.

⁴¹ Army Special Warfare School 1964, s. 108.

- ⁴² Department of the Army 1966, s. 309
- ⁴³ Department of the Army 1966, s. 313.
- ⁴⁴ Mole 1970, s. 245.
- ⁴⁵ Department of the Army 1966, s. 313.
- ⁴⁶ Department of the Army 1966, s. 313.
- ⁴⁷ Department of the Army 1966, s. 324.
- ⁴⁸ Hickey 1982b, s. 72–73.
- ⁴⁹ Hickey 1993, s. 229.
- ⁵⁰ Hickey 1993, s. 229.
- ⁵¹ Civilian Irregular Defense Group (CIDG) Project Outline Dak Pek. 1962 (?). Folder: Camp Dak Pek Defense Plan. BOX II. NARA II.
- ⁵² Special Forces Camp Dak Pek (YB 950 687) 4 May 1966. Folder: Camp Dak Pek Defense Plan. BOX II. NARA II; Evaluation of Dak Pek's effectiveness. Year (?). Folder: Camp Dak Pek Defense Plan. BOX II. NARA II; National Geographic, April 1968, s. 462.
- ⁵³ National Geographic, April 1968, s. 454–455.
- ⁵⁴ Bendell 1992, s. 33.
- ⁵⁵ Bendell 1992, s. 41; Monthly Operational Summary for February 1968. 31 February 1968. Folder: A-242 MOPSUMS 1968. BOX I. NARA II; National Geographic, April 1968, s. 468.
- ⁵⁶ Army Special Warfare School 1964, s. 124.
- ⁵⁷ Wade 1998, s. 54; Monthly Medical Training-Treatment Report. D-A-242, Dak Pek. 1 January–31. January. March 1966. Folder: A-242 Monthly Medical Reports (Dak Pek). BOX I. NARA II.
- ⁵⁸ Wade 1998, s. 54.
- ⁵⁹ Wade 1998, s. 76.
- ⁶⁰ Aluekehittämiskeskus: (Area Development Center) oli A-leirin prototyypin. Avainsana oli ns. aluekehittäminen, jossa erikoisjoukkojen A-erillisosasto ensimmäiseksi paransi alueen turvallisuutta kouluttamalla iskujoukko- ja kylämiliisiksi. Tämän jälkeen alkoi aluekehittämisen tärkein vaihe eli paikallisten asukkaiden saaminen Saigonin hallituksen ja Yhdysvaltain sodanpäämäärien taakse. Paikallisten asukkaiden luottamus hankittiin erilaisilla ”Civic Action”-ohjelmilla, kuten koulu-, vesi-, ja terveydenhuoltoprojekteilla. Aluekehittämisen päätarkoituksena ei ollut fyysisesti tuhota vihollista, vaan tukahduttaa Vietkongin tärkein voimavara: paikallisen väestön tuki.
- ⁶¹ Bendell 1992, s. 28; National Geographic, April 1968, s. 462.
- ⁶² Dak Pek CIDG Camp (u). 10 Jul 1970. Folder: 2–05 Disposition & Dak Pek CIDG Camp July 1970. BOX II. NARA II.
- ⁶³ Dak Pek CIDG Camp (u). 10 Jul 1970. Folder: 2–05 Disposition & Dak Pek CIDG Camp July 1970. BOX II. NARA II.
- ⁶⁴ Special Forces Camp Dak Pek Target Analysis. Folder: Target Folder Dak Pek. BOX I. NARA II.
- ⁶⁵ Special Forces Camp Dak Pek (YB 950 684) 4 May 1966 s. 1. Folder: Camp Dak Pek Defense Plan. BOX II. NARA II.
- ⁶⁶ Special Forces Camp Dak Pek (YB 950 684) 4 May 1966 s. 3. Folder: Camp Dak Pek Defense Plan. BOX II. NARA II.
- ⁶⁷ Dak Pek CIDG Camp (u). 10 Jul 1970. Folder: 2–05 Disposition & Dak Pek CIDG Camp July 1970. BOX II. NARA II; Monthly Operational Summary for Month of December. 29 December 1966. Folder: Mop Sums Det A-242 May–Dec 1966. BOX

I. NARA II; Monthly Operational Summary fo August 1968. 31 August 1968. Folder: A-242 MopSums 1968. BOX I. NARA II.

- ⁶⁸ Initial CIDG Status Report Camp Dak Pek. 16 June 1964. Folder: Camp Dak Pek Defense Plan. BOX II. NARA II.
- ⁶⁹ After Action Report 22 May 1970. Folder: AAR – Siege Camp, Dak Pek 12 Apr–9 May 1970. Box I. NARA II.
- ⁷⁰ Wade 1998, s. 49.
- ⁷¹ Bendell 1992, s. 42.
- ⁷² Dak Pek CIDG Camp (u). 10 Jul 1970. Folder: 2–05 Disposition & Dak Pek CIDG Camp July 1970. BOX II. NARA II.
- ⁷³ Special Forces Camp Dak Pek (YB 950 684) 4 May 1966. Folder: Camp Dak Pek Defense Plan. BOX II. NARA II.
- ⁷⁴ Bendell 1992, s. 39; Wade 1998, s. 52.
- ⁷⁵ Vuonna 1968 amerikkalaiskukkulan puolustusta paranneltiin, kun se ympäröitiin 55 gallonan (n. 22.5 kg) tynnyreillä, jotka olivat täynnä useisiin kemikaaleihin sekoitettua suihkukoneen polttoainetta. Tämä seos käyttäytyi kuin napalmi räjäytettynä. Nämä tynnyrit kaivettiin maan alle, siten että jokaisen tynnyrin alla oli elektroninen sytytin ja läheisyydessä Claymore-miina. Laukaisumekanismit sijaitsivat amerikkalaisten bunkkereissa. Bendell, 1992, s. 40.
- ⁷⁶ Special Forces Camp Dak Pek (YB 950 684) 4 May 1966. Folder: Camp Dak Pek Defense Plan. BOX II. NARA II; Bendell 1992, s. 40.
- ⁷⁷ After Action Report 22 May 1970. Folder: AAR – Siege Camp Dak Pek 12 Apr–9 May 1970. Box I. NARA II.
- ⁷⁸ Wade 1998, s. 49–50.
- ⁷⁹ Wade 1998, s. 102; After Action Report 22 May 1970. Folder: AAR – Siege Camp Dak Pek 12 Apr–9 May 1970. BOX I. NARA II. Ensimmäisen hyökkäyksen teki siis PAVN:n sapper-yksikkö, joka oli eräänlainen kommando- ja pioneeriryhmä. Sitä tuki jalkaväkipataljoona ja joukko leirin sisäisiä Vietkongin myötällijöitä. Koko piirityksen ajan vihollisella oli lisäksi käytettävänä toinen jalkaväkipataljoona, jota oli tukemassa pioneeritaistelijoita ja kuljetusyksikkö. Vihollisen lopullisena tavoitteena Dak Pekin operaatioalueella oli ilmeisesti tuhota Dak Pekin leiri ja lopulta saada haltuunsa koko Kontumin maakunta. Dak Pek saattoi amerikkalaisten arvioiden mukaan olla ensimmäinen askel tässä offensiivissa. Silloisen tilanteen Kamputseassa huomioon ottaen vihollinen saattoi hyvinkin suunnitella Kontumin maakunnan haltuun ottamista. Vihollisen toiminta Dak Pekin alueella saattoi myös merkitä tarvetta saada tukikohta Etelä-Vietnamista. Tämä taas olisi helpottanut joukkojen ja materiaalin soluttamista maahan. Toinen mahdollisuus oli, että Pohjois-Vietnamin armeija piti Kontumia strategisesti tärkeänä paikkana, josta saattoi aloittaa suuren offensiivin tarkoituksena katkaista Etelä-Vietnam kahtia, sen jälkeen kun valtaosa amerikkalaisista joukoista olisi vedetty pois.
- ⁸⁰ Wade 1998, s. 84, 89.
- ⁸¹ Wade 1998, s. 92.
- ⁸² Wade 1998, s. 107.
- ⁸³ Redmanin haastattelu 15.2.1999.
- ⁸⁴ After Action Report 22 May 1970. Folder: AAR – Siege Camp Dak Pek 12 Apr–9 May 1970. BOX I. NARA II. Tulitukilentoja yhteensä 186, hävittäjäpommittajien lentokeroista ei mainintaa, B-52-lentoja 21, FAC-lentoja 2 348 ja Combat Sky Spot -lentoja 168.
- ⁸⁵ CD-ROM. Vietnam A Visual Investigation. Dictionary of the Vietnam War. Gunships.

- ⁸⁶ Bendell 1992, s. 64.
⁸⁷ Wade 1998, s. 83.
⁸⁸ CD-ROM. Vietnam A Visual Investigation. Dictionary of the Vietnam War. Gunships.
⁸⁹ Sheehan 1990, s. 618.
⁹⁰ After Action Report 22 May 1970. Folder: AAR – Siege Camp Dak Pek 12 Apr–9 May 1970. BOX I. NARA II.
⁹¹ Bendell 1992, s. 157.
⁹² Summers, JR 1985, s. 126.
⁹³ Donahue 1996, s. 108.
⁹⁴ Wade 1998, s. 102.
⁹⁵ Redmanin haastattelu 2.2.1999.
⁹⁶ After Action Report 22 May 1970. Folder: AAR – Siege Camp Dak Pek 12 Apr–9 May 1970. BOX I. NARA II.
⁹⁷ Tapposuhde oli yksi useista amerikkalaisten tavoista mitata kvantitatiivisesti sotamene-
stystä.
⁹⁸ Redmanin haastattelu 2.2.1999.

LÄHTEET

Arkistolähteet:

Michigan State University, Michigan
MSU-Vietnam Project Records, Michigan State University
Box No. 1197 and 676.
National Archives II (**NARA II**), Washington, D.C.
Record Group: 472. Entry: 5th SFG Det A-242
BOX No. I and II

CD-rom -tietokannat:

CD Rom: Vietnam, A Visual Investigation. Medio.

Haastattelut:

Redman, Darrell, Captain US Army Special Forces, haastattelu 2.2.1999, ääninauha tekijän hallussa.

Redman, Darrell, Captain US Army Special Forces, haastattelu 15.2.1999, ääninauha tekijän hallussa.

Sähköpostit tekijälle:

Tourison, Sedgwick, sähköposti 29.9.1997.

Painetut lähteet:

Army Special Warfare School. Montagnard Tribal Groups of the Republic of South Viet-Nam. July 1964 The United States Army Special Warfare School Fort Bragg, North Carolina York.

Department of the Army. Ethnographic Study Series. Minority Groups in the Republic of Vietnam. Department of the Army Pamphlet No. 550-105. 1966 Headquarters, Department of the Army.

Aikakausjulkaisut:

- Gould,** Richard A. and Natural History Magazine, Man's Many Way's. The Natural History Reader in Anthropology. The Primitive Life of Vietnam's Mountain People; article by Condominas George. Second Edition. 1977 New York.
- National Geographic,** Viet Nam's Montagnards. Caught in the Jaws of War; article by Sochurek Howard. Vol. 133, No. 4. April 1968.

Kirjallisuus:

- Bank,** Aaron, From OSS to Green Berets. 1987 Pocket Books New York.
- Bendell,** Don, The B-52 Overture. The North Vietnamese Assault on Special Forces Camp Dak Pek. 1992 Dell Book New York.
- Condominas,** Georges, We Have Eaten the Forest. The Story of Montagnard Village in the Central Highlands of Vietnam. 1994 Kodansha America New York.
- Duiker,** Williams J., Historical Dictionary of Vietnam. Historical Dictionaries, No.1. 1989 The Scarecrow Press, Inc. Metuchen, N.J. & London.
- Donahue,** James C., Mobile Guerrilla Force. With the Special Forces in War Zone D. 1996 Naval Institute Press/St. Martin's Paperbacks.
- Hickey,** Gerald Cannon, Sons of the Mountains. Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands to 1954. 1982 New Haven and London Yale University Press.
- Hickey,** Gerald Cannon, Free in the Forest. Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands, 1954-1976. 1982 New Haven and Yale University Press.
- Hickey,** Gerald Cannon, Shattered World. Adaption and Survival among Vietnam's Highland Peoples during the Vietnam War. 1993 University of Pennsylvania Press Philadelphia.
- Mole,** Robert L., The Montagnards of South Vietnam. A Study of Nine Tribes. 1970 Rutland, Vermont & Tokyo, Japan.
- Moore,** Harold G., Galloway, Joseph L., We Were Soldiers Once and Young. Ia Drang the Battle that Changed the War in Vietnam. 1993 Harper Collins New York.
- Plaster,** John L., SOG The Secret Wars of America's Commandos in Vietnam. 1997 Simon & Schuster New York.
- Sheehan,** Neil, A Bright Shining Lie. John Paul Vann and America in Vietnam. 1990 Kent England.
- Sarjanen,** Petri, Purppurasydän. 1997 Gummerus Kirjapaino Oy Jyväskylä.
- Spector,** Ronald H., Advice and support: The Early Years 1941-1960. 1983 Center of Military History United Army Washington, D.C.
- Summers,** Harry G. Jr, Vietnam War Almanac. 1985 Facts on File Publications New York.
- Tourison,** Sedgwick, Project Alpha. Washington's Secret Military Operations in North Vietnam. 1995 St. Martin's Press New York.
- Wade,** Leigh, Assault on Dak Pek. A Special Forces A-Team in Combat, 1970. 1998 Ivy Books New York.

Erikoissodankäynti – 1960-luvun käsitteet ja määritelmät

Erikoissodankäynnin käsitteiden määrittelyssä ja kaaviokuvassa (Liite 1) olen tukeutunut E. Seppäsen kirjan ”Sissisota, aikamme sota” ja Yhdysvaltain armeijan sotilassanakirjoissa oleviin erikoissodankäynnin määritelmiin. Erikoissodankäynnistä olen hahmotellut kaaviokuvan, joka on looginen ja yhdenmukainen. On aiheellista korostaa, että kun E. Seppäsen ja sotilassanakirjojen määritelmät poikkeavat hieman toisistaan, olen joutunut lopullisessa määritelmässäni yleistämään ja pelkistämään. Seppänen määrittelee jonkin käsitteen sodankäynniksi (Warfare), kun taas sotilassanakirja puhuu operaatiosta (Operation).

Ristiriitaisuudet johtuvat siitä, että Seppäsen esimerkit ovat ”alan keskeistä terminologiaa”, jolloin hän on ottanut käänöksissään ja tulkintoissaan huomioon muidenkin kuin amerikkalaisten määritelmät erikoissodankäynnistä. Ensimmäinen pieni ristiriita Seppäsen ja sotilassanakirjan välillä tulee esille jo pääkäsitteen ”erikoissodankäynti” määrittelyssä. Seppäsen mukaan erikoissodankäynti ”sisältää kolme suurta kokonaisuutta: vastakumouksellinen sodankäynti (Counterinsurgency Warfare), sissisota (Unconventional Warfare) ja psykologinen sodankäynti (Psychological Warfare)”.

Perusteiltaan Yhdysvaltain armeijan sotilassanakirjan määritelmä on samanlainen: ”*All military and paramilitary measures and activities related to unconventional warfare, psychological operations, counterinsurgency operations*”. Sotilassanakirjan määritelmässä puhutaan psykologisen sodankäynnin operaatioista (Operation) ja vastakumouksellisen sodankäynnin operaatioista, kun Seppäsellä ne olivat sodankäynnin muotoja (Warfare). Määritelmässäni olen pyrkinyt ottamaan huomioon edellisenkaltaiset pienet eroavuudet tai ristiriidat ja päätyämään määritelmään, joka mielestäni on kuvaavin. Käänöksissä nojaan hyvin pitkälle Seppäsen suomennoksiin.

1960-luvun erikoissodankäynnin määrittelyssä vaikeutena on vakiintuneiden ja vahvistamattomien suomenkielisten termien puute. Monesti sama käsite tai termi saa eri kirjoittajilla erilaisen merkityksen. Välillä tuntuu uppoavansa semantiikan, määrittelyiden ja abstraktioiden suohon. Tämä koskee niin suomalaisia kuin ulkomaisiakin kirjoittajia. Kirjansa sivulla 225 E. Seppänen toteaa: ”Alan kirjallisuutta tutkittaessa kannattaa siis kiinnittää vakavaa huomiota termeihin ja erityisesti siihen missä asiayhteydessä ne kulloinkin esiintyvät. Juuri asiayhteys terminologisessa viidakossakin useimmiten paljastaa, mistä todella on kyse ja mitä todella tarkoitetaan.”

Erikoissodankäynti (Special Warfare): koostuu kolmesta toisiinsa liittyvästä kokonaisuudesta, jotka ovat **vastakumouksellinen sodankäynti**, **epätavanomainen sodankäynti** (sissisota) ja **psykologinen sodankäynti**. Sodankäynnin toimenpiteet voivat olla sekä sotilaallisia että puolisolitaallisia.

Vastakumouksellinen sodankäynti (Counterinsurgency Warfare, alamääritelmiä: vastasissitoiminta/vastasissisodankäynti ja toiminta siviiliväestöä kohtaan). Vastakumouksellisuuden tavoitteena on (hallituksen harjoittaman) sotilaallisen, puolisolitaallisen, poliittisen, taloudellisen, psykologisen ja siviiliväestöön kohdistuvien toimenpitein tuhota kumouksellinen toiminta.

Vastasissisodankäynti (Counter guerrilla Warfare): hallituksen vakinaisen armeijan, puolisolitaallisten joukkojen tai ei-sotilaallisten organisaatioiden johtamat operaatiot ja toiminnot kumouksellisia sissejä vastaan.

Toiminta siviiliväestöä kohtaan (Civic Action/Military Civic Action): toiminnan siviiliväestöä kohtaan tarkoituksena on käyttää pääasiallisesti paikallista väestöä projekteissa, jotka olisivat hyödyllisiä alueen väestölle. Tällaisia aloja olisivat muun muassa koulutus, yleiset työt, maanviljely, kuljetus/liikenne, tietoliikenne, terveydenhoito, yleinen hygienia sekä muut toimet, jotka parantaisivat taloudellista tilannetta ja sosiaalista kehitystä. Edellä mainituilla aloilla tapahtuvat onnistuneet projektit parantaisivat (omien) sotilasjoukkojen suhdetta paikalliseen väestöön.

Epätavanomainen sodankäynti/sissisota (Unconventional Warfare) pitää sisällään kolme toisiinsa liittyvää osa-aluetta: sissitoiminnan, väistön ja pakojen järjestämisen sekä kumouksellisen toiminnan. Sissisodan/epätavanomaisen sodankäynnin operaatiot suoritetaan pääasiallisesti vihollisalueella tai vihollisen hallitsemalla alueella. Sissisotaa/epätavanomaista sotaa käyvät pääsääntöisesti paikallisesta väestöstä rekrytoidut sissit, joiden huollosta ja johtamisesta vastaa alueen ulkopuolinen lähde.

Sissitoiminta (Guerrilla Warfare) käsittää vihollisalueella tai vihollisen kontrolloimalla alueella suoritettavat sotilaalliset ja puolisolitaalliset operaatiot, joita suorittavat puolisolitaalliset, lähinnä paikalliseen väestöön kuuluvat joukot.

Väistö ja pakojen järjestäminen (Evasion and Escape): toiminnot tai operaatiot, joiden tarkoituksena on saada sotilaat ja muut

halutut henkilöt pois vihollisalueilta/vihollisen kontrolloimilta alueilta ystävällisten joukkojen kontrolloimalle alueelle.

Kumouksellinen toiminta (Subversion): toiminta, jonka tarkoituksena on heikentää vallassa olevan hallituksen sotilaallista, taloudellista, psykologista, moraalista tai poliittista valtaa.

Psykologinen sodankäynti (Psychological Warfare) käsittää suunnitellun propagandan ja muiden psykologisten toimintojen käytön, joiden päätarkoituksena on vaikuttaa vihollisryhmän mielipiteisiin, tunteisiin, asenteisiin ja käyttäytymiseen. Toimintojen tarkoituksena on auttaa kansallisten päämäärien saavuttamisessa.

Psykologisen (sodankäynnin) operaatiot (Psychological Operations) käsittää psykologisen sodankäynnin lisäksi ne poliittiset, sotilaalliset, taloudelliset ja ideologiset toiminnot, joiden tarkoituksena on luoda puolueettomassa tai ystävällisessä väestössä tunteet, asenteet ja käyttäytyminen tukemaan kansallisten päämäärien saavuttamista.

Lähteet:

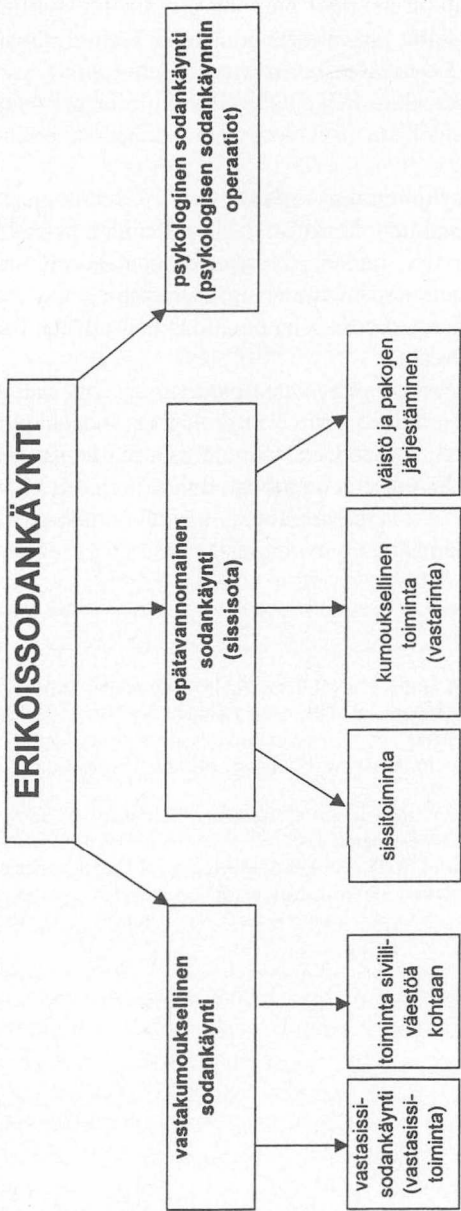
Department of the Army, Ethnographic Study Series. Minority Groups in the Republic of Vietnam. Department of the Army Pamphlet No. 550-105. 1966 Headquarters, Department of the Army.

Headquartes of the Army, Dictionary of United States Army Terms. 28. February 1963 Washington, D.C.

Headquarters Department of the Army, Dictionary of United States Army Terms. 31 October 1967 Washington, D.C.

Joint Chiefs of Staff, JCS Pub.1. Dictionary of United States Military Terms for Joint Usage. 1. February 1964 Washington, D.C.

Seppänen E., Sissisota, aikamme sota. 1971 Kirjayhtymä Oy Tampere.

Summary

DAK PEK A-CAMP – THE BASE CAMP OF A NATIVE PEOPLE DURING THE VIETNAM WAR

Cooperation between U.S. Army Special Forces and the local mountain tribes is an interesting and controversial topic in the history of the Vietnam War. At issue was the arming of the native peoples for their own aims. In Finland the reputation of the special forces or Green Berets is based primarily on the exploits of Lauri Törni, alias Larry Thorne, in Vietnam.

The so-called A-Camps founded by the special forces' A-detachments were a major part of special warfare in Vietnam. The A-Camps belonged to the CIDG (Civil Irregular Defense Program) founded in 1962, the purpose of which was to prevent the influence of communist forces in remote areas. The CIDG Program armed and trained para-military forces formed chiefly from the ethnic and religious minorities of South Vietnam. Among the most important groups were the mountain tribes who lived on the central plateau of South Vietnam. The history of the A-Camps in the 1960s forms part of the history of the South Vietnam central plateau and its inhabitants. The special forces' CIDG Program was functioning between 1962 and 1971. The MIKE (Mobile Strike Forces) and MGF (Mobile Guerilla Forces) troops, Greek-letter projects (Delta, Gamma, Omega, Sigma) and the A-Camps formed part of this program.

Study of the A-Camps also clarifies how South Vietnam fell in the spring of 1975. The location of the A-Camps along the critical frontier areas and infiltration routes was an important part of the defence of South Vietnam. The author takes no position over whether the activity of the special forces was morally right. The special forces' enemy also attempted to get the mountain tribes on their side.

Dak Pek A-Camp, which is considered in the article, was founded in 1962. Its set up did not differ from other A-Camps. In the Dak Pek

camp was a twelve-man American A-special detachment and its sister organization LLDB (Luc Luong Dac Biet - Vietnamese special forces). The strike companies formed from the mountain people constituted the backbone of the camp. Their number varied between three and five. FULRO (Front Unifié de la Lutte des Races Opprimées), which was the Montagnards' underground resistance organization, formed an 'invisible' group in the camp. Its aim was to improve the lot of the mountain people.

Some years after its foundation Dak Pek formed, with its four sister camps, a chain of defensive positions, the aim of which was to cut the enemy's routes for personnel and supplies into neighbouring South Vietnam. In addition to this so-called frontier guard mission Dak Pek tried to maintain the security of the Jeh tribe. The camp retained these two aims throughout its period of activity until 1970.

The fact that the Jehs had to move to around Dak Pek showed that the camp did not succeed in guaranteeing their security. If Dak Pek had succeeded in that, the Jehs would not have needed to move to the neighbourhood of the camp. In an ideal situation the activity of the camp would have been so effective that the enemy would have had no possibilities of working in the areas inhabited by the Jehs and the Jehs would have been able to live in their own villages. The ideal situation indicates the original form of activity of the A-Camps or so-called area development. Now there remained no option for many families than to move close to Dak Pek A-Camp. There the Jehs were again between the warring sides, between the hammer and the anvil.

What was the significance of the Dak Pek A-Camp to the MACV (Military Assistance Command, Vietnam)? The unofficial truth is that most A-Camps (like Dak Pek) were lures. For example, Dak Pek became the object of a severe enemy attack in April-May 1970. Although the situation was critical for the camp's defenders, it offered the MACV the opportunity to use its firepower. While the camp was the object of an enemy attack the Americans were able to use their fighter-bombers, B52 bombers and helicopters to destroy the enemy who had concentrated at one point.

The concept of 'search and destroy' was known to be the strategy of the MACV land forces in Vietnam. The aim of this strategy was to find the enemy and destroy him with firepower. In practice finding the enemy was very difficult: the enemy operated in small groups, took advantage of ground in a masterful way and blended into the ordinary popula-

tion. The problem was that large enemy units could not be found and the enemy could not be caught by firepower. Thus the Americans' search and destroy strategy remained imperfect. If an isolated A-Camp became the object of an attack by a few enemy battalions, this was not a real catastrophe for the MACV. The lure of A-Camp had tempted the enemy to emerge and after that it was possible to destroy them. In this way the MACV adapted its search and destroy strategy to the A-Camps.

TOIMINTAKERTOMUS VUODELTA 2002

Vuosikokous

Sotahistoriallisen Seuran vuosikokous pidettiin Helsingissä Sotamuseossa 26. päivänä helmikuuta 2002. Kokouksen puheenjohtajana toimi everstiluutnantti Antti Juutilainen ja sihteerinä majuri Petteri Jouko. Pöytäkirjantarkastajiksi ja ääntenlaskijoiksi valittiin kauppatieteiden maisteri Krista Huhtala ja osastosihteeri Mika Smedberg.

Hallitus

Vuosikokouksessa suoritettua vaalissa Seuran hallituksen erovuoroiset jäsenet valittiin uudelleen hallitukseen. Vuosikokouksen jälkeen hallitus aloitti työnsä seuraavalla kokoonpanolla:

puheenjohtaja:

everstiluutnantti, valtiotieteen maisteri	Ari Raunio
--	------------

vakinaiset jäsenet:

filosofian tohtori	Eero Elfvingren
eversti	Pekka Kurenmaa
professori	Ohto Manninen
sihteeri	Pirjo Pesonen
valtiotieteen maisteri	Markku Palokangas
varatuomari	Heikki Pohjolainen
komentaja	Ove Enqvist
toimituspäällikkö	Pekka Saloranta

varajäsenet:

diplomi-insinööri
valtiotieteen tohtori
ekonomi, KHT

Carl-Fredrik Geust
Esko Vuorisjärvi
Timo Mäki

Seuran hallitus valitsi keskuudestaan varapuheenjohtajaksi filosofian tohtori Eero Elfvengrenin ja taloudenhoitajaksi ekonomi Timo Mäen. Hallituksen kutsumana sihteerinä toimi yo-merkonomi Sami Korhonen.

Vuosikokouksen valitsemina tilintarkastajina ovat toimineet kauppatieteiden maisteri Hannu Siniharju (KHT) ja toimistopäällikkö Leo Saulamo; varalla toimitusjohtaja Kyösti Rainila ja diplomi-insinööri Matti Hongisto.

Seuran matkasihteerinä toimi edelleen sihteeri Pirjo Pesonen.

Jäsenmaksut

Vuosikokous päätti korottaa jäsenmaksun 28 euroon. Ainaisjäsenmaksu kiinnitettiin suuruudeltaan kymmenkertaiseksi vuosijäsenmaksuksi. Vuoden 2002 jäsenmaksut olivat: vuosijäsenmaksu 28 €, ainaisjäsenmaksu 280 € ja lahjoittajajäsenmaksu 350 €.

Jäsenistö

Kertomusvuoden lopussa Seurassa oli jäseniä yhteensä 587, joista kunniajäseniä 2, kutsujäseniä 1, kirjeenvaihtajajäseniä 1, lahjoittajajäseniä 3 ja ainaisjäseniä 28. Toimintavuoden aikana seuraan liittyi 38 uutta jäsentä. Hallituksen tietojen mukaan seuraavat jäsenet siirtyivät ajasta ikuisuuteen: varatuomari Henry Herlin, kommodori Eero Pakkala, professori Gunvor Kerkkonen, toimitusjohtaja Matti Toukola, toimitusjohtaja Helmut Hess, everstiluutnantti Markus Palokangas, ekonomi Seppo Okko, toimitusjohtaja Tapio Saarni, kamarineuvos Pertti Koistinen ja ekspeditööri Aulis Qvick.

Seuran toiminta

Talvikokouksessa 21. tammikuuta esitelmöi seuran kutsujäsen, presidentti Mauno Koivisto aiheesta ”Näkemyksiä jatkosodan alkuvaiheen strategiasta”. Paikalla oli 81 kuulijaa.

Vuosikokouksessa 26. helmikuuta paikalla oli 87 osallistujaa ja illan esitelmöitsijänä oli professori J. E. O. Screen aiheenaan ”Mannerheim rykmentinkomentajana”.

Kevätkokous pidettiin 8. huhtikuuta, jolloin dosentti Kari Selén esitelmöi aiheesta ”Suojeluskuntien upseerit”. Paikalla oli 39 kuulijaa.

Seuran kevätretken 25.5. Isosaareen järjesti komentaja Ove Enqvist teemana Helsingin merilinnoitus. Retkelle osallistui 45 henkilöä.

Seura järjesti syysretkensä suuren suosion takia kahtena perättäisenä viikonloppuna 20.–22. ja 27.–29. syyskuuta Karjalan kannakselle ja Pietariin. Oppaina toimivat everstiluutnantti Ari Raunio, FT Eero Elfvengren sekä professori Juri Kilin. Retkelle osallistui 77 jäsentä.

Syyskokous pidettiin 16. lokakuuta. Kokouksessa esitelmöi professori Mauno Jokipii aiheesta ”Hitlerin idänsodan luonne 1941”. Paikalla oli 70 kuulijaa.

Toinen syyskokous pidettiin 4. joulukuuta. Kokouksessa esitelmöi evl, FT Pasi Kesseli aiheesta ”Israelilainen sotataito. Salamasodasta intifaadaan”. Kokouksen jälkeen jaettiin juuri ilmestynyttä sotahistoriallista aikakauskirjaa jäsenille. Paikalla oli 71 jäsentä.

Seuran hallitus kokoontui vuoden aikana 8 kertaa.

Julkaisu-toiminta

Sotahistoriallisen Aikakauskirjan toimituskuntaan ovat kuuluneet VTM Markku Palokankaan johdolla professori Ohto Manninen, evl Antti Juutilainen, toimituspäällikkö Pekka Saloranta sekä toimitussihteerinä filosofian ylioppilas Anssi Saari. Sotahistoriallinen Aikakauskirja n:o 21 ilmestyi joulukuussa 2002.

Muu toiminta

Hallituksen jäsen, eversti Pekka Kurenmaa on edustanut seuraa Sotavainajien muiston vaalimisyhdistyksen hallituksessa ja neuvottelukunnassa.

Seuran puheenjohtaja Ari Raunio ylläpiti edelleen vuonna 1999 avat-
tuja seuran kotisivuja internetissä.

Sotahistoriallinen seura aloitti kevästä 2002 opetusministeriön kut-
susta osallistumisen Suomen ja Karjalan tasavallan välisen kehityksen
kulttuuri-, luonto- ja nuorisomatkailun (KEKE) hankkeistustyöhön.
Seura toimii hankkeessa sotahistoriallisen tiedon erikoisasantuntijana
ja sotahistoriallisen matkailun suomalaisten asiantuntijoiden mielipitei-
den kokoojana. Seuraa hankkeessa on edustanut puheenjohtaja Ari Rau-
nio. Hankkeeseen liittyen seura aloitti joulukuussa 2002 yhteistyön his-
toriallisista muistomerkeistä vastaavan Karjalan tasavallan kulttuurimi-
nisteriön osaston kanssa.

**SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y. – KRIGSHISTORISKA
SAMFUNDET r.f.**

Seuraan kuuluu henkilöitä ja oikeuskelpoisia yhteisöjä, joita kiinnostaa Suomen sotahistoriallisten muistojen tallentaminen ja vaaliminen. Edelleen seura toimii kaikkien ase- ja varushistorian harrastajien ja tutkijoiden yhdyselimenä. Seuran lähimpänä päämääränä on aatteellisesti ja taloudellisesti tukea sotahistoriallista tutkimustyötä ja asianharrastusta. Tätä työtä seura suorittaa järjestämällä esitelmätilaisuuksia, näyttelyjä, elokuvaesityksiä ja muunlaisia valistustilaisuuksia sekä harjoittamalla julkaisutoimintaa.

Seuran puheenjohtajana toimii everstiluutnantti, valtiotieteen maisteri Ari Raunio (puh. 050-3090216), varapuheenjohtajana filosofian tohtori Eero Elfvingren, sihteerinä tradenomi Sami Korhonen (puh. 050-3685256) ja rahastonhoitajana ekonomi Timo Mäki (puh. 09-5055828). Sotahistoriallisen Aikakauskirjan toimitussihteerinä toimii humanististen tieteiden kandidaatti Anssi Saari (puh. 09-18126382).

Sotahistoriallisen seuran postiosoite on: PL 266, 00171 Helsinki, ja sähköpostiosoite: sotahistoriallinen.seura@kolumbus.fi. Sotahistoriallisen seuran internet-kotisivu on: www.kolumbus.fi/sotahistoriallinen.seura. Seuran lahjoittajajäsenmaksu on 350 euroa, ainaisjäsenmaksu 280 euroa ja vuosijäsenmaksu 28 euroa. Sotahistoriallinen Aikakauskirja sisältyy jäsenmaksuun.

ISSN 0357-816X

Distributor:

TIEDEKIRJA
Kirkkokatu 14
00170 HELSINKI
Finland
Tel. +358-9-635 177
fax: +358-9-635 017
e-mail: tiedekirja@tsv.fi
web: tsv.fi/tiedekirja

ISSN 0357-816X